

MUNICIPIUL SIGHIȘOARA

MUZEUL DE ISTORIE

Alt - Schaessburg

NR. 12
2019

MUNICIPIUL SIGHIȘOARA
MUZEUL DE ISTORIE

ALT-SCHAESSBURG

Istorie.Patrimoniu

12, 2019

Sighișoara
2019

COLECTIVUL DE REDACȚIE

NICOLAE TEȘCULĂ-redactor șef
FLORINA ȘTEFAN-secretar de redacție

Membrii

LAVINIA-CARMEN AVRAM
NICULINA CIOTLOȘ
MIRCEA-RADU IACOB
ADONIS P. MIHAI
SORINA PARCHIRIE

Grafică, DTP: EMIL PANAITESCU

ISSN 1844-6302

ALT SCHAESSBURG, 12, 2019

Orice corespondență se trimite pe adresa
MUZEUL DE ISTORIE
P-ța Muzeului nr. 1
545400 Sighișoara
tel-fax 0265771108
tel 0265771108
e-mail: altschaessburg@gmail.com

Editura Argonaut
Str. Ciucaș, nr.5/15
Cluj-Napoca
Tel: 0730.015.485
e-mail: edituraargonaut@yahoo.com
www.editura-argonaut.ro
Consilier editorial atestat: Emil POP

Editura Argonaut este acreditată CNCSIS/CNCS din anul 2002

CUPRINS

ISTORIE

1. ADRIAN N. ȘOVREA – Considerații asupra evoluției istorice a bazinului Târnavei Mari în secolele X-XIII din perspectivă toponimică și arheologică (I).....7
2. IOAN FEDOR PASCU, TUDOR GAVRILĂ – În preajma Sighișoarei medievale (timp, context, conjunctură și peisaj).....31
3. LIVIU CÎMPEANU- Organizarea militară a orașelor săsești în evul mediu. Studiu de caz: Sighișoara.....61
4. RODICA MARIA BOBEI - Aspecte din cronistica sighișoreană de secol XVII.....71
5. ANDRÁS BÁNDI - Procesul disciplinar intentat pastorului Bisericii Spitalului din Sighișoara, Thomas Buklesch (1672-1729) în 1714.....79
6. ADONIS P. MIHAI - Câteva considerații cu privire la *Asociația pompierilor voluntari din Sighișoara*95
7. ION EUGEN SÂRBU- Școlile confesionale din comuna Boiu.....117
8. VIRGIL C. JITARIUC- Un sas transilvănean „nebul” – însă genial, Gusto Gräser (1879-1958).....129
9. VASILE MĂRCULEȚ, ALEXANDRU BUCUR – Participarea românilor din fostul județ Odorhei la Primul Război Mondial.....135
10. RĂZVAN MIHAI NEAGU - Considerații privind viața și activitatea mitropolitului greco-catolic Alexandru Nicolescu (1882-1941).....153
11. GHEORGHE DRĂGAN - Cultele neoprotestante din județul Alba (1918-1948) (III).....165

PATRIMONIUL

1. SORIN MINGHIAT- Analiza conformării planimetrice și structurale a primei Mitropolii de la Curtea de Argeș.....179
2. LAVINIA-CARMEN AVRAM – Arta iluminatului artificial în colecția Muzeului de Istorie Sighișoara.....199

3. MIRCEA-RADU IACOB - Trei medalii de la Expoziția Universală din Paris (1855) păstrate în patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara..209
4. NICOLAE TEȘCULĂ – Din trecutul Muzeului de Istorie Sighișoara. Inventarul colecției anterior naționalizării din 1951.....217

MISCELLANEA

1. Muzeul de Istorie Sighișoara la 120 de ani.....231

LISTA AUTORILOR

ISTORIE

CONSIDERAȚII ASUPRA EVOLUȚIEI ISTORICE A BAZINULUI TÂRNAVEI MARI ÎN SECOLELE X-XIII DIN PERSPECTIVĂ TOPONIMICĂ ȘI ARHEOLOGICĂ (I)

Adrian N. Șovrea

Introducere

Înainte de toate, precizez că studiul actual nu este al unui specialist în toponimie. De aceea orice completare sau corectare este binevenită. „Arheologia peisajului (landscape archaeology)”, ca o disciplină modernă în studiul habitatului, ne determină adesea să avem în vedere și originea toponimelor. „Arheologia peisajului” este *„un concept ce desemnează preocupările pentru înțelegerea modalităților prin care oamenii din trecut au modelat mediul și au fost la rândul lor influențați de acesta. [...] Arheologia clasică dezvăluie urmele materiale ale activității umane, [...] (iar) studiul mediului înconjurător aduce la suprafață date și conexiuni ascunse de multe ori percepției noastre, furnizând componente fundamentale în procesul de reimaginare a perioadelor istorice”*.¹

De asemenea o întrebare des întâlnită pentru arheologi este cărei etnii aparțin descoperirile din situri. Arheologul nu poate da un răspuns precis, exact, întrucât așa cum observăm și azi un model cultural este împrumutat de către o comunitate sau o populație de la o alta pe care o vede ca un model de dezvoltare, însă împrumutul nu este în totalitate, nu este o copiere a celeilalte și apar adesea elemente de identitate autohtone. În necropole se văd cel mai bine, prin depunerea de elemente de port și podoabă, elementele culturale împrumutate de comunitatea celui care a fost înmormântat. De aceea arheologul prin analogii arată ce elemente culturale alogene purta cel înmormântat, dar nu poate spune etnia celui înmormântat.

Arheologul prin studierea toponimiei poate avea o perspectivă asupra populației originale care a dus la formarea satului. Dar sunt de asemenea multe lacune în cercetare deoarece descoperirile arheologice arată că aceste sate au apărut întotdeauna într-un alt punct decât în cele în care sunt siturile din secolele anterioare. Nu avem datele exacte ale întemeierii așezărilor, iar menționarea lor în documente poate fi și la un secol distanță. Gheorghe Baltag vorbește de sate vechi, dispărute la sfârșitul secolului XI – începutul secolului XII, aflate la 1-3 km de centrele actuale: Albești, Criș,

¹ Ioan F. Pascu, *O altfel de perspectivă. Sighișoara și arheologia peisajului (aspecte generale și intervenții antropice din preistorie până în epoca romană, în Alt-Schaessburg*, nr. 9, 2016, pp. 7-8.

Saschiz, Sighișoara, Stejăreni ș.a.² Ca exemple, Sighișoara este menționată la 1280, iar Bratei la 1283, în timp ce siturile arheologice de la Sighișoara - Dealul Viilor și de la Bratei – *Nisipărie* se află la 1-3 km distanță față de centrele actuale ale celor două localități. Descoperirile arheologice arată că acestea au fost locuite în punctele Dealul Viilor și *Nisipărie* cel puțin până în prima jumătate a secolului IX, nu e clar ce s-a întâmplat în perioada secolelor IX-XI, ca apoi să apară secuii cu așezări de secole XI-XII. Localitățile actuale Apold, Daia, Vulcan au fost întemeiate în secolele XII-XIII și s-au dezvoltat pe vechile vetre existente acolo de cel puțin din secolul VII.³

Unele localități apar în documente cu apelative precum *villa* (ex. villa Besse, villa Echellini etc.) ceea ce arată că se aflau în grad de dependență feudală pe teritoriul liber săsesc sau *terra, possessio*, arătând că țin de un comitat fiind moșii sau posesiuni feudale.⁴

Studiul toponimiei face parte din studierea *peisajului geografic* afectat de activități antropice creând bazele a ceea ce englezii numesc *landscape archeology*, adică modul de interacționare a omului cu mediul natural observând modificările produse și consecințele acțiunii lor. Astfel de studii oferă o perspectivă arheologică asupra deciziei de a ocupa un anumit teritoriu și de a dezvolta comunități, modul în care a acționat asupra mediului pentru ca acea comunitate să poată supraviețui, strategia pe care a vizat-o pentru a-și asigura siguranța și planul lor de dezvoltare pentru a deveni o comunitate prosperă.

Mureșul, ca și Târnava Mare, a jucat rolul de legătură directă dintre comunitățile nord-estice și cele sud-estice. Bogățiile principale ale Transilvaniei, sarea și aurul, au fost exploatare în culoarul Alba Iulia - Turda. Drumul roman de pe Târnava Mare era o arteră de rang secundar, legând castrul de graniță de la Odorheiu Secuiesc din est cu centrul administrativ de la Alba Iulia din vest. Pătrunderea vizigoților în spațiul intracarpatic a dus la crearea culturii arheologice Sântana de Mureș (cu analogii importante în spațiul extra-carpatic unde avem cultura arheologică Cerneahov, de aici și cultura Sântana de Mureș - Cerneahov). Aceste comunități din secolele IV-V coboară pe valea Mureșului către culoarul Alba Iulia-Turda fiind semnalate astfel de comunități la Sântana de Mureș, Tg. Mureș, Luduș ș.a.

² Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, 2000, p. 246.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, pp. 246-247.

În perioada migrațiilor (sec. IV-IX) și a evului mediu timpuriu (sec. IX-XI) valea Târnavei Mari a fost locuită de diverse populații alogene de neam germanic (gepizii),⁵ turanic (avarii)⁶ și slav.⁷ Începând cu secolul al IX-lea sudul Transilvaniei intră în aria de influență bulgară, purtătoare a culturii balcano-dunărene din care face parte și cultura Dridu. Pătrunde astfel puternic cultura Dridu în această parte a Transilvaniei ducând la o uniformizare culturală la nord și sud de Carpați. Începând cu secolul al XI-lea regatul Ungariei începe extinderea spre est devenit regat apostolic și cu rol de extindere a credinței bisericii Romei. Pe valea Târnavei Mari sunt așezați în jurul anului 1100 secuii, cu rolul de apărători ai granițelor regatului maghiar. De asemenea alte populații se aflau pe valea Târnavei Mari: românii, pecenegii, slavii.

Prin urmare studiul toponimiei presupune observarea și explicare numelor de așezări, numelor de forme de relief, numelor apelor ș.a. pentru a vedea originea și baza de la care a pornit aceste nume oferindu-ne o perspectivă a tipurilor de comunități. Aceste observații nu oferă siguranța prezenței unei etnii anume și numai a acelei etnii. De cele mai multe ori populația autohtonă este supusă aculturalizării din partea noilor veniți.

În cele ce urmează toponimia va fi prezentată în funcție de oiconime (așezări omenesti), de hidronime (nume legate de ape) și oronime (nume de forme de relief) identificate pe harta josefină realizată la 1769-1773.

Toponimii din bazinul mijlociu al Târnavei Mari de la sud de râu (de la văile Saschiz și Șoimuș până la Mediaș)

A. Oiconime

- 1. Albești** – vechea denumire Ferihaz; în magh. Fejéregyháza, Fehéregyház; în săsească Weißkirich; în germ. Weißkirch; în lat. Alba Ecclesia, Feyerghaz.⁸ Prima menționare la 1231. Localitatea ținea la 1810 de Comitatul Alba de Sus. Pe harta josefină realizată la 1769-1773 apare menționată cu numele de Weisskirch vel. Fejeregýház.

⁵ Adrian N. Șovrea, *Aspecte de rit și ritual funerar pe valea mijlocie a Târnavei Mari între secolele VII-XII*, în *Alt-Schaessburg*, Sighișoara, 2017, p. 15-30; Adrian N. Șovrea, *Aspecte de rit și ritual în necropolele de la Bratei (secolele V-VIII)*, în *Collegium Mediense*, VIII, Mediaș, 2018.

⁶ Idem, *Scărițe de sa din perioada avară (secolele VI-VIII) din Transilvania*, în *Alt-Schaessburg*, Sighișoara, 2012, pp. 7-18.

⁷ Idem, *Avarii și slavii spațiului intracarpatic în secolele VII-VIII*, în *Alt-Schaessburg*, Sighișoara, 2016, pp. 31-46.

⁸ *Ibidem*, p. 286.

„Albul” este un termen toponimic comun. El desemnează nu numai culoarea, ci și, în limbajul mai vechi, noblețea, autenticitatea, splendoarea și frumusețea opusă termenului „negru”, care indică un rang secundar, inferior⁹. „Weissenburg”, care în Transilvania se referă la Bălgrad – Alba Iulia (în magh. Gyula-Fehérvár), descrie ceva remarcabil, important, o capitală, prin urmare un centru important al Transilvaniei în sec. IX-XI¹⁰. Dacă luăm definiția dată de G. Kisch înseamnă că la Albești era în sec. XII-XIII o biserică de prim rang. În maghiară „fehér” înseamnă „alb”, iar „egyház” = „biserică”.¹¹ Descoperirile arheologice arată urme de locuire din secolele VII-VIII, IX-X și XI-XII în punctul *Sub Cetățea/La Cetățea*, dar și mai timpuriu.¹²

2. Apold – vechea denumire Trapoldu; în magh. Apold, Trapóld; în sâsească Pült; în germ. Trappold, Trappolden; în lat. Apoldia, Appoldya, Oplid.¹³ Prima menționare la 1231. Localitatea ținea la 1810 de Scaunul Sighișoara. Pe harta Josefina din 1769-1773 apare sub numele de Trapold. Cu privire la originea numelui, G. Kirch consideră că acesta se trage de la „Abt” tradus „abate”.¹⁴ „Tr” ar fi un derivat din „Tsə” (citit în germ. „zu – și în rom. țe”).¹⁵ Prin urmare o traducere ar fi „la abate” sau „satul abatelui”. Alte păreri i-au în considerare semnificația numelui ca „măr” fiind vorba de o livadă de meri¹⁶ sau că provine din slavul „opol” care înseamnă „în câmpie”.¹⁷ Descoperirile arheologice arată urme de locuire din secolele VII-VIII în punctul *După Grădini*, dar și mai timpuriu.

⁹ Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Spracht. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, 1929, p. 275 (243).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Pentru descoperiri arheologice vezi Gheorghe Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, 2000.

¹³ Ernst Wagner, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*. 1977, p. 360.

¹⁴ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 303 (271).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *Considerații privind originea numelor așezărilor din Dealurile Mediașului*, în *Collegium Mediense, III, Comunicări Științifice*, XII, Mediaș, 2013, p. 255.

¹⁷ Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 246.

3. Ațel – în magh. Ecel, Acél, Eczel; în săsească Hätselderf; în germ. Hetzeldorf, Etzel; în lat. Villa Echelini, Eclini, Eccel.¹⁸ Prima menționare 1283. Localitatea ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefină din 1769-1773 apare menționată sub numele de Heltzeldorf. Denumirile au la origine numele de persoană „Hedrich” (format din „hadu” și „rîch”, adică „luptător” și „bogat”).¹⁹ Acesta era probabil un *locatores*, nobil german care a venit cu supușii săi pe valea actuală a Ațelului la chemarea regelui maghiar Geza al II-lea. Localitatea apare menționată în 1283 ca *villa Echelini*, prin urmare numele german „Hedrich” a fost latinizat ca „Echelini”, din care derivă Eclini și Eccel, de unde probabil numele în maghiară de Ecel (Eczel). O altă evoluție în transcrierea în limba germană ar fi din baza „Hetto” care devine „Hetzo” care la rîndu-i se transformă în „Hetzilo”.²⁰

4. Biertan – vechea denumire Ghiertan; în magh. Berethalom; în săsească Birthälm; în germ. Birthälm, Birthalmen; în lat. Berthelm, Buratholm, Britholm.²¹ Prima atestare la 1283. Localitatea ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefină din 1769-1773 apare menționată cu numele de Birthelm vel Birthalom. Denumire din germana veche „Birthälm” este format din „bert” care înseamnă „glänzend”, adică „strălucitor, lucios” și din „holm” care se referă la „Hügel” adică „deal”.²² O traducere ar fi „dealul strălucitor”,²³ ceea ce e neobișnuit, în zonă nefiind resurse aurifere sau de argint și cel mai probabil se referea la strălucirea pe care o dădea o clădire aflată pe un deal în mijlocul localității. „Insel” (insulă) și „Berg” (munte) din numele localităților are aceeași semnificație cu cuvântul german „Holm” care înseamnă „deal”.²⁴ Din germanul

¹⁸ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 374.

¹⁹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 209 (177).

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 374.

²² Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 270 (238).

²³ *Ibidem*, p. 66 (34).

²⁴ *Ibidem*.

Birthalm derivă numele maghiar Berethalom și românescul Biertan.²⁵

5. **Brateiu** – vechea denumire Parateca; în magh. Baráthely, Parathély; în săsească Pretai; în germ. Pretai, Bretay; în lat. Mons Mariae, Morum, Porthia.²⁶ Prima menționare la 1283. Localitatea ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefînă de la 1769-1773 este menționată sub numele de Prethei. Numele maghiar „Baráthely” și românescul „Brateiu” este o interpretare populară a termenului „Pretai” (pronunțat Prəta^a),²⁷ care ca și formele mai vechi „Prethya” (din 1368) și „Prothia” (din 1359), derivă din latinescul „protodiaconus” (adică „decan”),²⁸ în comparație cu „protie”, care se referă la „primat, prioritate, calitatea de a fi primul” sau „Vorrang” (la Kisch)²⁹ adică „prioritate, prioritar” sau mai bine zis „primul în rang”.³⁰

6. **Buzd** - vechi denumiri Bozd, Buzu; în magh. (Szász) Buzd; în săsească Buss; în germ. Bußd, Busd; în lat. Bozd, Busd, Buzd, Buz.³¹ Prima menționare în anul 1334. Ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefînă de la 1769-1773 este menționată sub numele de Buzz. Numele localității ar deriva din numele de familie „Buss” (menționat la 1648), nume luxemburghez la origine.³² Din numele de familie „Buss” a derivat numele de așezare „Bus, Bous”.³³ La maghiarul „Buzd” avem sufixul „-d”.³⁴ Concluzia ar fi că un *locatores*, pe numele său Buss, din regiunea Luxemburgului, a condus colonizarea spre regiunea localității de azi Buzd.

7. **Copșa Mare** – în magh. Nagykapus; în săsească Grizkopesch; în germ. Groß-Kopisch; în lat. Copus maiori,

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 374.

²⁷ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 304 (272).

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 304 (272).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 374.

³² Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 204 (172).

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

Chappus Kolx.³⁵ Prima menționare în anul 1283. Ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefina din 1769-1773 apare sub numele de Grofs Kopisch. Originea cuvântului este din maghiară fiind preluată atât de germani cât și de români. „Nagykapus” tradus din maghiară ar fi „Poarta Mare” sau „Portarul mare”. „Kapus” derivă din „kapu” care înseamnă „poartă”, iar săsească „Kopisch” (pronunțat „Kôpəsch”) derivă direct din maghiarul „kapus”.³⁶

8. Criș – în magh. Keresd; în săsească Kreisch; în germ. Kreisch; în lat. Crys, Kreis, Keresdh, Krisch.³⁷ Prima menționare în anul 1305. Ținea la 1810 de comitatul Alba de Sus. Explicațiile privind originea numelui se leagă de termenul slav „križ” care înseamnă „cruce”.³⁸ Este exclusă varianta ca însemnând „aur” cum e la Baia de Criș (adică „mina de aur”) und *criș* derivă din *keres* (körös=keres=criș)³⁹. Descoperirile arheologice arată urme de locuire din secolele VII-VIII, IX-X și X-XI în punctul *În Ciorănel*, dar și mai timpuriu.

9. Daia – veche denumire Sasdaia; în magh. Szászdállya, Szász-Dálya; în săsească Dändref; în germ. Denndorf, Dellendorf; în lat. Dalia, Dala, Dalya, Dulia⁴⁰. Ținea la 1810 de Scaunul Sighișoara. Prima menționare în 1280. Pe harta Josefina din 1769-1773 apare menționat cu numele de Szász Dalija v. Denndorff. La origine cuvântul este slav fiind derivat din „daljina”⁴¹, cu formele „dalyia”, „dalje”, „dal’a”.⁴² În germană ar fi „fern” („îndepărtat, izolat, la distanță”). O traducere a numelui ar fi „satul îndepărtat” sau „satul din fundul văii”.⁴³ Prin urmare originea numelui este slavă. Descoperirile arheologice arată urme de locuire din

³⁵ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 374.

³⁶ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 295 (263).

³⁷ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 286

³⁸ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 51 (83), 275 (307); Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 247; M. Buza, I. Mărculeț, *op. cit.*, p. 254.

³⁹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 51 (83); Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 247.

⁴⁰ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 360.

⁴¹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 70 (38).

⁴² Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 248.

⁴³ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 70 (38).

secolele VI-IX în punctul *La Lac* și din secolele X-XI în punctul *Hanfau/Cînepiște*, dar și mai timpuriu.

10. Daneș – veche denumire Danoș; în magh. Dános; în săsească Dunnesderf; în germ. Dunesdorf, Dansdorff; în lat. Villa Sti. Dyonisii, Danus.⁴⁴ Prima menționare la 1348. Ținea la 1810 de Scaunul Sighișoara. Pe harta Josefină localitatea apare cu numele de Dános. Numele localității derivă din numele de persoană „Dan, Daniel” și s-ar traduce „satul lui Dan”.⁴⁵ La Est de localitate se află punctul *Lângă Podmoale* (administrativ ține de Sighișoara) cu descoperiri arheologice din secolele VII-IX.

11. Dupuș – vechi denumiri Dupășdorfu, Tobie; în magh. Táblás, Tobiás; în magh. Toppesterf; în germ. Tobsdorf, Tobiasdorf; în lat. Villa Tobiae, Thobisdorff.⁴⁶ Prima menționare la 1268. Ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefină localitatea apare cu numele de Tablas. Numele derivă din cel al Sfântului Tobias.⁴⁷ Evoluția cuvântului pornește de la „villa Tobiae”, scris în latina medievală, în maghiară „Tobiasfolva”, iar în germană „Thobisdorff”. În săsească cuvântul era pronunțat Toppæsdorf, din care derivă și cel românesc Dupușdorf/Dupășdorf.⁴⁸ Pentru varianta maghiară „Táblás” nu e luată în vedere o derivare din „tábla”, care înseamnă „masă” (fiind o evoluție etimologică lipsită de valoare).⁴⁹

12. Florești – mai demult Felța, Felsa; în magh. Földzin, Földzintelke; în săsească Fälzenderf; în germ. Felsendorf, Filsdorf; în lat. Feltevteluke, Vilzendorph.⁵⁰ Prima menționare la 1305. Ținea la 1810 de Comitatul Alba de Sus. Pe harta Josefină apare cu numele de Foldszin v. Folsendorf. Pornind de la numele în maghiară „Földzin”, acesta este o formă a cuvântului „földszin” pe care G. Kirch o explică ca

⁴⁴ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 360.

⁴⁵ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 206 (174); Gheorghe Baltag, *op. cit.*, p. 248.

⁴⁶ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 374.

⁴⁷ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 327 (295).

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 288.

„ebene Fläche”,⁵¹ adică „teren parcelat” sau „suprafață plană”. În germană este o preluare a denumirii maghiare. În română „Felța”, în săsească „Fe^{al}zəndərf”. Pentru numele în germana modernă „Felsendorf” (amintit în 1861) cel mai probabil este o transcriere greșită a vechii denumiri din săsească întrucât „Felsen” înseamnă „stâncă”, iar în localitate și în preajma localității nu sunt stânci.⁵²

13. Laslea – vechi denumiri Laslea Mare, Laslie; în magh. Szászszentlászlo, Szt. László; în săsească Grisz-Lasseln; în germ. Groß-Lasseln; în lat. Zenthlazlo, Sct. Ladislaus⁵³. Prima menționare în anul 1309. Ținea la 1810 de Scaunul Sighișoara. Pe harta Josefina din 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Szasz Sz. Laszlo. Numele localității provine cel mai probabil de la hramul bisericii din localitate anume Sfântul László/Sfântul Ladislau.⁵⁴

14. Mălâncrav – vechi denumiri Malîncrav, Malâncrac; în magh. Almakerék; în săsească Malemkref; în germ. Malmkrog, Halbenkragen; în lat. Albkarak, Almkragen, Halbkragen.⁵⁵ Prima menționare la 1305. Ținea la 1810 de Comitatul Alba de Sus. Pe harta Josefina din 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Malenkrug v. Almakerek. Interesant este numele din maghiară „Almakerék”, care tradus ar însemna „lemn rotund de măr”. „Kerék” este folosit ca nume de loc, la origine înseamnă „roată”, dar aici arată de fapt pădure sau livadă cu copaci cu lemn rotund.⁵⁶ Se pare că originea numelui localității este din maghiară din care a derivat cea în limba săsească sau germană și apoi cea românească. Descoperirile arheologice arată urme de locuire din secolele VII-IX în punctul Valea Viilor, dar și mai timpuriu.

15. Nou Săsesc – veche denumire Satu Nou; în magh. Apaújfalau, Szászújfalu; în săsească Naendref; în germ. Sächs Neudorf, Deutsch Neudorf; în lat. Villa Nova, Wyfalu,

⁵¹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 63 (31).

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 360.

⁵⁴ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 186 (154), 319 (287).

⁵⁵ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 288.

⁵⁶ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 282 (250).

Vyfalu.⁵⁷ Prima menționare la 1305. Ținea la 1810 de Comitatul Alba de Sus. Pe harta Josefină din 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Ujfalv Neüdorf v. Noa. Sat nou fondat de coloniștii germani (sași).

16. Richiș – vechea denumire Rîchișdorf; în magh. Riomfalva, Rihoufalva; în săsească Rechesdref; în germ. Reichesdorf; în lat. Villa Richuini, Ryhuen.⁵⁸ Prima menționare la 1283 (villa Richuini). Ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefină din 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Riomfalva v. Reichersdorf. Din numele personal cu origini germane vechi *Richwin* este ușor alterat și se obțin în săsească toponimul *Rechesdorf*, iar în sudul Transilvaniei varianta *Rechəsdərf*, în română Richișdorf și în maghiară Riomfalva.⁵⁹

17. Roandola – vechi denumiri precum Randela, Rudeju; în magh. Rudály; în săsească Raeduel; în germ. Raunthal, Rennenthal; în lat. Rundal, Ruental, Rudal.⁶⁰ Prima menționare la 1322. Ținea la 1810 de Comitatul Alba de Sus. Pe harta Josefină localitatea apare menționată sub numele de Rudaj v. Renthal. Din (*im*) *rauhen Tal* (în săsească *ăm rân Duel*)⁶¹ care înseamnă *vale aspră/vale nelucrată*⁶²/*vale sălbatică*⁶³ a devenit *Randuel*. Astfel din săsescul *im rūen dal* în documente apare Rundal (1322) și Rudal (1345) și de aici în maghiară Rudály, iar în românește Roandola.⁶⁴

18. Saschiz – vechea denumire Chizduc Săsesc; în magh. Szászkéz; în săsească Keist; în germ. Keisd, Kaizd; în lat. Kyzd, Kyzdy, Zaazkyzd.⁶⁵ Prima menționare la 1309. Ținea la 1810 de Scaunul Sighișoara. Pe harta Josefină localitatea apare menționată sub numele de Keizd și Száfz Kезд. Baza toponimului este *kéz*, care înseamnă „mână”⁶⁶ (adică mâna

⁵⁷ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 288.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 374.

⁵⁹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 182 (214).

⁶⁰ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 290.

⁶¹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 235 (267).

⁶² Variante proprii ale traducerii.

⁶³ M. Buza, I. Mărculeț, *op. cit.*, p. 254.

⁶⁴ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 182 (214).

⁶⁵ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 360.

⁶⁶ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 253 (285).

dreaptă a regelui). Din *kéz* devine *kíz* unde are sens de „burg” (târg/oraș/cetate), iar în toponimia săsească Keisd, unde „í” devine „ei”.⁶⁷ În română din Keisd devine „chiz” pierzând „d”-ul, iar în maghiară „Kézd”⁶⁸. Toponimul se leagă de venirea secuilor și așezarea lor pe valea Târnavei Mari. Adăugarea sufixului „Szász” are loc pe fondul mutării secuilor spre sud-estul Transilvaniei și venirea coloniștilor germani. Descoperirile arheologice arată urme de locuire din secolele VII-IX și IX-X în punctul *Pârâul Etzung*, dar și mai timpuriu.

19. Sighișoara – în magh. Segesvár; în săsească Schäsbrich; în germ. Schäßburg, Schespurch; în lat. Castrum Sex, Segusvar, Sches.⁶⁹ Prima menționare la 1280. Ținea la 1810 de Scaunul Sighișoara, fiind centru scăunal. Pe harta Josefina de la 1769-1773 localitatea apare menționată cu numele de Schaesburg vel. Segesvár. Denumirea în latină „Castrum Sex” (1280) se referă la „a șasea cetate”. În ceea ce privește numele în maghiară *Segesvár*, din care provine și numele românesc *Sighișoară/Sighișoara*, sunt două păreri: din *Sex* (de la *Castrum Sex*) a devenit *Segs* (dar această formă nu este atestată în nici un document) și apoi a luat forma *Seges*,⁷⁰ în maghiară *ség* înseamnă promontoriu⁷¹ („cetatea de pe promontoriu/de pe deal/de pe colină”). O altă părere e că „Schaas” și „Schäßburg” au rădăcina „Secg” (anglo-saxon la origine) din care derivă „Segg”, „Sech” și „Segge” și care înseamnă „mlăștină/mlăștină”; în trecut defileul Sighișoarei era unul mlăștinos.⁷² Descoperirile arheologice cu mai multe puncte cu urme de locuire din secolele VII-IX (Aurel Vlaicu – *La Glime* și *La Grajduri/Saivane*, *Lângă Podmoale*, *Valea Cânepii*, *Valea Dracului*, *Dealul Viilor*) și IX-X (Aurel Vlaicu- *La Grajduri/Saivane*), dar și mai timpuriu.

20. Stejăreni/Beșa – vechea denumire Beșa; în magh. Bese, Besse; în săsească Peschenderf; în germ. Peschendorf,

⁶⁷ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 253 (285).

⁶⁸ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 253 (285).

⁶⁹ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 360.

⁷⁰ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 253 (285).

⁷¹ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 253 (285).

⁷² Gheorghe Baltag, *op. cit.*, p. 250-251.

Beschendorf; în lat. Villa Besse, Peschdorp, Pezendorf.⁷³ Prima menționare la 1305. Ținea la 1810 de Comitatul Alba de Sus. Pe harta Josefină de la 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Besse v. Beschendorf. Numele vechi, Beșa, derivă din maghiarul Besse, forma prescurtată a cuvântului maghiar „bessený” și care face referire la pecenegi, o populație de neam turanic.⁷⁴ Descoperirile arheologice arată urme de locuire în mai multe puncte în secolele VII-IX (*În Ment, Calea Strâmtă, Haltsken/Poarta Fânaței*), dar și mai timpuriu.

21. Șaeș – vechea denumire Șaiș; în magh. Segesd; în săsească Schâs; în germ. Schaas, Schees; în lat. Sugus, Zegus, Segud, Schais.⁷⁵ Prima menționare la 1302. Ținea la 1810 de Scaunul Sighișoara. Pe harta Josefină de la 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Segesd v. Schaasz. Cum am văzut, în germană „Schaas” are rădăcina „Segg” (anglo-saxon la origine) din care derivă „Segg”, „Sech” și „Segge” și care înseamnă „mlăștină/mlăștină”.⁷⁶ Descoperirile arheologice arată urme de locuire din secolele VII-IX în punctul *În Wosen*, dar și mai timpuriu.

22. Șaroș pe Târnave – vechea denumire Saroš Săsesc; în magh. Szászsáros; în săsească Schuersch, în germ. Scharosch, Grosscharß; în lat. Sarus, Saros, Schar, Saruz.⁷⁷ Prima menționare la 1283. Ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Pe harta Josefină de la 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Sároos. Numele românesc „Șaroș” derivă din maghiarul *sáros* și înseamnă „noroios, mlăștină”.⁷⁸

23. Șapartoc – vechi denumiri Șarpotoc, Sapîrtoc; în magh. Sárpatok; în săsească Schorpenderf; în germ. Schorpendorf; în lat. Villa Sarpotoc.⁷⁹ Prima menționare la 1231. Ținea la 1810 de Comitatul Alba de Sus. Pe harta Josefină de la 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Sarpatak vel

⁷³ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 290.

⁷⁴ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 161 (193).

⁷⁵ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 360.

⁷⁶ Gheorghe Baltag, *op. cit.*, p. 250-251.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 374.

⁷⁸ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, 1963, p. 55.

⁷⁹ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 290.

Scharpendorf. Format din două cuvinte maghiare la origine „sár” și „patak”, care înseamnă primul „noroi” și al doilea „râu/vale”. Prin urmare, în traducere am avea „vale noroioasă”⁸⁰. Descoperirile arheologice arată urme de locuire din secolele VII-IX în punctul *Pârâul Pietros*, dar și mai timpuriu.

24. Valchid – vechi denumiri Văltitu, Valhit; în magh. Váldhid, Váldhid, Waldhid; în săsească Waldhâdjn; în germ. Waldhütten, Valdhuttin; în lat. Waldhyd, Waltudya, Walthodia.⁸¹ Ținea la 1810 de Scaunul Mediaș. Prima menționare la 1317. Pe harta Josefînă de la 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Waldhüt. „Wald” înseamnă pădure și a devenit toponim pentru localitatea săsească Wâłthædøn (Waldhütten), din care a apărut românescul Valchid și din care derivă maghiarul Váldhid.⁸²

25. Vânători/Hașfalău – vechea denumire Hașfalău; în magh. Héjásfalva; în săsească Deiwelsterf; în germ. Diwaldsdorf, Teufelsdorf; în lat. Villa Scti. (Sancti) Divaldi, Heesfalva.⁸³ Ținea la 1810 de Comitatul de Alba de Sus. Prima menționare la 1297. Pe harta Josefînă de la 1769-1773 localitate apare menționată sub numele de Hejásfalva v. Teuffelsdorff. Numele în latină villa Sancti Divaldi vine de la Sf. Theobald, care are forma scurtă Divald.⁸⁴ În săsească villa Sancti Divaldi a devenit Dw(e)ualsdorff și din care derivă Deiwælsdərff și Teufelsdorf.⁸⁵ Numele în maghiară „Héjásfalva” e problematic. „Falva” se referă la „sat” pe gând „hejás” nu e clar ce semnifică. Poate fi de la „héj jó” și s-ar referi la „lemn bun”⁸⁶ sau de la „pădure de tei” (în magh. „hásságy”)⁸⁷ sau mai este propusă varianta „hossszú”, care înseamnă „lung” și ar fi „sat lung”⁸⁸. Numele românesc de

⁸⁰ Gheorghe Baltag, *op. cit.*, p. 250.

⁸¹ *Ibidem*, p. 376.

⁸² Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 100 (132).

⁸³ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 290.

⁸⁴ Gustav Kisch, *op. cit.*, p. 294 (326).

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 15 (47).

⁸⁷ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 103.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 115.

azi, Vânători, nu are nici o legătură cu cele medievale. Localitatea a fost o posesiune a mănăstirii Cârța.

26. Vulcan – denumirea veche Vîlcîndorf; în magh. Volkány; în săsească Wulkenderf; în germ. Wolkendorf; în lat. Wolquinklaka, Welkendorph.⁸⁹ Ținea la 1810 de Comitatul de Alba de Sus. Prima menționare la 1315. Pe harta Josefină de la 1769-1773 localitatea apare menționată sub numele de Wolkány vel Wolkendorff sau Volkány vel Wolkendorff. Oiconimul Vulcan derivă din slavul „vlükŭ”, care înseamnă „lup”, iar numele localității ar fi trebuit să fie „Vâlcan”, dar a existat o translație de la „î” la „u”.⁹⁰

B. Oronime

1. Bug Berg – în traducere Dealul Cetății. Acest punct se află între Nou Săsesc și Mălâncrav.
2. Mohr Berg – în traducere „Dealul Mohr”. Se află la est de localitatea Laslea. Valea Laslea se formează la sud de localitate prin unirea a două pâraie Foldszini Patak și Valje Lapus (se unește cu Almakerek Patak, adică valea Mălâncrav).
3. Berg nagy Birtz – deal aflat la sud de localitatea Vânători, în imediata vecinătate.
4. Deyl Berg – deal aflat între văile Dürre Graben și Waldhütter Bach, vizavi de Hoghilag, pe partea stângă a Târnavei Mari.

C. Hidronime

1. Valle Kerbunel – este un mic pârau care se varsă în Kreisch Bach. Se află la aproximativ jumătatea distanței între Daneș și Criș.
2. Beschendorf Bach – vale ce curge dinspre satul Stejăreni, mai demult Beșa. Pârâul curge de la sud spre nord vărsându-se în Târnavă Mare.
3. Valle Satului – curge prin satul Vânători, având izvorul la sud de localitate și la vest de Saschiz.

⁸⁹ Ernst Wagner, *op. cit.*, p. 290.

⁹⁰ I. Iordan, *op. cit.*, p. 344-345; Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 248.

4. Livade Patak – posibil valea Livezilor. Pârâul aflat la est de localitatea Vânători și înainte de valea Morne (?!)⁹¹.
5. Morne (?!) Patak – pârâu care curge la vest de localitatea Vânători.
6. Paro Pojenilor – pârâu cu izvorul la sud de localitatea Vânători și care se varsă în valea Morne (?!) Patak afluent al Târnavei Mari, la est de localitatea Vânători.
7. Hotăr Bach – vale aflată între Vânători și Albești.
8. Buchholtzan Grizated (?!) – pârâu care are izvoarele la est de satul Șapartoc; cursul e sud-nord și se varsă în pârâul Hotarului.
9. Hermanst (?!) Bach – valea lui Hermann. Aflat la vest de localitatea Vânători înainte de Pârâul Hotarului.
10. Wolkendorfer Bach – valea Vulcanului. Are izvorul în apropierea localității Vulcan. Cursul e sud-nord și se varsă în Târnava Mare după ce traversează Sighișoara în partea de est a orașului.
11. Ranen Grund Bach – vale aflată la est de Sighișoara.
12. Valle Lapus – este o vale, un pârâu, aflat la sud de Târnava Mare. Izvorul se află din cel mai înalt punct al dealurilor localității Nou Săsesc pe partea stângă. Locul de izvor este în apropierea unui punct numit Klein Stahl. Valea curge spre nord, iar la sud de Laslea se unește cu o altă vale care vine de la Nou Săsesc. Apoi se unește și cu un alt pârâu Foldszini Patak care își are izvoarele în înălțimile dealurilor localității Florești. La vărsare pârâul poartă numele de Laszler Bach, adică valea Laslea. Lapus poate veni din bulg. *lopuš* care derivă din slavul *lopuh* care înseamnă *brusture*.⁹² O altă variantă este bulg. *lapuh* care se referă la o specie de stejar.⁹³
13. Laszler Bach – vale care se formează la sud de localitatea Laslea prin unirea Foldszini Patak și Valle Lapus.
14. Dürre Graben – pârâu aflat la vest de Laszler Bach.
15. Waldhütter Bach – are izvorul la nord de Valchid prin unirea cu pârâul Copșei.

⁹¹ Semnul (?) arată că transcrierea toponimului de pe harta josefină nu e sigură întrucât scrisul era șters sau dificil de citit.

⁹² I. Iordan, *op. cit.*, p. 62.

⁹³ *Ibidem*, p. 62.

16. Kopish Bach – se formează la sud de Copșa Mare prin unirea a două pâraie Bahren Grund și Mohr Grund. Primul se varsă în Mohr care curge până apropierea Copșei Mari unde se unește cu pârâul Copșa, care izvorăște în apropiere. Kopisch Bach se varsă în Waldhütter Bach.
17. Birthelmi Patak – se varsă în Târnavă Mare în dreptul Saroșului pe care-l traversează. La nord de Biertan se varsă în Birthelmi Patak pârâul Dobest. Birthelmi Patak se formează prin unirea a două văi Geyerstl Grund și pârâul care vine dinspre Richiș. În pârâul Richiș se varsă Schalten Grund.
18. Valle Mare – vale care se află la est de Buzd, curge spre nord în direcția Bratei unde înainte de localitate se unește cu Kützen Grund (aflat la est) și cu Pratgen (!) Gragen (la vest).
19. Valle Ursuluj – este un pârâu secundar aflat la sud de Ațel și se varsă în Valje Hetzel, pârâu care are direcția de curgere sud-nord fiind un afluent al Târnavei Mari și traversează localitatea Ațel.
20. Langengrund (!) Bach – pârâu care vine dinspre Buzd. Se formează prin unirea mai multor pâraie printre care Latzi Sichen aflat la nord-vest de localitatea Buzd.

Concluzii

Studiul toponimiei de pe valea Târnavei Mari a făcut parte din interesele mai multor cercetători. Prezența în Transilvania a comunităților de slavi timpurii, a valahilor, a maghiarilor și a sașilor a ridicat mereu semne de întrebare privind originea oiconimelor.

Harta Josefînă conține toponimii de tip oronime și hidronime cu rezonanță românească arătând că populația românească era prezentă atât la nord cât și la sud de Târnavă Mare. Dacă oiconimele nu poartă în memoria lor nume românești acest lucru se datorează faptului că satele au fost întemeiate într-un alt punct, nelocuit de altă populație. Treptat zona de locuire românească a fost introdusă în arealul administrativ al

satelor. Așa apar zonele de „cartier” marginale ale românilor. Secuii au avut un statut aparte printre populațiile supuse de maghiari. Aceștia aveau un rol bine determinat, de apărători ai granițelor regatului maghiar, prin urmare aveau privilegii importante. Sașii au ridicat sate în locuri libere, nelocuie de alte populații așa cum este precizat și în diploma andreană. Domeniile nobiliare sunt aparte, au un statut separat cu privilegii specifice nobililor. Aceștia aveau vasali care cu timpul devin iobagi.

În valea Târnavei Mari între Saschiz și Mediaș se întâlnește o bogată toponimie. La sud de Târnava Mare, până la cumpăna apelor, avem 26 de localități (vezi tabel). Dintre acestea 7 au originea numelor maghiară (Albești, Copșa Mare, Mălâncrav, Saschiz, Stejăreni/Beșa, Șaroșul pe Târnave, Șapartoc), 11 sunt săsești (Apold, Ațel, Biertan, Buzd, Dupuș, Laslea, Nou Săsesc, Richiș, Roandola, Șaeș, Valchid), 5 cu originea neclară, maghiară sau săsească (Daneș, Florești, Laslea, Sighișoara, Vânători/Héjásfalva), iar 3 sunt de origine slavă (Criș, Daia și Vulcan). Dintre toate acestea azi au nume nou românesc Stejărenii/Beșa, Florești/Felța, Vânători/Hașfalău. Localitățile Bratei și Vânători au avut denumiri din latina medievală ce fac referire la hramul bisericilor: Mons Mariae (Bratei) și Villa Scti. (Sancti) Divaldi (Sf. Theobald) (pentru Vânători). Tot din rândul semanticii bisericesti este Albeștiul (Alba Ecclesiae) și ar putea fi Apold, care conform lui G. Kirch⁹⁴ ar însemna „satul abatelui”.

Toponimia de tipul oiconime de la sud de Târnava Mare din bazinul hidrografic a acestora se împarte în 6 categorii (după Buza-Mărculeț⁹⁵):

1. Oiconime care arată forma și unele particularități ale reliefului: Biertan (deal strălucitor), Daia (sat îndepărtat, satul din fundul văii), Florești/Felța (teren parcelat), Roandola (vale sălbatică), Sighișoara (cetatea de pe deal (?!)), Șaeș (râu mlăștinos), Șaroș, Șapartoc (ambele cu sens de noroios/mocirlos).
2. Oiconime care au legătură cu vegetația: Mălâncrav/Almakerek (măr), posibil Apold (livadă de meri), Valchid (pădure).

⁹⁴ G. Kirch, *op. cit.*, p. 271 (303).

⁹⁵ M. Buza, I. Mărculeț, *op. cit.*, p. 254-255; vezi și I. Conea, *Toponimia. Aspectele ei geografice*, Monografie geografică a R. P. Române, I, Geografie fizică, București, 1960; Vasile Frățilă, *Studii de toponimie*, Editura Dacia XXI, 2011.

3. Oiconime care au legătură cu fauna: Vulcan (lup).
4. Oiconime care evocă mărturii istorice, de viață socială: Copșa Mare (prisacă, poartă de apărare), Saschiz (*kéz* - mână dreaptă, de încredere).
5. Oiconime provenite din termeni bisericești: Albești (Alba Ecclesia), Bratei (protodiaconus), Vânători/Hașfalău/Deiwełsterf (Villa Scti. (Sancti) Divaldi), Criș (cruce).
6. Oiconime care arată nume de popoare: Nou Săsesc (sași, germani), Stejăreni/Beșa (pecenegi).
7. Oiconime care provin de la numele întemeietorului localității, a unor comunități locale, a unui sfânt sau a unei personalități: Ațel (Heidrich), Buzd (Buss), Daneș (Dan, Daniel), Dupuș (Tobias), Laslea (Sf. Laszlo), Richiș (Richwin).

Pe harta josefină realizată la 1769-1773, toponimia bazinului hidrografic al Târnavei Mari între văile Saschiz și Șoimuș până la Mediaș reflectă aspectele geografice, cât și o serie de mărturii istorice și sociale, ce s-au petrecut odinioară în această regiune. Oiconimele care arată forma și particularitățile reliefului și a apelor curgătoare sunt reprezentate de 9 așezări. Acestea sunt urmate de oiconime cu originea în antroponime, care provin de la numele întemeietorului localității, a unor comunități locale, a unui sfânt sau a unei personalități (6 așezări), care evocă mărturii istorice și de viață socială (3), care provin din termeni bisericești (4 așezări), care au luat naștere în legătură cu vegetația (2), cu fauna (1), cele care se referă la despăduriri și la modul de utilizare a terenurilor (1). Deși în număr mai redus sunt prezente și toponimele care evocă mărturii istorice și cele care se referă la diferite aspecte de viață socială (2).

Unele oiconime au fost înlocuite cu toponime maghiare, impuse de administrația maghiară, iar în trecutul apropiat unele toponime au fost înlocuite cu toponime românești. Fondul principal al toponimiei din bazinul mijlociu al Târnavei Mari și aflat la sud de râu nu s-a modificat profund, dar trebuie studiate cu atenție. Toponimia slavă moștenită de români din arealul studiat este un strat toponimic slav vechi: Târnavă, Daia, Vulcan.

Pe harta josefină am identificat hidronime cu rezonanță românească în special în denumirile de văi: Valle Lopus, Valle Mare, Valle Ursului, Valle Satului, Valje Hetzel. Oronime cu rezonanță

românească nu sunt trecute pe harta josefină în sudul Târnavei Mari, față de la nord de râu. Sensul de „vale” se referă la „loc larg între două înălțimi; teren în pantă coborâtoare”⁹⁶ sau „loc cuprins între două înălțimi, cu talveg și cu fund”⁹⁷ sau „pârâu, apă curgătoare”.⁹⁸ Termenul „vale” derivă din latinescul „vallis”, în timp ce în slava veche formele sunt „qdolŭ” și „qdolŭ”.⁹⁹ Prin urmare văile secundare poartă nume date de români sau moștenite de români.

Închei prin următoarea concluzie W. Meyer-Lübke preluată de Mircea Buza: „într-o regiune oarecare, unde se știe că peste populația băștinașă a venit și s-a stabilit cândva o populație cuceritoare, numele de localități provin aproape întotdeauna din limba acesteia din urmă (cea cuceritoare), în timp ce numele geografice de pe întinsul moșiei fiecărei localități își au originea în limba populației cucerite”.¹⁰⁰

⁹⁶ I. Iordan, *op. cit.*, pp. 46-47.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 48.

¹⁰⁰ W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der Romanischen Sprachen*, Ed. 1-a, Heidelberg, 1901 apud Mircea Buza, *Oiconimele din Podișul Secașelor - reflectare a coabitării populației românești cu cea germană și maghiară*, Pangea, 2012, pp. 29-32;

**Überlegungen zur geschichtlichen Entwicklung des Großen Kokel Beckens aus
archäologischer und toponymischer Perspektive zwischen den 10.-13.
Jahrhunderten (I)
(Zusammenfassung)**

Die Toponymie des hydrographischen Beckens des Großen Kokels, entlang der Keisder und Schalmen Täler, widerspiegelt auf der Josephinischen Landesaufnahme, durchgeführt zwischen den Jahren 1783-1785, geographische Aspekte, als auch historische und soziale Zeugnisse für die jahrhundertlange Entwicklung der Gegend.

Die Ortsnamen von neun Siedlungen bezeugen die Morphologie und Eigenart der Reliefformen und der fließenden Gewässer. Diese sind von antroponymisch stammenden Ortsnamen gefolgt. Die letzteren bekamen den Namen entweder ihres Gründers oder einer ansässigen Gemeinde, eines Heiligen oder einer Persönlichkeit (6 Siedlungen). All diese rufen teilweise geschichtliche und soziale Zeugnisse (3 Siedlungen) hervor, sind teilweise aus kirchlichen (4 Siedlungen), pflanzlichen (2 Siedlungen) oder tierischen (1 Siedlung) Begriffen abgeleitet. Manche Toponyme versuchen auch die Verwendungsart der Wälder oder Äcker zu erklären (1 Siedlung). Auch wenn in geringer Anzahl, Toponyme in Beziehung mit historischen und sozialen Zeugnissen kommen vor (2 Siedlungen).

Mit der Zeit, einige Ortsnamen wurden von den ungarischen Verwaltungsbehörden mit ungarischen Toponymen ersetzt und in jüngerer Zeit die letzteren wurden rumänisch umbenannt. Die toponymische Hauptlexik des Großen Kokel Beckens und der südlich davon angelegenen Siedlungen hat sich nicht wesentlich geändert, trotzdem sind weitere wissenschaftliche Untersuchungen mit Aufmerksamkeit durchzuführen. Manche slawischen Ortsnamen, wie zum Beispiel Târnavă, Daia, Vulcan, wurden von den in dieser Gegend lebenden Rumänen geerbt und gehen zurück zu einer alten slawischen Toponymieschicht.

Die auf der Josephinischen Landesaufnahme identifizierten Gewässernamen deuten daraufhin, dass diese und die Namen der Täler eher einen rumänischen Klang haben: Valle Lapus, Valle Mare, Valle Ursului, Valle Satului, Valje Hetzel. Rumänisch klingenden Namen der Reliefformen sind im südlichen Teil des Großen Kokels auf der Josephinischen Landesaufnahme nicht repräsentiert. Ganz anders sieht die Darstellung dieser nördlich des Großen Kokels. Der Begriff „vale“ (Tal) beschreibt einen „breiten Ort zwischen zwei Höhen; Gelände im absteigender Hanganlage“, „Ort zwischen zwei Höhen, mit Talweg und Grund“ oder „Bach, fließendes Wasser“. Der Begriff wird aus dem Lateinischen „vallis“ abgeleitet, während in der alten slawischen Sprache die entsprechenden Formen „ǫdolŭ“ și „ǫdolŭ“ sind. Infolgedessen sind wir der Meinung, dass die Nebentäler entweder von den Rumänen benannt wurden oder trugen Namen, welche die Rumänen weiterverwendet haben.

(Übersetzung von Corina Hopârtean)

Cuvinte cheie: harta josefină 1769-1773, toponimie, arheologie, oiconime, oronime, hidronime.

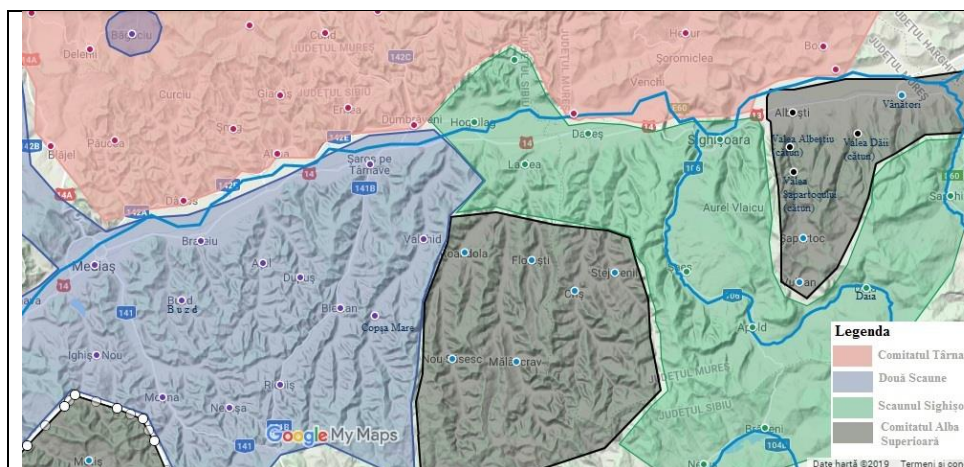
Schlüsselwörter: Josephinischen Landesaufnahme 1769-1773, Toponymie, Ortsnamen, Reliefformen, Gewässernamen.

Nr. crt.	(!) ¹⁰¹ Cu origine maghiară	(!!) Cu origine germană	(!!!) Cu origine din latina medievală	(!!!!) Cu origine slavă	(!V) Nume nou românesc
1.	Albești/Fehé regyház/Wei ßkirich	Apold/Trap öld/Trappold	Brateiu (!) (!!!)/Pretai/Bar áthely/Mons Mariae	Criș/Keresd/ Kreisch	Florești (!) (!) (!V)/Felța/Fälz enderf
2.	Copșa Mare/Nagykapus/Griszkopesch	Ațel/Hetzeldorf	Vânători (!) (!) (!V)/Héjásfalva/Teufelsdorf/Villa Scti. (Sancti) Divaldi	Daia/Szász-Dálya/Dändref	Stejăreni (!) (!V)/Beșa/Besse
3.	Daneș (!!)/Dános/Dunnesderf	Biertan/Birthalm		Vulcan/Volkány/Wulkenderf	Vânători (!) (!) (!V)/Héjásfalva/Teufelsdorf/Villa Scti. (Sancti) Divaldi
4.	Florești (!) (!V)/Felța/Fälzenderf	Brateiu (!) (!!!)/Pretai/Baráthely/Mons Mariae			
5.	Laslea (!!)/Szászszen tlászlo/Grisz-Lasseln	Buzd/Buss			
6.	Mălâncrav/Almakerék/Malemkref	Daneș (!)/Dános/Dunnesderf			
7.	Saschiz/Szász kézd/Keist	Dupuș/Tobiasdorf			
8.	Sighișoara (!!)/Segesvár/Schäßburg	Florești (!) (!V)/Felța/Fälzenderf			
9.	Stejăreni (!) (!V)/Beșa/B	Laslea (!)/Groß-Lasseln			

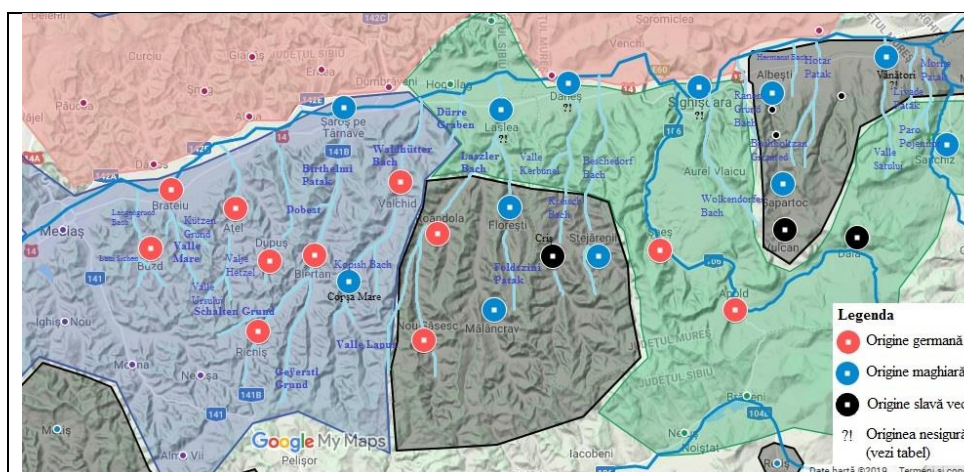
¹⁰¹ Semnele (!) au următoarea explicație: (!) și (!!) originea numelui nu e sigură, maghiară sau germană, prin urmare apare în ambele coloane; (!!!) apare și în coloana cu originea numelui din latina medievală; (!!!!) are și origine slavă (aici nu avem); (!V) are un nume nou românesc, vezi coloana respectivă.

	esse/Peschen derf				
10.	Șaroșul pe Târnave/Szá szsáros/Scha as	Nou Săsesc/Naen dref			
11.	Șapartoc/Sár patak/Schorp enderf	Richiş/Rech esdref			
12.	Vânători (!!) (!V)/Héjásfa lva/Teufelsd orf/Villa Scti. (Sancti) Divaldi	Roandola/R aeduel			
13.		Sighișoara (!)/Segesvár /Schäßburg			
14.		Șaeș/Schâs			
15.		Valchid/Wal dhâdjn			
16.		Vânători (!) (!V)/Héjásfal va/Teufelsdor f			

Tabel cu originea lingvistică a toponimiilor de la sud de Târnava Mare.

Harta 1. Localități de la sud de Târnava Mare din bazinul mijlociu și distribuirea administrativă a acestora

Harta 2. Localități de la sud de Târnava Mare din bazinul mijlociu și originea lor toponimică

ÎN PREAJMA SIGHIȘOAREI MEDIEVALE (TIMP, CONTEXT, CONJUNCTURĂ ȘI PEISAJ)*

Ioan Fedor Pascu
Tudor Gavrilă

Argument. Sighișoara medievală se naște în timpul organizării și consolidării regatului maghiar la vest de Carpații, în contextul cuceririi sistematice inițiate de acesta în Transilvania, în conjunctura amenajării temporare a unei frontiere pe aliniamentul Târnavei Mari (a treia din totalul celor cinci) și într-un peisaj foarte bine predispus noilor realități venite din afară.

Așadar, dacă petrecerea ulterioară a locuirii de aici nu este tocmai greu de priceput, fără înțelegerea adecvată a precedentelor sale, trecutul local poate fi văduvit de factori genetici fundamentali: timpul, contextul, conjunctura și peisajul.

Timpul

Pentru Europa centrală și de sud-est un moment hotărâtor l-a reprezentat stabilirea maghiarilor în pusta Pannoniei, cu toate consecințele sale directe sau indirecte în spațiul bazinului carpatic.

Aproximativ spre finele primului mileniu î. Hr. o parte din blocul popoarelor fino-ugrice, cu o viață nomadă cuprinsă în partea centrală a munților Urali, a fluviului Volga și a râului Kama (afluentul său central), pornesc către vest. De atunci, purtați de val, maghiarii s-au mișcat de-a lungul stepelor euro-asiatice spre apus, tot mai departe de patria ugrică străbună.¹ Astfel, în cursul secolului al VIII-lea maghiarii se stabilesc între Volga, Don și Marea de Azov, un teritoriu pe care îl numesc *Levedia*, după

* Prezentul studiu este, credem, expresia unei bune abordări interdisciplinare, prin care istoria și geografia contribuie în egală măsură la înțelegerea nașterii locuirii medievale de la Sighișoara. Pe de altă parte, rândurile care urmează rezumă o parte de început a unei teze doctorale (Ioan. F. Pascu, *Arheologia peisajului în spațiul Sighișoarei medievale* – Școala de Studii Avansate a Academiei Române, coordonator Dr. Daniela Marcu Istrate), la care se adaugă valoarea unei foarte bune contribuții geografice, ilustrată de o lucrare metodico-științifică pentru obținerea gradului didactic I, realizată în anul 2009 de profesorul Tudor Gavrilă, având ca subiect „*Bazinul hidrografic al Văii Saeșului. Caracterizare fizico-geografică cu privire asupra degradării terenurilor*”. În altă ordine de idei, având în vedere atenția de care publicația gazdă se bucură printre sighișoreni, rândurile noastre nu se adresează doar celor ancorați domeniu ci și comunității noastre locale, tot mai insistent privitoare spre trecut și, astfel poate, mai grijuliu raportată la viitor.

¹ Pál Engel. *Regatul Sfântului Ștefan: istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, Mega, 2011, p. 39.

o căpetenie enigmatică (*Levedi*, pomenită de împăratul bizantin *Constantin al VII-lea Porfirogenetul*).²

Apoi, împinse de către pecenegi (un popor seminomad și turcofon, venit din stepele Asiei Centrale), uniunile tribale maghiare, împreună cu alte populații turcice și slave, ajung sub dominația Khaganatului Khazar, în stepele cuprinse de Marea Neagră, râurile Nistru și Prut. Spațiul nou ocupat la mijlocul secolului al IX-lea a fost numit *Atelküz* (în maghiară *Etelköz*, adică „teritoriul dintre râuri”). De aici încep primele incursiuni de pradă spre centrul Europei, născând, în teritoriile atacate după mijlocul secolului al IX-lea, rugăciunea „*De săgețile unguirilor, salvează-ne, Dumnezeuul Nostru!*”.³ Tot în *Atelküz* a avut loc și „învoiala de sânge” a maghiarilor (*vérszerződés*),⁴ prin care *Árpád*, fiul lui *Álmos* din tribul *Megyer*, a fost desemnat liderul de uniune al celor șapte triburi maghiare: *Nyék*, *Megyer*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér*, *Keszdi* și *Kürt-Gyarmat*,⁵ ultimul fiind în fapt o coalitie maghiaro-khabară.

Din *Atelküz*, maghiarii se implică treptat și oscilant în conflictele de la Dunărea inferioară, între cele dintre bizantini și bulgari la Dunărea de Jos, între francii estici și slavii moravieni la Dunărea panoniană. Astfel, de aici, în secolul al IX-lea maghiarii participă la o expediție spre gurile Dunării (836) și, începând cu anul 862, la alte câteva incursiuni pornite din Pannonia, unde ajung (fără intenție de sedentarizare) prin cea mai rapidă și mai lesnicioasă cale de pătrundere în zonă, în speță prin pasul Verecke din Carpați Păduroși (Ucraina), loc prin care au mai trecut înainte hunii și alte popoare venite din întinderile stepei.⁶

Un moment de referință îl reprezintă însă anul 894, când maghiarii deja aflați în Pannonia se alătură regelui franc *Arnulf*, împotriva foștilor aliați marovieni conduși de cneazul *Svatopulk*, în timp ce o parte din războinicii rămași în *Atelküz* vin în sprijinul împăratului bizantin *Leon al IV-lea Armeanul*, aflat în conflict cu bulgarii țarului *Simeon*.

Imediat după aceste campanii, desfășurate cu o forță năucitoare (care au avertizat asupra virulenței invaziilor maghiare de mai târziu), *Atelküzul* este puternic atacat de către pecenegi, care îl și ocupă în cele din urmă. Drept urmare, marea masă a maghiarilor de aici se îndreaptă către

² Páll-Szabo Ferenc, în XXX., *O Istorie a maghiarilor*, Cluj-Napoca, Világhíménv, 2014, Páll-Szabo Ferenc (coordonator), p. 9.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Ibidem*

⁵ Pál Engel, *op. cit.*, p. 51.

⁶ Ioan Aurel-Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 64.

actuala lor patrie, pe drumuri cunoscute ori numai bănuite. Este momentul *Honfoglalás*, al descălecării maghiare în pusta Pannoniei.⁷

Astfel, pe de o parte, în timp ce majoritatea războinicilor erau angajați în conflicte depărtate de Atelküz, populația rămasă în urmă, preponderent domestică, se pune în mișcare, o bună parte trecând prin pasul Verecke spre Pannonia, în timp ce alții trec Prutul, traversează Moldova, pătrund în Transilvania prin pasurile Carpaților Orientali și iau mai departe drumul pusteii vestice, cunoscută datorită incursiunilor anterioare și bine receptată ca un spațiu pliabil orizontului de așteptare al unei comunități mișcătoare, bazată pe creșterea animalelor mari și obișnuită cu orizonturi deschise, familiare neamurilor de călăreți războinici. Pe de altă parte, corpul expediționar pornit în sprijin bizantin, rămas fără spațiu de întoarcere în Atelküzul ocupat între timp de pecenegi, se deplasează fie spre vest, tot către Pannonia, fie spre nord, prin Carpații Meridionali, către Transilvania, dar mai întâi (vom vedea) către zone periferice, aflate în afara Ardealului istoric.

Oricum, ungurii apar pentru prima dată în izvoarele occidentale în *Analele Sfântului Bertin* (*Annales Bertiniani*), care menționează că în anul 862 francii răsăriteni au fost atacați de niște dușmani „*necunoscuți înainte*” numiți *Ungri*.⁸ Începând de atunci și în următorii 60 de ani aceștia au făcut cel puțin de 47 incursiuni militare, dintre care majoritatea s-au desfășurat către vest iar altele preponderent spre Bizanț.⁹

Șirul lung al incursiunilor maghiare în apus s-a sfârșit însă brusc și drastic. Astfel, după ce a fost pregătit un atac decisiv împotriva Germaniei, la 10 august 955 *Otto I cel Mare*¹⁰ le-a ținut calea aproape de Augsburg,

⁷ Termenul maghiar de *honfoglalás* se traduce, ad literam, prin „*cucerirea patriei*”. Unii dintre istoricii maghiari, precum Pál Engel, au ezitat totuși să-l utilizeze, fiindcă „*ar fi ilar să-l folosim astfel pentru a evita paradoxul cuceririi unei patrii de către proprii ei "patrioți"*”. Pál Engel, *op. cit.*, p. 40, n. 2.

⁸ Pál Engel, *op. cit.*, p. 40.

⁹ Italia a cunoscut prima stilul de luptă nomad al maghiarilor și pornirile lor pustitoare, din Lombardia până în Apulia. Au urmat apoi teritoriile din nordul Germaniei (până la Bremen), centrul Franței (până la Orleans) și Spania catalună (unde în iulie 942 asediază două săptămâni Lerida), producând groază până la curtea califului din Cordoba. (*Ibidem*, p. 44) Numai Lombardia a fost călcată și devastată de ei în 13 rânduri iar Bavaria de 11 ori. În fapt, pericolului reprezentat de invaziile și distrugerile maghiare i-se datorează, în principal, construirea sutelor de castele, cetăți și fortificații din sudul Germaniei și al Italiei de nord în cursul secolului al X-lea. (Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii și a civilizației*, 2, București, Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 352.)

¹⁰ Otto I cel Mare (912 – 973, fiul lui Henric I Păsărarul, regele germanilor, și al Matildei von Ringelheim), a fost duce al saxonilor, rege al germanilor și primul împărat al Sfântului Imperiu Roman (numit mai târziu și *de Națiune Germană*).

lângă râul Lech, și le-a dat o lovitură năucitoare,¹¹ printr-o bătălie care „nu numai pentru Apus a însemnat eliberarea definitivă de temutele săgeți ale maghiarilor, dar și învinșilor le-a lăsat o amintire nepieritoare”.¹² Cu aceasta s-a pus capăt devastatoarelor incursiuni maghiare către Occident, a determinat sedentarizarea societății lor, nașterea regatului arpadian, creștinarea acestuia și apariția unei vocații apostolice manifestată cu preponderență spre est și sud-vest.

Contextul

Am spus deja că începând cu ultimul deceniu al secolului al IX-lea o parte din maghiarimea Atelküzului și alte grupuri desprinse din corpul expediționar pornit sprijinul Bizanțului s-au văzut nevoite să treacă de la est și dinspre sud prin pasurile Carpaților, ajungând într-un teritoriu numit de ei din afară, în graiul propriu, *Erdö-elve* (*Erdély*), desemnând un spațiu, o țară, definită în funcție de caracteristicile principale ale peisajului, acolo unde nu se putea ajunge decât după traversarea unor mari întinderi păduroase.¹³ Ulterior, în latina de cancelarie *Erdély* (adoptat de români sub forma de *Ardeal*) s-a tradus mot-a-mot prin *trans-silva* sau *ultra-silva* (adică *peste, dincolo de păduri*), termen consacrat în final sub forma de *Transilvania*.¹⁴ Numai că, în timp, termenul de *Ardeal* și-a păstrat accepțiunea originală, referindu-se doar la spațiul intracarpatic, pe când cel de *Transilvania* a dobândit o cuprindere mult mai largă, înglobând și teritorii care deși se găseau *înaintea pădurilor* (Banatul, Crișana și Bihorul) vor face cu vremea parte din voievodatul iar apoi din principatul Transilvaniei.

Altfel, odată trecuți de munți, maghiarii au găsit în bazinul carpatic o populație amalgamată etnic, formată în principal din români, slavi, pecenegi și cumani. Apoi, formațiunile politice prestatale întâlnite aici, conduse de *Salanus*, *Glad*, *Ahtum* și *Menukort* în zona Banatului și în cea a Bihorului (adică în regiuni de contact direct cu teritoriul de sedentarizare a maghiarilor), sau de *Gelu* în interiorul arcului carpatic (altfel singurul ducat aflat cu adevărat *peste de păduri*) i-au întâmpinat, evident, cu

¹¹În urma acesteia bătăliei trei căpetenii maghiare: *Bulcsü*, *Súr* și *Lél*, au fost capturați și executați, în timp ce o mare parte a armatei înfrântă a fost linsată de către populația locală în timpul întoarcerii spre țară. (Páll-Szabo Ferenc coord., *op. cit.*, p. 15.)

¹²Pál Engel, *op. cit.*, p. 45.

¹³În multe situații particularitățile de peisaj au născut toponime majore: *Atelkuz* (țara dintre râuri), *Erdély* (țara de peste păduri), *Havas-elve* (țara de peste munți –Valahia).

¹⁴Carmen Câmpăan., *Etimologia termenilor Ardeal și Transilvania.*, în https://www.academia.edu/7770259/Etimologia_termenilor_Ardeal_si_Transilvania

ostilitate, dar au sfârșit fiecare, pe rând, prin a fi cucerite, însușite și conduse de către maghiarii nou veniți.

Numai că nici aceștia nu s-au simțit deloc obligați la obediență față de proaspătul înfiripat regat maghiar, urmând calea unor ducate cu largi pretenții de autonomie – conflictele armate ori alianțele matrimoniale petrecute ulterior între maghiaritatea ardeleană și cea panonică fiind bune argumente în acest sens.

Paralel, la vest, se consolidează regatul Ungariei, născut sub auspiciile dinastiei arpadiene. Aceasta pornește de la *Arpad* (850-907), fiul lui *Álmos*, recunoscut în *Atelküz* ca șef de alianță tribală și descălecător de țară în pusta Pannoniei.

În vremea lui *Arpad*, *Tuhutum*, unul dintre generalii săi, trimite în teritoriul ultra-silvan o iscoadă, cu numele de *Ochman*, care „*ascuns ca vulpea*”, vorbește la întoarcere despre un teritoriu cu multă sare și râuri bune, din care se poate culege mult aur, o țară locuită de „*români și slavi*” (*Blasii et Sclavi*), înarmați doar cu arcuri și săgeți, conduși de un oarecare *Gelu minus tenax* (adică nu prea puternic).¹⁵ Drept consecință, în urma veștilor optimiste, *Tuhutum* îi cere lui *Árád* îngăduința de a trece „peste păduri” și de a lupta împotriva lui *Gelu*, ducele românilor (*dux Balachorum*), pe care îl înfrânge și îl ucide lângă râul Căpuș,¹⁶ un afluent al Someșului.

După dispariția lui *Gelu* puterea în Ultrasilvana a fost preluată de *Tuhutum*, el și urmașii săi exercitând autoritatea de la Alba Iulia, unde ruinele fostului castru roman erau încă foarte atrăgătoare pentru reședința unui nou un pol de putere, cu desfășurare întinsă până spre bazinul mijlociu al Târnavei Mari, poate și asupra zonei sighișorene.

Lui *Tuhutum* i-a urmat fiul său *Horca*. Acesta a avut doi copii, *Gyula cel Bătrân* (*Gyla Maior*) și *Zubor*. La rândul lui, *Gyula cel Bătrân* a avut două fete: *Carolda* și *Șarolta*. Cea din urmă se căsătorește cu unul dintre fiii lui *Arpad*, *Geza cel Crunt* (972-997), „*a cărei mână era mânjită de sânge omenesc*” pentru că prin implicarea lui directă toți ceilalți descendenți au dispărut în scurt timp, fără a mai exista alte pretenții de succesiune. Acesta a urmărit în primul rând consolidarea puterii dobândite, făcând și primii pași hotărâți spre trecerea la creștinism.¹⁷ Mai mult, *Geza* face și o primă mare reformă succesorală, renunțând la regula nomadă și

¹⁵ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 135.

¹⁶ Idem, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Biblioteca Rerum Transsilvanie X, Centrul de studii Transilvane. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, p. 132 -133.

¹⁷ Pál Engel, *op. cit.*, p. 56.

păgână, cea a senioratului, prin care tronul revenea celui mai în vârstă membru gentilic, alegând varianta creștină, vest-europeană,¹⁸ a geniturii directe.

Astfel, lui Geza nu îi urmează *Koppány* (*Cuppan dux*), moștenitor legitim după datina străveche, ci fiul său *Vajk* (969-1038 – numit mai apoi *Ștefan*), care la rândul lui a fost căsătorit cu Gizela, sora viitorului împărat romano-german Henric al II-lea. Oricum, un rol important l-a avut aici și charismatica regină mamă, ardeleanca Șarolta, care l-a înlăturat pe aspirantul *Koppány*, l-a înfrânt și l-a ucis, iar apoi i-a tăiat corpul în patru și a trimis bucățile sfărțecate la Veszprém, Győr, Esztergom și în Transilvania, demonstrând puterea lui Ștefan și vocația lui catolică, occidentală, contrapusă idealurilor maghiare păgâne, ilustrate de *Koppány*.¹⁹

Nu întâmplător o parte din trupul ducelui *Koppány* a fost trimis în Transilvania, mai precis la Alba Iulia, gestul fiind un avertisment cât se poate de serios la adresa rudelor regale din Ardeal, către Gyula cel Tânăr (*Gyla Minor*) fiul lui Zubor și tatăl lui *Bua* și *Bucna*, care au prilejuit multe neajunsuri lui *Vajk*. Din acest motiv Gyula cel Tânăr și fiii săi au fost prinși și duși în Ungaria, unde au rămas captivi întreaga lor viață. După capturarea lui Gyula cel Tânăr, regele Ștefan îl instalează la cârma ducatului pe un anume *Zoltan Ardeleanul* (*Zoltan Erdeelui*), probabil o rudă a sa din partea mamei.

Vajk primește numele de Ștefan în anul 997, atunci când se botează sub auspicii papale, în rit apusean, pornind cu adevărat legitimitatea dinastiei arpadiene și sistemul politic medieval maghiar. De altfel, simbolic, în ultima zi de sfârșit a primului mileniu (anul 1000) ori chiar de Anul Nou al celui următor, la Esztergom, Ștefan se încoronează ca „rege al maghiarilor” (*rex Ungrorum*).

Politica lui *Ștefan cel Sfânt* (canonizat în 20 august 1083 de Papa Grigore al VII-lea ca sfânt al Bisericii Catolice) a continuat direcția tatălui său în ceea ce privește bunele relații cu vecinii, în special cu *Vasile al II-lea Bulgarohtonul* (*omorătorul de bulgari*), împăratul Bizanțului (care a fost ajutat să-i înfrângă pe bulgari în 1018) și cu Henric al II-lea, împăratul Sfântului Imperiu Romano-German.

Ștefan cel Sfânt moare la 67 de ani, dar cu câțiva ani înainte, în 1031, într-un accident de vânătoare dispare și ultimul său fiu, *Emeric*. Cum, după legea veche, în mod firesc ar fi trebuit să-l denumescă moștenitor pe *Vazul* (văr primar după Mihail, un unchi dinspre tată), Ștefan îl orbește, îi silește

¹⁸ Páll-Szabo Ferenc (coord.), *op. cit.*, p. 19.

¹⁹ *Ibidem*. p. 23.

pe ceilalți săi veri să se refugieze în Polonia și îl desemnează ca urmaș pe ginerele lui, *Pietro Ottone Orsello* (1038-1041, 1044-1046), fiul unui doge venețian, declanșând astfel o criză dinastică internă.

Chiar dacă *Pietro Ottone Orsello* a fost luat sub protecție de împăratul romano-german *Henric al III-lea*, el a fost inacceptabil elitelor maghiare pentru că a lipsit-o de avere pe văduva lui Ștefan și s-a înconjurat de „*nemți urlători*” și de „*italieni flecari*”.²⁰ În consecință, nobilii creștini maghiari și înalții prelați ai statului reușesc să-l înscăuneze pe *Andrei I* (1046-1060), mezinul orbitului *Vazul*. Mai întâi *Andrei I* îl învinge pe *Levente*, fratele rival (cunoscut pentru simpatiile sale păgâne), apoi îl capturează pe *Pietro Ottone Orsello*, îl orbește, îl castrează lângă Székefehévár (Ungaria), supraviețuiește crizei și restabilizează regatul.

Urmează apoi scurta domnie a lui *Bela I* (1060-1063 – fratele mai mic al lui *Andrei I*), domnie care a rămas memorabilă după ce a înfrânt o revoltă păgână, asigurând victoria definitivă a creștinismului în Ungaria.

Lui *Bela I* îi succede regele *Solomon* (1063-1074), fiul lui *Andrei I*, cumnatul și protejatul împăratului *Henric al VI-lea*. În anul 1068, acesta, împreună cu verii săi, principii *Geza* și *Ladislau* (pe rând urmași ai tronului: *Geza I*, 1074-1077 și *Ladislau cel Sfânt*, 1077-1095) respinge la Chiraleș, dincolo de pădure *Igfon*, în Transilvania (la Porțile Meseșului – spre est de Dej) o incursiune peceneg-valahă, reacționează ofensiv și dă cu adevărat startul împământinirii sistematice și etapizate a modelului statal arpadian în cuprinsul Transilvaniei.

Conjunctura

Valurile acestui nou flux maghiar, care a început să se reverse fără opreliști în țara de peste păduri, căutând parcă tot mai insistent o frontieră naturală invulnerabilă, au fost propuse pentru prima oară de către *Kurt Horedt*²¹, urmat apoi de *Mircea Rusu*.²²

Astfel, urmărind înaintarea linilor de prisăci, *Kurt Horedt* a definit cinci etape de pătrundere a regalității maghiare în Transilvania: *linia Someșului Mic* pe la anul 900 (corespunzătoare lui *Arpad* și *Tuhutm*); *linia Mureșului* în preajma anului 1000 (pe timpul lui Ștefan cel Sfânt și a conflictelor cu urmașii lui *Zubor*); *linia Târnavei Mari* în jur de 1100; cea

²⁰ Pál Engel, *op. cit.*, p. 59.

²¹ Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-VIII*, București, Academia Republicii Populare Române, 1958, p. 109-131.

²² M. Rusu, *Les formations politiques roumaines et leur lute pour l'autonomie*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXI, 1982, nr. 3-4

a Oltului pe la 1150 și, în final, *aliniamentul munților Carpaților*, după anul 1200.²³

Pe urmele lui Kurt Horedt și ale lui Mircea Rusu, interpretările ulterioare au continuat cu aprofundări și nuanțări bine venite. Astfel, „*primele două etape, marcate de cucerirea voievodatelor lui Gelou și Gyulas (Gyula cel Tânăr n.n.), înseamnă doar înstăpânirea politică mai mult formală asupra părților de nord-vest și sud-vest ale Transilvaniei intracarpătice, în timp ce etapele 3-5 înseamnă nu numai întărirea și extinderea acestei stăpâniri, ci și o restructurare profundă, economico-socială, atât a societății maghiare, cât și a celei românești, în sensul de accelerare a procesului de feudalizare, cu toate implicațiile sale*”.²⁴

În ceea ce ne privește, interesează aliniamentul celei de-a treia frontiere, organizată sub auspiciile regilor *Coloman Cărturarul* (1095-1116), *Ștefan al II-lea* (1116-1131), *Bela al II-lea cel Orb* (1131-1141) și *Geza al II-lea* (1141-1162).

Regele Coloman i-a urmat unchiului său *Ladislau cel Sfânt* (1077-1095, altfel perceput ca modelul regelui cavaler și cel mai mare personaj al istoriei maghiare timpurii). Coloman, „*pe jumătate orb, cocoșat, șchiop și bâlbâit*” a fost „*în știința scrierii cel mai cultivat*” dintre contemporani²⁵ - de unde și apelativul de „cărturar”). După ce a împărțit o perioadă puterea cu fratele său *Álmos*, din cauza uneltirilor acesta a fost orbit împreună cu fiul său *Bela*, fiind amândoi trimiși la abăție. În timpul lui Coloman trec prin Ungaria primii cavaleri cruciați, Croația devine de facto parte integrantă a regatului maghiar, întreaga Dalmație trece de sub autoritatea bizantină sub cea ungară și se creează cu soliditate premisele datorită cărora „*în secolul al XIII-lea Arpadienii s-au intitulat ca regi a nu mai puțin de opt țări vecine, și acestea, toate, au rămas părți componente nominale ale coroanei maghiare, până în 1918*”²⁶. Totuși, una peste alta, în opinia istoricilor maghiari sarcina majoră a regelui Coloman a fost controlul cruciaților pasageri prin Ungaria spre Țara Sfântă.²⁷

Lui Coloman îi urmează unicul său fiu, *Ștefan al II-lea*, un tânăr certăreț și violent, de numai 15 ani, care moare la 1 martie 1131²⁸. Tronul

²³ K. Horedt. *op. cit.*, p. 113.

²⁴ Thomas Năgler, „Transilvania între 900 și 1300”, în *Istoria Transilvaniei*. I, Ediția a iii-a, Academia Română, Ed. Episcopiei Devei și Hunedoarei, Oradea 2016, Ioan-Aurel Pop; Thomas Năgler (coordonatori), p. 212.

²⁵ Pál Engel, *op. cit.*, p. 64-65.

²⁶ *Ibidem*. p. 67.

²⁷ Conduși de *Walter cel Sărac*, *Petre Pustnicul* și *Godefroy de Bouillon*, cruciații au devastat în repetate rânduri regatul Ungariei. Páll-Szabo Ferenc (coord.), *op. cit.*, p. 30.

²⁸ Pál Engel, *op. cit.*, p. 79.

este ocupat apoi tocmai de către *Bela al II-lea cel Orb* (1131-1141), care împreună cu tatăl său, Álmos, au fost orbiți de Coloman Cărturarul special pentru a nu ajunge moștenitori ai coroanei. Regatul în sine pare a fi fost însă condus, în mod real, de regina *Elena* (Ilona), care la Arad, într-o baie de sânge a plătit cu vârf și îndesat orbirea soțului său²⁹. În cele din urmă, domnia lui *Bela cel Orb* și a reginei sale a devenit memorabilă prin recucerirea Dalmației de la elvețieni (1136) și pătrunderea victorioasă a oștilor maghiare prin munții sălbatici ai Bosniei.³⁰

Mai departe succesiunea îi revine lui *Geza al II-lea* (1141- 1162), fiul cel mare al lui *Bela cel Orb*, dispărut la numai 30 de ani, nefericit și retras în patima băuturii³¹. Noul rege s-a implicat în războaie nesfârșite, fie de partea lui *Iziaslav Mstislavici*, mare cneaz al Rusiei kievene și fratele reginei sale, fie împotriva Bizanțului lui *Manuel Comnenul*, alături de un jupan sârb răsculat³². *Geza al II-lea* a murit în martie 1162, fiind al treilea din cei șase regi maghiari care nu au trecut de patruzeci de ani.

Analizând dispunerea liniilor de prisăci, Ioan M. Țiplic a apreciat că „în perioada guvernării regelui *Coloman I*, în jurul anilor 1100, granița de sud-est a regatului se afla aproximativ pe linia ce unea văile râurilor *Secaş, Calva* și se continua pe cursul mijlociu al *Hârtibaciului* în direcția așezării secuiești *Saschiz*”.³³ În susținere vin și denumirile localităților *Copșa Mică, (Kiskapus)* și *Copșa Mare (Nagykapus)* de pe cursul *Târnavei Mari*, care coroborate cu descoperiri de factură pecenegă sau aparținând secuilor din aceste zone³⁴ indică faptul că cel puțin în secolul al XII-lea granița regatului maghiar a atins această linie, care se fortifică și se apără de către pecenegi și secui.³⁵

În acest context, pe platoul superior al Dealului Cetății din Sighișoara, acolo unde se află acum Biserica din Deal, se amenajează un castru regal de frontieră, care revalorifică o fortificație hallstatiană cu șanț

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*. p. 80.

³¹ *Ibidem*.

³² *ibidem*. p. 81.

³³ Ioan Marian Țiplic., „Considerații cu privire la liniile întărite de tipul prisăcilor din Transilvania (sec. IX-XIII)”, *Acta Terrae Septemcastrensis* I, Sibiu, Economică, 2002, p.160.

³⁴ În legătură cu originea secuilor există diferite teorii, dar fără un consens deplin. Sunt considerați fie urmași ai unor fragmente de triburi turcice, fie descendenți ai hunilor, fie cu origini maghiare ori cabaro-chazare. Páll-Szabo Ferenc (coord.), *op. cit.*, p. 18-19.

³⁵ Pentru existența pecenegilor în zonă cel mai bun exemplu îl găsim în denumirile vechi ale satului Stejărenii, din comuna Daneș: *Beșa* mai demult în românește, *Peschenderf* în dialectul săsesc, *Beschendorf*, *Peschendorf* în germană, *Bese* în maghiară. În ceea ce-i privește pe secui, este suficient să pomenim deocamdată nivelul de sec. XII-XIII al locuirii multistratificate din așezarea cu necropolă de la Sighișoara-Dealul Viilor.

și val din pământ, peste care se amenajează o palisadă din lemn, ce înconjura în mod obligatoriu un donjon, o capelă și o cisternă de apă.³⁶

Fortificația de aici avea, cum altfel, și un sat aparținător, o așezare adiacentă, locuită de *castrensi* și *udvornici*, care reprezentau un grup uman dependent și dedicat acesteia,³⁷ fiind alcătuit din paznici (*custodes viarum*, *custodes confinioru*), arcași (*sagittarii*), cercetași (*speculatores*) și curieri (*precones*).³⁸

În cazul Sighișoarei, această așezare de *castrensi* (împreună cu necropola aferentă) trebuie să fi fost cea identificată arheologic la Dealul Viilor (nivelul secolelor XII-XIII),³⁹ situată în lunca de nord a Târnavei Mari, pe teritoriul Sighișoarei, dar la limită de hotar, către satul Boiu. Din această așezare subordonată și până în vârful platoului superior al Dealului Cetății, la locația castrului medieval, erau pe drumul vechi în jur de 3-4 km, ce puteau fi petrecuți cel mult într-o oră pe jos și mult mai puțin călare, dar pe un traseu greu de închipuit în peisajul actual.

Astfel, de la Dealul Viilor, peste un vad al Târnavei, se ajungea în zona fostului stadion (ocupată acum de complexul Kaufland), în fapt o luncă în care (cu prilejul amenajării fostei baze sportive, în anii 1950) s-a descoperit un vas cu rune și o spadă îndoită ritual, cu datare în secolul al XII-lea.⁴⁰ De aici se urca spre sud-vest, transversal peste panta nordică a Dealului Brădet (care se oprea inițial în malul stâng al Târnavei Mari), de unde se continua spre vest, pe traseul actual al străzii Visarion Roman. Mai departe fie putea urca către sud, pe valea Căinelui „peste teritoriul comunelor de acum Daia, Meșindorf, Criș, Roadăș, Beia, Fișer sub Rupea în valea Homorodului”.⁴¹ fie putea coborî spre nord, pe malul drept al

³⁶ Vezi mai jos.

³⁷ Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, Mega, 2005, p. 68.

³⁸ *Ibidem*, p. 97.

³⁹ Nu toți sunt însă convinși de această relație. Spre exemplu Erwin Gáll este de părere că „Distanța mare între locul cetății Sighișoara și așezarea de pe Dealul Viilor (3,7 de km), ne demonstrează foarte clar că din punct de vedere strategic cetatea ar fi fost inutilă, respectiv nefolosibilă”. (Erwin Gáll, „Habitatul est-transilvănean în secolele XII–XIII. Evoluțiile microzonei Sighișoara și a sitului Dealul Viilor într-un peisaj de graniță”, în *Marisia. Studii și materiale*. XXXIV–XXXV, Arheologie., Tg Mureș 2014–2015, p. 80–81). Dacă acest castru de graniță ar fi fost gândit ca un loc de refugiu, atunci da, era total inutil, deoarece pentru a se retrage locuitorii așezării trebuiau mai întâi să înainteze. Dar nu întâmplător cetatea era în față iar așezarea în spate, pentru că rostul ei era altul, cel de pază. Apoi, așezarea aparținea fortificației iar nu invers.

⁴⁰ Zeno Karl-Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX–XIV)*, Biblioteca Bruchenthal, VII, Sibiu, 2007, p. 36–37.

⁴¹ Friedrich Müller, *Schiffe arheologice din Sighișoara*, în Arhiva Muzeului de Istorie Sighișoara., p. 8. Lucrarea a s-a citit în parte cu ocazia adunării *Archiv des Vereines für Siebenbürgische*

aceluiași pârau (acum strada Horea Teculescu), se traversa la vărsarea lui în Târnăvă, după care urca spre vest, pe malul drept al unui braț desprins din Valea Șaeșului (actuala stradă 1 Decembrie 1918), până în Piața Hermann Oberth, de unde, în continuare, prin valea Șaeșului se putea ajunge în podișul Hârtibaciului, ori, pe strada Turnului, se urca către platoul inferior al Cetății, iar de aici, pe strada Școlii și cea a Scării, la nucleul fortificat din vârful dealului.⁴²

Între mijlocul secolului al XII-lea și începutul celui următor, sub regii Ștefan al III-lea, Ladislau al III-lea (un rege copil, mort de timpuriu, în ianuarie 1163), din nou Ștefan al III-lea și apoi fratele său mai tânăr, Bela al III-lea (1172-1196),⁴³ frontiera transilvană se mișcă din nou, mai întâi către râul Olt iar apoi spre Carpații sudici și cei orientali, lăsând în spate (cu deosebire pe văile principale) pământuri *pustiite, evacuate și nelocuite*⁴⁴ (*terra deserta, vacua, inhabitata*), pregătite, așadar, pentru colonizarea ulterioară cu oaspeții regali (*hospites regis*), valoni, flamanzi ori germani, care vor pune cu adevărat fundamentele orașului actual - dar aceasta este o altă poveste, pe care nu ne-am propus să o spunem aici

Peisajul

Am văzut până acum timpul istoric, contextul general și expresia sa conjuncturală în determinarea unei locuiri medievale timpurii la Sighișoara. Dar este oare suficient de mult pentru a înțelege nașterea așezării, particularizarea ei, sustenabilitatea și individualizarea sa ca sit urban cu valoare mondială? Fără îndoială că nu, dacă anturajul natural, adică peisajul în care această locuire s-a născut și s-a definit, este ignorat ori tratat cu o complezență superficială!

Landeskunde, la Sighișoara, în 22 august 1856, fiind publicată în *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde* (Arhiva Asociației pentru cunoașterea Transilvaniei). Serie nouă. Volumul al II-lea, p.381-430, tipărită în editura lui Johann Gött, la Brașov, 1857, nr. 11. Textul german s-a tradus în românește în luna decembrie 1956 de prof. pensionar Iulius Holtzter.

⁴² Parțial, între zona fostului stadion (ocupată acum de magazinul Kaufland - str. M. Viteazul) și înspre ramificația către Piața O. Goga și str. Morii, acest drum a fost folosit până după regularizarea Târnavei Mari, petrecută în urma inundației din 1975, fiind încă și acum vizibil.

⁴³ Domnia lui Bela al III-lea „nu a fost numai punctul culminant al regalității maghiare arpadiene, ci și încheierea unei epoci. Începând cu anul 1190, multe semne, printre care și înmulțirea izvoarelor scrise, arată că în monarhia timpurie a arpadienilor au început transformări radicale. În deceniile care au urmat, sistemul pe care s-a întemeiat domnia lui Ștefan și a urmașilor săi s-a descompus cu o repeziciune uimitoare, iar Ungaria din jurul anului 1300 amintea foarte puțin, atât de domnia Sfântului Ștefan cât și de cea a lui Bela al III-lea”. Pál Engel, *op. cit.*, p.94.

⁴⁴ Abandonarea așezării de la Dealul Viilor nu s-a făcut sub o presiune externă ci deliberat și organizat, așa că așezarea de aici „nu a fost abandonată în urma unei acțiuni agresive exterioare, astfel că echipamentul militar și de harnașament, de mare valoare în epocă (în special spadele, dar și scărițele, zăbalele), s-au păstrat de către locuitori”. (Erwin Gáll., *op. cit.*, p. 78.)

Evident, natura propune și omul dispune, dar dispune numai într-un spațiu care îi propune suficient de mult pentru a fi acceptat, ocupat, locuit, însușit și domesticit conform unor așteptări predestinate de tiparul cultural al comunității umane.

Așadar, este firesc să ne întrebăm cu ce fel de ofertă a venit peisajul de frontieră în fața orizontului de așteptare al noilor veniți, care au fost punctele tari și vulnerabilitățile sale, de ce s-au așezat cei proaspăt sosiți acolo unde s-au așezat, pe unde au putut veni, încotro au purces mai departe și ce au lăsat în urma lor? Cu alte cuvinte, trebuie să ne gândim și să ne imaginăm cât de diferit trebuie să fi fost, măcar cu un mileniu în urmă, peisajul zonei studiate în comparație cu cel actual, cu atât mai mult cu cât unele componente fundamentale (precum zonele mlăștinoase, cursul pârâului Șaeș și cel al râului Târnava Mare (elemente cheie de individualitate și accesibilitate) au suferit modificări radicale.

Recuperarea peisajului nonantropic

Depresiunea intracolinară a Sighișoarei se găsește în Podișul Târnavelor și se întinde de o parte și de alta a Târnavei Mari, la 123 de km de la izvoarele râului, în zona de vărsare a principalului său afluent, pârâul Șaeșului.

Sub raport topografic, această depresiune este așezată într-un punct în care valea Târnavei Mari prezintă o îngustare cu aspect de defileu tăiat într-un sistem de terase, pe diferite nivele, modelate în substraturi dure de gresii apărute în Pliocen (cu 2,5–5.3 mil. ani în urmă). Este o micro-morfologie ce a conferit locuirii de aici un rol de poziție cheie în culoarul râului Târnava Mare, rol manifestat cu plenitudine în istoria Sighișoarei medievale.

Sistemul peisajului sighișorean este unul caracterizat de o structură complexă, la care a contribuit în egală măsură dimensiunea abiotică și cea biotică, la care în timp s-a adăugat și dimensiunea antropică.

Componentele abiotice și rolul lor în structurarea mediului local. Componentele abiotice ale mediului sunt reprezentate de următoarele elemente: *substratul geologic*, *componenta morfologică (relieful)*, *componenta hidrologică* și cea *atmosferică*. Acestea reprezintă suportul matricei teritoriale în care a apărut Sighișoara, având o contribuție hotărâtoare în evoluția și devenirea în timp a localității

Substratul geologic. Alcătuirea geologică în care se încadrează Sighișoara este simplă, fiind reprezentată dintr-un fundament cristalin, peste care s-a așezat cuvertura sedimentară propriu-zisă, formată din două cicluri distincte: ciclul paleogen-miocen inferior și ciclul miocen superior–pliocen (2,5 - 66 mil. ani în urmă).

Depozitele situate la suprafață aparțin panonianului (22,5 – 5,3 mil. ani), fiind alcătuite din argile, marne, gresii, conglomerate, nisipuri și tufuri. Ultimele depozite apar în această zonă în lungul albiei Târnavei Mari și a afluenților acesteia (pârâuri și torenți), aparținând holocenului (prezent – 11,7 mil. ani în urmă) și sunt alcătuite din pietrișuri, nisipuri, argile nisipoase și mълuri.

Din punct de vedere tectonic, depresiunea intracolinară a Sighișoarei nu este una activă, cu mare risc seismic. Dar nici nu a fost ocolită de zvърcolirile pământului.⁴⁵

Componenta morfologică. Relieful din zona Sighișoarei, parte din vechea platformă a Mării Panonice, existentă cu sute de milenii în urmă, aparține unității fizico-geografice a Podișului Târnavelor. Acesta este puternic fragmentat, cu aliniamente de culmi paralele sau poduri relativ unitare, cu altitudini ce variază între 350-355 m în lunca Târnavei Mari și circa 500-560 m pe dealurile din jurul orașului.

Principala componentă morfologică este culoarul Târnavei Mari, care are aspectul unei văi transversale, ce impune asimetria versanților, flancul nordic fiind abrupt (un abrupt de împingere), iar cel sudic, cu aspect de glacis monoclină, prelung și cu terase bine evidențiate.⁴⁶ Elementul său

⁴⁵ Evident, în timp ce activitățile tectonice resimțite în zonă sunt atemporale, o mică parte dintre ele încep să fie înregistrate în scris pornind din secolul al XVI-lea. Astfel, Richard Schuller menționează, scurt, un șir de cutremure petrecute în 1516, 1534, 1545, 1559, 1604, 1648, 1651, 1681, 1701, 1838 și 1916 (Richard Schuller., *Sighișoara veche. Schiță istorico-culturală*. Sighișoara 1943, în arhiva Muzeului de Istorie Sighișoara, nr.inv. 1973/2008, p. 18. Din această succesiune lipsesc însă câteva dintre mențiunile cronicarului Georg Kraus, care mai pomenește un mare cutremur înainte de 4 iunie 1620, altul pentru 1 februarie 1637, la ceasurile 2 noaptea (atât de puternic încât clopoțele din turla bisericii s-au ciocnit), încă unul „în ziua de 3 aprilie 1648, care se petrece la ora 2 noaptea din luna paștilor”, și îl mai menționează, sec, pe cel din 11 aprilie 1651. (Georg Kraus., *Cronica Transilvaniei. 1608-1665*. București, Academiei, 1965, p.47, 99, 136, 144). Un alt cutremur e amintit în Cronica lui Schenker pentru 7 aprilie 1705, noaptea (*Cronica lui Schenker - Chronica Anonymi ejusdem, proecipue vero Schaessb.res tempore, hui transscripta ex Autographo Clariss D. Johannis Godofredi Schenker ejusque causa Schenkeriana dicta, a Th. Possessore*, Copiată la 23 iulie 1828 de către prof. Simonis. Tradusă și scrisă la mașină de Dr. Erhard Andreas – în perioada 1 sep – 25.X.1956, în Biblioteca Muzeului de Istorie Sighișoara, Nr. Inv. 2008/1969, p.50), după cum lui Richard Schuller i-a mai scăpat cutremurul din 5 aprilie 1738 și altul, urmat de o marea replică, întâmplat la 11 iunie același an (*Călători străini despre Țările Române*, Vol. IX. Academia Română, București, 1997, Volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M.M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu centrulslavici.uvvg.ro p.215-216, 233). Iar dacă trebuie să ducem până la capăt șirul seismelor resimțite la Sighișoara, atunci mai pot fi încă adăugate cele din 1940 și 1977.

⁴⁶ După poziția terasei superioare s-a dedus că în timpul formării sale Valea Târnavei Mari prezenta o asimetrie inversă față de cea actuală, lucru explicat prin faptul că râul curgea inițial pe Valea Visei, fiind un afluent al Oltului. Aspectul actual se datorează dirijării cursului râului spre Mureș în urma mișcărilor neotectonice. (*Sighișoara – Trăsăturile mediului înconjurător*, în

major îl reprezintă îngustarea culoarului sub formă de defileu, în acest sector lunca Târnavei Mari suportând o îngustare puternică, ce ajunge până la 1/3 din lățimea sa reală, care este de peste 1,5 km. Sectorul de maximă îngustare al acestui defileu măsoară doar aproximativ 450 m, iar valoarea medie a îngustării în defileu este de aproximativ 520 m. Acest element morfologic a constituit un factor extrem de important în evoluția istorică și particularizarea locuirii, determinând diverse adaptări antropice la nivelul mediului construit. Pe de altă parte, același element a reprezentat și un important factor de risc și hazard natural, care în final a condus la importante modificări de peisaj, mai ales prin mutarea albiei inferioare a cârâului Șaeș (în 1862) și regularizarea cursului râului Târnavă Mare (după inundațiile catastrofale din 1970 și 1975).

Alte componente sunt ilustrate de *Podișul Vânători* (delimitat la nord de râul Târnavă Mare, la vest de Valea Șaeșului, la est de Valea Saschizului sau Valea Scroafei, iar la sud de depresiunea Daia-Apold); *Podișul Boiului* (extins în partea de nord-est a orașului, corespunzătoare cartierului Viilor) și *Podișul Noul-Săsesc* (delimitat la nord de culoarul Târnavei Mari, la vest de Valea Moșnei iar la est de Valea Șaeșului – în partea sa estică cuprinzând și o parte din teritoriul administrativ al orașului Sighișoara, pe versantul stâng al Văii Șaeșului). Componenta morfologică a constituit așadar o adevărată direcție de dezvoltare și extindere a locuirii sighișorene, marele său potențial jucând și acum un rol important în specificul local.

Componenta hidrologică. O altă componentă abiotică fundamentală este reprezentată de rețeaua hidrografică principală, tributară râului Mureș.

Râul Târnavă Mare. Lunca râului are altitudini cuprinse între 350 m la Sighișoara și 357 m la Țopa, fiind mai largă în zona la Albești-Țopa (aproximativ 1,5 km) și mai îngustată la Sighișoara (unde se află între 450-500 m). Târnavă Mare străbate depresiunea intracolinară de la est la vest, prezentând o pantă ușoară de 1-1,5 m/km. Alimentarea sa este pluvio-nivală, cu o contribuție subterană moderată. Aprovizionarea superficială, prin ploi și zăpezi atinge 65-70% din scurgerea totală, în timp ce alimentarea subterană atinge circa 15-25% din valoarea scurgerii anuale. Panta de curgere fiind redusă, aluviunile sunt pur și simplu decantate pe cuprinsul concavităților din albie. Debitul său este în zonă de cca. 9,6 m³/s. În timpul unui an râul înregistrează două perioade cu debite mari: primăvara și

toamna, și două perioade de minim cantitativ, în august și februarie. În perioadele cu debit redus apa este, de regulă, limpede, așa cum a surprins-o Giovanandrea Gromo în anul 1566, când spune că între Dealul Cetății și celelalte coline care-l înconjoară se găsește o vale pe unde „*curge un râușor limpede numit Târnavă Mică*” (*Kichelle piccolo* – în realitate fiind vorba de Târnavă Mare).⁴⁷ În vremurile de primăvară și toamnă, adică în perioadele cu debit mare, aspectul Târnavei Mari este cu totul diferit. Astfel, Johannes Tröster vorbește la 1666 de un râu „*care este plin de pești, dar galben și lutos*,”⁴⁸ cauzele regăsindu-se mai mereu în amonte de Sighișoara.

În altă ordine de idei, râul Târnavă Mare a fost obligat să străpungă un puternic obstacol litologic – o bară de gresii pontiene, în care și-a tăiat natural, prin eroziune, o vale îngustă și sinuoasă, cu alură de meandre încătușate, cea mai largă desfășurare având o terasă de aproximativ 30 m, păstrată în fragmente și ocupată parțial de vatra orașului.

Pornind de la martorii geo-morfologici, urmărind cartografierea zonei,⁴⁹ luând în considerare informațiile documentare și chiar mărturiile de

⁴⁷ „Privire generală asupra întregii țări de sub stăpânirea regelui Ioan al Transilvaniei și a tuturor lucrurilor însemnate din acea țară, adunate de Giovanandrea Gromo și închinat prea ilustrului și prea înălțatului domn Cosimo de Medici, duce de Florența și Siena. 1566-1567”, în *Călători străini despre Țările Române*, Vol. II, București, Științifică, 1970, Volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M.M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, www.centrulslavici.uvvv.ro p. 349.

⁴⁸ Johann Tröster., *Das Alt und neu teutsche Dacia*, Nürenberg 1666, cf. *Atlasul istoric al orașelor din România*. Seria C. Transilvania. Fascicol 1. Sighișoara, Enciclopedică, București 2000 (text Paul Niedermaier, cartografie Reinhold Gutt, Simona Bondor), p.VII. (probabil dintr-o eroare materială, sub citarea descrierii este trecut ca autor G. Tröster - n.n).

⁴⁹ Sighișoara apare întâia dată pe o hartă în prima jumătate a secolului al XVI-lea (*Chorographia Transylvaniae Sybembürgen*, întocmită la Basel în 1532), când Johannes Honterus a reprezentat în spațiul Transilvaniei, schematic dar sugestiv, sub oiconimul de *SCHESPVVRG*, localitatea cea mai bine întărită pe curbe de nivel, cu măcar șase turnuri privite dinspre vest. O a altă hartă se regăsește în *Mappa della Transilvania*, întocmită de inginerul militar Giovanni Morando Visconti și tipărită la Sibiu în 1699, unde este vag conturată fortificația medievală, așezată sub numele de *SCHEBSVVRG*. Apoi, în urma războiului de șapte ani (1756-1763), la 13 mai 1764, cu încuvințarea suveranei Maria Theresia, Consiliul austriac de război (*Hofkriegsrat*) dă ordinele de începere a primei ridicări topografice generale, care se încheie în 1785, sub împăratul Iosif al II-lea. În această ridicare topografică numită *Iosefină* (*Josephinische Landesaufnahme*), sau „*Prima ridicare topografică*” (*Erste Landesaufnahme*), regăsim și sectorul Sighișoara (*Schesburg*), în care este conturată inclusiv trama stradală - variațiile de altitudine fiind redată prin hașuri iar nu prin curbe de nivel. În sfârșit, foarte generoasă în privința toponimelor istorice este „*Umgebungskarte von Schässburg des S.K.V.*”, care deși înfățișează realități de la sfârșitul secolului al XIX - lea și imediat la începutul celui următor, e deosebit de sugestivă pentru a contribui substanțial la reconstituirea peisajului medieval local. O bună analiză a acestor surse cartografice poate fi găsită la Andrei-Nicolae Nacu, *Provincia Sibiului în documente cartografice din zorii epocii moderne*. Teză de doctorat, conducător științific: Prof. univ. dr. Zeno-Karl Pinter, Sibiu 2018, publicată parțial în Andrei Nacu., „Planurile Sighișoarei realizate

istorie orală, albia Târnavei Mari nu a suferit modificări majore până după inundațiile din 1970 și 1975, când traseul râului este regularizat, lărgit și îndiguit în spațiul urban, cu retenții semnificative în amonte, unde a compromis definitiv castelul Bethlen din Boiu-Țopa și anturajul său istoric.⁵⁰

Altfel, până la mijlocul secolului XX râul Târnavă Mare a urmat în zona Sighișoarei un curs natural (istoric și firesc) mult mai meandrat, cu bucle mari, insule, brațe, curele de descărcare, zone mlăștinoase și lunci ușor inundabile în vremurile ploioase. Valea sa, largă și deschisă la est, în zona Albeștiului, se îngustează brusc la intrarea în zona depresionară, fiind strangulată de o subunitate a Dealului Bisericii (sau al Gării - la nord) și Dealul Brădet (la sud), între acestea, ca o barieră, așezându-se de-a curmezișul albia originală a râului. Către vest, la ieșirea din depresiune, valea era din nou strangulată, dar mai ales șicanată, pe rând de Dealul Cetății, Dealul Siehof (o subunitate a Dealului Gării), Dealul Podei și Dealul Turcului (Wienenberg).

Meandrele istorice ale râului încuiau astfel perfect depresiunea la est și la vest. Îngustimea și adâncimea albiei minore favorizau totuși un *drum acvatic*, pentru plute și ambarcațiuni individuale până târziu în epoca modernă, în timp ce turbinitatea și aluvionaritatea au reprezentat amenințări permanente, marcând zone vulnerabile, cu deosebire în lunca de nord, acolo unde locuirea permanentă s-a naște pe curbe de nivel la sfârșit de ev mediu și se amplifică în funcție de proiectele de sistematizare ale epocii modern.⁵¹

Disponerea teraselor pe stânga Târnavei Mari imprimă profilului transversal al văii o pronunțată asimetrie, cu excepția defileului de la Sighișoara, unde terasele apar pe ambele maluri ale râului, dar cu o dezvoltare mai mare pe partea stângă, unde bine marcată în peisaj este terasa de 30 m, ocupată de construcțiile orașului actual.

După ieșirea din strânsura de la Sighișoara, în dreptul cătunului Rora (aflat la sud-vest de oraș și înainte de valea *Bendorfului* – ori a *Beșei*, între Sighișoara și Daneș) valea se lărgeste iarăși în aceeași formă a profilului morfologic, terasele dezvoltându-se pe stânga râului, sub *Hula Daneșului*, unde pe platoul de la *Podmoale (Burgstatel)* a funcționat scurt timp un

de ingineri austrieci în secolul al XVIII-lea”, în *Alt – Schaessburg*, nr.10, 2017, Cluj-Napoca, p. 81-94.

⁵⁰ Letiția Cosnean, „The Bethlen Castle in Boiu-Țopa”, în *Caiete ARA* 2, 2011, București, p. 151-159.

⁵¹ Ioan F. Pascu., „O altfel de perspectivă. Sighișoara și arheologia peisajului (Aspecte generale și intervenții antropice din preistorie până în epoca romană)”, în *Alt Schaessburg*, nr. 9, 2016, Sighișoara. p.12.

castru roman de drum, cu canabele sale,⁵² înlocuind rolul strategic a davei dacice de pe Dealul Wietenberg (sau al Turcului), atașat la Dealul Hetiurului, într-o imediată apropiere.

Pârul Șaeș. Pe lângă faptul că este principalul afluent din zonă al Târnavei Mari, acest pârâu a avut un rol deosebit, ba chiar fundamental în facerea locuirii medievale de la Sighișoara, fiind chiar unitatea geografică eponimă a localității.⁵³

Valea își colectează apele din partea de nord-est a Podișului Hârtibaciului, traversează sectoare de relief cu caractere diferite și își schimbă deseori direcția de curgere de la sud spre nord, sau chiar de la est spre vest - sud-vest, ca apoi să cotească din nou spre nord, direcție determinată tocmai de particularitățile structurale și litologice ale sectoarelor pe care le traversează.

În albia majoră, vechile terase de luncă ale Șaeșului, ridicate uneori (în apropiere de oraș) până la 4-5 m deasupra firului de apă, reprezintă elementul cu cea mai mare continuitate din cadrul acestei văi. În amonte de Daia, aceasta se mai păstrează sub forma unor fâșii înguste (de multe ori sub 50 m) până spre izvoare, se lărgeste la peste 500 m la est de Apold și se dezvoltă bine individualizată pe malul stâng, la intrarea în Sighișoara (sub Angofa și cartierul Ana Ipătescu)⁵⁴.

Născut sub dealurile Șapartocului și al Dăii, după un parcurs de 34 km pârâul Șaeșului coboară de la izvoare până la vărsare cu 290 m. Debitul anual este unul redus, de doar 0,443 m³/s, dar care poate să atingă valori de până la 16-17 m³/s în perioada de topire a zăpezii, la care se mai adaugă ploile de primăvară (martie-aprilie) și ploile torențiale din mai-iunie. Astfel, *„dacă se face o diferență între debitul maxim și cel minim înregistrat obținem valoarea de 16,996 m³/s, ceea ce nu face de decât să confirme, încă o dată, caracterul torențial al acestei văi, dar mai cu seamă puterea de modelare a reliefului și, deci, amploarea fenomenelor și a proceselor care se produc în bazinul hidrografic analizat”*.⁵⁵

Nu este deci surprinzător că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea *„Aici a trebuit să aplaneze arta în mod special părțile slabe ale naturii*.

⁵² I. Mitrofan, Gh. Moldovan., „Castrul roman de la Sighișoara”, în *Acta Muzei Napocensis*, V, 1968, p. 99-101.

⁵³ Nu insistăm acum, dar vom încerca să argumentăm acest fapt, pe larg, într-un capitol separat al tezei noastre doctorale, pomind, cum altfel, de la oferta peisajului și conjunctura ocupării medievale din această zonă.

⁵⁴ Tudor Gavrilă., *Bazinul hidrografic al Văii Șaeșului. Caracterizare fizico-geografică cu privire specială asupra degradării terenurilor.*, Lucrare metodico-științifică pentru obținerea gradului didactic I., Coordontor Conf. univ. dr. Nedelea Alexandru, 2009, p. 24.

⁵⁵ *Ibidem.*, p. 48-49.

Valea Șaeșului curgea mai demult, până în anul 1862, când i s-a schimbat albia, între grădinile dintre Hüllgasse (A. Ipătescu n.n) și Schaasergasse (M. Eminescu n.n), Spitalsgasse (I. Chendi n.n) și Hintergasse (Șt.O. Josif n.n), șirul de jos al pieței (Marktplatz – Hermann Oberth n.n) și Galteberg (G. Coșbuc n.n), traversa Kleingasse (Take Ionescu n.n), Eisenburgergasse (1 Mai n.n) și Haemchen (N. Bălcescu n.n) și curgea prin Brunnenplätzchen (Piațeta fântânei – Gen. Grigorescu n.n), Untere Baiergasse (1 Decembrie 1918 n.n), unde se împărțea în două brațe. Unul curgea de-a lungul străzii Baier (1 Decembrie 1918 n.n) pentru a se vărsa în Valea Căinelui, iar celălalt braț curgea prin „Canalul Suez”⁵⁶ - prin mijlocul pieței nou constituite în Mühlgasse (Piața O. Goga n.n) pentru a se vărsa în fața Parcului „Elisabeta” (zona în care se găsește acum Catedrala ortodoxă Sf. Treime n.n), în Târnăvă.”⁵⁷

Valea Șaeșului și-a urmat albia istorică prin spațiul Sighișoarei medievale până în anul 1862, când în ziua de miercuri, 26 februarie, la orele 15.00, cursul a fost mutat pe traiectoria actuală, prin schimbarea punctului de confluență înspre aval cu peste 1000 m și o diferență de nivel față de vechea gură de vărsare cu cel puțin 4 m. A fost cea mai mare și costisitoare intervenție antropică petrecută până atunci în istoria localității.⁵⁸

În concluzie, imaginea actuala a văii și a luncii inferioare a Șaeșului, spre confluență cu Târnava Mare, nu are nimic de-a face cu peisajul ancestral și non antropic, existent cu aproape 1000 de ani în urmă. După 1862, prin coborârea gurii de vărsare și adâncirea verticală a văii în ultimii 100 de ani, lunca istorică a rămas suspendată, individualizându-se ca o terasă separată. La baza ei este în curs de formare lunca actuală, încă neevidentă în toate sectoarele văii ori tranșant în relief. Astfel, lunca actuală este în general foarte îngustă, având aspect de fâșii discontinue, cu umiditate ridicată, sectoare înmlăștenite și de regulă necultivate, motiv pentru care la viituri este des inundată și au loc frecvente acumulări de materiale.⁵⁹

Pe lângă pârlul Șaeșului, în zonă rețeaua hidrografică secundară a Târnavei Mari este completată la nord doar de *Pârlul Cloașterului*, în timp ce de dinspre stânga, de la sud (cu enumerare de la est) curge *Pârlul Dracului* (limită de hotar), *Pârlul Căinelui*, *Pârlul Homii* (cu o vale

⁵⁶ Este vorba de străduța care face legătura între str. 1 Decembrie 1918 (nr. 1-3) și Piața Hermann Oberth (nr. 8), poreclită astfel datorită îngustimii ei și a faptului că firul de apă ce trecea prin axul său era acoperit cu o podină din lemn.

⁵⁷ R. Schuller., *op. cit.* p. 12-13.

⁵⁸ Joseph. Haltrich, „Culturhistorische Skizzen aus Schässburg”, în *Sächsischer Hausfreund*, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1868, p. 71.

⁵⁹ Tudor Gavrilă., *op. cit.*, p. 23.

asimilată din 1862 de noua albie a Şaeşului), *Pârâul Bendorfului și Pârâul Crişului* (limită de hotar istoric – acum ieşit din actualitate) care în timp au impus modificări la nivelul mediului construit și au condiționat istoric activitatea umană (în special agricolă) cu deosebire prin inundații.

Apele stătătoare. În ceea ce privește apele stătătoare (mlăștini, iazuri, lacuri), situația actuală este deasemenea complet diferită față de imaginea peisajului acultural, ba chiar și a celui atins de intervenții antropice în primele veacuri de locuire medievală – fapt care a contat enorm în geneza și gestionarea ulterioară, istorică, a spațiului urban.

Dacă în zilele noastre, pe actualul teritoriu administrativ al localității, găsim doar așa numitul „*Lac Șercheș*” (în fapt un mic segment din valea istorică a Târnavei Mari, rezultat ca urmare a regularizării de albie după 1975 – care s-a individualizat repede, dezvoltând un ecosistem particularizat și bine definit), în trecut hidrografia statică, permanentă ori temporară, a fost mult mai generoasă în dispunere și manifestare. Astfel, pornind din amonte și coborând către sud-vest, după Albești, în lunca de pe malul stâng al râului Târnavă Mare, se găsea o întinsă zonă mlăștinoasă, o „*Rovină*” menționată exact sub această formă pe o hartă de la începutul secolului XX,⁶⁰ o ridicare cartografică care cuprinde toponimele încă în uz la acea vreme. Între timp (unul surprinzător de scurt) termenul a dispărut până și din memoria colectivă, dar pomenirea lui pe o hartă destinată clar spre folosința unei populații germane trebuie să fie reverberația unor realități etnice venite din adâncurile evului mediu, ori mai înainte de începuturile acestuia.⁶¹

Apoi, puțin mai în aval, după Dealul Brădet,⁶² pe teritoriul actual al Orașului de Jos, cuprins la vest de Valea Câinelui, la nord de râul Târnavă Mare, la est de Dealul Cetății iar la sud de valea veche a Şaeşului (în fapt zona cuprinsă aproximativ acum între podul de beton și străzile Consiliul Europei, 1 Decembrie 1918 și Morii) se găsea o altă parte mlăștinoasă, determinată de valea inferioară a Şaeşului și gura s-a de vărsare în Târnavă (aflată în zona actualului Hotel Cavaler – Double Tree By Hilton). Potrivit lui Richard Schuller „*Între cele două brațe ale văii Şaeşului, Târnavă și*

⁶⁰ *Umgebungskarte von Schässburg des S.K.V. Gezeichnet von Major d.r. Viktor Gerzabek. Benennungen der Prof. Wachnerschen Karte entnommen ergänzt und berichtet von Prof. Paul Schuller.*

⁶¹ Menționarea ca atare a termenului de „*Rovină*” este efectiv o excepție în repertoriul prin excelență german al indicativelor toponimice cuprinse în *Umgebungskarte von Schässburg des S.K.V.*

⁶² Numele este oarecum impropriu, deoarece bradul nu este o specie endemică în această regiune, fiind introdus mai târziu, de către coloniștii germani, pentru a completa necesarul de material lemnos al zonei.

sfârșitul cursului văii Câinelui se întindea o deltă mlăștinoasă, cu mai multe canale de apă și heleșteie, care la început apăra strada Morii de atacuri inamice din sud-est (venite pe Valea Câinelui n.n) iar mai pe urmă a fost secată și populată. Așa s-a format Untere Baiergasse, care poate mai demult se chema Weihergasse (strada Eleșteelor)".⁶³ Se prea poate ca situația de la Sighișoara să fi fost domesticită și, măcar în principiu, asemănătoare cu cea constatată dar mult mai bine documentată pentru Sibiu, unde bălțile orașului au avut mult timp un rol bine definit în istoria localității.⁶⁴

Oricum, zonele mlăștinoase din Sighișoara nu erau toate dispărute în secolul al XVII-lea, Cronica lui Schenker menționând că în anul 1625 primarul Martin Eisenburger ridică din nou „poarta de jos din piață ca și aceea de la mlaștina de sus”,⁶⁵ care se putea afla cel mai probabil undeva la intersecția dintre str. 1 Mai și Șt. O. Iosif, mai sus de Poarta de la podul străzii din spate (Tor an der Hintergässerbrücke).⁶⁶

Tot înainte de a ieși din clisura sighișoreană, între Dealul Siechhof (la nord-vest), Dealul Podei (la sud-vest) și până sub dealul Dealul Wietenberg (– spre vest), de-a dreapta și de-a stânga vechii albii a Târnavei Mari (cu preponderență în zona Șercheș de astăzi) se afla Glöcknersmoor (Mlaștina clopotarului),⁶⁷ o denumire aflată în egală măsură în categoria limnonimelor și în cea a oronimelor psihologice (în legătură, probabil, cu o poveste neștiută a unui clopotar local).⁶⁸ Aici vechea Târnava Mare se întorcea „în ac de păr” spre nord, cotind apoi spre sud-vest. Datorită acestei inflexiuni radicale, zona s-a numit „în Venchi” (Wench – adică în unghiul Târnavei, unde pe platoul Podmoale (sau Burgstadel) a fost cantonată Cohorta a V-a Ubiorum, dependentă de Legiunea a XIII-a Gemina).⁶⁹

⁶³ R. Schuller, *op. cit.*, p. 26.

⁶⁴ Răzvan C. Pop, Zeno Karl Pinter, Claudia Urduzia., „Considerații privind fortificarea unui oraș medieval din Transilvania. Bălțile Sibiului ca parte a sistemului de apărare”. în *Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud vest., Lucrări prezentate în conferințele internaționale Relațiile Interetnice în Transilvania. Sibiu 2015-2017*. Astra Museum, 2018, p. 187-216.

⁶⁵ *Cronica lui Schenker...*, p. 18.

⁶⁶ K. Leonhardt, E. Waltraut, G. Frank, *Schßburg. Bauaufnahme einer mittelalterlichen Stadt*. Sibiu. 2009, p.160

⁶⁷ Friederich Müller., *Schițe arheologice din Sighișoara*, după textul tradus din limba germană în cea română de prof. Julius Holtzter, în 1956, în Arhiva Muzeului de Istorie Sighișoara, p. 15. Varianta originală, la care nu am putut ajunge, a apărut în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde” – Arhiva asociației pentru cunoașterea Transilvaniei – Seria nouă. Volumul al doilea. Pag. 381 – 430. Tipărită în editura lui Johann Gött la Brașov. 1857. Nr. 11.

⁶⁸ De altfel și denumirea de Șercheș, venită din limba maghiară, pare a trimite trimite tot către un peisaj mlăștinis.

⁶⁹ Gheorghe Baltag., *Sighișoara înainte de Sighișoara*. București. 2000, p. 113-119.

Acest platou era chiar un *podmoale*, adică o terasă mai înaltă, cu maluri abrupte și roase de ape, oarecum prizonieră între „unghiul” Târnavei (la est, vest și nord) și *Dealul Breite* (Stejăriș - la sud), după care se desfășura o altă zonă mlăștinoasă, numită nu întâmplător *Rohrau* (*Luncă cu trestie*).⁷⁰

În schimb, la sud-vest de Sighișoara, cuesta Șaeșului și terasele înălțate ale acestuia au fost lipsite de zone nămolose (afară de „*mlăștina se sus*” – pomenită anterior), fiind astfel bine deschise spre circulație.

Apele subterane. În ceea ce privește apele subterane, acestea sunt prezente atât în zona de luncă, pe terasele Târnavei Mari, cât și în zona de dealuri, fiind aflate la adâncimi ce depind de etajarea reliefului. În fapt, acesta a determinat o adâncime corespunzătoare pentru apele freatice de -1 -3 m în lunci, -5 -10 m în terasele inferioare și -10 -35 m în zonele mai înalte, de dealuri, toate constituind o sursă vitală de alimentare cu apă potabilă a locuirii sighișorene.

Evident, caracterul permanent ori sezonier al acestor resurse subterane a fost în permanență dependent de anotimpuri și variațiuni atmosferice, după cum cantitatea și calitate apei a depins mereu de relief și de morfologia acestuia.

Dacă apa supraterană este din multe puncte de vedere determinantă pentru aspectele de suprafață ale locuirii umane (potențial strategic, economic, comercial etc) cea subterană, nevăzută, este cu adevărat esențială pentru o locuire sănătoasă, sigură, durabilă, sustenabilă și cu vocație de perenitate.

Chiar dacă ne vom opri cu acest studiu în secolul al XII-lea, vom rezuma în câteva rânduri și exploatarea ulterioară a resurselor hidrografice de adâncime.⁷¹

Astfel, expresia directă de valorificare a apelor subterane este reprezentată de fântâni. Din punctul de vedere al regimului de proprietate acestea au fost fie private fie publice, în timp ce privite tehnic ele erau exploatate prin roată cu lanț sau cumpănă. Fântânile din lunca inferioară și din terasele de jos ale Târnavei Mari se puteau realiza ușor, prin eforturi individuale și la adâncimi mici, motiv pentru care ele puteau fi lesne exploatate prin cumpănă de lemn. Apariția fântânilor publice din acest spațiu ține de caracterul meșteșugăresc și negustoresc al localității, care trebuia să asigure și un minim necesar de apă pentru cei veniți din afara lui.

⁷⁰ Friedrich Müller., *Schițe...*, p. 15.

⁷¹ Acest aspect, ca și altele atinse doar tangențial acum, vor fi dezvoltate sistematic pe parcursul pomenitei noastre teze doctorale, aflată deocamdată în lucru.

Pe Dealul Cetății lucrurile au stat altfel. În primul rând, pe platoul superior, acolo unde se găsește Biserica din Deal (care este rezultatul unei aglutinări arhitecturale ce leagă două elemente distincte, un donjon și o capelă, ambele cuprinse într-un spațiu fortificat), accesul la o apă potabilă sănătoasă, printr-o fântână, a fost interzis măcar de altitudine, prin diferența mare de nivel dintre acest punct ridicat și pânda freatică a Târnavei Mari, coborâtă cu mai multe zeci de metri. În consecință, aici trebuie să se fi aflat o cisternă, care înmagazina apa meteorică și poate cea pluvială.⁷²

Pe platoul inferior, marcat în ax nord-sud de scara școlarilor și biserica romano-catolică, vor exista în paralel atât fântâni private cât și fântâni publice. Primele sunt amenajate în gospodării deschise sau în spații închise (subsoluri ori ganguri), cu ghizduri din piatră și dimensiuni reduse, atât ca adâncime cât și în diametru (sub 1 m), drenând apa freatică de suprafață, cea pluvială sau scursă de pe pante, fiind evident nepotabile dar foarte utile în scopuri menajere⁷³. Tot din ghizduri de piatră, dar mult mai adânci, spre 35 m, și mai largi în diametru (spre 2 m) erau fântânile publice (excepție cea din curtea mănăstirii dominicană), acoperite în două sau în patru ape și exploatate prin roată cu lanț.⁷⁴

Componenta atmosferică. Zona depresionară a Sighișoarei se încadrează, prin poziția sa, în sectorul cu clima continentală moderată, prezentând câteva particularități, în funcție de aspectul deluros al regiunii și de culoarul mai coborât al Târnavei Mari, care în bună parte influențează regimului termic și cel al precipitațiilor, conducând la inversiuni de temperatură, la frecvența cețurilor și a curenților de culoar.

⁷² Urma acestei cisterne poate fi reprezentată, după părerea noastră, de o ruină circulară surprinsă arheologic în interiorul bisericii, în secțiunea 1, dintre stâlpii centrali. Pe de altă parte, Daniela Marcu Istrate, coordonatorul cercetărilor arheologice de la Biserica din Deal, a presupus, la nivelul cercetărilor din 2013, cu bună valoare alternativă de probabilitate, că această structură *ar putea aparține unui baptisteriu*. Pentru colegialitatea cu care Daniela Marcu Istrate ne-a pus, din nou amabilă, la dispoziție informații încă inedite, exprimăm cuvenitele noastre mulțumiri.

⁷³ Casa Vlad Dracu – Piața Muzeului nr. 5, exterior (R. Popa, Gh. Baltag, „Documente de cultură materială orășenească în Transilvania, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea”, în *Studii și cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 1, 31, 1980, p. 33-50); Casa cu Cerb - Piața Cetății nr.2 – str. Școlii nr.1, exterior devenit interior (Ioan F. Pascu, „Casa cu Cerb. O istorie succintă a celui mai important monument civil din Sighișoara”, în *In memoriam Radu Popa*, Bistrița-Năsăud, 2003, p. 329-351); Casa Fronius – str. Școlii nr.13, interior (Ioan F. Pascu, „Casa Fronius”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, CIMEC-Institutul de Memorie Culturală, București, 2006); Casa Mild - str. Școlii nr.2, în gang) și Casa Bacon - str. Cositorarilor nr. 2 – interior (constatări pe teren). Numele caselor are drept referință LMI 2016.

⁷⁴ K.urt Leonhard enumeră 6 fântâni în Cetate și 21 în Orașul de jos, oferind și modele reconstituite ale acestora (K.. Leonhard *op. cit.*, p. 192-196.)

Media anuală a temperaturii aerului este de 8,2 C, valoare ce indică un potențial termic relativ redus și care scoate în evidență un climat destul de răcoros. În fapt, clima de aici, temperat-continentală, se încadrează regimului climatic al depresiunii Transilvaniei, unde curenții de aer au frecvența cea mai mare dinspre nord-vest, fiind canalizați pe culoarul Târnavei Mari. Se resimte totuși influența aerului carpatic, care protejează această zonă de curenții reci din est și nord-est, mai ales în timpul iernii. Altfel, invaziile frecvente ale maselor de aer din vest, asigură o umiditate a aerului constant mai ridicată.

Referitor la nebulozitate, aceasta înregistrează valori ridicate, în special iarna și primăvara, când cerul este mai înnoirat iar umezeala relativă este mare, fiind explicabilă datorită frecvenței mai mari a maselor de aer umed din vest. Valori mai scăzute ale nebulozității se înregistrează vara, când cerul este mai senin.

Precipitațiile sunt neuniforme, mai bogate în intervalul aprilie-octombrie, când cad 70% dintre acestea. Lunile cele mai ploioase sunt mai-iunie (în medie 90-100 mm/m²). Precipitațiile medii anuale se înscriu între 650 – 700 mm/m². Cantitatea anuală de precipitații este influențată de factorul orografic,⁷⁵ astfel că în culoarul Târnavei Mari se înregistrează 600 – 700 mm/m² iar în zona dealurilor înalte, la nord de Sighișoara, Dealul Bisericii (Vila Franka), Pădurea Dumbrava, iar la sud Dealul din Mijloc (Lunca Poștei) și Dealul Ciuhii, se pot înregistra precipitații de 700 – 800 mm/m².

Pe de altă parte, datorită fragmentării accentuate a reliefului, direcțiile principale ale vânturilor sunt modificate local și astfel variația circulației maselor de aer este destul de mare.

Componentele biotice și rolul lor în structurarea mediului sighișorean. Evident, un relief bine proporționat și o climă propice favorizează o puternică dezvoltare a vegetației naturale. Evacuând din spațiu componenta antropică, peisajul ancestral trebuie să fi fost profund împădurit, completat cu zone de silvostepă, vegetație de luncă și acvatică.

Zona pădurilor. Aflată la punctul de tranziție dintre zona stejarului și cea a fagului, depresiunea intracolinară a Sighișoarei se află în etajul alternanței pădurilor de gorun și de fag. Această vegetație de deal este însă foarte eterogenă, grupată în sub etaje de gorunete și stejărete.⁷⁶

În etajul gorunului, afară de speciile caracteristice acestuia, pădurile mai cuprind *stejar, fag, carpen, ulm, paltin, jugastru, frasin, tei, măr*

⁷⁵ Complexul formelor de relief ale uscatului din regiune..

⁷⁶ Tudor Gavrilă., *op. cit.*, p. 52.

pădureț, gârnița și cedrul. În subetaj întâlnim alunul, cornul, sângerul, lemnul câinesc, porumbarul, măceșul și păducelul.

Subetajul gorunetelor este localizat de regulă pe terenuri mai însoțite și mai uscate, cu expunere sudică, în timp ce făgetele sunt localizate cu deosebire pe culmile înalte și pe versanți cu expunere nordică.

În subetajul stejăretelor, restrânse mai ales pe dealurile cu altitudini de 400-500 m (cum este, de exemplu, Dealul Stejăriș - numit și Breite), pe lângă stejar se mai întâlnește *tei, arțar, frasin, ulm, jugastru, salcâm, măr pădureț și păr pădureț.*

Zona caracterizată de silvostepă, cu vegetație predominant ierboasă, se află în special pe versanții cu expoziție sudică, impropriei culturilor agricole, dar propice zonelor de fâneață și pășunat.

Vegetația de luncă se dezvoltă de-a lungul cursurilor de apă, cu deosebire a Târnavei Mari și a Șaeșului, având un caracter permanent sau intermitent, fiind formată din arbori cu esență moale, precum *plopul, răchita, salcia ori arinul*. Tot aici se mai poate găsi *rogozul, piciorul cocoșului, pipirigul, papura și trestia.*

Evident, în zonă a existat și există o vegetație acvatică bine reprezentată, alcătuită din plante cu adaptări speciale, aflate în principal la suprafața apei, care reprezintă o hrană principală pentru larvele de insecte și peștii fitofagi.

Fânețe de luncă (cu ierburi mezofile pe terenurile mai uscate și hidrofile pe terenuri mai umede). Întreaga luncă are un aspect tipic de stepă cu plante cu spini (mărăcini), caracteristice regiunilor mereu însoțite, uscate și expuse la radiație, aici apărând și tufe scunde rămuroase și țepoase. Din acest punct de vedere este elocvent chiar numele râului principal, *Târnavă*, care reproduce indiscutabil un arhetip slav neatestat, derivat la rândul său din *trn* adică „*spin*”. La sosirea lor în aceste părți, secuii au găsit încă originalul slav în circulație, l-au înțeles și l-au tradus cu *Küküllö*, adică „*vale cu mărăcini*”, *kukul* însemnând în maghiara veghe *spin*.⁷⁷

În context, o importanță deosebită în analiza mediului natural sighișorean o reprezintă *Rezervația dendrologică Breite* (Platoul Stejăriș), situată în partea vestică a localității. Stejarii seculari din această rezervație

⁷⁷ „*Sășii au preluat pur și simplu cuvântul maghiar și numesc Târnavă până azi Kokel. În eventualitatea că românii ar fi sosit după ce forma ungurească a înlocuit-o pe cea salvă, ei ar fi procedat aidoma sașilor, deoarece n-ar fi avut de ales. Faptul că ei au adoptat cuvântul slav, în circulație până la venirea ungarilor, îi situează în timp înainte de sosirea coloniștilor secui în regiune*”. (Virgil Ciocîltan., „Semnificații istorice ale toponimului Sighișoara și ale hidronimului Târnavă”, în *Alt Schaessburg*, nr. 2, 2009, p. 11-12.)

ar putea fi chiar ultimii reprezentanți ai „*pădurii românilor și pecenegilor*” (*silva blachorum et bissonorum*).

Fauna. În funcție de caracterele biogeografice ale teritoriului, fauna este bine reprezentată și încadrată în toate domeniile de viață: al pădurilor de foioase, al luncilor și a celei acvatice. Endemice pentru fauna de pădure au fost (ori încă sunt) păsări precum *turturica*, *sturzul cântător*, *mierla neagră*, *ciocănitoea pestriță*, *pițigoiul mare*, *ciuful de pădure* ori *huhurezul mic*, sau mamifere ca *pârșul de ghindă*, *căprioara*, *pisica sălbatică*, *vulpea*, *porcul mistreț*, *lupul* și *ursul*.

Pentru regiunile despădurite, în pajiști și fânețe, predominante sunt rozătoarele: *popândăul*, *hârciogul șoarecele de câmp* sau *orbetele*. Dintre păsări cele mai cunoscute sunt *prepelița*, *pitpalacul*, *potârnichea*, *cârsteiul de câmpie*, *ciocârlia* și *acvila pomerană mică*.

În zona luncilor joase se întâlnește *buhaiul de baltă* (dintre batracieni), *pescărelul negru*, *codobatura*, *lăstarul de mal*, *barza*, *pescărelul mic* (dintre păsări), *sfredelitorul roșu al sălcilor*, *fluturele alb al plopului*, *molia frunzelor de plop* ori *țânțarul sălcilor* (printre insecte).

Referitor la fauna acvatică, cu mare rol de importanță în economia istorică a zonei, găsim în apele de aici *scobarul*, *cleanul*, *mreana*, *porcușorul de vad*, iar în malurile adânci și umbroase ale Târnavei Mari *somnul*, care adeseori ajunge la dimensiuni apreciabile. Nu în ultimul rând, atât Târnavă Mare cât și valea Șaeșului erau bine populate cu raci (acum întâlniți cu mult noroc doar pe Târnavă).

Una peste alta, în perioadele istorice de locuire umană, raportate organic la mediul înconjurător, fauna de interes cinegetic era reprezentată de *porcul mistreț*, *căprioara*, *ciuta*, *lupul*, *ursul*, *vulpea*, *pisica sălbatică*, *viezurile de pădure* și *fazanul*.⁷⁸

Componenta edafică (solurile). Prin trăsăturile sale majore (fertilitate și localizare favorabilă), componenta edafică a fost (și este) deosebit de generoasă, favorizând cu ușurință transferul activităților umane dinspre activitățile primare (vânătoare și pescuit) către cultivarea plantelor și creșterea animalelor.

Principalele soluri din zona Sighișoarei sunt: soluri slab dezvoltate și soluri de luncă, care cuprind: *soluri aluviale* – în albia majoră a Târnavei Mari; *aluviuni cu și fără carbonați* în albia minoră a Târnavei Mari; *soluri diferit erodate*, pe terasele de pe stânga Târnavei Mari și în fâșii orientate nord-sud, pe văile pârârilor de la sud și nord de oraș; *soluri brune și acide* pe dealurile de la nord și sud de oraș; *soluri litomorfe, negre argiloase de*

⁷⁸ Tudor Gavrilă, *op. cit.*, p. 59.

fâneata, cu suprafețe relativ restrânse, situate pe malul drept al Târnavei Mari, atât în imediata apropiere a luncii cât și în regiunile mediane și pe culmile dealurilor de aici.

Concluzii

Din cauza faptului că relieful zonei este lipsit de peșteri (elemente esențiale pentru habitatul uman din paleolitic) locuirea spațiului sighișorean pornește din neolitic. De atunci și până în preajma evului mediu teritoriul a fost ocupat permanent, dar insular, cu vetre de așezare temporare, mișcătoare și fără intervenții antropice semnificative care, cu puține excepții, au fost reasimilate în scurt timp de către natură.⁷⁹ Așadar, în preajma evului mediu peisajul sighișorean era aproape la fel de virgin și asemănător cu cel ancestral, nemodificat antropic și cultural.

Într-un alt timp, o altă conjunctură și un alt context lucrurile se schimbă. Totul se petrece într-o relație directă cu apariția triburilor maghiare în pusta Pannoniei, nașterea regatului arpadian și pătrunderea sa sistematică în spațiul intra-carpatic.

Anunțată încă din timpul lui Arpad și a lui Ștefan cel Sfânt, locuirea cu valoare medievală de la Sighișoara se înfiripă în vremea regelui Coloman, la începutul secolului al XII-lea, în contextul celei de-a treia frontiere regale, organizată provizoriu în „țara de dincolo de păduri”. După clasicul model al timpului, această frontieră (cu o accepțiune mai largă decât cea de graniță)⁸⁰ se face atât prin elemente naturale ori seminaturale (*prisăci* sau *porți* în limba română, *gyepü* sau *Kapu* în limba maghiară) cât și prin puncte fortificate în urma unor semnificative intervenții antropice (șanțuri, valuri, palisade și donjoane), poziționate strategic în locuri intenționat alese și raportate la oferta peisajului înconjurător.⁸¹ Din punctul nostru de vedere, nu există nici un fel de îndoială că amenajarea castrului regal de la Sighișoara nu a fost deloc întâmplătoare, fiind determinată în mod direct de fizionomia peisajului.

Pătrunderea regalității maghiare pe Valea Târnavei Mari s-a petrecut dinspre vest spre est, urmând la modul general cursul acestui râu. Numai că analizând și raportând cât mai concret peisajul la istorie, se poate aproxima destul de amănunțit felul în care se putea pătrunde pe atunci în clisura sighișoreană, motivele ce au determinat în acea vreme nașterea unei locuiri neîntrerupte, precum și căile de urmat mai departe, fie în scop ofensiv la început, fie din rațiuni comerciale mai apoi.

⁷⁹ Ioan F. Pascu., *O altfel de perspectivă ...*, p. 14-20.

⁸⁰ Ioan Marian Țiplic., „Hotar, graniță și/sau frontieră în evul mediu timpuriu”, În *Acta Terrae Septemcastrensis*, II, 2003, Sibiu, p. 155-165

⁸¹ A. A. Rusu., *op. cit.*, p. 106

Astfel, la vest de viitoarea așezare, mlaștinile din Roră și Venchi, urmate de strângerea Târnavei între Dealul Wietenberg și Dealul Podei, apoi de *Glöcknersmoor* (Mlaștina clopotarului – în Șercheș) și o nouă gâtuirea râului între Dealul Siechhof și Dealul Breite) făceau pe atunci inaccesibilă calea actuală. În consecință, din zona Podmoale (*Bugstadel*) se urma vechiul drum roman⁸², care urca pe valea Bendorfului, apoi pe platoul Dealului Breite (Stejăriș), cobora pe Pârâul Hotarului până la confluență cu Șaeșul, de unde, pe cursul acestuia, se putea ajunge deopotrivă în Valea Hârtibaciului (către sud-vest) ori spre centrul actualei așezări. De aici se putea urca către platoul inferior și superior al Dealului Cetății, după cum pe malul drept al Șaeșului (partea nordică, de la stânga, cuprinsă între Șaeș și Târnavă, Dealul Cetății și Valea Câinelui fiind deasemenea mlaștinoasă) se ajungea la Valea Câinelui, pe care urcând spre sud conducea către Daia, Meșindorf, Criș, Roadăș, Beia, Fișer sub Rupea, în valea Homorodului, cu o deviere spre est, în direcția Saschiz.⁸³ De asemenea, de la confluența văii Câinelui cu Târnavă Mare, doar câteva sute de metri mai sus se putea cota către est (aproximativ pe actuală stradă Visarion Roman), tăind panta nordică a Dealului Brădet, după care se cobora în lunca Târnavei Mari (ocolind clisura estică, în care Dealul Brădet și o prelungire a Dealului Bisericii sau al Gării au înghesuit bine valea spinoasă a Târnavei Mari), iar apoi, printr-un vad necunoscut – dar cu siguranță existent în teren – se putea ajunge la așezarea de sub Dealul Viilor și mai departe, prin Boiu-Țopa, către Țara secuilor (lăsând spre sud o întinsă zonă mlaștinoasă, numită până în secolul XX „*Rovină*”).

Pe de altă parte, bine strânsă la est și vest, protejată de dealuri înalte și puternic împădurite către nord și sud, depresiunea intracolinară a Sighișoarei oferă aspectul unui amfiteatru natural cu bune posibilități de locuire în zonele joase și un excelent punct central, bine predispus la fortificare în vârful Dealului Cetății.

Apoi, resursele abiotice și cele biotice ale locului au fost de nerefuzat. Cu excepția lemnului de brad (de loc endemic)⁸⁴ și a rocilor

⁸² Frederich Müller., *Schiță...* p. 8-13.

⁸³ Nu întâmplător Richard Schuler sublinia ca mlaștina dintre Șaeș, Târnavă, Valea Câinelui și Dealul Cetății avea și rolul de a „*apăra strada Morii de atacuri inamice din sud-est*” adică coborâte pe Valea Câinelui - vezi supra

⁸⁴ Motiv pentru care toponimul de „Brădet”, atribuit dealului pe sub care curge valea Câinelui, reprezintă cu siguranță o realitate mai târzie vremurilor la care ne referim, ilustrând o pădure modificată cultural, prin care s-a completat necesarul materialului de construcție cu o varietate lemnoasă mai ușoară și lesne de prelucrat.

calcaroase indispensabile în obținerea varului⁸⁵, zona oferea toate celelalte materiale de construcție necesare: lemn de stejar (în principal), gresie (ușor de spoliat și de exploatat din văile locale), lut de calitate (cu deosebire pentru cărămidă) sau stuf (pentru acoperit). Lemnul de foc era deasemenea din belșug, fiind bine reprezentat de soiuri cu mare putere calorică (în special de fag și carpen). Încărcătura cinegetică și cea piscicolă a fost iarăși deosebit de ridicată, după cum zonele de silvostepă și calitatea potențialului edafic au asigurat un suport cel puțin suficient de îndestulător pentru activități agro-pastorale, asigurând în timp nu doar necesitățile alimentare ale populației ci și o bună parte din materia primă necesară (viitoarelor) activități meșteșugărești.

În fine, resursele de apă subterane și climatul atmosferic cu specific microzonal⁸⁶ au fost capabile să ofere necesarele sentimente de confort și siguranță, care au reușit mereu să depășească tragediile cauzate de factorii naturali de risc și hazard.

Așadar, la începutul unui ev nou, la un moment potrivit și într-un peisaj potrivit, timpul și geografia au pregătit în spațiul Sighișoarei o locuire paradigmatică pentru istoria Transilvaniei medievale.

⁸⁵ Bănuim că acest fel de materie primă putea fi adusă de la Racoș, probabil pe drumul care venea dinspre Boiu-Țopa în actualul cartier numit al „Viilor”, unde la marginea de către oraș au funcționat până adânc în secolul XX câteva cuptoare de var.

⁸⁶ În secolele XII-XIII s-a manifestat așa numitul fenomen *Medieval Warm Period*, cu o succesiune de veri calde și ierni line, domoale. Erwin Gáll, *op. cit.*, p. 75.

**IN THE SURROUNDINGS OF MEDIEVAL SIGHIȘOARA
TIME, CONTEXT CONJUNCTURE AND LANDSCAPE
(Abstract)**

The birth of medieval Sighișoara takes place in the XII century, in the context of the conquest of Transylvania by the Hungarian monarchy, in the conjuncture of a temporary border being set up on the valley of Târnava Mare, and surrounded by a generous landscape, which was more than appealing to the people of that time.

The new comers arrive from the West, but they enter the territory on other routes than the ones that exist today, namely following the old Roman road. The reasons behind this choice were the swampy areas, the old river beds of Târnava Mare and the Șaeș stream, as well as the physiognomy of the relief, together with its components.

To the east and west, the Intra-Collinear Depression of Sighișoara was enclosed by swamps and by the Târnava Mare River, while to the north and south it was protected by heavily forested high hills, thus being displayed as a natural amphitheatre, with good possibilities of inhabiting in the lower areas, and with the Citadel's Hill (Dealul Cetății) being an excellent centre point, ideal for the arrangement of a border fortress with ditches, a vallum and palisade. In the proximity of this fortress, 4 km towards north-east, there existed a village which was dependent and loyal to the citadel, settlement archaeologically discovered on the Viilor's Hill (Dealul Viilor), and consisting of guardians, archers, scouts and messengers.

Furthermore, the abiotic and biotic resources of the location were unrefusable. Except for the pinewood and of the limestone rocks, the area offered all the other necessary building materials: oak wood (predominant), stoneware (easy to pluck and exploit from the local valley, good quality clay (especially for building bricks) and straw (for the roofs). There was plenty of firewood of very high caloric power (particularly beech and hornbeam). The hunting and fishing load was also exceptionally heavy, and in addition, the silvosteppe areas and the quality of the edaphic potential provided a sufficiently abundant support for the agropastoral activities, supplying in time not only for the population's food necessity, but also representing a big part of the essential raw material (in that moment of time or in the future) of the craftsmen activities.

Last but not least, the subterranean water resources and the atmospheric micro-zonal climate were able to offer the necessary feeling of comfort and safety, which have always managed to overcome the tragedies caused by the natural risk and hazard factors.

Cuvinte cheie: regatul maghiar, cucerirea Transilvaniei, peisaj, acces, locuire.

Keywords: Hungarian Kingdom, the conquest of Transylvania, landscape, access, habitation.

ORGANIZAREA MILITARĂ A ORAȘELOR SĂSEȘTI ÎN EVUL MEDIU. STUDIU DE CAZ: SIGHIȘOARA

Liviu Cîmpeanu

Articolul de față face parte dintr-o lucrare mai amplă de istorie militară a sașilor transilvăneni în Evul Mediu și Epoca Modernă Timpurie. O astfel de lucrare lipsește atât din istoriografia săsească, cât și din cea românească. Această lipsă poate fi explicată prin discursul „pacifist” al primei sinteze de istorie a sașilor, scrisă de Georg Daniel Teutsch în atmosfera tensionată a Neoabsolutismului, instaurat de după Revoluția de la 1848. *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das Sächsische Volk*¹ a trasat modelul pentru abordările istoriografice săsești pentru următoarea sută de ani, timp în care au fost elaborate lucrări fundamentale de istorie instituțională (de pildă cele semnate de Georg Eduard Müller) care, însă au tratat marginal aspectele militare sau le-au ocolit cu precauție.² Nici după 1950 nu a fost posibilă o tratare a istoriei militare a sașilor ardeleni, deoarece istoriografia săsească, atât cea din România cât și cea din Germania, a abordat în spiritul materialismului dialectic teme de istorie socială, economică sau, mai rar, instituțională. O constantă în istoriografia a fost istoria culturii și a artei săsești, în care și-au găsit loc bisericele și orașele fortificate ale sașilor,³ dar fără să se insiste foarte mult asupra istoriei militare de care acestea aparțin de fapt.

Prin urmare, ne propunem întocmirea lucrării sus-menționate, a cărei structură o prezentăm cititorului în rândurile de față, prin studiul de caz al orașului și scaunului Sighișoara. În primul rând, ne propunem să stabilim care au fost obligațiile militare ale sașilor transilvăneni față de autoritatea centrală (regele Ungariei în Evul Mediu, respectiv principele Transilvaniei în Epoca Modernă Timpurie). Apoi analizăm ordinele de mobilizare primite de sași de la autoritatea centrală, în conformitate cu obligațiile militare pe care le aveau față de aceasta. Următorul aspect îl constituie organizarea milițiilor săsești care îndeplineau *de facto* obligațiile militare (originea socială a oamenilor de arme, mobilizarea lor, detașamente

¹ Georg Daniel Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das söchsische Volk*, vol. I: *Von den ältesten Zeiten bis 1699*, ed. a III-a, Sibiu, 1899.

² Vezi bibliografia lucrărilor săsești până la 1940 în Hermann Hienz, *Quellen zur Volks- und Heimatkunde der Siebenbüger Sachsen*, Leipzig, 1940.

³ Cea mai recentă lucrare de sinteză, cu bibliografia aferentă este Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. I, ed. a III-a, Sibiu-Heidelberg, 2002.

de luptă, comandanți). În directă legătură cu această temă este și armamentul folosit de milițiile urbane. Nu în ultimul rând, o abordare separată necesită fortificațiile orășenești și nu numai.

Organizarea militară a sașilor transilvăneni se află în strânsă legătură cu organizarea lor administrativă sau, mai bine zis, în completarea acesteia din urmă. În Transilvania, pe *fundus regius* (Pământul Căriesc) existau 4 „autonomii locale” care s-au format succesiv, odată cu colonizarea sașilor, în următoarea ordine cronologică: Sibiul (comitat până la 1325, apoi scaun principal până la 1872), Cele Două Scaune – Mediaș și Șeica Mare, Brașovul/Tara Bârsei (comitat până spre 1420, apoi district săsesc), Bistrița (comitat până în a doua jumătate a secolului al XV-lea, apoi district săsesc).⁴ Fiecare dintre aceste „autonomii locale” avea propriul set de privilegii și obligații față de autoritatea centrală, inclusiv obligațiile militare, dobândite separat după colonizarea lor succesivă. Astfel se explică de ce sașii din cele patru „autonomii locale” aveau obligații militare diferite, uniformizate abia în 1486, odată cu uniformizarea juridică și crearea Universității Săsești din Transilvania.⁵

Întrucât Sighișoara era unul dintre Cele Șapte Scaune aflate sub autoritatea directă a Sibiului, o să ne concentrăm atenția cu precădere asupra situației militare a acestora. Obligațiile militare ale comitatului Sibiu, transformat în 1325 în provincia Celor Șapte Scaune, au fost statuate în anul 1224, prin celebra diplomă *Andreanum*: sașii dintre Orăștie și Baraolt, așadar și cei din Sighișoara, trebuiau să trimită în oastea regală 500 de *milites*, dacă aceasta era condusă direct de rege în interiorul regatului. Dacă oastea regală era condusă doar de un locțiitor al regelui, tot în interiorul regatului, aceeași sași trebuiau să trimită doar 100 de *milites*. În cazul în care oastea regală opera înafara granițelor, locuitorii comitatului sibian aveau de trimis numai 50 de *milites*.⁶ În latina medievală termenul de *miles-itis* îl desemnează pe cavaler, adică un nobil care luptă călare. Precum se știe, în rândurile coloniștilor sași nu exista nobilime, ei bucurându-se de privilegii colective, ceea ce ne face să credem că această prevedere din *Andreanum* se referea inițial la obligația sașilor dintre Orăștie și Baraolt de a întreține efectivele amintite, în cele trei situații. Cu timpul, însă, locuitorii

⁴ Liviu Cîmpeanu, *Universitatea Saxonă din Transilvania și districtele românești aflate sub jurisdicția ei în Evul Mediu și Epoca Modernă*, Târgu Mureș, 2014, p. 42-101 (în continuare: L. Cîmpeanu, *Universitatea Saxonă*).

⁵ Liviu Cîmpeanu, „Obligații militare și ordine de mobilizare a orașelor săsești din Transilvania la sfârșitul Evului Mediu”, în *Historia Urbana*, XXVII, 2019, în curs de apariție (în continuare: L. Cîmpeanu, „Obligații militare”).

⁶ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I 1191–1342 ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Sibiu, 1892, p. 32-35, nr. 43 (în continuare: *Urkundenbuch*, I).

comitatului Sibiu au luat asupra lor această sarcină militară, alcătuind ei înșiși o miliție care să o îndeplinească (vezi infra).

Andreanum-ul a fost confirmat, începând cu 1317, de către toți regii Ungariei și principii Transilvaniei, până la Gabriel Bethlen în 1627. Prin urmare, obligațiile militare față de autoritatea centrală au rămas aceleași, doar efectivele datorate au crescut la 2000 de oameni, ca urmare a răspândirii prevederilor andreane asupra celor 4 „autonomii locale” săsești în 1486, odată cu crearea Universității Săsești.⁷ În 1558 Dieta Transilvaniei considera că efectivul de 2000 de oameni al contingentului săsesc cel obișnuit, conform cutumei (*juxta veterem consuetudinem*).⁸

Este sigur că sașii din orașul și scaunul Sighișoara au contribuit de timpuriu cu oameni de arme la formarea efectivelor menționate pe care Sibiul, apoi Universitatea Săsească trebuiau să le trimită în oastea regală/princiară. Sașii, ca de altfel toți locuitorii Transilvaniei, erau chemați la arme prin „ordine de mobilizare”.⁹

În cadrul obligațiilor militare statuate de regii Ungariei, sașii transilvăneni erau mobilizați prin ordine scrise emise de autoritatea centrală sau de reprezentanții acesteia. Cel mai timpuriu „ordin de mobilizare” datează din perioada 4 martie 1415 – 20 martie 1419, și este adresat de Ștefan, episcopul Transilvaniei, Nicolae Csaky, voievodul Transilvaniei și Mihail Nadasdy, comitele secuilor, comunității sașilor din Cele Șapte Scaune. Aceștia trebuiau să trimită a zecea parte din oamenii lor de arme în oastea regală, cf. unei porunci anterioare emise de Sigismund de Luxemburg.¹⁰ S-au păstrat câteva zeci de astfel de ordine de mobilizare emise de regii Ungariei și de autoritățile Transilvaniei în următoarea sută de ani (până la 1526). Din analiza lor reiese că sașii din Cele Șapte Scaune (dar și din celelalte 3 „autonomii locale”) au îndeplinit numai poruncile directe ale regilor, față de care aveau obligații militare directe, ignorând poruncile voievozilor sau a altor dregători militari și comandanți de oaste. Sașii și-au putut permite să ignore „ordinele de mobilizare” emise de către cei din urmă deoarece se aflau la adăpostul privilegiilor și al libertăților lor, dar și a forței lor militare propriu-zise.¹¹

Astfel, sașii s-au mobilizat din ordinul regelui, cu siguranță, în 1426, 1467, 1476 și 1479. Poruncile de mobilizare emise de voievozi au fost

⁷ L. Cîmpeanu, *Universitatea Saxonă*, p. 119-127.

⁸ *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, vol. I (1540-1556), ed. Sándor Szilágyi, Budapest, 1875, p. 575.

⁹ L. Cîmpeanu, „Obligații militare”, în curs de apariție.

¹⁰ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. III (1391-1415), ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Sibiu, 1902, p. 651, nr. 1766.

¹¹ L. Cîmpeanu, „Obligații militare”, în curs de apariție.

ignorare, dovadă fiind repetarea lor la intervale de timp apropiate. Un exemplu în acest sens sunt ordinele de mobilizare repetate emise de Iancu de Hunedoara în calitate de căpitan general al oștilor Ungariei în ajunul bătăliei pentru Belgrad, în iunie-iulie 1456.¹²

De obicei, „ordinele de mobilizare” erau adresate de rege sau de locțiitorul acestuia magistratului din Sibiu, care apoi îl transmitea mai departe în scris fiecăruia dintre Cele Șapte Scaune aflate sub jurisdicția sa. S-a păstrat porunca de mobilizare adresată de magistratul din Sibiu autorităților scăunale din Cincu, în 7 ianuarie 1471.¹³ Uneori, magistratul Sibiian primea porunci de mobilizare care îi viza pe toți sașii de pe Pământul Crăiesc, caz în care transmitea porunca mai departe magistratelor din Brașov (post 6 martie 1469) și Bistrița (25 mai 1526), pentru a-i chema la arme pe locuitorii districtelor aferente.¹⁴

În legătură cu organizarea milițiilor săsești care îndeplineau *de facto* ordinele de mobilizare ale regelui, se ridică de la început întrebarea dacă aceasta a fost statuată în scris? Putem răspunde cu siguranță ca nu. În 17 martie 1564, magistratul din Sibiu a emis un regulament de mobilizare pentru scaunul Sibiu, pentru a pune capăt certurilor și dezbinărilor dintre locuitorii scaunului pentru îndeplinirea obligațiilor militare.¹⁵ Dacă scaunul principal al Sibiului nu a avut asemenea reglementări scrise până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, este clar că nici celelalte scaune nu au avut așa ceva. Ridicarea la arme se făcea după obicei, după cutumă, și erau vizați toți oamenii apți de a purta arme. De aceea, poruncile amintite mai sus vorbeau despre mobilizarea „pe capete”! Vezi, de pildă, documentul din 4 iunie 1453, prin care regele Ladislau Postumul le porunca tuturor sașilor din Transilvania să se ridice la arme „pe capete”, pentru a însoți oastea regală în campania împotriva rebelilor husiți conduși de căpitanul Axamyth, care terorizau Ungaria Superioară (Slovacia actuală).¹⁶

Milița Celor Șapte Scaune era formată din contingentele fiecărui scaun în parte. Acestea, la rândul lor, erau formate din oamenii de arme ai sediului scăunal (oraș sau târg) și a fiecărei așezări în parte. În documentele

¹² *Ibidem*.

¹³ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI (1458-1473), ed. Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer, Konrad G. Gündisch, București, 1981, p. 479, nr. 3843 (în continuare: *Urkundenbuch*, VI).

¹⁴ *Ibidem*, p. 380, nr. 3687; Albert Berger, *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203–1570*, vol. I, ed. Ernst Wagner, Köln-Viena, 1986, p. 236, nr. 885.

¹⁵ Mária Pakucs, „zu urkundt in das Stadtbuch lassen einschreiben”. *Die ältesten Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität (1522–1565)*, Sibiu-Bonn, 2016, p. 254–255, nr. 348.

¹⁶ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. V (1438-1457), ed. Gustav Gündisch, București, 1975, p. 399–400, nr. 2848 (în continuare: *Urkundenbuch*, V).

timpurii nu există însă o distincție clară între miliția sediului scaunului și cele provenite din așezările aflate sub jurisdicția lui.¹⁷

Cea mai veche atestare a miliției sighișorene datează din 1436 (este și cea mai timpurie a unei miliții pe teritoriul Celor Șapte Scaune), fiind vorba despre contingentul militar care l-a sprijinit pe pretendentul Vlad Dracul să ocupe tronul Tarii Românești.¹⁸ Deși vagă, expresia pretendentului „și sighișoreni merg cu mine” este o atestare certă a oamenilor de arme din oraș (poate și din scaunul aferent).

Miliția Sighișoarei este atestată din nou în 5 iunie 1467 când, în urma unei mobilizări, a comis o serie de abuzuri împotriva nobilimii din comitatul Hunedoara, împreună cu oamenii de arme ai Celor Două Scaune.¹⁹

În interiorul scaunului Sighișoara este atestată miliția Saschizului, în anul 1470, când voievodul Ioan Pongracz de Dengeleg le-a permis oamenilor de arme ai târgului ca, în cazul unei mobilizări, jumătate dintre ei să rămână acasă pentru apărarea cetății de pe deal.²⁰ Prin comparație, arătăm că miliția scaunului Cincu este atestată în 1471, în timp ce miliția târgului Cincu este atestată în 1471.²¹ În aceeași perioadă este atestată miliția comună a Celor Două Scaune, în timp ce oamenii de arme ai târgurilor Biertan și Ațel sunt atestați, separat, în 1468, respectiv 1471.²²

Milițiile sașilor transilvăneni aveau în frunte căpitani liberi aleși, după cum aflăm din cazul Brașovului, în 27 iulie 1428.²³ fiind formate din toți oamenii valizi să poarte arme de pe cuprinsul unui scaun.²⁴ Din păcate, nu există informații directe despre armamentul individual sau ponderea dintre infanterie și cavalerie. De asemenea, nu pot fi stabilite efectivele pe care le ridica fiecare așezare în parte sau despre efectivele totale ale

¹⁷ Nu există încă o lucrare despre milițiile orașelor și scaunelor săsești. Un prim bilanț provizoriu al izvoarelor păstrate până în anul 1526 în L. Cîmpeanu, „Obligații militare”, nota 36, în curs de apariție.

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica*, Seria D. *Relații între Țările Române*, vol. I, 1222–1456, ed. Ștefan Pascu et alii, București, 1977, p. 283–284, nr. 182: documentul fără dată de an, lună și zi, este datat greșit de editori în noiembrie-decembrie 1431. În realitate documentula fost emis de pretendent înainte de campania militară pentru ocuparea tronului Țării Românești, în anul 1436.

¹⁹ *Urkundenbuch*, VI, p. 287–288, nr. 3536.

²⁰ *Ibidem*, p. 468, nr. 3825.

²¹ *Ibidem*, p. 479, nr. 3843; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VII (1474–1486), ed. Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer, Konrad G. Gündisch, București, 1991, p. 24, nr. 4014 (în continuare: *Urkundenbuch*, VII).

²² *Urkundenbuch*, VI, p. 287–288, nr. 3536; *ibidem*, p. 357, nr. 3649 și p. 480–481, nr. 3846.

²³ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. IV (1416–1437), ed. Gustav Gündisch, Sibiu, 1937, p. 365–367, nr. 2051.

²⁴ Liviu Cîmpeanu, *Organizarea militară a Brașovului până la sfârșitul secolului al XV-lea*, în *Studii de istorie a orașelor. In honorem Paul Niedermaier*, ed. Vasile Ciobanu, Dan-Dumitru Iacob, București-Brăila, 2017, p. 349 (în continuare: L. Cîmpeanu, *Organizarea militară a Brașovului*).

scaunelor. Dacă luăm în considerare că sașii dintre Orăștie și Baraolt trebuiau să mobilizeze un efectiv maximal de 500 de oameni de arme, și că teritoriul amintit era împărțit în 7+1 subunități administrativ-juridice, reiese că efectivul maximal al fiecărui scaun în parte era de circa 62-63 de oameni.

Se poate ridica întrebarea dacă milițiile orașelor și scaunelor săsești aveau în componență mercenari? Foarte probabil că nu! Documentele păstrate nu consemnează prezența mercenarilor în rândurile milițiilor săsești până în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Abia în 1479 (înainte de 11 august), în contextul pregătirilor de luptă împotriva amenințării otomane, voievodul Ștefan Báthory al Transilvaniei a emis o poruncă adresată tuturor orașelor și scaunelor săsești să-și mărească efectivele prin angajarea de mercenari.²⁵ După această dată mercenarii încep să fie atestați, dar numai în orașele mari precum Brașovul sau Sibiu.²⁶

Cu toate astea, forța principală a sașilor era constituită din miliții, dovadă în acest sens fiind mărturia magistratului sighișorean care în anul 1600 considera miliția din Cincu niște bieți țărani.²⁷

În ceea ce privește armamentul milițiilor săsești, cele mai bogate date provin, cum este și firesc, de la Sibiu și Brașov dar situația din cele două orașe reflectă realitatea din toate orașele și scaunele săsești. În primul rând, se poate observa că milițiile erau formate atât din călăreți, cât și din pedestrași, fiecare venind la oaste cu echipamentul pe care și-l permitea.²⁸ De asemenea, sunt atestați și artileriști (cel mai timpuriu la Sibiu, în 1365), dar în Evul Mediu ei nu erau considerați militari, ci meșteșugari.

Călăreții erau în principal lăncieri iar cei mai cu dare de mână purtau echipament defensiv, zale și platoșe. Mult mai bine documentată este situația pedestrașilor despre care știm că aveau ca arme ofensive arbaletе (atestate la 1475), puști (atestate înainte de 1432), arcuri și lănci. Ca echipament defensiv pedestrașii sași purtau scuturi și paveze, cei care își permiteau purtau zale și, mai rar, platoșe. Cele din urmă erau o marfă de lux, destinată exportului. Interesant este faptul că printre armele purtate de

²⁵ *Ibidem*, p. 350.

²⁶ La Sibiu sunt atestați mercenari deja în 1383: magistratul orașenesc i-a luat în soldă pe românii învecinați să păzească plaiurile dinspre Țara Românească, pe distanța dintre Tâlmaci și Săliște, vezi *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II (1343-1390), ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Sibiu, 1897, p. 564-566, nr. 1170.

²⁷ Georgius Krauss, *Ausführliche Verzeichnung des Elendes und der Noth, welche von Anno 1599 bis Anno 1606 Schässburg und andere umliegende Örter, ja ein grosser Theil Siebenbürgen erduldet und erlitten, aus denen unverwerfligen Urkunden der Stadt Schässburg zusammen getragen von -*, în Dr. Fritz Mildt (ed.), *Aus den Zeiten tiefster Not. Zwei chronistische Berichte aus der Fürstenzeit Siebenbürgens, von Georgius Krauss, Juratus notarius der Stadt Schaessburg*, Sighișoara, Editura Friedr. J. Horeth, 1926, p. 59-60

²⁸ L. Cîmpeanu, *Organizarea militară a Brașovului*, p. 349.

milițiile săsești nu sunt atestate spadele, lucru deloc de mirare deoarece acestea erau un atribut al nobilimii și constituiau și ele marfă de lux, destinată exportului (Ștefan cel Mare a cumpărat în repetate rânduri spade de la Brașov).²⁹

În legătură cu fortificațiile orașelor săsești din Transilvania, amintim că primul oraș fortificat a fost Sibiul în secolele XIII-XIV, urmat fiind de Sebeș (1387) și Cluj (1405). Fortificarea Brașovului, începută în vremea lui Ludovic I, a demarat abia în 1422, după prima invazie otomană asupra Tarii Bârsei iar Bistrița a fost fortificată în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Fortificarea Mediașului a început în 1494 dar procesul s-a prelungit până la Mijlocul secolului al XVI-lea.³⁰

Fortificațiile Sighișoarei datează cel mai târziu în prima jumătate a secolului al XV-lea. Ele sunt atestate în 22 ianuarie 1455, când regele Ladislau Postumul a dăruit dominicanilor din oraș o curte situată în interiorul zidurilor, în apropierea claustrului lor.³¹ Astfel, se poate conchide cu certitudine că la acea dată orașul de sus era deja înconjurat cu ziduri. Lucrările la fortificațiile Sighișoarei au continuat și în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În anul 1490, primarul Michael Polnar a fost era răsplătit, printre altele, pentru contribuția sa la construcția zidurilor și a turnurilor orașenești.³²

La început, fortificațiile aparțineau magistratului orașenesc, după cum demonstrează și activitatea primarului Michael Polner, menționată mai sus. Cu timpul însă, fiecare turn în parte, cu segmentul de zid aparținător, a fost dat câte unei bresle pentru întreținere, pază și apărare. Această măsură a fost luată pentru degrevarea bugetului orașenesc de cheltuielile pentru paza și întreținerea fortificațiilor. Fenomenul poate fi urmărit foarte bine la Brașov. Fortificațiile orașenești au fost definitive în deceniul 9 al secolului al XV-lea. La 1490, zidurile, turnurile, bastioanele și porțile orașului erau încă în grija magistratului orașenesc, responsabil cu întreținerea și paza lor fiind cel mai probabil villicul, responsabil cu bunurile imobile ale orașului. Totuși, pe la 1520 fortificațiile Brașovului erau deja în grija breslelor din oraș.³³ La Sibiu acest fenomen pare să se fi petrecut deja în a doua jumătate

²⁹ *Ibidem*, p. 351-355; cea mai recentă abordare a subiectului: Adrian Andrei Rusu, *Castelul și spada. Cultura materială a elitelor din Transilvania în Evul Mediu târziu*, Cluj-Napoca, 2019, p. 508-563 (capitolul Armele).

³⁰ Georg Eduard Müller, *Stühle und Distrikte al Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität*, Sibiu, 1941, p. 24-26 (în continuare: G. E. Müller, *Stühle und Distrikte*).

³¹ *Urkundenbuch*, V, p. 480-481, nr. 2955.

³² G. E. Müller, *Stühle und Distrikte*, p. 25. Contrar opiniei autorului, fortificațiile Sighișoarei nu sunt atestate abia în 1490, ci, așa cum arătam mai sus, în 1455!

³³ L. Cîmpeanu, *Organizarea militară a Brașovului*, p. 343-344.

a secolului al XV-lea, deoarece la 1492 turnurile și zidurile erau deja în grija breslelor.³⁴

Din exemplele de mai sus reiese că Sighișoara reflectă foarte bine organizarea militară a orașelor, scaunelor și districtelor săsești la sfârșitul Evului Mediu. Prezentul studiu de caz vine să ilustreze concret care erau obligațiile militare ale sașilor transilvăneni, în ce condiții erau chemați la arme, cine răspundea mobilizării și cu ce arme. De asemenea, informațiile păstrate despre fortificațiile orășenești reflectă faptul că Sighișoara a fost unul dintre orașele cu cele mai timpurii fortificații, datând de la mijlocul secolului al XV-lea, în timp ce Brașovul, de pildă, și-a definitivat fortificațiile (mult mai ample, e adevărat) abia spre 1490.

³⁴ O dovadă peremptorie în acest sens este inventarul armelor din turnurile aflate deja în grija breslelor, inventar întocmit în anul 1492, vezi *Comerț și meșteșuguri în Sibiu și în cele șapte scaune 1224-1579/Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen*, ed./Hg. Monica Vlaicu et alii, Sibiu-Heidelberg, 2003, p. 201-205, nr. 74.

**THE MILITARY ORGANIZATION OF
THE TRANSYLVANIAN-SAXON CITIES.
CASE STUDY: SIGHIȘOARA/SCHÄSSBURG/SEGESVÁR
(Abstract)**

The present paper is part of a larger project on the military history of the Transylvanian-Saxon cities in the late Middle Ages and the Early Modern Age. Because this theme was ignored by the Transylvanian-Saxon historiography since the mid 19-th century, we aim to analyse several aspects like the military obligations of the German inhabitants of Transylvania towards the Hungarian kingship, aspects of their mobilization in times of war, the social composition of their militias, as well as their weapons and fortifications. The case study of Sighișoara/Schässburg/Segesvár provides a good view of all the mentioned issues and despite the shortness of written sources, one can draw a sketch of the military organization of a Transylvanian-Saxon city in the late Middle Ages.

Cuvinte cheie: sași transilvaneni, ev mediu, organizare militară, orase, Sighișoara;

Keywords: Transylvanian Saxons, Middle Ages, military organization, cities, Sighisoara

ASPECTE DIN CRONISTICA SIGHIȘOREANĂ DE SECOL XVII

Rodica Maria Bobei

Spațiul transilvănean a atras atenția călătorilor străini din cele mai îndepărtate timpuri. Astfel, Giovanni Andreea Gromo, comandantul gărzii personale a lui Ioan Sigismund ne vorbește despre Sighișoara, în secolul XVI ca despre „*un oraș săsesc, prietenos, sănătos, clădit parțial pe șes la poalele unui deal, parțial sus pe deal în vârf, unde sta un castel. El adăpostește o școală cu învățători eminenți, întreținuți de comunitatea locală. Orașul este destul de bine apărat pentru un atac neașteptat. Felul traiului, datinile, obiceiurile și religia sunt asemănătoare ca în celelalte orașe săsești.*”¹,

Articolul de față își propune prezentarea, analiza și interpretarea din perspectiva situațiilor extraordinare a unor cronică de secol XVII și anume cronicile lui Georg Kraus („*Istoria Transilvaniei, 1608-1667*” și „*Cronica mică*”), Michael Moses, Johannes Krempe („*Cronica țării*”) și pentru perioada 1601-1604 cronică Anonimului de la Sighișoara, iar din punct de vedere cronologic se are în vedere îndeosebi perioada anilor 1600-1667 întrucât, anul 1600 are o rezonanță deosebită în istoria provinciilor românești, deoarece, acum, fără o conștientizare a acțiunii și un plan dinainte stabilit, Mihai Viteazul reușește o primă întregire a neamului românesc.

Limita cronologică a dezbaterii este anul 1676 când, comunitatea sighișoreană este afectată de un devastator incendiu. Izbucnit în orașul de Jos și răspândit apoi în cetate, acesta determină o reclădire a orașului. Astfel, anul 1676 este considerat în analele vremii un sfârșit și un început pentru viața întregii comunități.

În analiza acestor cronică s-a insistat în primul rând asupra modalității de surprindere a aspectelor politice și astfel s-a putut observa o atentă preocupare a acestor cronicari pentru realizarea unei cât mai bine încheiate istorii locale, integrate, la rândul ei, într-o istorie a principatului și a țărilor vecine. În acest fel, aceste scrieri pot fi socotite veridice izvoare de istorie universală. În al doilea rând, sunt reliefate aspecte de viață cotidiană dar și de situații extraordinare, precum cutremure, epidemii, diferite calamități, deoarece, într-o lume eminentemente religioasă, întâmplări obișnuite comportă interpretări dintre cele mai diverse.

¹ *Călători români despre Țările Române*, vol.II, Ed. Științifică, București, 1970.

- Situații extraordinare în cronicile de secol XVII

Pentru o mai bună cunoaștere a cadrelor epocii trebuie subliniat faptul că, a locui într-un oraș medieval însemna, pentru fiecare, a suporta neajunsurile vieții între ziduri, a duce lipsă de apă potabilă fiindcă fântânile sunt poluate, a trăi între dejecții pentru că în anii grei multe porți au fost zidite și grămezile de gunoi, din ce în ce mai mari, întrețineau infecția și bolile endemice. Astfel, municipalitatea a putut expulza leproșii în spitalele din afara zidurilor, a edictat reglementări sanitare, dar se dovedește total incapabilă să lupte cu eficacitate împotriva ciumei care, atunci când condițiile climaterice îi sunt favorabile, lovește într-un mod fulgerător, atât în centru, cât și la periferie.

În acest spațiu al întâlnirilor și al mulțimilor, contagiunile pot fi la nivel mental și astfel că, în vreme de asediu, război sau recurență a ciumei, cetatea se retrage în sine, sensibilă la zvonuri, la neliniști care se răspândesc la fel de repede ca și bolile: „*Spaime, emoții sau atrocități colective decurg, cel mai adesea, din teama ce cuprinde mulțimea, care se dovedește a fi la fel de promptă chiar și atunci când își exprimă bucuria sau disperarea la vestea unei păci sau a morții unui conducător.*”²

Omul medieval se impune cu o mentalitate aparte și care deseori incită spiritele în vederea deslușirii sale. Nenorocirile care s-au abătut asupra sa, precum și umbra necunoașterii, au făcut ca acest personaj atât de controversat și atât de dezbătut în scrierile istorice să-și pună speranța într-o forță superioară, forță care poate să protejeze sau să pedepsească.

În Evul Mediu, omul a avut de înfruntat forța teribilă a cavalerilor apocaliptici, cavaleri care, simbolic, sunt reprezentați în diferite ipostaze, dar care în mod concret se transpun prin perioade de război, foamete, ciumă sau calamități naturale. Pentru a nu declanșa forța malefică a acestora, omul medieval căuta să nu încalce preceptele societății, pentru că altfel atrăgea pedeapsa divină.

Credința ocupă locul primordial în viața acestui personaj și ca urmare, religia devine un instrument al uniformizării, legitimizării și centralizării statelor. De asemenea, contrar preceptelor creștine, superstițiile însoțesc și completează credința acestui ins și, chiar dacă suntem într-o epocă medievală târzie, animată de spiritul Reformei și al Contrareformei, omul nu renunță la aceste practici, deoarece cuprins de groază dorește să stopeze nenorocirile care se abat asupra lui.

Din analiza cronicilor vremii se impune o primă constatare și anume – invocarea divinității pentru reușita unei acțiuni sau pentru alungarea

² J. Le Goff, *Omul medieval*, Editura Polirom, București, 1999, p.135.

răului, iar apoi, fiecare analist al epocii percepe într-un anumit fel un eveniment căruia îi acordă o oarecare importanță și îi dă o atare explicație.

Atenția cronicarilor a fost atrasă îndeosebi de fenomenele neobișnuite (cutremure, inundații, fenomene astronomice, epidemii etc.), fenomene pe care noi le încadrăm în categoria *situațiilor extraordinare*, iar, mai apoi, lipsa cunoașterii cauzelor acestor fenomene a lăsat loc interpretărilor și mai ales superstițiilor. Cele mai multe dintre aceste manifestări astrale considerate drept „semne” provocau teama și retragerea în zone cât mai sigure.

Intervenția maleficului în viața omului este consemnată de către Georg Kraus, care pentru 1635 spune că soția domnului Francisc Schaser, jude regal al orașului, fiind stăpânită de diavol se aruncă în fântână.³

Semnele necunoscute ale unor boli, precum epilepsia, erau interpretate tot ca manifestări ale diavolului, ale posesiunii acestuia, iar aceasta duce implicit la o marginalizare a bolnavilor din partea societății.

După cum s-a afirmat în rândurile de mai sus, fenomenele astronomice provocau, de cele mai multe ori, o panică nemaipomenită. Astfel, în mai 1635, după o rupere de nori care provoacă inundații în oraș, vine o perioadă în care degeră toate viile, ceea ce duce la o creștere a prețului vinului, o grea lovitură pentru cei mai mulți dintre locuitori deoarece, deseori, se consuma în loc de apă un vin mai slab, întrucât apa era de foarte multe ori plină de impurități și o posibilă sursă de infecție.

Din analiza cronicilor se constată o alternanță a perioadelor de inundații, geruri, secete, iar omul acestor vremuri percepe toate aceste fenomene drept semne, iar pe de altă parte trebuie reliefată interdependența între aceste fenomene și consecințe, care, de obicei sunt foamete și scumpete, ceea ce era o grea lovitură pentru un om fragil din punct de vedere fizic, deoarece pentru cei mai mulți dintre ei preocuparea zilnică era procurarea hranei, care se compunea în fiecare zi cam din aceleași alimente și care, oricum, erau reduse caloric. Deci, foametea vine parcă să încununeze toate aceste perioade de geruri, inundații, secete, care pun la încercare răbdarea și rezistența omului acestor vremuri.

Secolul XVII debutează în Transilvania cu o perioadă de foamete și implicit de scumpete, după cum ne relatează cronicarul Georg Kraus pentru anul 1603,⁴ dar aceste fenomene se repetă periodic și astfel pentru anul 1640 este menționată o secetă puternică, urmată de foamete și scumpete.

³ G. Kraus, *Istoria Transilvaniei 1608-1665*, Editura Academiei R.P. Române, București, 1965, p.91.

⁴ Idem, *Die Kleine Chronik*, Druck und Verlang von Freidr. j. Horeth, Sighișoara, 1926, p.30.

Pentru mijlocul secolului XVII, cronicarul notează apariția cavalerului apocaliptic al ciumei, care se instalează în oraș în anul 1646 și îi răpune soția și fiul nou-născut. Plin de mâhnire, el lasă posterității consemnarea că „din iunie și până în decembrie au murit 4676 de suflete, mai ales dintre bărbații cei mai prețuiți și de nădejde, precum învățatul domn Ioan Fabinus, pastor suprem.”⁵

Pentru ca răul să fie complet, această „babă urâtă” cum e deseori numită ciuma, este însoțită de „ploaia de sânge și de pucioasă”,⁶ care însă, conform concepției medievale, anunță o nouă epidemie. Avem astfel, o strânsă legătură între fenomenele astronomice și apariția unor maladii sau declanșarea unor războaie. Omul medieval se ghidează după semne, totul este interpretat, și de cele mai multe ori acestea sunt pedepse ale divinității. Nu trec decât câțiva ani și liniștea comunității sighişorene este din nou tulburată de o mulțime de lăcuste, care erau într-un număr atât de mare „încât au întunecat soarele.”⁷ Cronicarul interpretează invazia ca o „pedeapsă trimisă de Dumnezeu și era „un semn sigur.”⁸

Deci, prin folosirea acestei sintagme- *semn sigur*-, autorul vine să sublinieze credința sa și a semenilor săi în astfel de semne prevestitoare, de rău în general și, astfel, lăcustele sunt asemuite cu mulțimea turcilor și a tătarilor care vin cu scopul cuceririi.

Fenomenul cutremurului atrage atenția cronicarilor, dar fără multă insistență asupra prezentării acestuia. Astfel, în primăvara lui 1651 avem mai multe semne prevestitoare, care parcă se completează una pe cealaltă. Așa că, în aprilie avem un cutremur, în mai plouă cu sânge (nu știm exact la ce fenomen atmosferic se face referire) și trăsnetul lovește turnul spitalului și biserica. Tot în acest an se constată o inversare a mersului normal al anotimpurilor astfel încât cireșele și fragii se coc abia în august, iar trandafirii înfloresc în septembrie. Bineînțeles că nu avem nicio certitudine a acestor fenomene, dar totuși, simpla lor consemnare trebuie luată în considerare.

Situația politică tulbure de la nivelul principatului se pare că l-a determinat pe Kraus să dea o anumită interpretare unui fenomen nemaivăzut până atunci. Astfel, la 17 octombrie 1657, aflăm că pe cer se arată „patru sori deodată”⁹ ceea ce se transpune în schimbări la nivelul principatului, iar notarul prezice că „în curând vor fi în același timp chiar trei sau patru

⁵ Idem, *Istoria Transilvaniei 1608-1665*, Editura Academiei R.P. Române, București, 1965, p.129.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p.137.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p.243.

*principi.*¹⁰ Se pare că prezicerea sa nu e total lipsită de realitate dacă avem în vedere conflictul dintre A. Barcsai, Rakoczi II și I. Kemeny.

Pentru a doua jumătate a secolului XVII, nemiloasa boală, ciuma, atacă din nou cu toată forța comunitatea orașului și a principatului și, astfel, „în 1662, prețul plătit de sighişoreni a fost de 620 de persoane.”¹¹

Pentru 28 aprilie 1663, cronicarul ne relatează că, încă dis-de-diminează, privirea locuitorilor urbei a fost atrasă de apariția unui nou semn pe bolta cerească și anume două curcubeu care „se atingeau cu spatele”,¹² iar la 5 ianuarie 1664 se ivește un mare semn ceresc „un foc luminos mare cât o casă, care ardea cu vâpăi... care arunca fulgere de foc.”¹³

Revenind la debutul secolului, Kraus notează pentru anul 1600 mai multe fapte neobișnuite care, tocmai prin neobișnuitul lor, ar trebui luate în seamă, deoarece sunt „înfricoșătoare semne... pe cer s-au văzut trei sori, la 19 mai s-au arătat pe cer două armate în goană aprigă spre răsărit, se zice că într-o tabără au năvălit peste soldați o mulțime de iepuri, iar vârful sulitelor a ars de la sine, într-o groapă un șoarece se lupta cu o pisică care a scăpat cu viață prin fugă, câinii urlau din senin a pustiu, într-o noapte se făcu lumină ca ziua, iar altă dată cerul s-a făcut roșu ca focul încât apa Târnavei părea de sânge, în vreo trei dimineți s-a văzut spre răsărit o stea mare și neagră, o dată a plouat cu pucioasă”.¹⁴ Iată, în numai câteva rânduri o enumerare a mai multor grozăvii față de care uneori ne îndoim asupra credibilității, dar, totuși, aceste rânduri relevă multitudinea semnelor cărora omul trebuia să le facă față și, mai mult decât atât, ne transmit sentimentele de teamă regăsite la nivelul unei societății cu speranță în forța divină.

Pentru conturarea unui cadru cât mai larg trebuie să ne oprim și asupra altor scrieri pentru a observa modul în care sunt percepute aceleași sau alte evenimente-semne. Astfel, potrivit lui Costin Feneșan,¹⁵ cronica lui M. Moses este un incontestabil izvor mai ales pentru cercetarea istorică a unor fenomene atmosferice, catastrofe naturale (cutremure, inundații) și dezastre biologice (epidemii, epizotii) și poate fi considerată model din perspectiva modalității de abordare a evenimentelor, chiar dacă nu tratează perioada supusă atenției.

Anonimul de la Sighișoara vine și completează informațiile pentru perioada 1601-1604, menționând pentru anul 1601 o epidemie care face

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem*, p.455.

¹² *Ibidem*, p.522.

¹³ *Ibidem*, p.570.

¹⁴ Emil Giurgiu, *Sighișoara*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p.70.

¹⁵ Costin Feneșan, *Doi cronicari ardeleni din secolul al XVII-lea*, Editura de Vest, Timișoara, 2001

numeroase victime nu numai la Sighișoara, cât și în întreaga Transilvanie. Nu menționează numele acestei maladii, dar, cu siguranță este vorba de același dușman redutabil, ciuma.

În aceeași lucrare se face cunoscut faptul că, după perioada tulbure legată de acțiunea lui Moise Secuiul, Transilvania este cuprinsă de o perioadă de foamete și implicit de scumpete, astfel încât *„În acest an mulți oameni au murit de foame, mâncând câini, pisici și alte animale spurcate, dar astea le-a fost de puțin folos. Se zice că un țăran din Felța ar fi mâncat dintr-o dată un cuptor întreg de pâine coaptă și nu s-a săturat.”*¹⁶

Bineînțeles, aceste informații trebuie privite ca atare deoarece în felul acesta, autorul dorea să sublinieze amploarea acestui fenomen ce a cuprins comunitatea.

De asemenea, tot pentru a sublinia amploarea foametei din acest an, cronicarul notează mai departe un fapt „macabru” și anume că *„...un român din părțile Sibiului a avut doi fii care și-ar fi mâncat tatăl răposat. Unul din băieți a murit la scurtă vreme după aceea, tot de foame și a fost mâncat de fratele său rămas în viață”*.¹⁷ Autorul face o asemănare între acele zile grele ale foametei și zilele când fusese asediat Ierusalimul din Biblie.

Intervenția divinității ca factor determinant al acțiunilor umane este evidențiat de Johannes Krempes pentru anul 1613 când aflăm că schimbarea de domnie a lui G. Bathory s-a realizat prin *„voia deosebită a lui Dumnezeu care obișnuia să-i pedepsească uneori pe tirani...”*¹⁸ Deși se depășește spațiul transilvan, cronicarul notează un fapt incredibil care se întâmplă în spațiul german și care atrage atenția autorului astfel încât este etichetat drept un eveniment straniu și nefiresc *„...în anul 1625 a murit o slujnicuță care vreme de opt ani n-a mâncat, decât că a băut în fiecare zi atâta bere cât cuprinde o coajă de ou.”*¹⁹

Deseori, cronicarul face consemnări cu caracter pur informativ, notând doar anul și evenimentul, fără nicio altă adăugire, asemenea lui Kraus, și astfel înfățișează că în 1635 a fost o viitură mare, iar în 1638 trăsnetul lovește Turnul Pielarilor de la Sibiu.

Cea mai grea epidemie de ciumă, care afectează comunitatea sighișoreană, cea din 1646, este reținută de cronicar și care ne oferă un număr diferit de însemnarea lui Kraus, 3500 de persoane a celor decedați. Probabil tristețea pierderii soției l-ar fi determinat pe Kraus să amplifice numărul persoanelor dispărute.

¹⁶ „Anonimul de la Sighișoara” în Costin Feneșan, *op. cit.*, p.30.

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ J.Krempes, „Cronica țării”, în Costin Feneșan, *op.cit.* p.36.

¹⁹ *Ibidem*, p.38.

Pentru anul 1653, la fel ca și Kraus și Krempeș notează că, pe cer s-au văzut trei sori, după care a început un război între „*milostivul nostru principe și voievodul Moldovei*.”²⁰ Deci, se constată similitudini între cele două surse.

Ceea ce este interesant în această cronică este faptul că de-a lungul a câtorva pagini își exprimă opinia referitoare la mersul evenimentelor. De la început ține să invoce numele lui Dumnezeu care „*ne-a cruțat cu milostivire și ne-a binecuvântat cu dorită pace...*”,²¹ dar comportamentul nedemn al nobililor și al principilor care nesocotesc bunătatea divină „*...sudălmile, jurămintele, blasfemia și alte păcate nenumărate...*”,²² duc la răsturnarea situației și la atragerea pedepsei divine. De asemenea, surprinde cu totală mâhnire că deseori interesele personale primează în fața acelorale statului și subliniază mai ales aroganța manifestată față de cuvântul lui Dumnezeu, iar în acest sens își presară textul cu citate din Biblie „*Să nu râvnești și cu atât mai puțin să nu iei bunurile aproapei tale...*”²³

În finalul acestor prezentări putem sublinia faptul că, frica de a muri de foame, a pieri în războaie sau a fi secerat de ciumă prelua în tot Evul Mediu, în timpuri de criză provocând o panică îngrozitoare.²⁴ Din exemplele prezentate observăm că foametea afecta deosebit de puternic populația, iar, în acest sens trebuie menționată și cercetarea lui J. J. Le Goff care a prezentat cauzele și consecințele acestui fenomen, el reușind să ofere numeroase exemple, preluate din izvoarele medievale pentru a releva dramatismul ravagiilor provocate de foamete. Cauza, peste tot aceeași, inclusiv în spațiul central-european, indică recolta slabă datorită unor dereglări climatice, precum secetă sau inundații, dezvăluindu-se totodată „*ciclul infernal al subalimentării, propagării epidemiilor sau a mortalității de proporții*.”²⁵

Pentru omul medieval, fenomenele atmosferice au slujit nu numai ca buletine meteorologice, ci, potrivit concepțiilor superstițioase ale vremii și ca prevestiri ale unor evenimente sociale și politice.

În acest context de permanentă incertitudine, fenomenele meteorologice neobișnuite aveau o importanță mult mai mare, dovadă stând abundența informațiilor de acest gen, iar atenția cronicarilor este atrasă mai

²⁰ *Ibidem*, p.55.

²¹ *Ibidem*, p.45.

²² *Ibidem*, p.46.

²³ *Ibidem*, p.49.

²⁴ Paul Cernovodeanu, P.Binder, *Cavalerii apocalipsului. Calamități naturale din trecutul României (până la 1800)*, Ed. Silex, București, 1993, p.13.

²⁵ *Ibidem*.

mult de anomalii şi dereglări ale timpului, de fenomene neobişnuite ce au provocat calamitaţi

În ansamblu, cronicile sunt presărate cu menţiuni de situaţii extraordinare ca o dovadă a faptului că superstiţiile, contrar religiei creştine, au impregnat profund mentalitatea omului medieval. Astfel, orice dereglare a ciclului naturii, orice fenomen astronomic comportă o interpretare, în general negativistă, fiind o pedeapsă trimisă de Dumnezeu. Totul este un semn bun sau său pentru ceea ce va urma.

**Aspects from Sighişoara`s chronistic of the seventeenth century
(Abstract)**

In a society dominated by a belief in divine forces, any manifestation (atmospheric phenomenon, natural disaster, etc.) is perceived as a sign.

The 17th century chronicles are characterized by the presence of signs interpreted as extraordinary situations. Superstitions, contrary to Christian belief, have been profoundly rooted into the mentality of the medieval man, and, thus, everything can have a negative interpretation, as a punishment sent by God.

Cuvinte cheie: cronici, secolul al XVII-lea, semn, situaţii extraordinare, forţă divină.

Key words: chronicle, the 17th century, sign, extraordinary situations, divine force.

PROCESUL DISCIPLINAR INTENTAT PASTORULUI BISERICII SPITALULUI DIN SIGHIȘOARA, THOMAS BULKESCH (1672–1729) ÎN 1714

András Bándi

Un caz singular de indisciplină ecleziastică este semnalat de către registrul de protocol al Capitlului Saschiz¹ în anul 1714. Este de altfel și singurul care surprinde aspecte ale vieții matrimoniale a unui cleric sighișorean din această perioadă.

Thomas Bulkesch s-a născut pe 17 noiembrie 1672 la Sighișoara, unde tatăl său, Thomas era blănar.² A urmat cursurile gimnaziului evanghelic din localitate, fiind numit orator, adică reprezentantul elevilor. După încheierea studiilor a fost profesor suplinitor și concomitent predicator de luni și miercuri la Biserica Mănăstirii. Pe data de 7 februarie 1710 devine predicator al Bisericii Spitalului.³ Își pierde prima soție, pe nume Sara Kleisch la doar câteva luni după cununie. Aceasta este înmormântată pe data de 15. August 1709. Pe 12 februarie 1710 se căsătorește cu Susanna Pancratius, fiica episcopului Michael Pankratius (1686–1690).⁴

Bulkesch a păstorit bolnavii spitalului și enoriașii orașului de jos până pe 5 septembrie 1714, când devine paroh în Daneș.⁵ În această perioadă relativ scurtă, notează câteva însemnări în registrul parohiei, printre ele o listă a bunurilor spitalului. La sfârșitul acesteia menționează faptul că a donat parohiei o carte de cântece bisericești în manuscris, pe care a primit-o ca răsplată în urma activării ca „scrib” la un partaj. Acest rol i-a revenit datorită scrisului său de mână răsfirat și bogat în elemente de ornament specifice epocii barocului.

¹ *Protocollum, hoc est brevis et succinta actorum et gestorum ab anno 1675, cum in generalibus, tum particularibus Almi Kysdensis Capitularium congregationibus consignatio*, Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C. A. din România (ACBER), Fondul Consistoriul Districtual Evanghelic C. A. Sighișoara, cota 213–1, p. 326–328.

² Johann Schmidt, *Pfarrerreihe der evangelischen Kirchengemeinde A. B. in Peschendorf*, ACBER, Fondul Parohia Evanghelică C. A. Stejărenii, cota 400/151–244, p. 4.

³ *Registrul Bisericii Spitalului*, ACBER, Fondul Parohia Evanghelică C. A. Sighișoara, cota 400/270–845, p. 2.

⁴ Simon Paulini et aliorum, *Continuatio pastoralis sive contractuum conjugalium et baptistorum infantum item consignatio in Domino defunctorum fidelium Christi ovicularum in pascuis Ecclesiae Schaesburgensis verbo Dei pastarum ...*, 1673, Parohia Evanghelică C. A. Sighișoara, I/1/3, p. 114, 118, 494.

⁵ Localitate situată la sud-vest de Sighișoara (germ. Dunesdorf, magh. Dános).

Cu siguranță că procesul i-a afectat autoritatea în Sighișoara și a fost nevoit să-și caute altă parohie. Despre cei aproape cinci ani de păstorire în Daneș nu știm nimic. Pe data de 1 ianuarie 1719 apare deja ca pastor la Stejărenii (denumirea veche: Beșa),⁶ sat învecinat cu Daneș, la aceea vreme o posesiune nobiliară a familiei Bethlen.⁷ Și aici face, împreună cu soția sa, acte de caritate către parohie: în 1719 finanțează restaurarea unei biblie, în 1721 donează un covor, broderii pentru mobilierul de cult, un ciboriu de lemn, precum și tăblii pentru numerele cântecelor la slujbă.⁸ Această aplecare de a dona către biserică se poate explica prin faptul că Thomas și Susanna nu au avut copii.

Thomas Buklesch a păstorit sașii din Stejărenii până la moartea sa survenită în anul 1729.⁹ În anul 1721 este din nou scrib la un partaj, ocazie cu care donează un registru Capitlului Laslea,¹⁰ al cărui decan îi și este în această perioadă.¹¹

Registrul proceselor disciplinare al Capitlului Laslea conține două procese în care au fost implicați pastorul Thomas, și respectiv soția sa. Primul, consemnat pe 26 noiembrie 1722 a fost intentat de Bulkesch însuși Sophiei Cortus, soția dascălului școlii confesionale evanghelice din Stejărenii. Când pastorul a atenționat femeia să nu se atingă de scândurile destinate confecționării unei uși pentru școală, aceasta i-a adus injurii. A fost pedepsită cu o amendă de 25 fl. pentru insubordonare și aducerea de injurii.¹²

La 27 mai 1726, pastorul din Felța, o localitate aflată în apropiere de Stejărenii, o acuză pe Susanna Bulkesch de injurii aduse soției sale, pe care a numit-o: „ausgemusterte Hure”, „verfluchtes Vettel und Canalie, ja

⁶ Stejărenii (germ. Peschendorf, magh. Bese), localitate situată la sud-vest de Sighișoara.

⁷ Johannes Nösner, *Kirchen-Buch der christlichen Kirchen zu Peschendorff*, 1714, ACBER, Fondul Matricole, cota 602–984, p. 38.

⁸ *Ibidem*, pp. 31, 33.

⁹ Nu cunoaștem data exactă a decesului, însă pe 29 decembrie 1729 are loc instalarea succesorului său la parohia Stejărenii. Johann Müller, *Matricula seu summa constitutionum Capituli Szent Laszlenensis*, 1682, Arhivele Naționale ale României — Serviciul Județean Sibiu (ANR–SB), Fondul Capitlul Evanghelic C. A. Laslea, registrul nr. 1, p. 35.

¹⁰ Capitlul Laslea a fost o structură ecleziastică medievală de tip colegial, care a vegheat asupra respectării intereselor și moralității a parohiilor săsești Laslea Mare, Roandola, Nou Săsesc, Mălâncrav, Felța, Criș, Stejărenii, respectiv Daneș, aflate la sud-vest de Sighișoara. A fost desființat împreună cu ce celelalte capitluri în anul 1861. Georg Adolf Schullerus, *Das Lassler Kapitel*, *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 1/1902 (XXV), p. 98.

¹¹ Johannes Nösner, *Protocollum quo continentur res judicariae in Republica Venerandi Szent Laszlenensis Capituli occurrentes*, 1727, ANR–SB, Fondul Capitlul Evanghelic C. A. Laslea, registrul nr. 3, forțat.

¹² *Ibidem*, p. 3–4.

Bestie”.¹³ Tribunalul moral o amendează pe doamna *pastrix*, și îl numește pe Bulkesch mediator între cele două preotese. Concomitent, cei doi soți sunt somați să se abțină de la rostirea cuvintelor jignitoare.

Thomas a avut mult de suferit din pricina soției sale. O însemnare de pe versoul registrului de procese al Capitlului Laslea, în dreptul numelui său, ne confirmă acest lucru: „Nunc vero ob prostibulum suum anno 1728 et 29 in opprobrium sensum et virium decisis.” Ultima mențiune a pastorului în acest registru are loc la 2 iulie 1728, când este amendat de către capitlu pentru că nu a rostit predica de rusalii al anului în curs.¹⁴

Thomas Bulkesch nu a avut o carieră foarte strălucită ca pastor. Deși provenea dintr-o familie bună, temperamentul său vulcanic, episoadele de ebrietate și mariajul nefericit l-au condus din Sighișoara spre modesta parohie Stejărenii, unde a fost acceptat de către coloni, făcând chiar acte de caritate, mai mult, conform unei inscripții de pe peretele nordic al bisericii, a contribuit în 1722 la renovarea lăcașului de cult.¹⁵

Procesul disciplinar din vara anului 1714 a fost considerat de către scribul Capitlului Saschiz ca fiind unul deosebit de important pentru instituția pe care o deservea, motiv pentru care l-a consemnat în registru, și anume prin redarea celor mai importante mărturii și verdictul tribunalului matrimonial. Pe tot parcursul primei jumătăți ai secolului al XVIII-lea s-au consemnat doar două procese disciplinare, dintre care acesta este singurul unde pastorul este acuzat de conduită improprie funcției și chemării sale. După cum ne indică și verdictul procesului, redat mai jos, conduita pastorilor sași a fost un punct sensibil în epocă, tratat pe îndelete la sinodul general din anul 1708, primul, căruia elita politică a Universității Națiunii Săsești înaintează o petiție cu privire la decăderea morală și intelectuală a preoțimii.¹⁶

Thomas Bulkesch a fost găsit vinovat de ebrietate la nunțile unde a luat parte ca nuntaș, de dans în public, de abuz și neglijență în serviciu,

¹³ *Ibidem*, p. 10–11.

¹⁴ *Ibidem*, p. 13.

¹⁵ J. Schmidt, *op. cit.*, 4.

¹⁶ În 22 de puncte se aduc acuze de simonie, corupție, excese culinare și vestimentare, beție, desfrâu, lăcomie etc. la adresa personalului de cult. Se recomandă alegerea unui superintendent (episcop) adecvat funcției, care să inițieze vizite canonice particulare prin intermediul capitlurilor, o vizită canonică generală fiind exclusă din motive de siguranță. Reprezentanții laici îi roagă pe clerici să evite polemica cu „religione dominante”, romano-catolică, să evite în predici exprimarea emoțiilor personale, să nu negligeze cateheza ș. a. m. d. Plângerile și obiecțiile Universității Națiunii Săsești au fost discutate de către sinod, consemnându-se deciziile luate. Carl Werner, *Die Generalsynode der evangelischen Kirche A. B. in Siebenbürgen vom Jahre 1708*, Hermannstadt, Michaelis, 1883, p. 20–50.

indecență verbală, precum și de nerespectarea regulilor vestimentare impuse de către biserică. Pastorii văzuți sau consemnați a fi în stare de ebrietate erau pedepsiți în secolul al XVII-lea cu amenzi stabilite de către tribunal,¹⁷ însă la sinodul din 1736 se fixează o amendă unică însumând de un galben.¹⁸ Reprezentanții laici recomandă în 1708 înlăturarea preoților care au căzut pradă alcoolului.¹⁹ Interogatoriul capitlului nu conține informații cu privire la abuzurile sau neglijența în serviciu a acuzatului, putem doar specula că și acestea aveau de-a face cu consumul în exces de alcool.

În privința asistării și participării pastorilor și diaconilor la dansuri publice există o interdicție sinodală din 1650, reconfirmată în 1708. Amenda era de 12. fl. Aveau în schimb dreptul de a juca ca miri, la nunțile proprii.²⁰

Vestimentația personalului de cult era și ea strict reglementată. Interdicțiile din anii 1663, 1676 și respectiv 1712 interzic tocurele înalte la cizme, căciula de samur, agrafele de argint bărbătești și muieriești deopotrivă, precum și piesele vestimentare străine, ungurești, poloneze sau vieneze.²¹

Amenda mai ridicată a soției pastorului se explică prin faptul că aceasta s-a făcut vinovată, pe lângă injuriile aduse, de nesupunere față de soțul ei, precum și de molestarea unui cleric. Are parte de clemență, fiind cruțată de stâlpul infamiei. De clemență beneficiază de altfel și soțul ei, probabil un rezultat al influenței familiilor celor doi soți. Nu este de neglijat nici faptul, că amenzile bănești erau o sursă consistentă de venit pentru capitluri. Suma plătită de către soții Bulkesch era una considerabilă, având în vedere că o grădină în Sighișoara, sub cetate, costa la 1715 în jur de 40 de fl.²²

Pe lângă dimensiunea canonică sau disciplinară, martorii divulgă și două aspecte mai puțin știute ale vieții sociale și cotidiene ale unui cleric sas de început de secol XVIII. În primul rând, aflăm că Bulkesch avea

¹⁷ În două cazuri (1640 și 1663) cu 200 fl. Richard Schuller, *Der evangelisch-sächsische Pfarrer in seiner kulturgeschichtlichen Bedeutung*, Verlag der markusdruckerei, Schäßburg, 1930, p. 195–196.

¹⁸ Annastina Kaffamik, Ulrich A. Wien, Übersetzung der neulateinischen Synodalprotokolle der Birkhölmer Superintendentur, Institut für evangelische Theologie der Universität Koblenz-Landau, Landau, 2003, p. 600. URL: <https://www.uni-koblenz-landau.de/de/landau/fb6/ev-theologie/team/synprot.aktuell> (25. October 2019)

¹⁹ C. Werner, *op. cit.*, p. 24.

²⁰ R. Schuller, *op. cit.*, p. 188–189. C. Werner, *op. cit.*, p. 18.

²¹ R. Schuller, *op. cit.*, p. 189.

²² *Divisionum Catalogus Capituli Kyzdensis*, 1865–1797, ACBER, Fondul Consistoriul Districtual Evanghelic C. A. Sighișoara, cota 213–4, p. 85.

cunoștință de demersurile Contrareforme în Transilvania. Aceasta obține la Alba Iulia și Cluj în 1716 bisericile parohiale ale celor două orașe, în Brașov și Sibiu în schimb foste biserici mănăstirești.²³ În Sighișoara abia în 1723 este predată biserica călugărițelor franciscane generalului austriac Langlet, după ce acesta revendicase inițial incinta spitalului.²⁴ Această revendicare exista pe semne din perioada păstoririi lui Thomas Bulkesch. Biserica spitalului și-a pierdut în schimb în anul 1778 dreptul la zeciuiala satului Țeline, predicatorul acesteia devenind un salariat al Magistratului.²⁵ Din spusele martorilor mai concludem că Bulkesch nu s-a putut acomoda cu stilul de viață boem al soției sale, regretând faptul că nu s-a căsătorit cu o persoană provenită din mediul meșteșugăresc. Divergențele dintre cei doi soți au fost depășite odată cu strămutarea acestora în parohiile de la țară, unde pastorul a avut un oarecare succes și a făcut carieră, cei drept într-unul dintre cele mai neînsemnate capitluri ale universității ecleziastice săsești.

La transcrierea mărturiilor și a sentinței am completat prescurtările fără semnalare. Pasajele în limba latină sunt redactate după uzul umanist, cu litere mari figurând doar numele proprii, titulatura instituțiilor, numele proprii ale etniilor, precum și denumirile lunilor. Numerele ordinare au fost transcrise cu litere (de ex. în loc de *1mum*, s-a transcris *primum*). Limbajul vernacular german a fost adaptat ortografiei curente, cu unele excepții, și anume, în cazul cuvintelor lesne de înțeles (de ex.: *Kleidschaft*) sau a regionalismelor provenite din dialectul săsesc. Acestea din urmă sunt redactate în corespondența curentă la subsol. Omiterile mai ample din textul original sunt semnalate cu: (...).

²³ Friedrich Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, Band II, Krafft, Hermannstadt, 1922, p. 26–31.

²⁴ Friedrich Czekelius, *Ein Bild aus der Zeit der Gegenreformation in Siebenbürgen*, Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, XX. Serie, Heft 465, Berlin, Habel, 1885, p. 12–13.

²⁵ *Registrul Bisericii Spitalului*, p. 11.

Rechizitoriul și sentința Capitulului Saschiz în cadrul procesului intentat lui Thomas și Susannei Bulkesch²⁶

Inquisitio super vita matrimoniali plurimum reverendi domini Thomae Bulkesch Ecclesiae Xenodochialis pastoris dignissimi ex commisione venerandi Capituli Kizdensis,²⁷ ratione officii judicatiis Schäßburgensis anno 1714 die prima mensis Majii, inchoata, juxta utrum!

1. Weiß Zeug, hat Zeug gesehen oder gehört, wie sich der ehrwürdige Herr Thomas Bulkesch, wohlbestellter Pfarrer der Spitalskirche zu Schäßburg mit seinem Ehegemahl vergleichen?

2. Hat Zeug gesehen und gehört, dass der Ehrwürdige sein Ehegemahl nicht als seinen Ehegatten geehrt und versorgt?

3. Was hat Zeug es sei, was es wolle einem Eheherrn unanständiges von dem ehrwürdigen Herrn gesehen, und aus seinem Mund gehört? (...)

4. Was hat Zeug gesehen und gehört, wie sich Frau Susanna des ehrwürdigen Herrn Xenodochialis Pastoris Ehegemahl, gegen ihren Eheherrn verhalten und sich mit ihm vergleicht?

5. Hat Zeug gesehen und gehört, dass des ehrwürdigen Herrn Ehegemahl ihrem Eheherrn schuldige Ehretreu nicht erwiesen, ihn nicht als ihren Eheherrn geehrt?

6. Was hat Zeug von des ehrwürdigen Herrn Ehegemahl Frau Susanna unanständiges gesehen? Was? Wo? und was hat Zeug ungebührlich aus ihrem eigenen Mund gehört? Sage Zeug cum omnibus suis circumstantibus? (...)

3. Testis. Michael Weiber, annorum circiter 53, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad tertium. Der ehrwürdige Herr sagte zu seinem Ehegemahl auf der Frau Bischöfin²⁸ ihrer Hochzeit: Warum tut Ihr den schwarzen Kittel mir zu Spott unter unsern Freunden anziehen und hat nicht einen seidenen angezogen. (...) Frau Susanna ... sagte darauf: Last mich und nicht kreuscht²⁹ mit mir. (...)

4. Testis. Petrus Riemer, annorum circiter 28, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad tertium. Ich hörte, dass an der Frau Bischöfin ihrer Hochzeit der

²⁶ Fondul Consistoriul Districtual Evanghelic C. A. Sighișoara, cota 213-DA-HK-41, p. 1-18 (nenumerate).

²⁷ Capitulul Saschiz a fost o structură ecleziastică medievală de tip colegial, care a vegheat asupra respectării intereselor și moralității a 18 parohii săsești din sud-estul Sighișoarei. A fost desființat împreună cu celelalte capitluri în anul 1861.

²⁸ Familiile episcopilor Michael Pankratius (1686-1690) și respectiv Georg Krauss (1711-1712) aveau membrii care trăiau în Sighișoara.

²⁹ kreischen, laut brüllen

ehrwürdige Herr Thomas Bulckesch seinem Ehegemahl verwies, warum sie sich nicht hübsch angekleidet hätte. Darauf ging sie gleich fort. Den folgenden Tag kamen sie miteinander im Schlitten gefahren durch die Millgoß.³⁰ Wie sie sah, dass es der Burg zuing, sprang sie vom Schlitten im angezogenen Seidel,³¹ Herr Thomas kam nur allein herauf zur Hochzeit, säumte sich auch nicht viel, sondern ging bald weg.

5. Testis. Michael Gottlieb Vagner, annorum circiter 22, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad primum. Ich (...) hörte es aus des ehrwürdigen Herrn eigenem Mund, dass er sein Ehegemahl von meiner Hochzeit sich heim hieß scheren, den dritten Tag vor der Hochzeit her zankte er mit meiner Frau Mutter, wollte ihr auch den krausen Rock³² vor die Füße werfen, ließ sich auch mit Worten aus, als wenn er wollte katholisch werden. Dem andern Tag vor der Hochzeit kam er mit einem Griechen zum Tanz, und tanzte lang, dass ihn der Herr Proconsul ließ einhalten. (...)

6. Testis. Sara Consors Jacobi Trimberger, Trompeter, annorum circiter 30, citata, jurata, examinata, fatetur. Ad tertium. Ich hörte aus Herrn Thomae Bulkesch Munde, dass er über sein Weib sagte: die Bestia, dass sie mir zu Spott den schwarzen Kittel antut ziehen, da ich Seidel genug auch von Tamaschket.³³ Ich will ihr die Seidel gar zerhauen. (...)

8. Testis. Thomas Hirling, annorum circiter 43, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad primum et quartum. Ich sah einmal zu, wie sich beide Befragende an einander zankten. Die Worte habe ich nicht gehört, allein ich sah, dass Herr Thomas ihr, seinem Ehegemahl nachlief im Garten und ihr zu schlagen drohte. (...)

10. Testis. Georgius Schincker, annorum circiter 32, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad primum et quartum. Ich, als der nächste Nachbar, habe oftmals gesehen und gehört, dass sich diese beide Befragende garstig gezankt. Zu unterschiedlichen Malen habe mitten im Zanken gehört, dass der ehrwürdige Herr ihr sein Ehegemahl sub voce eine ausgematergelte³⁴ und ausgevögelte³⁵ Hur. Auf das, sagte sie: Er hätte ja das gut gewusst, ehe er sie hat geheiratet, warum hätte er sie genommen. Ich hatte damals keinen Ehemann den ich betrogen hätte, Ihr aber seid nicht zufrieden und beketzt³⁶

³⁰ Mühlgasse

³¹ seidenes Kleid

³² Krausenrock — veșmânt prețesc

³³ Damast

³⁴ ausgemergelt

³⁵ ausgevögelt

³⁶ bekätzen: „... sich mit etwas (jemanden) Minderwärtigem (Unreinem, Unanständigem) abgeben, unpassenden Umgang pflegen“. Adolf Schullerus, Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch, Erster Band, Walter De Gruyter & Co., Berlin und Leipzig, 1924, p. 489–490.

Euch mit der leichten trabantischen Art. Auch wenn er sie schlagen wollte, widersetzte sie sich ihm, und sagte: Schlagt nur, der Donner soll Euch zerschlagen. Darauf schlug Herr Thomas auch wohl zehnmal, dass es puffte;³⁷ und geschah das Schlagen und Zanken manchmal bis in die halbe Nacht, bald in eine, bald in der anderen Stube. (...) Ich habe auch gesehen, dass unterschiedliche Galanter sich um die Türen machten, unter welchen des Herrn General Tige³⁸ damaliger Page sich immer bald im Hof, bald in dem Türkisch Korn³⁹ Garten einfand und schielten, winkten sich einander mit den Augen, auch mit den Händen, ihr Vorhaben damit zu deuten; gesehen aber habe ich nichts. Item der Florian. (...) Unter dem vielen Gezänk hörte ich von des ehrwürdigen Herrn Ehegemahl, dass sie zum ihm sagte: Ihr unehrt euch selber, dessen Zeug ist, dass ihr den krausen Mantel auf der Türschwelle wollt zerhauen, worauf Herr Thomas sagt: Ihr leugnet es, es ist nicht wahr.

11. Testis. Johannes Preiß, annorum circiter 27, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad primum et quartum. Vor einem Jahr hörte ich, dass Herr Thomas sein Ehegemahl schlug und schalt also: Du donnerige Art. Auch noch einmal habe ich ihn mit dem Donner schelten hören.

12. Testis. Anna, consors Johannis Roth, annorum circiter 45, citata, jurata, examinata, fatetur. Ad primum et quartum. Habe sie öfters aneinander sich hören schelten: Er hieß sie eine leichte Frau, eine Hur. Sie hieß ihn einen leichten Menschen. (...) Einmal hörte ich sie schreien und lief mit dem Schincker Bedner hinein, fanden sie miteinander im Erliegen. Er schlug sie und sie kratzte ihn, dass wir sie voneinander scheiden mussten. Auch unlängst, wie sie miteinander gezankt hatten, hat er sie geschlagen. Auf das war sie gewichen und im Laufen hat sie den Spanngürtel von sich in Kot geworfen. Den hob ich auf. (...)

15. Testis. Martinus Stamp annorum circiter 49, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad tertium. Auf Frau Bischöfin ihre Hochzeit sah ich, dass Herr Thomas Bulkesch sehr betrunken war und heftig, auch ziemlich lang getanzt, haschend bald eine, bald eine andere Tänzerin.

16. Testis. Paulus Nußbaumer, annorum circiter 38, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad tertium. An meiner Tochter Hochzeit begleitet Herr

³⁷ knallte

³⁸ Generalul de cavalerie Johann Karl de Tige († 14 septembrie 1729) a deservit Casa de Habsburg în Transilvania încă din timpul insurecției din 1703–1711. Trócsányi Zsolt, *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, p. 361.

³⁹ Türkisch Korn — porumb

Thomas den Herrn Pfarrherrn⁴⁰ und kam wiederum auf die Nachehrten,⁴¹ und wollte tanzen, gewann den Beutel, suchte Geld den Musikanten zu geben und fand keins im Beutel. Da sagte er zornig: Solche Frau habe ich, sie hat mir das Geld aus dem Beutel gestohlen, nur, dass ich nicht hätte was den Musikanten zu geben. (...) Am heiligen Christsonnabend war ich in der Badestube, daselbst war auch ein gewisser Grieche und sie, des ehrwürdigen Herrn Gemahlin, beide ... in besonder gescheideten Zimmern. Wie Frau Susanna ausgebadet und sich angelegt hatte, kam sie hinein in das Zimmer, wo der Grieche badete und fragte den Griechen, ob er bald ausgebadet hätte und sagte ihm auch, sie wollte hinauf in des Baders oberstes Zimmer gehen, und wenn er ausgebadet hätte, sollte er auch zu ihr kommen. Weiter weiß ich nichts. (...)

17. Testis. Georgius Lamb, annorum circiter 28, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad primum. Der ehrwürdige Herr ließ mich zu sich rufen, dass ich nach seiner Frau sehen sollte. Ich besah sie und fragte, was ihr wäre? Da wollte sie nicht reden und wies nur, als wenn sie der ehrwürdige Herr mit dem Fuß gestoßen hätte, dass ihr die Rede sei widerstanden. Hierauf fühlte ich ihr das Herz und den Puls, und vernahm, dass ihr nichts war, und sagte zum ehrwürdigen Herrn: Euer Würden nehme eine Korbatsch⁴² und prigel sie gut, es ist nur ihr Mutwille. Gleich in dem Augenblick redete sie, frisch vom Bett, diese Worte: Schert euch zum Teufel.

18. Testis. Michael Gottschling, annorum circiter 54, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad primum et quartum. Ich weiß, dass sie beide Befragende ein unanständiges und unchristliches Leben führen. (...) Vielmals, weil sie miteinander gezankt, hat sie der ehrwürdige Herr aus großem Unmut eine zecklesche⁴³ Hur gescholten, sie ihn einen Schelm, auch wenn er sie geschlagen, hat sie sich widersetzt, auch bisweilen gar zurückgeschlagen. (...) Er schalt auch in Unmut auf vielerlei Art über sie und und beschrieb sie, wie und wer sie wäre, aber nie schalt er mit dem Donner, dass ich gehört hätte. Allein sie schalt zurück und sagte zu ihm: Daß euch der heiter Donner verdonnern sollte. Auch sonst habe unanständige, abträgige Sachen genug in Acht genommen, aber nicht darum gesorgt, als wenn ich ungefähr gesehen, dass des Herrn Generals Tige Lakai sich oft bei ihr, wenn der ehrwürdige Herr nicht zu Hause war, eingefunden und sich da aufgehalten, bislang in die Nacht, danach ließ ihr ihn Lakaien

⁴⁰ prim-preotul?

⁴¹ Nachehrten — la urmă?

⁴² Korbatsch — bici, din magh. *korbács*.

⁴³ szeklerische

durch die Dienstmagd mit der Laterne heim leiten. Des Herrn Oberhauptmanns Sohn, der Florian fand sich auch oft ein in die Nachbarschaft zum Organisten, mit Zeugen, da sie denn auch ihr[em] Wesen mitmacht, gesehen aber habe ich niemals nichts. Nota bene. Einmal habe ich gehört, dass der ehrwürdige Herr sagte: Ich werde noch einmal im großen Unmut gehen, dass man nichts von mir wissen und hören wird. (...) 20. Testis. Sara, relicta Francisci Schneyder, annorum circiter 52, citata, jurata, examinata, fatetur. Ad tertium et sextum. Ein Jahr vor dem Herbst *im Pflaumen düren*⁴⁴ ein Jahr vergangen, hat man des ehrwürdigen Herrn noch jetzige Dienstmagd bei einem Teutschen⁴⁵ liegen gefunden. Das hat eine Frau aus dem Spital dem ehrwürdigen Herrn gesagt. Der ehrwürdige Herr kam heraus, ließ die Magd vor sich kommen und examinierte sie mit diesen Worten: Wie ist, dass du bei einem Teutschen gelegen bist? Schau zu, dass du mir's sagst, wie du dich befindest, dass ich um fl. 12 gestrafft werde. Die Magd leugnete das Beilager nicht und sagte, sie wäre bei keinem Teutschen, sondern bei einem sächsischen Knecht gelegen, sie kannte ihn nicht, wer er wäre. Da sagte der ehrwürdige Herr: Nun ei,⁴⁶ so sehe ich nun, dass du auch so gut bist wie deine Herrin, ihr seid beide gute Kuplerinnen. Wie dieses die Frau Pfarrerin gewahr worden, kam sie ins Spital und zerschalt die arme Spitalsfrau schändlich und lästerlich, warum sie das ihrem Herrn gesagt hätte und sagte doch dazu: Wenn ich nun einmal eine Witwe wäre, wollte ich mein Leblang⁴⁷ nicht heiraten. Ich bin lang eine Witwe vor diesem gewesen und haben mich viele rechtschaffene Leute und Officierer geliebt. (...)

22. Testis. Sophia, relicta Pauli Hün, annorum circiter 49, citata, jurata, examinata, fatetur. Ad sextum. Die Frau Pfarrerin klagte mir einmal, wie wunderlich ihr Herr sei. Ich sagte zu ihr: Und er kommt mir ein trefflicher guter Mann vor. Sie sagte gleich vollen Zorns: Ach, ich bin ihm so feind, ich kann ihn mit keinem guten Aug sehen, ich achte ihn nicht wert, dass ich ein Rätzen⁴⁸ sollte auf ihn schmeißen. Auch klagte mir der ehrwürdige Herr einmal und sagte diese Worte: Ach, ich würde einmal gehen, dass man nicht vom mir hören wird. Ich fragte: Warum? Er sagte: Ich muss in meinem Herzen verschmerzen, dass mein Weib zu mir sagt: Ich sollt ihr Herr nicht sein, hätte auf ihre Brust geklopft und aufs Herz gewiesen und gesagt: Hier steckt der Teufel, den werdet ihr nicht herausgewinnen. (...)

⁴⁴ pe când s-au copt prunele

⁴⁵ termen folosit de sași pentru soldații imperiali

⁴⁶ exclamație

⁴⁷ mein Leben lang

⁴⁸ Rotz

23. Testis. Anna, consors Stephani Stamp, annorum circiter 45, citata, jurata, examinata, fatetur. Bald nachdem der ehrwürdige Herr mit seiner Frau Gemahlin verheiratet war, kam sie, Frau Pfarrerin, zu mir und bat mich, ich sollte zum alten Brasch hingehen, da wäre ein Hermannstädter Seifenkochknecht, der hätte ihr ein Ring vom Finger genommen und ihr Herr wäre böse um den Ring und hätte sie gefragt: Sie sollte den Ring schaffen. Ich tät ihr das zu gut und ging hin, ließ den Knecht heraustrufen und sagte ihm, wie mir die Frau Pfarrerin befohlen hatte, so gab er mir den Ring. Wie ich ihr den Ring hingab, sagte sie zu mir: Ei, dass ihn der Donner, dass er nicht selber kommen ist, es ist mir als wenn ich sollt zerspringen, dass er nicht hier sein kann.

24. Testis. Maria, Michaelis Tratzkner consors, annorum circiter 24, citata, jurata, examinata, fatetur. Ad sextum. Der jährige Dienstknecht, welcher jetzt dem Herrn Großpfarrer⁴⁹ dient, sagte mir: Er hätte einmal 1/2 Maß Wein von der Frau Pfarrerin geheischt, so hätte sie gesagt: Er sollte über eine Weile kommen. Da hätte er vermerkend einen Menschen, den sie in der Stube verhohlen hat. Desjenigen Menschen hätte sich hinter die Tür ziehend genommen.

25. Testis. Georgius Schincker, annorum circiter 42, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ad primum et quartum. Ungefähr vor zwei Jahren hörte ich ein Geschrei zu Hilfe und war gewarnt von Teste 12, ich sollt mit ihr kommen zum ehrwürdigen Herrn. Ich, wiewohl mit lahmer Hand, ging hinüber zum ehrwürdigen Herrn und fand die Frau Pfarrerin und die Dienstmagd, dass sie auf dem ehrwürdigen Herrn, auf der Treppe gegen das Stübchen lagen und hatten ihn unter sich, verdrückten ihm den Mund, dass er nicht mehr um Hilfe rufen konnte, und sie hatten ihm auch die Hände an der Kehl, und war gedrückt, dass er nicht reden konnte, war auch schon verschwarzet, nur um ein wenig, so wir nicht kommen wären und ihn gerettet, so hätten sie ihn ertötet. Ich tät soviel dabei, was ich vermöget, scheidet die Magd und die Frau Pfarrerin von ihm. Sie, Frau Pfarrerin gab mich vermerkende, dem ehrwürdigen Herrn immer schöne glatte Wort, und bat ihn auch, er sollte sie nicht schlagen. Indem er sich ein wenig erholt hat, fing er an sie, Frau Pfarrerin zu schelten und sagte: Ei, du angebotene Hur etc. und prigelte sie mit der Hand. Hernach warf er sie mit dem Brettspiel. Wie dieses geschehen war, schlug er auch die Magd nach Gebühr. Ich bat ihn endlich so sehr, dass er sich bei mir niedersetzt und sich zufrieden gab. Einmal ungefähr sprang er auf und fiel an sein Weib und zerreißt ihr die Kleidschaft vom Leib, dass sie fast bloß war. Auf das ließ ich sie abweichen,

⁴⁹ prim-preot

bis dem ehrwürdigen Herrn der Zorn verging. Sie aber war gleich zum Herrn Pancratio⁵⁰ so zerfetzter gelaufen. Die Ursache dieses Streits, sagte mir der ehrwürdige Herr, wäre daher kommen: Er hätte sonnabends an dem Tag wie diese Aktion geschehen, die Predigt lernen sollen, und hätte ungefähr den Deutschen Martin unterwegs antreffen, der hätte ihn mit zu sich gerufen und hätten miteinander ein Maß Wein getrunken. Wie sein Weib gesehen hätte, dass er willig gewesen, hätte sie gleich gesagt: er wäre bei den Huren herumgekrochen, also wären sie in diesen Streit gekommen. (...) Nach geschehenem Streit, wie er nun auch selbst zerfetzt und zerkratzt, auch voll Blutes war, sagte er aus großer Ungeduld diese Worte: Wenn ich ja nur Prediger zu Erked⁵¹ wäre, so wäre es mir viel besser, denn ich wollte geruhlich leben. Item ich wollte wünschen, dass ich ein Kirschner⁵² wäre, und meines gleichen geheiratet hätte. (...)

28. Testis. Orbán Berger, annorum circiter 29, citatus, juratus, examinatus, fatetur. Ich weiß, dass sich beide Befragende miteinander oft gezankt. Wenn er schalt, so schalt sie auch und lief hinaus. Die Dienstmagd, welche noch jetzt da ist, sagte mir: Wenn der Herr Vater⁵³ wüsste, was ich weiß, so würde er ihr, der Frau Pfarrerin, den Kopf lassen wegschlagen.

29. Testis. Sara, consors Michaelis Tekeser, annorum circiter 18, citata, jurata, examinata, fatetur. Des ehrwürdigen Herrn jetzige Dienstmagd sagte mir: Es hätte die Pfarrerin gesagt, sie hätte in Schäßburg keinen Galanten als jetzt den Marktschreier (welcher zu der Zeit, wie mir's die Magd sagt, hier war), der besser für sie wäre ... und sagte ihr auch sonst alles, was sie täte und zu tun habe. Sagte, auch die Frau Pfarrerin hätte ihr gesagt: Vorher wäre des Herrn Oberleutnants Sohn angenehm gewesen, nun aber hätte sie ihm Urlaub gegeben und gereut sie nun, weil der Marktschreier fort sollte. Hätte sie auch wieder geschickt, dass sie des Herrn Hauptmanns Sohn Florian dazu bringen, dass er wieder käme, denn wenn sie nur jemanden hätte, so wäre es ihr schon besser.

Anno 1714 die 2. Maii in congregatione speciali Schaesburgi fit inquisitio in vitam reverendi domini Thomae Bulkesch, Diaconi Xenodochialis, qui primus examinatus est tenore sequentium quaestionum:

1. An ebrius fuerit in nuptiis? Respondit: non penitus negando interim occasionem dedisse graecum quendam mercatorem.
2. An choreas duxerit? Respondit: Affirmandi bina vice.
3. An dixerit: der Teufel solle das Spital holen? Negat.

⁵⁰ pesemne o rudă

⁵¹ Archita (germ. Arkeden, magh. Erked), localitate la nord-est de Sighișoara.

⁵² Kürschner

⁵³ domnul părinte

4. An dixerit: Er wolle katholisch werden und das Spital den patribus jesuuiticis [!] übergeben? Negat.

5. An dehortatus sit ab inspectore suo ab ebrietate et choreis tanquam legibus synodalibus vetitis? Non negat.

6. Quae sunt causa dissidiorum in conjugio? Tribuit causam et sibi et conjugii.

7. An familiam Pancratianam injuriis affecerit dicendo: Sie hätte Ihn betrogen? Quarum negando.

Porro producuntur Testes 1. Andreas Severinus Rector Xenodochialis Annorum 49, juratus, examinatus, fatetur. Dass ihn Herr Diaconus Xenodochialis einmal zu sich gerufen, er sollte sein Zeuge sein, dass sein Weib bei derselben Nacht nicht zu Hause wäre, da sie denn in der Scheure⁵⁴ die Nacht gelegen, und wüsste nicht wer bei ihr gewesen. Ferner hat Andreas Filck, ungefragt und freiwillig zu mir gesagt: als ihm gesagt worden: Woher kommt ihr so früh?, er geantwortet: Ich bin diese Nacht Wirt gewesen zu Herrn Thomae im Hause, im Bett und im Keller. Sonsten habe ich auch in Acht genommen, dass in Abwesenheit des Herrn Thomae die Türe gegen uns verschlossen worden, der Zutritt aber dorthin gewesen, allwo die Nachbarn auch gelauert auf einen Teutschen. Item habe ich von Herrn Thomae Weib gehört, dass sie gesagt: Sie hätte den Herrn Thomam mit einer Ungarin in der kleinen Stube bekommen. Item habe ich gehört, dass er gesagt: Er wollte wünschen, dass nur in der Schaußgassen⁵⁵ irgend mit einer friedlich leben und wohnen möchte.

Testis 2. Sophia, conjux Rectoris Xenodochialis, annorum 42, jurata, examinata, fatetur. Von ihr habe ich wohl Fluchreden gehört vom Donner, Blitz etc. über ihren Eheherrn. Von ihm habe auch gehört, dass er sie eine Hure gescholten, auch bin einmal dabei gewesen, dass sie sich geschlagen und sie ihm das Hemd heruntergerissen, er ihr das Schledertuch.⁵⁶ (...)

Testis 3. Catharina, famula annorum circiter 18, jurata, examinata, fatetur. Dass sie sich unterschiedlich wohl gezankt und geschlagen, in specie habe sie von ihm gehört: Dass sie ihren Freunden zu danken habe, dass Sie so böse lebe. (...)

Testis 5. Michael Vest, famulus Clarissimi Domini Antistitis⁵⁷ Schaesburgensis, annorum 20, juratus examinatus, fatetur. 1. Dass sich Dominus Diaconus Xenodochialis öfters gezankt und geschlagen und wenn er von Haus ausgereist, sie sich verlauten lasen: Wenn ihn der Teufel nur

⁵⁴ șură

⁵⁵ Schaaßer Gasse?

⁵⁶ Schultertuch

⁵⁷ prim-preot

irgend hin führte, dass er lange nicht nach Hause käme. 2. Hat sie einen hübschen Gürtel vor die Kirchentür in den Kot geworfen. 3. Hab ich gesehen, wenn, er abwesend gewesen ist, dass des Herrn Oberhauptmanns Sohn öfters hinkommen ist, dergleichen auch geschehen von den [!] Kessler Knechten, namens Johann Keßler, samt seinen Mitgesellen, welche auch unter der Kirchen, wenn der Spitäler⁵⁸ in die Kirch gegangen, sich zu Ihr ins Haus eingefunden. 4. Hat er öfters geklagt, dass ihn Gott hart mit seinem Weib gestrafft hätte, wenn sich alle Leute so sollen verstehen mit ihren Eheweibern, wie ich mit meinem, so wäre es besser, dass sie niemals heirateten. 5. Haben sie sich einmal gezankt, so ist sie mit der Magd hinausgelaufen. Des morgens hat mir die Magd gesagt: Sie hätten miteinander auf dem Stall geschlafen. 6. Hab ich die Magd öfters gefragt, wenn sie von ihrer Frauen zur Kupplerin ausgeschickt worden, welches allemal geschehen, wenn der Herr nicht zu Hause gewesen, wo sie gewesen? Hat aber nichts wollen sagen, in dem sie mit ihrer Frauen gar genaue eins gewesen und alles verschwiegen.

Deliberatum Venerandi Capituli Kysdensis

Obwohl Reverendus Dominus Diaconus Xenodochialis solcher Excessen beschuldigt, und zum Teil überwiesen, zum Teil propria fassione gesteht, dass die Delicta exemplariter und rigorosius sollen gestrafft werden, so hat doch ein Venerandum Capitulum mehr ad commiserationem als severitatem rigoris gesehen, in dem folgendes Deliberatum ist geschlossen worden:

Es wird also Reverendo Domino Diacono Xenodochiali accusato zur Correctione secundum Carpzovi. *Iurisprudentia Consistorialium Definitionum* 101. et 102.⁵⁹ eine poena pecuniaria auferlegt. Primo pro ebrietate interdicta actis synodalis 1708. Sessio 6.⁶⁰ comissa in nuptiis Nußbaumerianis aureus 1. Item in nuptiis Dominae Episcopissae aureus 1. Pro choreis actis synodalis vetitae bina vice attentatis fl. 24. Pro abusu intercessionis in templo aureo 1. Pro imprecationibus Fluchen und Schelten mit dem Donner aureus 1. Pro negligentiam officio aureus 1. Item werden

⁵⁸ pacienții spitalului

⁵⁹ Benedict Carpzov: *Iurisprudentia ecclesiastica seu consistorialis rereum & quaestionum*, Leipzig, Starck–Gleditsch, 1708, p. 838–842.

⁶⁰ Sentința se referă cel mai probabil la sesiunea nr. 16 a sinodului: „Choreae publicae in nuptiis, aut promiscuis conviviis quibusvis usitatae, pastoribus et diaconis ... interdicantur.” *Compendium Actorum synodaliū inde a reformationis tempore a Pastoribus Saxonis A.C. invariatae in Transylvania addictis*, Arhiva Bisericii Negre, cota I, p. 199.

ihm die kostbaren Kleider intendiert. Darüber soll er sich obligieren scripto, dass er sich künftige Zeit wolle bessern, wo nicht, soll er vom Venerando Capitulo ad Sedem Episcopalem directe transmittiret werden. Auch soll er Amplissimum Dominum Proconsulem depreciren und gebührendermaßen das gegebene Ärgernis amovieren.

Frau Susanna, conjux Domini Diaconi accusati, wird für sträfflich erkannt 1. Wegen grausamer Fluchreden über den Eheherren, so die Feddel⁶¹ meritiret, fl. 20. 2. Wegen ihres Ungehorsams gegen ihren Eheherren und verdächtigen Untreueheit, wie auch wirklicher Handanlegung mit Schlägen an ihrem Eheherren fl. 40. Soll sich auch obligieren zur Besserung, dass sie als ein christliches Eheweib sich verhalten wolle, unärgerlich. Dabei ihr interdiciret wird auf die Jahrmärkte zu ziehen zur Krämerei, welches dem geistlichen Stande abträglich ist. Auch soll sie ihre Familiam in Specie Herrn Proconsulem und die tugendsame Frau Bischöfin gebührend depreciren, und dieser poenae pecuniariae soll Satisfaction erfolgen innerhalb 24 Stunden, adhuc praesentia Venerandi Capituli.

Summa domini mariti fl. 39,50. Conjugis fl. 60. Relacantur a Venerabilo Capitulo fl. 19,50 et manent fl. 80.

⁶¹ Fiedel — Stâlp al infamiei în care se prindeau capul și mâinile infractorilor.

**Der Disziplinarprozess des Schäßburger Spitalsprediger Thomas Bulkesch (1672–1729) aus 1714
(Zusammenfassung)**

Der Disziplinarprozess des Kister Kapitels gegen den Schäßburger Spitalsprediger Thomas Bulkesch, mit den vorhandenen Zeugenaussagen und Urteil, erschließt unvermutete Aspekte des Alltags eines siebenbürgischen Pfarrers in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Pastor Bulkesch heiratete eine lebenslustige und gutbürgerliche Bischofstochter, deren Lebensführung mit seiner, des Handwerkers Sohn Sehnsucht nach Behaglichkeit und Familienglück nicht kompatibel war. Aus den überlieferten Texten geht hervor, dass der Pastor und seine Frau zu den einflussreichsten Familien der Stadt gehörten. Mithilfe von Geld und Einfluss wurden seine Trunksucht, Liebe zur Kleiderprunk und übertriebene Neigung zu Tanzbelustigungen nur geldlich bestraft. Seine Frau musste für den, ihrem Mann gegenüber aufgetragenen Ungehorsam und Missachtung der geistlichen Würde durch Schläge und Lästern noch mehr Geld bezahlen. Der Prozess kostete Bulkesch seine Predigerstelle in der Stadt. In einem der kleinsten Kapitel der Landeskirche, als Pfarrer eines bescheidenen Horigendorfes hatte er es bis zum Dechanten gebracht und erwies sich als fleißiger Spender für Kirche und Gemeinwesen. Die Einleitung zur Quellenausgabe erklärt den historischen und kirchenrechtlichen Hintergrund der Zeugenaussagen und des Urteils im Spiegel der Spannungen zwischen pietistisch gesinnten weltlicher Obrigkeit und dem konservativen Klerus.

Cuvinte cheie: Transilvania, Sighișoara, cler, proces disciplinar, ebrietate

Schlagworte: Siebenbürgen, Schäßburg, Klerus, Disziplinarprozess, Trunkenheit

CÂTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA ASOCIAȚIA POMPIERILOR VOLUNTARI DIN SIGHIȘOARA

Adonis P. Mihai

Asociația Sighișoreană a Pompierilor Voluntari (Der Schässburger Freiwilligen Feuerwehr Verein) a fost întemeiată la 16 martie 1873, după ce în luna ianuarie a aceluiași an au avut loc o serie de consultări în cadrul adunării generale a *Asociației de Lectură* din oraș. La această întrunire profesorul de desen Ludwig Schuller (1826-1906) și profesorul de istorie Viktor Adolf Eitel (1845-1924) au explicat auditoriului necesitatea și obligativitatea existenței unui astfel de detașament de pompieri, atât pentru siguranța vieții locuitorilor Sighișoarei, cât și pentru protecția bunurilor și a proprietăților acestora.¹

După o scurtă campanie de informare și publicitate în ziarul local *Schässburger Anzeiger* (februarie-martie 1873), locuitorii orașului, împărțiți pe vecinătăți au fost invitați la ședința generală de constituire a *Asociației pompierilor voluntari*, prezidată de comerciantul Josef Benjamin Teutsch (1820-1895). La această convocare s-au adunat 235 de sighișoreni și J. B. Teutsch a fost ales primul președinte al *Asociației*. Materializarea entuziasmului general stârnit pentru această „cauză nobilă” a avut loc la data de 18 martie 1873, când profesorul Eitel a trecut la formarea celor 4 echipe de pompieri. La 8 aprilie, recent înființata *Asociație de pompieri* a comunicat magistratului orașului lista cu numele celor înscriși, proiectul de statut² și necesarul de materiale pentru buna desfășurare a activității sale.³

Încă de la început administrația orașului a înțeles pe deplin importanța creării unui astfel de serviciu public și l-a sprijinit, acordându-i la 19 aprilie 1873, 900 de guldeni pentru procurarea de echipamente moderne. Pompierilor le-au fost repartizate două încăperi din incinta clădirii

¹ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898. Zur Feier des 25-Jährigen Gründungs-Festes am 26. Juni 1898 im Auftrage der Generalversammlung verfasst von Dr. Hans Mätz, Schässburg, Buchdruckerei und Buchbinderei Brüder Jördens, 1898, p. 6. Mai departe abreviat *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*. Dorim să mulțumim în mod deosebit, și pe această cale, domnului profesor Wilhelm Fabini pentru ajutorul acordat la traducerea din limba germană a acestei lucrări.*

² *Vereinsstatuten der freiwilligen Feuerwehr in Schäßburg* în *Schässburger Anzeiger*, 2. Jahrgang, Mittwoch, den 19. Februar 1873, Nr. 15, pp. 57-60. Primele statute ale *Asociației Pompierilor Voluntari* cuprindeau 34 de paragrafe.

³ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898, p. 7.*

Poliției, una pentru biroul administrativ, alta pentru camera de gardă.⁴ După aprobarea statutului de către Ministerul de Interne maghiar, în luna mai 1873, *Asociația* era constituită legal și putea funcționa potrivit regulamentelor sale (foto 1).⁵

Conform *Statutului* din 1873 existau 2 categorii principale de membri: activi și susținători. Pompierii voluntari (membrii activi) erau împărțiți în 4 secțiuni: *Steigermannschaft* (cățărații, cei care interveneau la înălțime, pe scară), *Spritzenmannschaft* (echipa de stingători cu furtunul), *Wassermannschaft* (cei care foloseau cisternele și pompele de apă) și *Schutzmannschaft* (echipa de protecție civilă). Fiecare grup avea propriul său conducător, care era și instructor în același timp. Singura obligație a membrilor susținători era aceea de a contribui anual cu câte 2 guldeni, în rate bianuale (*paragrafele 3 și 16*).

Inițial serviciul de pompieri voluntari a fost subordonat Poliției orașului,⁶ însă s-a bucurat de independență totală la organizarea intervenției pentru stingerea incendiilor. Pompierilor sighișoreni li se subordonau toți cei care puteau ajuta la stingerea focului (militari, coșari, pompieri străini) (*paragraful 1*). A doua prevedere a *Statutului* din 1873 era una succintă și foarte clară: „*Die Dienstleistung ist freiwillig und unentgeltlich.*” („*Serviciul este voluntar și neplătit.*”)

De-a lungul anilor, pentru susținerea și funcționarea normală a *Asociației* s-au consemnat importante donații financiare ale societăților de asigurări, care aveau în acea perioadă reprezentanțe la Sighișoara: *Phönix* (din Viena), *Victoria*, *Transilvania* (din Sibiu), *Riunione Adriatica di Sicurtà* (Triest), *Assicuratione Generali* (Triest). La acestea s-au adăugat în anul 1894 și banii primiți de la două instituții financiare din oraș: *Schässburger Spar- und Hypotheken-Creditverein* (Asociația Sighișoreană de Economii și Credit Ipotecar) și *Schässburger Gewerbe- Spar-und Vorschussverein* (Asociația Meșteșugărească de Economii și Ajutor Reciproc din Sighișoara).⁷

Pompierilor voluntari le-a revenit misiunea de a interveni la stingerea incendiilor din Sighișoara și de a asigura paza și protecția împotriva incendiilor la zilele de târg și de sărbătoare, la spectacolele de

⁴ G. Schneider, *Der Schässburger Feuerwehr-Verein (1873-1941)* în vol. *Schäßburg. Bilder aus Vergangenheit und Gegenwart einer siebenbürgischen Stadt*. Band II. Herausgegeben von der Schäßburger Nachbarschaft, Heilbronn. Erschienen aus Anlaß des 2. Schäßburger Treffens in Heilbronn 31. August/1. September 1991, p. 55.

⁵ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, pp. 8-9.

⁶ Poliția își avea sediul în 1893 în *Spitalsgasse 229* (str. Ilarie Chendi), iar în 1906, după o reconfigurare a denumirilor străzilor din oraș, în *Martin Eisenberggasse 2* (str. Justiției).

⁷ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, pp. 19, 30, 35, 40.

teatru, la concerte de muzică, la serbările școlare (*das Skopationsfest*) și în perioadele de secetă din lunile de vară.⁸

O preocupare constantă a conducerii *Asociației* a fost cultivarea și întreținerea valorilor morale în rândul pompierilor voluntari. S-a dorit foarte mult păstrarea onoarei și a coeziunii detașamentului de pompieri, alături de perpetuarea spiritului de apartenență la comunitatea pe care trebuiau să o protejeze.

La întemeierea serviciului de pompieri voluntari s-a creat un fond pentru asigurarea financiară a celor accidentați la intervențiile din teren. Banii colectați din amenzi și donațiile mai mici au servit pentru acest scop. Mai târziu, acestor sume li s-au adăugat banii strânși cu ajutorul fanfarei pompierilor, care cânta la balurilor organizate de pompieri și la o serie de evenimente și sărbători publice din oraș.⁹

În mod inevitabil, *Asociația* s-a confruntat în primii ani de funcționare cu o serie de dificultăți, atât de ordin material cât și de natură organizatorică, care însă au fost depășite cu succes datorită existenței unor oameni devotați cauzei *Asociației*, precum președintele J. B. Teutsch, membrul de onoare J. Glatz și nu în ultimul rând grație unor membri destoinici, precum L. Schuller, V. A. Eitel, Fr. Markus, J. Fröhlich, W. Stein, Joh. Leonhardt, Fr. Weber, K. Henning.¹⁰

Antrenamentele săptămânale asigurau formarea și perfecționarea aptitudinilor practice ale pompierilor voluntari. Toți cei care lipseau nemotivat de la aceste exerciții erau obligați la plata unei amenzi.

Mijloacele de pregătire și instruire ale pompierilor s-au îmbunătățit de-a lungul timpului. Un rol important în acest sens l-a avut și *Asociația de Gimnastică pentru Bărbați* din Sighișoara (înființată în 1868), care și-a oferit suportul pentru pregătirea fizică a pompierilor voluntari. În anul 1875 a fost ridicat un turn din lemn în zona podului de lemn *Siechhof* (azi zona podului beton de la Piața agro-alimentară) pentru exercițiile metodice ale pompierilor cățărători, iar în 1887 s-a construit un depou al pompierilor voluntari în *Mittlere Baiergasse* (str. H. Teculescu). La acesta s-a adăugat în anul 1909, o remiză de pompieri în *Mühlgasse* (str. Morii).¹¹ Construcția s-a aflat pe vechea stradă a Morii în zona fostului magazin *Sigma*¹² și a fost demolată după inundațiile din anul 1975.

⁸ *Ibidem*, p. 14.

⁹ *Ibidem*, pp. 15-16.

¹⁰ *Ibidem*, p. 17.

¹¹ G. A. Schneider, *Der Schäßburger Feuerwehrverein* în vol. *Schäßburg. Bild einer siebenbürgischen Stadt*. Herausgegeben von Heinz Brandsch, Heinz Heltmann und Walter Lingner, Leer, Rautenberg Verlag, 1998, p. 288.

¹² Mulțumim d-lui W. Fabini pentru această informație.

În anul 1887, la propunerea medicului sighișorean J. Bacon, a fost înființată o echipă de pompieri formată din elevi de la *Școala din Deal* (Gimnaziul german din Sighișoara). Cei care au împlinit vârsta de 15 ani s-au putut înscrie în trupa de pompieri-școlari, compusă inițial din 33 de membri. Această formație și-a desfășurat activitatea după un regulament propriu - *Ordnung der Schässburger Schülerfeuerwehr*.¹³ În regulament se specifica faptul că pompierii-elevi erau constituiți într-un corp separat față de *Asociația Pompierilor Voluntari*. Grupul răspundea la ordinele comandantului, numit de către rectorul Școlii din Deal, din rândul profesorilor. Funcția a fost ocupată, la un moment dat, de către profesorii dr. R. Schuller, H. Saltzer, dr. J. Jacobi.

Un „adevărat botez al focului” pentru detașamentul de pompieri voluntari sighișoreni a avut loc în data de 27 iunie 1887, când au intervenit la stingerea unui puternic incendiu din *Untere Baiergasse* (str. 1 Decembrie 1918). Acesta a distrus mai multe imobile, acoperișuri ale unor anexe gospodărești și rezerve de hrană pentru vite. Valoarea pagubelor materiale s-a ridicat la 14.013 guldeni și 48 de creițari.¹⁴

Într-una din ședințele *Asociației* s-a hotărât ca paznicul din Turnul cu Ceas să anunțe locuitorii orașului de izbucnirea unui incendiu printr-un anumit număr de bătăi de clopot, care semnalizau și locul unde s-a declanșat focul. Însă, această idee nu a părut a fi viabilă și a constituit motivul pentru care Adunarea generală a *Asociației* a decis la 28 iunie 1887 crearea unui sistem de alarmă prin cabluri electrice. Administrația orașului a sprijinit această nouă inițiativă printr-o serie de subvenții. Soluția adoptată atunci a constat în instalarea a 4 aparate electrice de inducție și a 20 de clopote. Membrii conducerii *Asociației* au stabilit cele 3 linii principale de alarmare și punctele din oraș pentru montarea aparatelor de inducție: în casa lui W. Zimmermann din *Mittlere Baiergasse* (str. H. Teculescu), la capătul *Hüllgasse* (str. Ilarie Chendi), pe Turnul cu Ceas și la Școala din Deal. O contribuție majoră la implementarea cu succes a acestui prim proiect de alarmare electrică a avut-o medicul J. Bacon. La 6 octombrie 1889 s-au executat primele exerciții de simulare a unui incendiu, izbucnit la trei case din *Untere Baiergasse*, lângă *Marketplatz* (str. Hermann Oberth), scopul urmărit fiind acela de a demonstra cetățenilor cât de repede se putea interveni datorită existenței sistemului de alarmă electric. În luna noiembrie a aceluiași an, rețeaua era finalizată pe o lungime de 1,5km.¹⁵

¹³ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, p. 33.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 35-36.

La adunarea generală din 1890 s-a decis modificarea statutului *Asociației* și s-a renunțat la una din cele patru secțiuni ale pompierilor voluntari. Grupa *Wassermannschaft* a fost desființată.

În anul 1891 rețeaua de alarmă electrică a fost completată cu încă 2 linii. Cea din Cetate a fost prelungită de la *Școala din Deal* până la *Țesătoria Löw* (str. Târnavei) și la noua fabrică de postav *Adleff & Zimmermann* (str. Gh. Lazăr) și de aici până la gară. A doua linie (*Hüllgasse*) a fost prelungită până la *Cazarma honvezilor*¹⁶ (str. Ana Ipătescu), unde s-a instalat un inductor. Linia din *Baiergasse* a fost întregită cu un inductor în *Mühlgassloch* (fostul pasaj de trecere din *Kleine Mühlgasse* în *Untere Baiergasse*) și au fost montate 3 clopote de alarmă la membrii activi.¹⁷

La 1893 configurația sistemului de alarmă electric avea ca stație principală Turnul cu Ceas (*Stadthurm*) și 6 puncte de alarmare: clădirea Gimnaziului evanghelic (*Die Bergschule*), casa lui W. Zimmermann (*Baiergasse* 696), casa Katharinei Krauss (*Hüllgasse* 290), clădirea Fraților Zimmermann (*Mühlgassloch* 822), Cazarma honvezilor, gara. Bătăile de clopot din Turnul cu Ceas indicau locația focului, bătăile scurte fiind precedate de o bătaie lungă. Schema sonoră era: o bătaie de clopot – foc în *Burg* (Cetate), două bătăi – foc în *Marktplatz* (P-ța H. Oberth), *Spitalsgasse*, *Hüllgasse* (str. Ilarie Chendi), *Schaasergasse* (str. Mihai Eminescu) și pe străduțele de lângă acestea; trei bătăi – incendiu în *Baiergasse* (str. Horia Teculescu, str. 1 Decembrie 1918) și *Haingässchen* (str. N. Iorga); 4 bătăi – *Große și Kleine Mühlgasse* (str. Morii); 10 bătăi – foc în *Kornescht* (cartierul Cornești) și *Siechhof* (str. Ștefan cel Mare).¹⁸

Semnalizarea cetățenilor în caz de incendiu, prin bătăile clopotului din Turnul cu Ceas a suferit o serie modificări în anul 1906: o bătaie scurtă - foc în *Burg* (Cetate); două bătăi scurte – pentru zonele *Marktplatz* (str. H. Oberth), *Spitalsgasse* (str. Il. Chendi), *Hämchen* (str. N. Bălcescu), *Hintergasse* (str. Șt. O. Iosif), *Kleingasse* (str. Tache Ionescu), *Hüllgasse* (str. Il. Chendi), *Schaasergasse* (str. Mihai Eminescu) și pe străduțele de lângă acestea; trei bătăi scurte - foc în *Baiergasse* (str. Horia Teculescu și str. 1 Decembrie 1918), *Haingässchen* (str. N. Iorga), *Galtberg* (străzile G. Coșbuc, Axente Sever, Zugravilor, Negoiiului) și *Hennerberg* (str. Avram

¹⁶ În anul 1904 Biserica Evanghelică a cumpărat clădirea cazarmii orașului Sighișoara, care fusese dezafectată și a adaptat-o pentru a găzdui o școală pedagogică, ce a pregătit învățătoarele pentru școlile evanghelice din Transilvania. Școala a început să funcționeze din anul școlar 1904-1905 (*Groß-Kokler Bote*, Nro. 1320, Schäßburg, den 10. April 1904, XXVI. Jahrgang, p. 6368).

¹⁷ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, pp. 37-38.

¹⁸ *Adressbuch der kgl. freien Stadt Schäßburg*. Auf Grund ämtlicher Daten herausgegeben von der Buchdruckerei Brüder Jördens. I. Jahrgang, Schäßburg, gedruckt und zu haben bei Brüder Jördens, 1893, p. 7.

Iancu); patru băți scurte - foc în *Mühlgasse* (str. Morii); cinci băți scurte – incendiu în *Kornescht* (cartierul Cornești); șase băți scurte – incendiu de pădure. Punctele de alarmă conectate la rețeaua electrică au fost: *Hans Letz*, *Seilergang 21* (Str. Gh. Lazăr - aici se afla Comandamentul pompierilor/*Feuerwehr-Kommando*, cu numărul de telefon 16); *Stundturm* (Turnul cu Ceas) din *Bischof-Teutsch-Platz 1* (Piața Muzeului); *Wilhelm Löw*, *Kokelgasse 8* (Str. Târnavei); *Elektrische Zentrale* (Centrala Electrică) din *Parkgasse 17* (Str. Andrei Șaguna); *Johann Letz*, *Seilergang 1* (Str. Gh. Lazăr); *Gewerbevereinshaus* (Casa Asociației Meșteșugarilor) din *Marktplatz 15* (P-ța H. Oberth); *Wilhelm Zimmermann*, *Baiergasse 108* (str. 1 Decembrie 1918); *Mädchenseminar* (Școala pedagogică de fete), *Wiesenberg 15* (str. Ana Ipătescu).¹⁹

Printre diversele documentele emise de comandamentul pompierilor voluntari în anul 1874 s-a aflat și unul referitor la fanfara pompierilor sighișoreni, condusă la acea dată de profesorul de muzică Emil Silbernagel (1841-1901). Printre cei care au dirijat fanfara s-au aflat profesorul de muzică Fr. Viktor Raupenstrauch (1906),²⁰ iar în perioada interbelică R. Wokrolezki, Georg Roth, Zebli Nock (Georg), Josef West. Fanfara a jucat un rol foarte important în viața socială a pompierilor, aceasta luând parte la toate marșurile și defilările, precum și la aniversările și balurile *Asociației*. Formația muzicală a interpretat diverse compoziții muzicale în timpul demonstrațiilor publice ale pompierilor și a susținut numeroase concerte la Sighișoara, Agnita, Rupea, Mediaș, Cislădie, Biertan.²¹

În perioada cuprinsă între 3 octombrie 1873 și 17 august 1897 au fost notate în registrele *Asociației* 40 de incendii la care au intervenit pompierii sighișoreni. Astfel, în cei aproape 24 de ani au avut loc incendii în următoarele locuri din Sighișoara: la case și anexe gospodărești din Cetate și din Orașul de Jos, la *Școala confesională ortodoxă* din Cetate, la vechea clădire a *Asociației Meșteșugarilor*, la *Cazarma militară* din oraș, la podul de cale ferată din *Scherkes* (Șercheș), în *Marketplatz* și la *Școala de Înot*. S-au mai înregistrat incendii de pădure și cele din localitățile Șaeș, Boiu, Daneș, Seleuș, Laslea.²²

¹⁹ *Adressbuch der k. freien Stadt Schässburg. II. Jahrgang*, Schässburg, Verlag von W. Krafft. Auslieferung W. Krafft, Hermannstadt, 1906, p. 94.

²⁰ *Ibidem*, p. 44.

²¹ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, p. 25. Wilhelm Zebli, *Die Blasmusik der Schäßburger Freiwilligen Feuerwehr* în vol. *Schäßburg. Bilder aus Vergangenheit und Gegenwart einer siebenbürgischen Stadt*. Band II. Herausgegeben von der Schäßburger Nachbarschaft, Heilbronn. Erschienen aus Anlaß des 2. Schäßburger Treffens in Heilbronn 31. August/1. September 1991, p. 66.

²² *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, p. 43.

Începând cu anul 1873 s-au aflat la conducerea *Asociației Sighișorene a Pompierilor Voluntari* următoarele persoane: J. B. Teutsch (1873), H. Fielk (1877), J. Fröhlich (1880), Fr. Melzer (1882), J. Bacon (1887), H. Salzer (1892), W. Seiverth (1896), M. A. Zickeli (1904), Hans Letz (1905-1930).

Asociația a sărbătorit 25 de ani de existență la 25 iunie 1898. Pompierii voluntari erau conduși de dr. Wilhelm Seiverth și adjunctul său W. Zimmermann. Din personalul administrativ făceau parte casierul J. Schuller și arhivarul dr. Hans Mätz. La conducerea secțiunilor detașamentului de pompieri se aflau: J. Hellwig și adjunctul său J. Falk pentru *Steigermannschaft*, Samuel Both sen. și W. Krauss pentru *Spritzenmannschaft*, G. Ungar și J. Both pentru *Schutzmannschaft*. Comandantul pompierilor ajutători era W. Weber, secondat de M. Schneider, iar șeful pompierilor elevi era H. Salzer, ajutat de dr. J. Jacobi. Mai exista un martor-observator, în persoana lui Fr. Zimmermann și adjutanții J. Gull, H. Figuli și dr. Josef Bacon, care era și medicul oficial al pompierilor. *Asociația* avea la 1898 2 președinți de onoare, Fr. Melzer (tăbăcar) și J. B. Teutsch (primul președinte), care murise în 1895. Printre membri de onoare se regăseau: V. A. Eitel (preot), H. Fielk (consilier al orașului), Johann Glatz (preot), G. Lindner (profesor universitar), K. Manchen (comerciant), L. Schuller (profesor de desen), Gustav Theis (notar superior al magistratului), D. Zimmermann, Fr. Zimmermann și J. Zimmermann (producători de postav).

La aniversarea jubileului de 25 de ani, președintele de onoare, Friedrich Melzer, a ținut un discurs în nume propriu și a prezentat „*un corn de băut magnific*,” pe care l-a dăruit pompierilor voluntari sighișoreni, în semn de recunoștință (foto 3-4).²³

Evenimentul festiv a început cu o slujbă religioasă la Biserica din Deal, urmată de o mică defilare a pompierilor în *Untere Baiergasse* și *Mühlgasse*. După această paradă a urmat banchetul oficial, unde s-au ținut

²³ *Feuerwehr-Jubiläum* în *Groß-Kokler Bote*, Nro. 1018, Schäßburg, den 3. Juli 1898, XX. Jahrgang, p. 4224. Cornul se mai păstrează și astăzi în colecțiile *Muzeului de Istorie din Sighișoara* (nr. inv. 709). Piesa are o lungime de 98 cm și un diametru al gurii de 12cm. Pe suprafața sa sunt montate 2 brățări decorative, argintate, cu lățimea de 3cm. De acestea este legat un șnur textil de culoare gri-vișiniu. O a treia brățară, la gura cornului, are o extensie din alamă argintată (lăț. 12 cm) și prezintă în partea inferioară un brâu ornamentat cu butoni. La mijlocul cornului a fost fixată o emblemă, sub forma unui mic scut argintat, cu un text gravat cu litere de mână, în limba germană: „*Der Schaessburger freiwilligen Feuerwehr zu ihrem 25. Jubelfeste gewidmet von ihrem Ehrenobmann Friedrich Melzer 1898*” („*Pompierilor voluntari sighișoreni la sărbătorirea jubileului de 25 de ani, oferit de președintele lor de onoare Friedrich Melzer 1898.*” Cornul aniversar a fost prezentat publicului în cadrul expoziției temporare trimestriale organizate la Muzeul de Istorie Sighișoara în perioada octombrie-decembrie 2018.

o serie discursuri. Printre oratori s-au numărat președintele W. Seiwerth și adjunctul său W. Zimmermann, dr. J. Jacobi, dr. J. Bacon, J. Balthes (președintele *Asociației de Muzică*), primarul Fr. Walbaum (1897-1910) și nu în ultimul rând profesorul L. Schuller, venerabilul membru de onoare al *Asociației*.

Analizând cei 100 de pompieri voluntari activi din anul 1898²⁴ descoperim numele mai multor comercianți și meseriași din oraș (tâmplari, zidari, croitori, curelari, dogari, hornari, lăcătuși, țesători, postăvari, frânghieri, turnători de clopote, cizmari, pălărieri, jococari, arămari, strungari, producători de cuțite, producători de oglinzi). Toți aceștia erau organizați în cele trei grupe specifice pompierilor: *Steigermannschaft* cu 26 de persoane, *Spritzenmannschaft* cu 64 de stingători și *Schutzmannschaft* cu 10 salvatori.

Asociația avea înregistrați 213 membri susținători pentru anul 1898, care își manifestau sprijinul prin contribuția lor financiară. În această categorie se aflau nume de: economiști, contabili, directori de bancă, medici, profesori și învățători, funcționari din administrația orașului și a Comitatului Târnava Mare, librari, preoți, comercianți, proprietari de fabrici, restaurante și hoteluri, pădurari, constructori, cofetari, avocați, ingineri, farmaciști, casieri, notari, tipografi, meșteșugari.²⁵

O scurtă privire asupra *Statutului Asociației* din anul 1898 ne relevă, în cele 36 de paragrafe ale sale, o serie de informații valoroase cu privire la obiectul activității pompierilor voluntari, relația acestora cu administrația orașului, categoriile de pompieri (activi, ajutători, susținători), obligațiile și drepturile membrilor, condițiile pierderii calității de membru, administrarea și dizolvarea *Asociației*.²⁶

Scopul principal al pompierilor voluntari era de a interveni la stingerea incendiilor de pe teritoriul orașului Sighișoara, de a salva viețile omenești și bunurile materiale și de a susține poliția locală în activitatea specifică de cercetare a incendiilor. Administrația orașului avea obligația să asigure detașamentului de pompieri voluntari toate materialele și mijloacele necesare pentru desfășurarea activității în bune condiții. Cei care îi puteau ajuta pe pompierii voluntari - pompierii elevi, militarii, hornarii orașului,

²⁴ La 1891 populația Sighișoarei era de 9.629 locuitori, din care 5.243 germani, 2.446 români, 1.577 maghiari și 363 alte etnii; numărul caselor era de 1.679 (*Adressbuch 1893*, p. 5). În 1900 numărul locuitorilor a ajuns la 10.868. Dintre aceștia 5.462 erau germani, 2.800 români, 2.267 maghiari și 339 alte etnii, iar numărul caselor se ridica la 1.888. (*Adressbuch 1906*, p. 1).

²⁵ *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, pp. 44-49.

²⁶ *Satzungen der Schässburger freiwilligen Feuerwehr* în *Aus dem Leben der Schässburger Fr. Feuerwehr 1873-1898*, pp. 50-60.

pompierii străini - se supuneau cu toții ordinelor președintelui *Asociației* (paragrafele 1-3).

Condițiile pentru a putea deveni pompier voluntar activ erau domiciliul obligatoriu în Sighișoara, lipsa cazierului, vârsta de 18 ani împliniți și o condiție fizică corespunzătoare. Elevii, ucenicii și slujitorii nu puteau deveni pompieri voluntari. Fiecare membru acceptat primea o dovadă de primire, un exemplar al *Statutului Asociației*, ordinul de serviciu și prescripțiile privind antrenamentele. Acesta era obligat să activeze cel puțin 2 ani după înscriere și apoi încă 5 ani, ca pompier ajutător. Pompierului activ i se impunea un comportament moral adecvat atât la serviciu cât și în societate. Pe perioada executării serviciului, pompierul era îmbrăcat în uniforma sa distinctă. Îmbrăcămintea era din postav de culoare albastru indigo și avea cusută pe piept litera *F.*, de culoare roșie. Pe brațul stâng fiecare pompier avea o banderolă roșie, care putea avea între una, două sau trei benzi albastre, în funcție de gradul fiecărui pompier din fiecare grupă. Pompierii fără grad aveau cusute două litere *F.*, de culoare neagră. Cei cu grad aveau pe cască și pe șapca de serviciu una, două sau trei benzi aurii. Membrii echipei de cățărători purtau căști de protecție din alamă. În 1898, obligația membrilor susținători era doar de natură financiară și consta într-o contribuție anuală de cel puțin 1 florin și jumătate (paragrafele 5- 13).

Printre drepturile pompierilor voluntari activi se afla și acela legat de acordarea unei subvenții în cazul accidentării, ajutorul bănesc fiind suportat din *Fondul* de susținere a pompierilor accidentați.

Un membru activ își putea pierde această calitate dacă nu a fost prezent la stingerea unui incendiu sau dacă a părăsit locul evenimentului fără aprobarea superiorului său și dacă timp de trei zile nu a reușit să prezinte „scuzele care se impuneau” și motivația lipsei sale. Motivarea scuzei se baza pe cuvântul de onoare al celui vinovat. De asemenea, un pompier activ mai putea fi dat afară și dacă nu executa o comandă sau un ordin de serviciu, dacă „dădea dovadă de lașitate, alcoolism, de neatenție sau de revoltă în executarea ordinelor.” Excluderea era comunicată în scris și mai apoi publicată în ziarul local. Cel găsit culpabil putea contesta decizia în cadrul Adunării generale a *Asociației* (paragrafele 15-17).

Adunarea generală și consiliul director asigurau administrația *Asociației* și rezolvau diversele chestiuni care puteau să apară în desfășurarea activității pompierilor voluntari. Adunarea generală se întrunea anual, la începutul lunii ianuarie și avea pe ordinea zi prezentarea dării de seamă a conducerii pe anul trecut, analiza financiară anuală, propunerea de buget pentru noul an, alegerea funcțiilor din cadrul *Asociației*, rezolvarea plângerilor. Convocarea adunărilor generale excepționale se făcea numai de către conducere sau de cel puțin 20 de

membri activi ai *Asociației*. Toate hotărârile se luau prin majoritate de voturi (50+1) (*paragrafele 18-19*).

O prevedere importantă al *Statutului* preciza faptul că după fiecare incendiu președintele *Asociației* convoca o ședință specială, în care pompierii se întruneau pentru a discuta modul în care s-a intervenit pentru stingerea focului (*paragraful 20*).

Asociația Pompierilor Voluntari din Sighișoara trebuia să se desființeze dacă numărul membrilor activi scădea sub 30. Dizolvarea *Asociației*, modificările de statut și întrebuințarea bugetului trebuiau aduse la cunoștința Ministerului de Interne maghiar din acea perioadă (*paragrafele 34-35*).

Sistemul de alarmă electric din anii 1888-1891 a fost modificat în 1903, când s-au introdus în oraș rețelele de energie electrică și de apă. Cu această ocazie s-au procurat materiale și echipamente noi pentru stingerea incendiilor și echipa de pompieri a trebuit să se „recalifice”. Prezența curentului electric în oraș a justificat realizarea noului sistem de alarmă, mai performant. Acesta a acoperit aproape toate străzile din oraș (cca. 5km). Astfel, multe incendii au putut fi lichidate în stadiile incipiente.²⁷

Importanța crescândă a *Asociației pompierilor voluntari sighișoreni* și încrederea de care se bucura în rândul cetățenilor au permis acesteia organizarea la Sighișoara, în zilele de 14-15 mai 1904, a unei întruniri a delegațiilor detașamentelor de pompieri voluntari din Brașov, Bistrița, Sibiu, Mediaș, Orăștie, Rupea, Cislădie, Biertan și Prejmer. Obiectivul acestei adunări a fost discutarea măsurilor, acțiunilor și mijloacelor de prevenire și stingere a incendiilor. Membrii delegațiilor au sosit la Sighișoara în cursul zilei de sâmbătă, 14 mai 1904. Seara, la ora 8, au fost primiți oficial de către președintele pompierilor sighișoreni, M. A. Zickeli, în sala de întruniri a *Asociației Meșteșugarilor din Marketplatz*. S-a hotărât ca ședința principală să aibă loc a doua zi și a fost ales un președinte de ședință, în persoana lui C. L. Schuster, șeful delegației brașovene. Participanții s-au reunit duminică dimineața la ora 8, „cu punctualitate militară” și au dezbătut timp de 4 ore, problemele specifice pompierilor. La această întâlnire a pompierilor voluntari din principalele așezări săsești din Transilvania a participat și Gustav Theiß, președintele pompierilor voluntari din comitatul Sibiu. Acesta a avut o contribuție majoră la debutul detașamentului de pompieri din Sighișoara, asigurând în calitate sa de

²⁷ G. Schneider, *Der Schäßburger Feuerwehr-Verein (1873-1941)* în vol. *Schäßburg. Bilder aus Vergangenheit und Gegenwart einer siebenbürgischen Stadt*. Band II. Herausgegeben von der Schäßburger Nachbarschaft, Heilbronn. Erschienen aus Anlaß des 2. Schäßburger Treffens in Heilbronn 31. August/1. September 1991, p. 57.

„*Exerziermeister*” pregătirea și instruirea primilor pompieri (foto 2). Era perioada în care locuitorii orașului considerau că era o adevărată onoare să faci parte din *Asociația* de pompieri voluntari. După masa de prânz, în acompaniamentul fanfarei, delegațiile au mărșăluit spre pădurea Siechhof (zona Dealului Gării), în livada cofetarului Eduard Martini, pentru o petrecere „*la iarbă verde*”, cu jocuri sportive și cântece.²⁸

Cu un an înainte de izbucnirea primului război mondial o delegație săsească din Transilvania a participat la *Ziua Pompierilor*, în Leipzig, Germania (foto 5). Activitatea *Asociației sighișorene de pompieri voluntari* a fost redusă în timpul primului război mondial datorită încorporării în armată a membrilor mai tineri, însă pompierii voluntari mai în vârstă au reușit să asigure paza și protecția orașului împotriva incendiilor.²⁹

Jubileul de 50 de ani al *Asociației* a fost sărbătorit în ziua de 16 martie 1923 (foto 6).³⁰ Redacția ziarului local prezenta într-un articol aniversar un scurt istoric al pompierilor sighișoreni și sublinia importanța cu totul deosebită a unui astfel de serviciu pentru locuitorii orașului. Totodată se mai arăta că deși erau vizibile „*valurile de luptă*” pe câmpul ideilor dintre sașii „*bătrâni*” și sașii „*tineri*”, totuși ei „*slujeau împreună scopului nobil*”, de a proteja orașul de incendii. La finalul textului se menționa că „*locuitorii orașului trebuiau să fie mereu recunoscători pentru acest efort*” al pompierilor și exprima o urare pentru detașamentul de pompieri voluntari: „*să-și continue munca pentru o perioadă lungă de timp în spiritul devisei lor Gott zur Ehr, dem Nächsten zur Wehr!*”³¹

În anul 1930, arhitectul Hans Letz (foto 7) a sărbătorit 25 de ani de activitate în fruntea serviciului de pompieri voluntari din Sighișoara. Cu această ocazie, H. Fr. Lurtz a realizat fotografii cu echipele pompierilor sighișoreni de „*cățărați*” (30 de persoane) și de „*stingători*” (42 de persoane) (foto 8-9).

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial *Asociația pompierilor voluntari din Sighișoara* s-a dizolvat (1941) și o companie de pompieri a armatei române a preluat atribuțiile și bunurile materiale ale *Asociației*.³²

²⁸ *Groß-Kokler Bote*, Nro. 1326, Schäßburg, den 22. Mai 1904, XXVI. Jahrgang, pp. 6396-6397.

²⁹ G. A. Schneider, *Der Schäßburger Feuerwehrverein* în vol. *Schäßburg. Bild einer siebenbürgischen Stadt*. Herausgegeben von Heinz Brandsch, Heinz Heltmann und Walter Lingner, Leer, Rautenberg Verlag, 1998, p. 289.

³⁰ *50 Jahre Freiwillige Feuerwehr* în *Groß-Kokler Bote vereinigt mit der „Schäßburger Zeitung”*, Nro. 2306, 18. März 1923, XLV. Jahrgang, p. 1.

³¹ Cuvintele din limba germană „*Gott zur Ehr, dem Nächsten zur Wehr!*” ar putea fi traduse „*Pentru gloria lui Dumnezeu, pe aproapele să-l aperi!*” Cuvintele corespund formulei din limba latină „*Deo honori proximo praesidio!*”

³² G. A. Schneider, art. cit., p. 289.

Demersul nostru istoric de mai sus a avut drept obiectiv rememorarea unor aspecte fundamentale din activitatea *Asociației de Pompieri Voluntari din Sighișoara*. Responsabilitățile de odinioară ale breslelor meșteșugărești și ale vecinătăților, cu privire la stingerea incendiilor au fost preluate de această *Asociație* în anul 1873. Funcționarea unui astfel de serviciu voluntar, pentru aproape 70 de ani, a reflectat încrederea deplină și de durată pe care locuitorii orașului Sighișoara și-au manifestat-o față de o astfel de instituție socială. Membrii *Asociației* și-au dovedit de fiecare dată devotamentul și respectul față de comunitate și nu de puține ori au intervenit pentru siguranța și protecția cetățenilor.

Spiritul asociaționist, care s-a manifestat atât de pregnant în societatea săsească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a generat în întreaga societate sighișoreană o serie de transformări profunde, cu rezultate vizibile până la sfârșitul perioadei interbelice. Realitatea apartenenței la o comunitate, reflectată atât de bine de cuvântul german „*die Heimatstadt*,”³³ cu toate implicațiile sale de ordin social și cultural, a constituit, pentru multe generații de sighișoreni, un reper esențial, fără de care nu s-a putut concepe viața lor în orașul de pe râul Târnava Mare.

³³ *die Heimatstadt* - orașul natal sau orașul „acasă.” În limba germană substantivul compus *die Heimatstadt* este de gen feminin și este alcătuit din cuvintele *die Heimat* (patrie, țară, loc, ținut) și *die Stadt* (oraș).

**SOME CONSIDERATIONS REGARDING
THE VOLUNTEER FIREFIGHTERS ASSOCIATION FROM SIGHISOARA
(Summary)**

The author presents in this paper a brief history of the *The Volunteer Firefighters Association from Sighisoara*. The Association was founded on March 16th, 1873 and operated according to its own status. From the very beginning, the city administration fully understood the significance of creating such a public service and supported it over time through a series of grants.

According to the *Statute* of 1873 there were 2 main categories of members: active firefighters and supporting members. The firefighters were divided into 4 sections: *Steigermannschaft* (climbers, those intervening at heights, on the ladder), *Spritzenmannschaft* (team of fire extinguishers), *Wassermannschaft* (those using tanks and water pumps) and *Schutzmannschaft* (team of civil protection). Each group had its own leader, who was also an instructor at the same time. Since 1874 there has also been a brass band of volunteer firefighters.

Volunteer firefighters were tasked with extinguishing fires in the city and ensuring firefighting on fair days and holidays, public theater performances and music concerts, school holidays (*Das Skopationsfest*) or in periods of drought in the summer months. During the period between October 3rd, 1873 and August 17th, 1897, 40 fires were recorded in the Association's registers, which resulted in significant material damages.

The Association celebrated its 25 years of existence on June 25th, 1898 and then its 50 years of operation on March 16th, 1923.

The old electric alarm system in the city from 1888-1891 was modernized in 1903, when the electricity and water networks were introduced into the town.

During the Second World War, the *Association of Volunteer Firefighters from Sighisoara* was dissolved (1941) and a company of firefighters from the Romanian army took over the duties and material assets of the Association.

Through their actions, the members of the *Association of Volunteer Firefighters* from Sighisoara have shown their devotion and respect towards the community. The associative spirit, which became so prominent in the Saxon society of the second half of the 19th century, generated a series of transformations throughout society from Sighisoara with visible results until the end of the interwar period. The reality of belonging to a community, reflected so well by the German word „*die Heimatstadt*”, with all its social and cultural implications, constituted, for many generations of people from Sighisoara, an essential landmark, without which their life could not be conceived.

Cuvinte cheie: Sighișoara, pompieri, voluntari, asociație, jubileu.

Key words: Sighisoara, fire, volunteers, association, jubilee.

Foto 1. O petrecere la „iarbă verde” a pompierilor voluntari sighișoreni, probabil în anul întemeierii (1873). Fotografia a fost realizată de fotograful L. Schuller.

Colecția de fotografii a Muzeului de Istorie Sighișoara.

Foto 2. Echipa de „cățărători” a Asociației Pompierilor Voluntari din Sighișoara în anul întemeierii (1873), alături de consilierul sibian Gustav Theiß, primul lor instructor.

Este posibil ca și această fotografie să fi fost făcută de L. Schuller. Colecția de fotografii a Muzeului de Istorie Sighișoara.

Foto 3-4. Cornul aniversar oferit în semn de recunoștință de către Fr. Meltzer, președintele de onoare al pompierilor voluntari sighișoreni, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la întemeierea Asociației (25 iunie 1898) și textul gravat în limba germană. Foto: A. P. Mihai.

Foto 5. Delegația săsească la Ziua Pompierilor, Leipzig 1913. Colecția de fotografii a Muzeului de Istorie Sighișoara.

Foto 6. Conducerea pompierilor voluntari sighișoreni la jubileului de 50 de ani din anul 1923. Fotografia a fost realizată în atelierul fotografic Szabó din Sighișoara. Colecția de fotografii a Muzeului de Istorie Sighișoara.

Foto 7. Arhitectul Hans Letz, președintele Asociației Pompierilor Voluntari din Sighișoara în anul 1930, la împlinirea a 25 de ani de serviciu voluntar (1905-1930). Fotografia a fost realizată la Sighișoara în atelierul fotografic al lui H. Fr. Lurtz. Colecția de fotografii a Muzeului de Istorie Sighișoara.

Foto 8. Echipa de „cățăărători” a pompierilor voluntari sighișoreni în anul 1930. Rândul de sus: F. Theiss, W. Scharscher, Gottfr. Keller, E. Demeter, F. Konrad, A. Christiani, M. Hügel, K. Hayn, Joh. Kinn, A. Gottschling, Joh. Zuschlag; rândul din mijloc: W. Müller, Jos. Vogel, Joh. Balint, A. Veres, Joh. Franz, K. Tontsch, K. Hienzel, Joh. Weber, H. Paul, Mich. Orend; rândul de jos: M. Tontsch, M. Lurtz, M. Keul, J. Graef, F. Müller, Joh. Winkler, J. Folberth, Hans Schmidt, Gottfr. Müller.

Fotografia a fost realizată de H. Fr. Lurtz. Colecția de fotografii a Muzeului de Istorie Sighișoara.

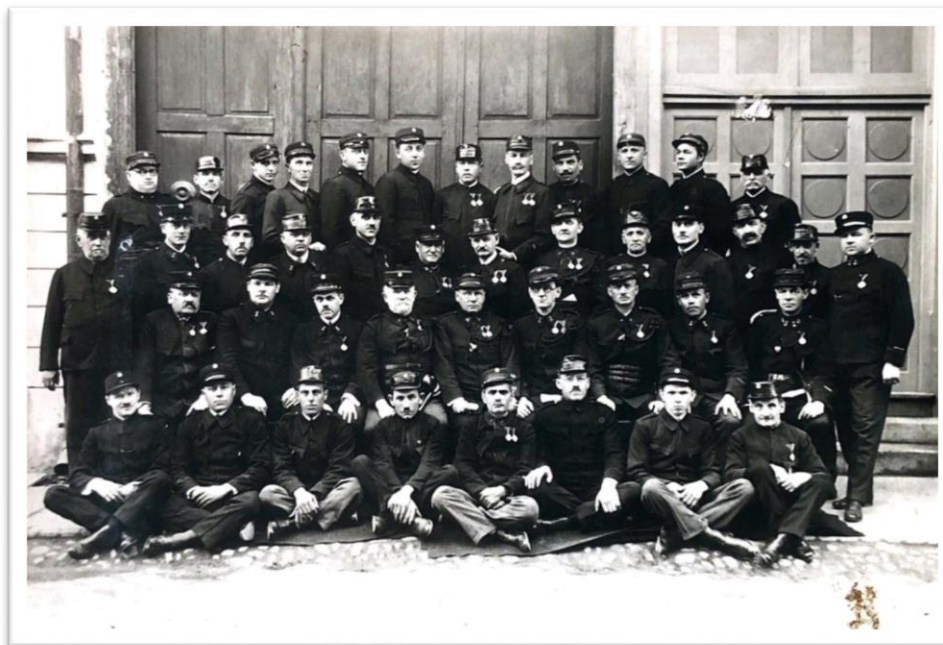

Foto 9. Echipa de „stingători” a pompierilor voluntari din Sighișoara în anul 1930. Primul rând, de sus: K. Müller, H. Rilki, R. Andrae, L. Schiebel, A. Martini jun., J. Gross, J. Vetter, F. Lingner, J. Konrad, J. Lehni, R. Stolz, J. Konst; al doilea rând: W. Habermann, G. Balint, F. Mühsam, J. Schuster, K. Gonser jun., R. Hahn, J. Müller, K. Kohl, K. Gonser sen., J. Stinzel, G. West, J. Bell, W. Tontsch; al treilea rând: M. Tontsch, J. Hayn, S. Pangratz, M. Schuster, F. Müller, K. Andrae, J. Schoppelt, F. Schulleri, J. Both; al patrulea rând: W. Theiss, K. Haldenwang, J. Schuller, F. Wolff, M. Wagner, W. Graef, J. Polder, J. Roth.

Fotografia a fost făcută de H. Fr. Lurtz. Colecția de fotografii a Muzeului de Istorie Sighișoara.

ȘCOLILE CONFESIONALE DIN COMUNA BOIU

Ion Eugen Sârbu

Primele școli la Boiu, județul Mureș, au fost școlile confesionale. În secolul al XIX-lea au existat două școli confesionale: una a românilor ortodocși și una a maghiarilor reformati.

1. Școala Confesională Reformată (*Școala ungurească*)

Școala Confesională Reformată a maghiarilor, a devenit din 1907 și până la 1918 școală de stat cu predare în limba maghiară și a funcționat până în anul 1946.

Nu știm exact de când funcționează, deoarece în urma unui incendiu din anul 1864 au fost distruse importante documente ale Bisericii Reformate. În documentele parohiei reformată Boiu, informații despre școală și despre elevii școlii am întâlnit începând cu anul 1878. Nu știm unde se țineau cursurile până pe le 1878, însă din acest an datează un plan de construire a școlii.¹ Contractul de construire a școlii a fost semnat în anul 1888, pe vremea învățătorului Barabás János.² Format din două încăperi, edificiul școlii aparținea Bisericii Reformate, iar în 1907 acest edificiu este în folosința statului (aici funcționa școala de stat).

Din anul 1907 și până la 1918 școala confesională maghiară a devenit școală de stat. În 1907 a intervenit o convenție între „*Ministerul cultelor și de învățământ a Ungariei*” și Biserica Reformată din Boiu, în urma căreia ministerul a instalat școala de stat în edificiul bisericii, cu obligația ca la această școală să fie numit întotdeauna un învățător de religie reformată.³ În anul școlar 1916-1917 școala avea două săli de clasă și doi învățători.⁴

După anul 1918 în același edificiu, funcționa învățământul de stat pentru maghiari, care apare în documente: „*școala primară particulară confesională reformată*”. După unirea din 1918 biserica susținea în continuare „*învățământul pentru maghiari*”, iar primăria comunei Boiu confirma, în anul 1925, că până atunci nu a fost plătită nici o chirie bisericii.⁵

Procese verbale de inspecție a școlii, din perioada interbelică, ne relevă o serie de aspecte ale procesului de învățământ și problemele apărute după 1918 cu învățarea limbii române. Autoritățile centrale arătau faptul că mulți învățători și profesori din „*învățământul minoritar și confesional*” nu

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond – Parohia reformată Boiu, dosar nr.3, fila 1-2.

² Idem, dosar nr. 4, fila 1.

³ Idem, dosar nr. 16, fila 6

⁴ Idem, dosar nr. 94, fila 2.

⁵ Idem, dosar nr. 12, fila 2.

cunosc limba română, iar pentru a remedia aceste neajunsuri urmau să susțină examene „de cunoștință a limbii române”⁶. Dintr-un orar pe anul școlar 1934/1924 putem vedea care era programul ce viza învățarea limbii române de către elevii maghiari.⁷ În fiecare zi, de luni până sâmbătă, aveau două ore de conversație și scriere în limba română.

Cu ocazia unei inspecții făcută la „școala confesională reformată din com. Boiu” la data de 7 decembrie 1925 s-au constatat o serie de aspecte care arătau „slabul progres al învățării limbii române”.⁸

În procesul verbal de inspecție se constată următoarele:

„I. Propune Dl. învățător Sabó Andrei înv. titular. Am aflat prezenți 29 de elevi care i-am examinat la limba română, istorie, geografie, limba maghiară și aritmetică. Progresul limbii e slab și anume: din geografie în românește abia pot spune ținutul, județul și capitala. Să poată descrie ceva nici vorbă. Din istorie în trimestrul I întreg abia au învățat românește despre romani și întemeierea Romei. Și aceste două lecții le recitează mecanic fără înțeles. Poezii sau cântări românești nu s-au învățat. Am încercat în limba maghiară să mă conving dacă au elevii noțiunea de patrie? Nici unul nu a știut ce e patria. Despre datoriile ce aveau față de ea – toți cetățenii ei – nici idee. Peste tot față de patrie sau de educație câtuși de puțin de patriotism nu se poate vorbi. România e tratată cum s-ar trata eventual Patagonia.

II. Registrele școlare sunt mulțumitor purtate.

III. Localul este necorespunzător are 96, 312 m³, revenind asupra unui elev 214 m³ aer. Ușile și în special fereștile – cu un rând de aripi – foarte slabe. Cuptorul nu poate încălzi îndeajuns sala de clasă.

IV. Învățătorul nu știe românește. Față de anul trecut nu pot constata niciun progres. Examenul de limba română nu l-a trecut cu succes. Autorizație de funcționare de la minister nu are”.⁹

Am reprodus întreg textul procesului verbal de inspecție din 7 decembrie 1925, semnat de „revizor școl. Cornel S.”, pentru a se observa termenii gravi în care era descrisă situația „lipsei de progres” în însușirea limbii române și a valorilor „patriotice”, impuse de noua ordine politică de după 1918 etnicilor maghiari.

O problemă care se punea din partea bisericii, în anul 1926, era necesitatea unui al doilea învățător, deoarece numărul elevilor era în jur de 70, însă întrebarea era dacă există acoperire financiară pentru acesta, dacă

⁶ Idem, dosar nr. 40, fila 1.

⁷ Idem, dosar nr. 39.

⁸ Idem, dosar nr.42.

⁹ Ibidem.

corespund cele două încăperi și dacă există două locuințe pentru învățători. Nu știm exact de când a crescut numărul învățătorilor.

În anul 1930/1931 școala confesională maghiară s-a mutat într-un alt local (în camerele din spatele biserici).¹⁰ Se pare că noul local unde funcționa școala era impropriu pentru un învățământ de 7 clase. Întru-un alt proces verbal din anul 1932, rezultat în urma unei inspecții făcute de o comisie din care făcea parte și un delegat al ministerului, s-a constatat – printre altele - că localul „*nu corespunde din nici o privință*” pentru un învățământ cu 7 clase.¹¹ În același document, președintele comisiei de inspecție I. Marian, propunea ca pe viitor „*pentru a se ajunge în învățământ la un mai bun rezultat*” școala confesională maghiară să funcționeze cu 4 clase, astfel s-ar putea evita „*neajunsurile care le întâmpină învățământul în 7 clase* „. Cu toate acestea școala a continuat încă mult timp să funcționeze cu 7 clase.

Între documentele cu referire la școala reformată maghiară se află și un inventar al mobilierului și materialului didactic ce se găsea în anul 1932: portretul „Majestății sale Regele Carol” (1 buc.); stema țării (3 buc.); drapelul țării (1 buc.); bănci pentru elevi vopsite (13 buc.); masă pentru învățător (1 buc.); scaun pentru învățător (2 buc.); cuier pentru elevi (1 buc.); cuier pentru învățător (1 buc.); sobă (2 buc.); mașină de socotit (1 buc.); tablă cu suport (2 buc.); Harta României (1 buc.); Harta Jud. Târnava Mare (1 buc.); Harta Europei (1 buc.); Harta Asiei (1 buc.); Harta Africii (1 buc.); Harta Americii de Nord (1 buc.); Harta Americii de Sud (1 buc.); Harta Oceaniei (1 buc.); Harta Palestinei (1 buc.); plan - globul (1 buc.); chipuri istorice (2 buc.); chipuri intuitive animale (7 buc.); chipuri intuitive plante (2 buc.); Harta politică a României (2 buc.); tablouri de ceti[?] (11); ordin de clasă (3 buc.); ulcici și vedre (7 buc.); cărți în bibliotecă (31 buc.); aparatul cir. al omului (2 buc.).¹²

În anul 1936 școala funcționa cu doi învățători, iar în urma unei inspecții s-a constatat o îmbunătățire a situației. Autorizație de funcționare avea doar pentru unul, actele „*pentru postul al doilea s-au înaintat locului în drept deja în anul 1930, dar până în prezent nu a sosit nici un răspuns*”.¹³ La acea dată școala este găsită într-o stare mai bună: localul avea două săli de clasă corespunzătoare și curte bine întreținute; mobilierul aproape complet, iar materialele didactice suficiente; registrele școlii în ordine și la zi; unul dintre

¹⁰ Idem, dosar nr. 16, fila 5-6

¹¹ Idem, dosar nr. 18, fila 3.

¹² Idem, dosar nr. 15, filele 1-4.

¹³ Idem, dosar nr. 74, fila 2.

învățători, Maksay Károly, are certificat de limba română din anul 1931, iar în 1935 a mai fost la un curs de limba română de 6 săptămâni¹⁴.

În următorii ani sunt constatate „progrese ale elevilor” iar biblioteca școlii își sporește numărul volumelor (în 1939 în bibliotecă erau: 48 vol. maghiară și 8 volume română).¹⁵

Școala reformată maghiară a funcționat cu 7 clase până în anul 1943, din acest an având doar 4 clase. În anul școlar 1943/1944 avem deja 26 de elevi maghiari la „școala românească”.¹⁶ Elevii de clasele V, VI și VII urmau să frecventeze școala de stat cu predare în limba română. Lucaci Carol, elev la acea vreme, a reținut faptul că din prima generație care a trecut la „școala românească” doar 2 elevi maghiari au reușit să termine șapte clase; el și Sütö Daniel.¹⁷ Documentele ne relevă faptul că în anul școlar 1944/1945 în școala reformată mai învățau 52 de elevi.¹⁸

În documentele de arhivă aflate la *Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș*, informațiile despre Școala Confesională Reformată din Boiu se opresc în anul 1946. Este posibil ca după anul școlar 1945/1946, școala reformată să fi fost desființată, funcționând mai departe ca secție în cadrul Școlii Generale Boiu. Totuși este posibil, ca școala confesională să mai fi funcționat cu câteva clase primare până în anul 1947/1948, deoarece la școala din Boiu se află astăzi un registru al claselor maghiare pe care este aplicată o ștampilă, bilingvă, a Școlii Reformate Boiu. În cadrul școlii de stat, secția maghiară avea învățământ primar, până în anul 2000 cu două clase, iar în prezent cu o singură clasă maghiară combinată (I-IV).

Elevii erau în marea lor majoritate reformați. Începând cu anul 1901 avem o evidență a elevilor care frecventau școala până în anul 1945. În marea lor majoritate elevii erau maghiari, însă am întâlnit faptul că în anul 1927 frecventau școala și 12 țigănci, iar în unele cazuri apare menționat și un român.¹⁹ Probabil că au mai fost țigani și în alți ani însă nu sunt menționați în evidențele găsite de noi. Pentru a vedea evoluția de ansamblu a efectivelor de copii ce au frecventat școala reformată maghiară, am reprodus câteva dintre aceste date în tabelul de mai jos.²⁰

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Idem*, dosare 85-86.

¹⁶ *Idem*, dosar nr. 95, fila 6.

¹⁷ Interviu din 4 aug. 2008 cu Lucaci Carol (77 ani).

¹⁸ *Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș*, Fond – Parohia reformată Boiu, dosar nr. 95, fila 4.

¹⁹ *Idem*, dosar nr. 53.

²⁰ *Idem*, dosare 1-95.

Nr. ctr.	An școlar	Total elevi	Fete	Băieți
1.	1901-1902	63	-	-
2.	1905-1906	63	-	-
3.	1910-1911	69	-	-
4.	1916-1917	82	35	47
5.	1926-1927	76	-	-
6.	1931-1932	68	37	39
7.	1935-1936	98	-	-
8.	1940-1941	74		
9.	1944-1945	52	24	28

Învățătorii maghiari care au activat în școala maghiară erau veniți din diferite locuri și stăteau la Boiu într-o locuință, un imobil al Biserici Reformate. Pe la 1878 întâlnim un singur învățător, apoi înainte de anul 1918 apar doi, însă până în 1930 iarăși unul singur, pentru ca apoi să avem din nou doi învățători până în 1945.

Pe baza informațiilor din documentele Biserici Reformate din Boiu, am realizat o listă a învățătorilor, fără a avea pretenția că aceasta este completă.²¹ Credem că numele nu sunt scrise întotdeauna corect în limba maghiară, noi le-am preluat din documente, însă probabil unii revizori școlari, care au întocmit procese verbale, erau români.

Învățători: Bartha János (1884-1915; a fost preot și probabil și învățător), Rákosy Bálint (1920-1942), Szabó Andrei (1925-1929), Kórodi József (1930-1931), Panati Ágnes (1931-1932), Szabó Sarolta (1932-1933); Maksay Károly (1933-1942 – înv. și director de școală), Imreh Anna (1933-1934), Szabó Sára (1935-1936), Faray Ibolya (1936-1937), Kukacsfy Sára (1938-1941), Mandó Mihály (1941), Berde Árpád (1941-1943), Orbán Hajnalka (1942-1943), Szabó Irén (1944-1945).

²¹ Idem, dosare 1-95.

Fotografie de grup a elevilor Școlii Confesionale Maghiare – 1941. (printre ultimii elevi care au învățat în vechea școală; în centru dir. - învă. Maksay Károly, iar în stânga lui învă. Kukacsfy Sára)

2. Școala Confesională Ortodoxă

Cele mai vechi informații despre învățământ confesional la Boiu, le avem dintr-o circulară bisericească pentru probleme școlare, trimisă de la Sibiu în 1845. Prin aceasta se arată că de datoria preoților este de a îndemna poporul „nu numai în școala noastră a învăța, ci unde sunt școli ungurești și nemțești să-i trimită a învăța și ungurește și nemțește că noi avem lipsă și de acele limbi”.²² În a doua jumătate a secolului XIX școala funcționa în case închiriate de biserică, iar la plata învățătorului contribuiau părinții cu bani sau cu „bucate”. Din documentele biserici reiese faptul că inundația din 1870 a perturbat activitatea școlii „din cauza inundației și sărăciei nu s-a putut susține școala până în anul 1874”.²³ Totuși credem că ea a funcționat deoarece am întâlnit o evidență a „copiilor obligați de școală” pe anul 1872/1873, însă nu știm câți dintre aceștia frecventau cursurile. În anul 1874 biserica a închiriat o casă pentru școală, însă în anul 1876 aceasta era „prea îngustă pentru copii de vârstă școlară”.²⁴ În document nu se specifică câte camere avea. Pentru a rezolva problema spațiului s-a făcut un program cu două serii, după cum urmează:

„- pruncii între 6-12 ani umblă luni, marți, miercuri și joi înainte de amiază și apoi vineri toată ziua;

²² Marcu Mihail Deleanu, *Memorial istoric și etolingvistic*, Ed. Timpul, Reșița, 2003, p.322.

²³ Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond – Parohia reformată Boiu, dosar nr. 6, fila 70,

²⁴ *Ibidem*,

- pruncele între 6-12 ani umblă luni, marți, miercuri și joi după amiază regulat;
- cei de la 13-15 ani pruncii și pruncele sâmbătă toată ziua înainte de masă și după masă”.²⁵

Școala

confesională a fost construită în anul 1901, dar problema construirii ei s-a pus în cadrul comunității bisericești încă din 29 aprilie 1890, când „sinodul parohial anual hotărăște ca din vara anului curent în curtea biserici celei noi să se construiască

școala”.²⁶ Clădirea școlii avea 4 săli de clasă și a funcționat ca școală confesională până la 1918. După evenimentele de la 1918 și până în 1937 a devenit școală de stat pentru români.

Elevei școlii confesionale sunt consemnați numeric în documentele Biserici Ortodoxe. Noi am întâlnit o situație detaliată pe categorii de vârstă și pe sexe a „copiilor obligați de școală” în perioada 1872- 1874 (cuprinzând Boiu Mare și Boiu Mic).²⁷

La Școala Ortodoxă din Boiu Mare sunt înregistrați pentru anul 1874/1875 21 de copii „Zigani” (țigani), dintre care 17 între 6-12 ani și 4 între 13-15 ani.²⁸ În același document se menționează faptul că în Boiu Mic nu erau copii de țigani „numai copii de români”.

Cele mai vechi informații despre efectivele de elevi (copii de vârstă școlară) le avem de pe la 1861, din documentele Bisericii Ortodoxe, însă nu putem ști exact câți dintre aceștia aveau o frecvență regulată și câți nu mergeau la școală. Cu siguranță nu toți mergeau la școală, fapt confirmat de situația pe anul școlar 1874/1875 când din 169 de „copii obligați de școală” doar 88 (38 de băieți și 50 de fete) aveau o frecvență regulată, iar 63 „au absentat anul întreg”.²⁹ Dintre cei 88 doar 35 mergeau la școală „iarna și vara” restul numai iarna. Din cauza situației economice precare și a nevoii

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, fila 94.

²⁷ Ibidem, fila 34.

²⁸ Ibidem, fila 36.

²⁹ Ibidem, fila 39.

de brațe de muncă în familie, copii erau duși la vârste destul de fragede la munca câmpului, având mai puțin timp pentru școală.

Pe baza informațiilor găsite în documentele biserici am realizat tabelul de mai jos care conține numărul elevilor de vârstă școlară.³⁰

Nr.ctr.	Anul	Băieți	fete	total
1.	1861	64	47	111
2.	1862	54	51	105
3.	1864	57	53	110
4.	1865	60	61	121
5.	1872/1873	84	63	147
6.	1873/1874	80	82	160
7.	1874/1875	87	82	169
8.	1877/1878 (doar între 6-12 ani)	52	63	115
9.	1891/1891	-	-	135

În Monografia Județului Târnava Mare există o statistică a populației școlare pentru perioada 1915-1818. La Școala Confesională din Boiu sunt consemnați 100 de elevi înscriși, din care 90 frecventau școala, iar 82 au fost declarați promovați.³¹

Învățătorii școlii confesionale ortodoxe erau plătiți de biserică prin contribuția părinților. Se pare că la 1918 în școala din Boiu erau doi învățători.³² Noi am întâlnit până la 1918 trei nume de învățători: Patriche Boiu (1874-1880), Zaharie Drăghici (1880 - mai era încă în anul 1891) și Mihail Ranga (era învățător în 1911).³³

Punerea pietrei de temelie a școlii - 1934

³⁰ *Ibidem*, filele 33-39.

³¹ *Monografia Județului Târnava Mare*, 1943, p 326,

³² *Ibidem*.

³³ *Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș*, Fond – Parohia reformată Boiu, dosar nr. 6.

După 1918 școală de stat devine fosta școală confesională ortodoxă. Școala a funcționat în vechea clădire construită la 1901, cu două săli de clasă. În anul 1934 s-a pus piatra de temelie a școlii actuale construite între anii 1934-1937.³⁴ Clădirea se înscrie în modelul școlilor construite în perioada interbelică, când în întreg județul Târnava Mare s-au construit 46 de școli.³⁵ Costurile totale ale construcției s-au ridicat la 1 600 000 lei; din această sumă fondurile au fost: 950 000 date de comună (fonduri proprii), 200 000 prestația localnicilor și doar 450 000 date de stat.³⁶ Primele generații de elevi au învățat în această școală începând cu anul 1937.

Școala confesională ortodoxă din Topa (școala veche) – a existat încă din a doua jumătate a secolului XIX. Școala a funcționat cu siguranță înainte de anul 1878 când a fost terminată „casa de școală”, înainte de această dată nu știm unde s-au ținut cursurile.

Școala a fost ridicată din banii bisericii și terminată în anul 1878, când, sub păstorirea preotului Ilie Ioanovici, comitetul parohial a hotărât „să se procure toate materialele trebuincioase de tâmplărie și până la începerea anului școlar următoriu să se ridice școala.”³⁷ În aceeași hotărâre a comitetului parohial se menționa că tot pe anul școlar viitor se va organiza un concurs pentru un învățător calificat. Pentru realizarea obiectivului de a se termina școala erau împuterniciți: epitropul Ioan Boitoș, Constantin Boitoș, Ioan Teșculă și Mihai Boitoș.³⁸

În documente nu am întâlnit menționat locul unde era situată școala, însă alte informații ne pot indica acest lucru. Aproape sigur școala era situată mai în jos de biserică veche din mijlocul satului, în aceeași grădină. Ne bazăm atât pe informații orale,³⁹ cât și pe procesele verbale de arendare a pământului bisericii, care menționează un loc sub forma „grădina școlii și bisericii și mormintele” (loc arendat în anul 1882 lui Ilie Boitoș și lui Bodolean ...?).⁴⁰

Nu știm exact câte camere avea școala, dar știm că „odaia din apoi a școalei amenințată cu ruinarea” urma să fie demolată în anul 1909, materialul rezultat trebuia valorificat în bani „reparându-se apoi acoperișul școalei rămase”.⁴¹

³⁴ Arhiva Școlii Generale Boiu.

³⁵ Monografia Județului Târnava Mare, 1943, p. 320.

³⁶ Ibidem, p. 200.

³⁷ ³⁷ Însemnări ale preotului Dumitru Ionescu, consultate în iulie 2009, în fosta locuință din Alba Iulia, dosar nr.4, fila 9;

³⁸ Ibidem.

³⁹ Interviu din 28 august 2009 cu Ioan Țifrea (85 ani) și Aurel Șuteu (85).

⁴⁰ Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond – Parohia Ortodoxă Topa, dosar nr.4, fila 11;

⁴¹ Ibidem, fila 19;

Cheltuielile școlii erau suportate de comunitate, inclusiv plata învățătorului. Dintre învățătorii care au activat la Țopa înainte de 1918 an i-am întâlnit menționați în documente pe: Zaharie Drăghici (1880; era învățător și la Boiu), Ioan Munteanu (1895), Partenie Crișan (1903) – ordinea este cronologică, nu am putut stabili perioada exactă în care au activat.⁴²

Populația școlară nu era foarte numeroasă și nici nu avea cum dacă ne gândim la ce populație avea localitatea. Informații despre *elevii de școală din Boiu Mic* avem de pe la 1872 și știm că erau în număr de 49 „*copii și copile*”.⁴³

În tabelul de mai jos am reținut cifrele „*copiilor obligați de școală*”, raportate la frecvența școlară, a elevilor cuprinși între vârsta de 6 -15 ani, pe parcursul a doi ani școlari.⁴⁴

Nr. ctr.	Anul	<i>Copii obligați de școală</i>			<i>Frecvențează</i>	Observații
		Băieți	Fete	Total		
1	1873/1874	21	20	40	33	
2	1874/1875	19	18	37	34	„ <i>Nici unul de Țigani</i> ” (este menționat în document)

În ultimii trei ani înainte de unirea din 1918 media elevilor din Țopa a fost: înscriși 26, din care au frecventat 20 și au promovat 18.⁴⁵

După anul 1918 cursurile s-au desfășurat în continuare în fosta școală confesională care a devenit școală de stat până în anul 1926.

Școlile confesionale au avut un rol important, mai ales pentru români, în contextul politicii promovate de autoritățile austro-ungare. Comunitatea locală a înțeles rolul școlii și s-a implicat, cu mijloacele pe care le avea, în instruirea copiilor. După 1918, pentru maghiari școala confesională capătă o mai mare importanță, în noul contextul politic.

⁴² *Ibidem*, filele 11-23.

⁴³ *Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș*, Fond – Parohia reformată Boiu, dosar nr. 6, fila 36;

⁴⁴ *Ibidem*, filele 36-39.

⁴⁵ *Monografia Județului Târnava Mare*, 1943, p. 328;

CONFSSIONAL SCHOOLS IN THE BOIU COMMUNITY (Summary)

The first schools in Boiu were confessional schools. In the XIXth century there were two confessional schools: one of the orthodox Romanians and one of the reformed Hungarians.

The Reformed Confessional School of the Hungarians became from 1907 to 1918 a state school teaching in Hungarian language, and functioned until 1964.

The Orthodox Confessional School was built in 1901. The building of the school had 4 classrooms and functioned as a confessional school until 1918. After this year, the Orthodox Confessional school became a state school.

Cuvinte cheie: școală confesională, biserică, ortodoxă, reformată, Boiu, Țopa

Keywords: confessional school, church, orthodox, reformed, Boiu, Țopa.

UN SAS TRANSILVĂNEAN „NEBUN” - ÎNSĂ GENIAL GUSTO GRÄSER (1879 - 1958)

Virgil C. Jitariuc

Anul acesta (2019) se împlinesc 140 de ani de la nașterea lui Gusto Gräser. O notă într-un ziar sighișorean,¹ amintește de trecerea acestuia prin orașul nostru: „De câteva zile se află în orașul nostru un om ciudat. Poartă părul lung și barbă și este îmbrăcat în haine fanteziste², cam în felul în care ne închipuim că se îmbracă pelerinii pioși din orient. El este Gusto Gräser, un sas transilvănean, care așadar își urmează cărările sale proprii și ciudate. Asupra personalității sale nu ne putem forma o părere, deoarece nu am avut ocazia să cunoaștem concepția sa despre viață. Depindem astfel doar de descrierile care au fost făcute de alții despre el. În majoritatea acestora este prezentat ca fiind un „Naturmensch³”, însă prin aceasta caracterul său nu este conturat suficient. Trebuie mai degrabă spus, că el este un bărbat, care are curajul să afirme deschis ceea ce crede el că e bine. Dar el recunoaște doar o singură lege: Vocea sa lăuntrică; doar o singură poruncă: Să nu minți, și are un singur țel: de a trăi o viață îndrăzneată, plină de voieșie și de a-i încuraja și pe alții să facă la fel. Caută o patrie unde trăiesc oameni ce cunosc doar o lege: Omenia pură. Gusto Gräser creează în afară de aceasta poezii, pe care le scrie pe cartonașe colorate, care apoi le împarte oamenilor - și trăiește lângă Stuttgart, din ceea ce îi oferă oamenii pentru ele. După cum auzim, Gusto Gräser are intenția de a ține aici în curând o prelegere cu titlul „Stelele și ne-stelele vieții”. Poate vom primi cu această ocazie și alte lămuriri asupra personalității sale.”

Cine a fost acest Gusto Gräser? Hermann Hesse,⁴ pentru care Gräser a fost un fel de „Guru”, fiind totodată model pentru multe din personajele scrierilor sale, îl descrie foarte punctual astfel:

¹ Schaessburger Zeitung, Sonnabend, den 8. April 1916, XLIV Jahrgang, p. 86

² Desculț sau purtând sandale romane, o tunică lungă până în pământ sau veșminte răvășite.

³ Om al naturii

⁴ Scriitor german, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în anul 1946. Este cunoscut pentru romanele sale *Der Steppenwolf* (Lupul de stepă), *Das Glasperlenspiel* (Jocul cu mărgelile de sticlă) și *Siddhartha*.

Gusto Gräser, viața lupului de stepă

*„Cine călătorește-n depărtare
Adesea vede lucruri ce-l uimesc.
Acasă-apoi le spune cu glas tare
Și-ai lui ca mincinos îl dojenesc.
Căci omul mărginit nu dă crezare
La tot ce ochii nu-i adevăresc.
Deci cei neștiutori eu nu m-aștept
Să creadă în cuvântul meu cel drept.*

(Herman Hesse, *Călătorie spre Soare-răsare*, 1932)⁵

Gustav Arthur Gräser,⁶ cunoscut ca Gusto Gräser, s-a născut pe 16 februarie 1879, la Brașov, într-o familie educată și evlavioasă, tatăl său fiind judecător districtual și senator, între strămoșii săi numărându-se și trei episcopi a bisericii evanghelice. Fratele său, Ernst H. Graeser (1884–1944) a fost sculptor și pictor. La vârsta de 15 ani, după absolvirea gimnaziului, a fost ucenicul unui artizan local, iar în anul 1896 a câștigat cu o sculptură a sa în lemn o medalie de aur, la expoziția mondială de la Budapesta. Din 1897 a studiat artele la Viena. S-a alăturat pentru scurt timp grupării artistice Humanitas a pictorului Diefenbach,⁷ însă pentru că nu dorea să se supună stilului autoritar al maestrului, s-a întors în Transilvania. Aici va picta în doar câteva săptămâni, tabloul-program „Puterea iubirii”⁸ care, inversând mitul păcatului biblic, reprezintă un cuplu evadând din lumea industrializată aflată în proces de autodistrugere, înspre o existență paradisiacă, în pace și în armonie cu natura.

La Brașov, în cetate, a început suferința sa. În cazematele cetății, condamnat pentru refuzul efectuării serviciului militar, pe peretele temniței i s-a arătat o viziune: o nesfârșită mulțime de fii ai pământului, râzând, - oamenii viitorului. „Hei, cum râd și râsună!” Unul dintre tinerii săi prieteni a editat o broșură inspirat de această viziune, „Cuvinte adresate unei trupe”, în speranța că din rândurile tinereții „se va naște sfânta companie care luptă însuflețită de iubire, pentru apariția imaginii omului nou; trupa care ne va răscumpăra „.

⁵ Sursa: Mihaela Kloos-Ilea / <https://povestisasesti.com/2014/02/16/gusto-graser-profetu-l-nomad-din-transilvania/> accesat în data de 23.09.2019.

⁶ Gräser își spunea adesea *Arthur Siebenbürger*, amintind de proveniența sa.

⁷ Karl Wilhelm Diefenbach (1851- 1913) pictor german, reformator social, considerat a fi „Părintele mișcărilor alternative”

⁸ Tabloul se află astăzi la muzeul Casa Anatta, de pe Monte Verità.

După 1899 rupe toate legăturile cu familia și anturajul, pribegind prin Europa. A luat legătura cu numeroși filosofi, artiști și reformatori, cum ar fi Rudolf Steiner, Gustav Landauer, Erich Mühsam, Alois Riehl și alții. A devenit repede personaj literar, de exemplu „Omul pădurii cu cel de al treilea ochi” la Hermann Hesse, sau „Nebunul întru Hristos” la Gerhard Hauptmann etc.. Trăia de pe urma vânzării poeziilor care le tipărea, și din plata prelegerilor ținute ocazional.

În toamna anului 1900, împreună cu fratele său, Karl și alții, avea să pună bazele coloniei utopice de la Monte Verità, lângă Ascona. Unitatea de idei în cadrul acesteia nu a putut fi realizată niciodată, adunându-se chiar de la început o ilustră varietate de scriitori, pictori, intelectuali și anarhiști, dar și apostoli ai sănătății și nutriției care nu aveau nicidecum aceleași concepte de viață. Henri Oedenkoven,⁹ unul din co-fondatorii coloniei, avea să cumpere la scurt timp un teren de 1,5 hectare cu suma de 150.000 franci pe Monte Verità, înființând aici un sanatoriu profitabil. În urma conflictelor ideatice, nefiind de acord cu direcția comercială și turistică spre care Oedenkoven orienta „colonia vegetariană”, în 1901, Gusto Gräser o părăsește, împreună cu majoritatea „locuitorilor” ei, pornind din nou în pribegie. După plecarea fondatorilor coloniei - în anii 1920 Monte Verità a fost transformat într-un hotel modernist care mai există și astăzi. Culmea dealului a continuat să atragă o varietate de oameni creativi și gânditori neconvenționali din toate zonele existenței umane. A fost mereu un binevenit refugiu pentru filosofi, gânditori liberi și artiști.

Fratele său Karl a rămas pe munte, unde a achiziționat un teren pe care a ridicat două case, creând o „regiune liberă”, pentru nonconformiști, dar mai ales pentru aceia care refuzau înrolarea. Gusto și fratele său cel mai mic, pictorul Ernst Heinrich Graeser, împreună cu mama lor, au găsit aici adeseori un loc pentru relaxare și creație.

Din 1903 Gusto avea să devină „proprietarul” unei caverne și a unei pajiști, pe care municipalitatea din Losone¹⁰ i-le făcuse cadou. Ca poet rătăcitor, naturist și sihastru, Gräser a devenit curând o atracție pentru liber cugetătorii și reformatorii din toată Europa. În grota sa în stâncă din pădurea din Arcegno, a trăit 1907 împreună cu el, tânărul Hermann Hesse, Gräser inițiind-l în învățăturile orientului. Împreună au studiat Bhagavad Gita și Tao Te King a lui Lao Tzu.

Deoarece dansau goi în lumina lunii în pădurea Arcegno, Gräser și adeptii lui erau cunoscuți în zona Ascona ca „balabiott” (dansatori nud). Dansurile lor ar fi avut însă un caracter religios, amintind de dansurile

⁹ Henri Oedenkoven (1875 -1935), comerciant, fiul unui industriaș înstărit din Anvers

¹⁰ Losone este o localitate în districtul Locarno, cantonul Ticino din Elveția.

călugărilor musulmani, a dervișilor. După spectacole de dans și recitări de poezie în Schwabing,¹¹ Gräser pleacă în anul 1911 împreună cu soția sa și șase copii - într-o căruță de construcție proprie, având un șarpe cioplit din lemn pe acoperiș - de la Munchen la Berlin.

Gräser a fost adesea atacat, mereu arestat și expulzat - în anul 1912, din Saxonia, iar în 1913 din Baden. În 1915 a fost exilat în Austria, unde a fost condamnat la moarte pentru neacceptarea înregimentării, însă după trei zile petrecute în celulă, a fost internat într-un ospiciu, ca „fiind posedat de idei confuze”. După externarea sa, a revenit la familia sa pe Monte Verità, unde a devenit un idol pentru mulți pacifiști europeni, care aveau să se strângă în preajma lui.

În anul 1915 Gräser a fost expulzat din Elveția, apoi din Bavaria și din nou din Baden. Împreună cu o „nouă turmă” de tineri și tinere, a cutreierat în 1920, nordul Bavariei și Turingia, într-o „Cruciadă a copiilor” („*Kinderkreuzzug*”), care avea să devină legendară datorită povestirii lui Hermann Hesse „*Die Morgenlandfahrt*”.¹²

Izgonit pentru a doua oară din Bavaria, avea să ajungă la Berlin, în anul 1927, unde a lucrat la „Muzeul anti-război” al lui Ernst Friedrich¹³ și a ținut o lungă serie de „dezbateri publice” în *Alexanderplatz*, piața centrală din Berlin.

După preluarea puterii de național-socialiști în 1933, Gräser a fost arestat de mai multe ori, interzicându-i se să mai scrie. În anul 1940 s-a refugiat la München, viața din Berlin devenind prea nesigură pentru el. Aici a supraviețuit anilor de teroare, locuind în mansardele unor prieteni binevoitori, unde avea să scrie și ultimele sale opere majore. După terminarea războiului Gusto Gräser a reapărut în cartierul Schwabing, timid și retras la masa sa într-o cârciumă, fiind cunoscut de clienți și ospătari, simplu ca „Profesorul”. În anul 1958, Gräser avea să părăsească această lume atât de ostilă lui, în singurătate și uitare, în mansarda sa din cartierul Freimann din München, fără a fi văzut un singur rând a amplei sale opere tipărit vreodată în formă de carte.

Mișcările alternative ale anilor 1960-70 l-au redescoperit pe Gusto Gräser, recunoscându-l ca precursor și personaj emblematic a conștiinței ecologice, colonia sa de pe Monte Verità fiind considerată „Leagănul mișcării alternative”. Autoarea mexicană Marcela Sánchez Mota îi înălță un altar în romanul ei „*La Otra Piel*” (Cealaltă piele, 2014), iar muzicianul

¹¹ Cartier boem în München

¹² *Călătoria spre soare-răsare, 1930*

¹³ Ernst Friedrich, 1894 - 1967, a fost un anarhio-pacifist, autor al lucrării *Krieg dem Kriege* (1924)

britanic Stewe Hackett¹⁴ spune într-o piesă a sa inspirată de Gräser: „*The mantle of attainment weighs heavy on his shoulders*” - Veșmântul devenirii apasă greu pe umerii săi.

Deseori, valoarea profețiilor nu este recunoscută în patria lor. Astfel este cu atât mai meritoriu faptul că o seamă de intelectuali transilvăneni l-au respectat foarte mult susținându-l chiar: Otto F. Jickeli, Adolf Meschendörfer, Heinrich Zillich, Dieter Schlesak, Hans Bergel și mulți alții. Cum scria Otto Jickeli în volumul său de debut „Die Karpaten” (1909) - „*Ar trebui să fim mândri că Gusto Gräser este Sas transilvănean ... Viața sa îndrăzneată ne dovedește că umanitatea are încă forța și curajul de a porni pe noi drumuri.*”

Ein Verrückter Siebenbürger Sachse - aber genial - Gusto Gräser (1879 - 1958)
(Zusammenfassung)

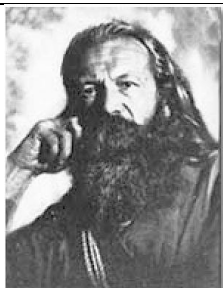
Ausgehend von einer Zeitungsnotiz in der Schäßburger Zeitung, vom 8. April 1916, in welcher von dem Besuch Gusto Gräsers in der Kokelstadt berichtet wird, und anlässlich der 140. Jährung seines Geburtstages, wird hier versucht den Lesern die Persönlichkeit dieses weniger bekannten Siebenbürger Sachsen näher zu bringen.

Es werden verschiedene Etappen seines bewegten Lebens, sowie der Einfluss Gräsers auf spätere Alternativbewegungen erwähnt.

Schlüsselworte: Gusto Gräser, Monte Verità, Schässburg, Alternativbewegungen, Naturmensch, Visionär.

Cuvinte cheie: Gusto Gräser, Monte Verità, Sighișoara, mișcări alternative, naturist, vizionar.

¹⁴ Steve Hackett, n. 1950, musician britanic, devenit cunoscut ca chitarist al grupului „Genesis”

1. Gustav Gräser

Gusto Gräser. Seit einigen Tagen weilt ein eigenartiger Mann in unserer Stadt. Er trägt lange Haare, langen Bart und ist in eine phantastische Kleidung gehüllt, so etwa wie man sich fromme Pilger aus dem Morgenlande vorstellt. Es ist Gusto Gräser, ein Siebenbürger Sachse, der also seine sonderbaren, eigenen Wege wandelt. Ueber seine Persönlichkeit können wir uns kein Urteil bilden, da wir nicht in der Lage waren, seine Lebensanschauung kennen zu lernen. Wir sind daher auf Mitteilungen über ihn angewiesen, welche von anderen gemacht wurden. In diesen heißt es, daß er von den meisten als „Naturmensch“ bezeichnet werde, doch sei damit sein Wesen nicht genügend gekennzeichnet. Es müsse vielmehr gesagt werden, daß er ein Mann sei, der den Mut besitze, sich zu dem zu bekennen, was er für richtig hält. Er kenne aber nur ein Gesetz: Seine innere Stimme; nur ein Gebot: Lüge nicht und nur ein Ziel: Ein mutiges, frohes Leben zu leben und andere dazu zu ermutigen. Er sucht nach einer Heimat, wo Menschen leben, die nur ein Gesetz kennen: Reine Menschlichkeit. Gusto Gräser verfaßt außerdem Gedichte, läßt sie auf bunte Karten drucken, verteilt sie unter die Menschen und lebt sonst bei Stuttgart mit Frau und Kindern davon, was ihm die Menschen dafür geben. Wie wir hören, gedenkt Gusto Gräser in der nächsten Zeit hier einen Vortrag zu halten unter dem Titel: „Sterne und Unsterne des Lebens“. Vielleicht erhalten wir bei dieser Gelegenheit näheren Aufschluß über sein Wesen.

2. Schaessburger Zeitung, Sonnabend, den 8. April 1916, XLIV Jahrgang, p. 86

PARTICIPAREA ROMÂNILOR DIN FOSTUL JUDEȚ ODORHEIU LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914-1918)

Alexandru Bucur
Vasile Mărculeț

Izbucnirea Primului Război Mondial, în anul 1914, a implicat participarea unui mare număr de locuitori români din Transilvania, în cadrul armatei austro-ungare. Până în 1918, la sfârșitul conflagrației mondiale, un număr mare de români transilvăneni au luptat pe diferitele fronturi în cadrul armatei austro-ungare, plătind un însemnat tribut de sânge. Alături de aceștia, la efortul de război al dublei monarhii au contribuit masiv și celelalte comunități locale.

Românii transilvăneni în Primul Război Mondial. Numărul românilor transilvăneni participanți la prima conflagrație mondială, în cadrul armatei austro-ungare, rămâne necunoscut cu exactitate. Diferitele cercetări, mai vechi sau mai recente, au condus la rezultate diferite.

Conform statisticii realizate de Teodor V. Păcățian, numărul acestora ar fi fost de 489.544 de persoane.¹ Dintre aceștia, 41.739 au căzut pe câmpul de luptă, 11.275 au murit în detenție, în pribegie, în spital sau acasă din cauza rănilor sau a bolilor contactate în timpul războiului, 29.839 au fost dați dispăruți, 343.387 s-au întors din război complet sănătoși, 25.406 au revenit acasă invalizi, iar 37.898 s-au întors răniți și bolnavi, dar ulterior s-au însănătoșit. Populația a dat contribuții benevole pentru armată, cifrate la suma aproximativă de 11.884.169 lei. Pagubele înregistrate în urma acțiunilor militare au fost mult mai mari și s-au ridicat la suma aproximativă de 285.598.471 lei.²

Într-un studiu realizat cu peste trei decenii în urmă, Liviu Maior susținea că au fost mobilizați 483.373 de români din Transilvania, cifră care reprezenta 52% din totalul soldaților transilvăneni și 5,3% din totalul soldaților austro-ungari.³ Potrivit aceluiași autor, dintre românii mobilizați, 449.796 soldați și ofițeri, adică 92,4% au fost trimiși la partea activă, fiind

¹ T.V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918* (citată, în continuare, Păcățian 1923a), în „Transilvania”, LIV, 1923, 1-2, p. 50; T.V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918* (citată, în continuare, Păcățian 1923b), Sibiu, 1923, p. 21.

² Păcățian 1923a, p. 49; Păcățian 1923b, p. 20.

³ L. Maior, *Soldați români din armata austro-ungară*, în vol. „Civilizație medievală și modernă românească”, îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 357.

repartizați unităților din prima linie, și doar 34.578, respectiv 7,6% au fost distribuiți la partea sedentară pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc.⁴ Dintre militarii români repartizați la partea activă 52.954 au căzut pe diferitele câmpuri de luptă, iar alți 25.402 au rămas invalizi.⁵

Potrivit calculelor de dată mai recentă, realizate de Ioan I. Șerban, care valorifică informațiile transmise de Octavian C. Tăslăuanu, numărul românilor din Transilvania și Bucovina, încorporați în armata austro-ungară, s-ar fi ridicat la peste 651.000 soldați, subofițeri și ofițeri.⁶ În rândul acestora s-au înregistrat, în cei patru ani de război, 82.588 de morți și dispăruți și 63.304 de răniți, invalizi și bolnavi.⁷

Identificarea românilor transilvăneni participanți la Primul Război Mondial, din toate localitățile provinciei, a fost realizată în urma solicitărilor adresate de ASTRA autorităților locale. Inițiativa a aparținut ziaristului Teodor V. Păcățian, care a conceput modelul tabelului și a făcut demersuri repetate și insistente pentru completarea lui.⁸ În pofida acestor eforturi, ca urmare a dezinteresului manifestat de unii reprezentanți ai autorităților locale față de această inițiativă, rezultatele au rămas incomplete.⁹

Prezentarea documentelor. Studiul nostru își propune să prezinte aportul locuitorilor de naționalitate română din fostul județ Odorheiu. Demersul inițiat de noi se bazează pe un set de documente inedite, care apare cu titlul *XV. Județul Odorhei*, care este în realitate un centralizator al localităților rurale ale fostului județ Odorheiu (tabel nominal al localităților rurale) și un *Tablou* (tabel) *nominal* cu participanții din fosta comună urbană Odorheiu (azi Odorheiu Secuiesc, municipiu în jud. Harghita). Acestea sunt incluse în pachetul intitulat *Listele participanților la Primul Război Mondial*, aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, în Fondul *Astra*, pachet nr. 8, act nr. 8c.¹⁰ Din păcate, au fost înaintate doar 58 de *Tablouri nominale*, din cele 135 de localități care compuneau respectivul județ.¹¹

⁴ *Ibidem*, p. 357-358.

⁵ *Ibidem*, p. 358.

⁶ I.I. Șerban, *Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, 2-3, 1998-1999, p. 207, p. 207.

⁷ *Ibidem*, p. 208.

⁸ Păcățian 1923a, p. 32-50; Păcățian 1923b, p. 3-21.

⁹ Păcățian 1923a, p. 49; Păcățian 1923b, p. 20.

¹⁰ SJANSB, FA, 8c, 36 file.

¹¹ C. Martinovici, I. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite* (cit., în continuare, *Dicționarul Transilvaniei* 1921), Cluj, 1921, p. 33; *Împărțirea administrativă a României însoțită de Legea pentru unificarea administrativă și de Legea pentru organizarea administrației*

Documentele studiate de noi, pe care le reproducem în facsimil, în totalitate, conțin: primul, 3 file, numerotate de la 1 la 3; al doilea, o filă, numerotată 4. La primul document, fila 1r cuprinde doar denumirea actului, iar fila 3r conține o însemnare cu referire la județ, numărul de tabele primite și numărul celor care lipsesc, calculat eronat: „27 tablouri, 40 lipsesc”. Fila 1v conține 31 localități iar fila 2r, celelalte 27 localități și un centralizator („Total”), care înregistrează rezultatele celor două pagini ale localităților recensate.¹² Cel de-al doilea document conține date despre participanții din orașul Odorheiu.¹³ Setul a fost realizat în urma demersurilor ASTREI, pe lângă autoritățile locale. Inițiativa, în acest sens, a aparținut istoricului și ziaristului Teodor V. Păcățian, care a realizat calculele centralizatoare și a publicat rezultatele demersului său.¹⁴

Documentul centralizator, un tabel nominal al localităților rurale, cuprinde 10 rubrici principale. Patru dintre acestea sunt împărțite în alte 11 rubrici secundare. Dintre rubricile secundare, două sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, *actul* cuprinde 21 de rubrici (principale, secundare și subrubrici).¹⁵

1. Prima rubrică principală, *Numărul curent*, înregistrează în ordine crescătoare un număr de 58 de poziții. Acestea corespund celor 58 de localități recensate.

2. A doua rubrică principală este intitulată *Comunele din județ*. Ea cuprinde cele 58 de localități înregistrate, în ordine aproximativ alfabetică.

3. Cea de-a treia rubrică principală, *Poporațiunea română a comunei*, înregistrează numărul total de locuitori români ai fiecărei localități. Precizăm faptul că cifra reprezintă numărul locuitorilor români domiciliați în localitate la momentul completării tabelului de către autoritățile locale, nu la izbucnirea războiului.

4. Rubrica a patra principală, intitulată *Numărul celor decorați în cursul războiului*, înregistrează numărul decorațiilor din fiecare localitate. Nu sunt precizate nici numele celor decorați, nici numele sau clasele decorațiilor primite, nici numărul decorațiilor primite de fiecare.

comunale a orașului București (citată, în continuare *Împărțirea României 1926*), București, 1926, p. 236 (140 localități).

¹² Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, Fond ASTRA, *Listele participanților la Primul Război Mondial*, pachetul nr. 8, act nr. 8c: *XV. Județul Odorheiu* (citată, în continuare, SJANSB, FA, 8c), 36 file, f. 1r-3r.

¹³ *Ibidem*, f. 4r.

¹⁴ Păcățian 1923a, pass.; Păcățian 1923b, pass.

¹⁵ SJANSB, FA, 8c, f. 1r-3v.

5. A cincea rubrică principală, *S-au făcut contribuiri benevole pentru armată*, precizează doar valoarea totală, aproximativă, în lei, a contribuțiilor și donațiilor locuitorilor, pentru susținerea efortului de război. Actul nu precizează însă în ce au constat aceste contribuții benevole.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, *Pagubele de război ale comunei în total*, înregistrează valoarea totală, aproximativă, în lei, a pagubelor produse de război fiecărei localități recensate. În cadrul documentului nu sunt precizate nici contextul concret în care s-au produs aceste pagube, nici în ce au constat ele.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată *Au luat parte la mișcările impuse de război*, precizează pentru fiecare localitate numărul locuitorilor români concentrați în timpul războiului. Rubrica cuprinde alte două rubrici secundare, anume *Chemați fiind*, în care sunt înregistrați numeric toți cei concentrați în perioada conflagrației, în funcție de statutul avut în timpul războiului, și *Au fost refugiați*, care cuprinde numărul persoanelor care, în timpul războiului, din motive legate de acesta, și-au părăsit locuințele plecând în refugiu.

Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume: *La partea activă, ca soldați pe front*, care îi include numeric pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți; *La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc*, înregistrează numărul celor mobilizați ca necombatanți; *Pentru a fi arestați sau internați*, cuprinde numărul persoanelor indezirabile regimului dualist, care în timpul războiului au fost încarcerate sau deportate.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată *Soarta îndurată în timpul războiului*, precizează numeric situația celor mobilizați, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare. Prima rubrică secundară, *Morți pe câmpul de luptă*, înregistrează numărul celor căzuți pe front din fiecare localitate. A doua rubrică secundară *Morți în temniță, în pibegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor*, precizează numărul concentraților, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta. A treia rubrică secundară, *S-au reîntors acasă*, cuprinde numărul celor concentrați, care au supraviețuit războiului. A patra rubrică secundară, intitulată *Sunt dispăruți*, înregistrează numărul celor care au dispărut pe front.

Cea de-a treia rubrică secundară cuprinde alte trei subrubrici: *Ca invalizi*, în care sunt înregistrați numeric toți cei care au suferit în urma războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate; *Răniți, bolnavi, însă în prezent sănătoși*, îi cuprinde, de asemenea numeric pe cei care au

revenit din război cu diferite traume, precum răni sau boli, dar care până la data recenziării se însănătoșiseră complet.

9. A noua rubrică principală, intitulată *În urma decedaților și dispăruților au rămas*, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica cuprinde două rubrici secundare, anume *Văduve* și *Orfani*, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți sau dispăruți pe câmpul de luptă sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, *După clasele sociale au luat parte la mișcările impuse de război*, cuprinde alte trei rubrici secundare, *Intelectuali*, *Comercianți și meseriași* și *Plugari*. În cadrul celor trei rubrici secundare este înregistrat numărul celor concentrați din fiecare categorie socială.¹⁶

*

Documentul referitor la orașul Odorheiu, studiat de noi, conține doar o filă, 4.¹⁷ *Tabloul nominal* (Tabelul nominal) cuprinde 10 rubrici principale. Trei dintre acestea sunt împărțite în alte opt rubrici secundare. Două dintre rubricile secundare sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, *Tabloul nominal* cuprinde un total de 19 rubrici principale, rubrici secundare și subrubrici.

1. Prima rubrică principală, *Numărul curent*, înregistrează în ordine crescătoare, 5 poziții.

2. A doua rubrică principală, *Numele și Pronumele*, îi cuprinde pe toți cei recrutați, fără respectarea ordinii alfabete.

3. Cea de-a treia rubrică principală, *Născut în comuna*, înregistrează locul de naștere al celor recenzați, care locuiau în momentul respectivului demers la Odorheiu.

4. Rubrica a patra principală, intitulată *Ocupațiune civilă*, nominalizează profesiile și ocupațiile practicate de cei concentrați, în viața civilă.

5. A cincea rubrică principală, *Gradul avut în miliție*, precizează gradele militare deținute de cei mobilizați în timpul războiului.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, *A fost decorat cu medalia*, înregistrează denumirea ordenelor și decorațiilor primite de cei decorați în urma participării la război, gradul decorațiilor și numărul acestora.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată *A luat parte la mișcările impuse de război*, precizează pentru fiecare dintre cei concentrați statutul

¹⁶ *Ibidem*, f. 1v-2r.

¹⁷ *Ibidem*, f. 4r.

avut în timpul războiului. Rubrica conține alte două rubrici secundare, anume *Chemat fiind*, în care sunt înregistrați toți cei concentrați în timpul războiului, în funcție de statutul avut în timpul conflagrației, și *A fost refugiat*, care cuprinde persoanele care, în timpul războiului, din motive legate de acesta și-au părăsit locuințele plecând în refugiu. În cazul Odorheiului, documentul nu înregistrează niciun refugiat de naționalitate română.

Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume: *La partea activă ca soldat pe front*, care îi include pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți; *La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc*, care îi include pe toți cei mobilizați ca necombatanți; *Pentru a fi arestat sau internat*, înregistrează persoanele indezirabile regimului dualist, care în timpul războiului au fost încarcerate sau deportate.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată *Soarta îndurată în timpul războiului*, precizează situația fiecărei persoane concentrate, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare. Prima rubrică secundară, *Mort pe câmpul de luptă*, îi înregistrează pe cei căzuți pe front. A doua rubrică secundară, *Mort în temniță, în pribegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor*, include toate persoanele concentrate, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta. A treia rubrică secundară, *S-a reîntors acasă*, îi cuprinde pe toți concentrații, care au supraviețuit războiului. A patra rubrică secundară, intitulată *Dispărut*, îi înregistrează pe toți cei care au dispărut pe front.

Cea de-a treia rubrică secundară conține alte trei subrubrici: *Ca invalid*, în care sunt înregistrați toți cei care au supraviețuit războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate; *Rănit, bolnav, însă în prezent sănătos*, îi cuprinde pe cei care au revenit din război cu diverse traume, precum răni sau boli, dar care până la data recenzării se însănătoșiseră.

9. A noua rubrică principală, intitulată *În urma decedatului sau dispărutului a rămas*, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica conține două rubrici secundare, anume *Văduvă* și *Numărul orfanilor*, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți pe câmpul de luptă, dispăruți sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, *Observare*, cuprinde diferite observații, precizări și adnotări referitoare la unele aspecte, care nu au fost incluse în celelalte rubrici sau căroră nu li s-a consacrat o rubrică proprie.

Conținutul documentelor. *Tabloul nominal* cu localitățile rurale recenzează 58 de așezări cu acest statut, din cele 135 existente în județ la data

respectivă,¹⁸ Pentru că, majoritatea localităților din fostul județ Odorheiu fac parte din județul Harghita, am trecut – în paranteză – județul din care acum fac parte celelalte și, tot în paranteză, 0, acolo unde nu au avut participanți la război. Localitățile sunt înregistrate în ordine aproximativ alfabetică, împreună cu numărul de locuitori români pe care îl aveau, astfel: [1r] XV. Județul Odorhei [1v] 1. Aldea, 69 (0); 2. Atid, 6; 3. Archida (azi Archita, jud. Mureș), 342; 4. Avramești (azi Avrămești), 9; 5. Bățanii mici (azi Bățanii Mici, jud. Covasna), 37 (0); 6. Beia (jud. Brașov), 345; 7. Bezid (jud. Mureș), 7; 8. Bezidul nou (azi Bezidu Nou, jud. Mureș), 90; 9. Bodogaia, 11 (0); 10. Bordoșiu (jud. Mureș), 5; 11. Brădești, 4 (0); 12. Brăduț (jud. Covasna), 10; 13. Călugăreni, 26 (0); 14. Cobătești, 4; 15. Comănești, 45 (0); 16. Corund, 3 (0); 17. Crăciunel, 151 (0); 18. Cristur (azi Cristuru Secuiesc, oraș), 45; 19. Cușmed, 3 (0); 20. Dârjiu, 3 (0); 21. Dealul (azi Dealu), 7 (0); 22. Doboșeni (jud. Covasna), 224; 23. Drăușeni (jud. Brașov), 340; 24. Eliseni, 5 (0); 25. Feleag (jud. Mureș), 531; 26. Filea (jud. Mureș), 34; 27. Forteni, 3 (0); 28. Goagiu, 104; 29. Heculian (azi Herculian, jud. Covasna), 39 (0); 30. Jacul săcuesc (azi Jacodu, jud. Mureș), 5; 31. Jimbor (jud. Brașov), 283; [2r] 32. Lueta, 81 (0); 33. Lupeni, 11 (0); 34. Lutița, 3 (0); 35. Mărtinuș (azi Mărtiniș), 4 (0); 36. Merești, 97; 37. Mugeni, 3 (0); 38. Ocland, 8 (0); 39. Ocna de sus (azi Ocna de Sus), 2 (0); 40. Păuleni, 5 (0); 41. Petca (azi Petecu), 22 (0); 42. Porumbenii mari (azi Porumbenii Mari), 96; 43. Porumbenii mici (azi Porumbenii Mici), 7 (0); 44. Praid, 22 (0); 45. Racoșul de sus (azi Racoșu de Sus, jud. Covasna), 29 (0); 46. Roaua (azi Roua, jud. Mureș), 35; 47. Săcel (jud. Harghita), 409; 48. Sătmare (azi Satu Mare), 109; 49. Secueni (azi Secuieni), 12; 50. Sedriaș (azi Mureni, jud. Mureș), 9 (0); 51. Simonești (azi Șimonești), 42; 52. Șiclod, 3 (0); 53. Șoimoșul mare (azi Șoimoșu Mare), 4; 54. Tilișoara (azi Tălișoara, jud. Covasna), 21; 55. Ulcani, 6 (0); 56. Vârghiș (azi Vârghiș, jud. Covasna), 268; 57. Vidacutul rom. (azi Vidăcut), 409; 58. Vidacutul ung[uresc] (înglobat la Vidăcut), 150.¹⁹

¹⁸ C. Martinovici, N. Istrati, *op. cit.*, p. 33; *Împărțirea României 1926*, p. 236.

¹⁹ SJANSB, FA, 8c, f. 1r-2r; Pentru denumirile actuale a se vedea: C. Martinovici, N. Istrati, *op. cit.*, p. 33-34; *Împărțirea României 1926*, p. 236, 327; C. Suciu, *Dicționarul localităților din Transilvania*, vol. I-II, București, 1967-1968, pass.; I. Iordan, P. Gâstescu, I.D. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, pass.; Eliza Ghinea, D. Ghinea, *Localitățile din România. Dicționar*, București, 2000, pass.; *Codul poștal al localităților din România*, vol. I, București, 2003, pass.; *Lista de localități din:* jud. Brașov, https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Brașov (accesat: 20.06.2019); jud. Covasna, https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Covasna (accesat: 10.07.2018); din jud. Harghita, https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Harghita (accesat: 15.07.2019); din județul Mureș,

Potrivit conținutului documentelor analizate, la momentul redactării acestora, în fostul județ Odorheiu trăiau 5.114 (4.657+457)²⁰ locuitori de naționalitate română,²¹ reprezentând aproximativ 4,28% din totalul locuitorilor din fostul județ Odorheiu (119.385) și 0,17% din cel al românilor transilvăneni și bănățeni.²²

Între 1914 și 1918 din rândul locuitorilor români au fost concentrați, sub diferite forme, pentru a lua parte la prima mare conflagrație mondială, un număr de 691 (686+5) locuitori de naționalitate română.²³ Aceștia au reprezentat 0,14% din totalul românilor transilvăneni mobilizați, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian și de Liviu Maior sau 0,11%, conform datelor lui Ioan I. Șerban. Dintre aceștia, un număr de 561 (558+3) au fost încadrați la partea activă, ca soldați pe front, reprezentând: 81,19% din totalul mobilizaților odorheieni; 0,12% din totalul românilor transilvăneni mobilizați la partea activă, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior. La partea sedentară, pentru activități auxiliare sau mobilizați pe loc, au participat 130 (128+2) persoane, reprezentând: 18,81% dintre concentrații români odorheieni; 0,38%, dintre românii transilvăneni mobilizați pe loc, conform calculelor furnizate de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior.²⁴ Se remarcă, prin numărul mare de participanți, localitățile: Feleag, cu 14 activi și 86 la partea sedentară;²⁵ Drăușeni, cu 72 activi și 11 la partea sedentară;²⁶ Săcel, cu 69 activi și 8 la partea sedentară;²⁷ Vidacutul Român, cu 65 activi și 2 mobilizați pe loc;²⁸ Archida, cu 41 activi și 3 la partea sedentară.²⁹

https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Mureș (accesat: 15.07.2019);
Localități cu nume schimbate: din jud. Brașov,
https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Județul_Brașov
(accesat: 21.06.2019); din jud. Covasna,
https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Județul_Covasna
(accesat: 21.06.2019); din jud. Harghita,
https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Județul_Harghita
(accesat: 16.07.2019); din jud. Mureș,
https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Județul_Mureș
(accesat: 18.07.2019).

²⁰ În paranteză vom trece numărul total al locuitorilor din localitățile urbane+Odorheiu.

²¹ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

²² *Anuarul Statistic al României 1922 / Annuaire Statistique de la Roumanie*, București, 1923, p. 23, 27.

²³ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

²⁴ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

²⁵ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, nr. crt. 25.

²⁶ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 23.

²⁷ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 47.

²⁸ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 57.

²⁹ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 3.

Autoritățile austro-ungare nu i-au scăpat din vedere nici pe cei ostili dublei monarhii. Ca urmare, între 1914 și 1918, un număr de 3 (3+0) locuitori români au fost reținuți pentru a fi înțemnițați sau internați în lagăre, cel mai probabil datorită implicării lor în lupta națională (0,17% din totalul românilor transilvăneni omonimi), iar 3 (3+0) au ales calea refugiului (0,09% din totalul românilor transilvăneni refugiați).³⁰ Dintre localitățile care au avut astfel de cazuri, nominalizăm următoarele: Săcel, cu 3 reținuți;³¹ Drăușeni, 2 refugiați;³² Jimbor, un refugiat.³³

Totalul celor care au fost implicați în acțiunile impuse de război s-a ridicat, conform documentului, la un număr de 697 (692+5) persoane (0,14% din totalul românilor transilvăneni implicați). Dintre aceștia, pe categorii sociale, situația a fost următoarea: 16 (16+0) au fost intelectuali, reprezentând 2,30% din participanții odorheieni și 0,24% din totalul intelectualilor ardeleni implicați; 40 (37+3) comercianți și meseriași, reprezentând 5,74% din participanții odorheieni și 0,27% din totalul comercianților și meseriașilor ardeleni implicați iar 641 (639+2) agricultori (plugari), reprezentând 91,96% din participanții odorheieni și 0,14% din totalul agricultorilor ardeleni implicați.³⁴ Cei mai mulți intelectuali au provenit din localitățile rurale: Cristur, 8;³⁵ Drăușeni și Săcel, câte 3;³⁶ Jimbor și Vidacutul Român, câte 1.³⁷ Numărul cel mai important de comercianți și meseriași a provenit din următoarele localități: Drăușeni, 17;³⁸ Vârghiș, 4;³⁹ Porumbenii Mari, 3;⁴⁰ Archiva, Beia și Șoimoșul Mare, câte 2.⁴¹ Agricultorii cei mai numeroși au fost mobilizați din localitățile: Feleag, 99;⁴² Săcel, 77;⁴³ Vidacutul Român, 66;⁴⁴ Drăușeni, 65.⁴⁵

Pierderile suferite au fost, de asemenea, însemnate. Din rândul celor mobilizați, 59 (59+0) participanți au căzut pe front, reprezentând 8,46% din

³⁰ *Ibidem*, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

³¹ SJANSB, FA, 8c, f. 2r, nr. crt. 47.

³² *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 23.

³³ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 31.

³⁴ *Ibidem*, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

³⁵ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, nr. crt. 18.

³⁶ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 23; 2r, nr. crt. 47.

³⁷ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 31; 2r, nr. crt. 58.

³⁸ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 23.

³⁹ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 56.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 42.

⁴¹ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 3, 6; 2r, nr. crt. 53.

⁴² *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 25.

⁴³ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 47.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 57.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 3.

participanții odorheieni și 0,14% din totalul omonimilor ardeleni, alți 29 (29+0) au murit în detenție, în pibegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, reprezentând 4,16% din participanții odorheieni și 0,26% din totalul omonimilor ardeleni iar 89 (89+0) au fost dați dispăruți, reprezentând 12,77%⁴⁶ din participanții odorheieni și 0,30% din totalul ardelenilor dispăruți. Localitățile care au avut cel mai mult de suferit, prin decesul participanților pe câmpul de luptă, au fost: Săcel, 11;⁴⁷ Vidacutul Român, 10;⁴⁸ Drăușeni și Feleag, câte 8;⁴⁹ Porumbenii Mari și Vârghiș, câte 5.⁵⁰ Cei mai numeroși participanți la conflagrație, care au decedat în detenție, în pibegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, au provenit din următoarele localități: Drăușeni și Săcel, cu câte 8;⁵¹ Jimbor și Vidacutul Român, cu câte 5.⁵² Numărul cel mai mare de dispăruți a fost din localitățile: Feleag, 11;⁵³ Jimbor, 9;⁵⁴ Doboșeni, 7;⁵⁵ Drăușeni și Vidacutul Român, câte 5.⁵⁶

La sfârșitul războiului au revenit acasă un număr de 556 (552+4) persoane (79,77% dintre participanții odorheieni și 0,14% din totalul ardeleni reveniți), dintre care, 420 (418+2) deplin sănătoase (60,26% din participanții odorheieni și 0,12% din totalul omonimilor ardeleni), 97 (96+1) rănite sau bolnave (13,92% din participanții odorheieni și 0,25% din totalul omonimilor ardeleni), care până la data realizării recenzării s-au însănătoșit complet și 39 (38+1) invalide (5,59% din participanții odorheieni și 1,15% din totalul invalizilor ardeleni).⁵⁷ Localitățile rurale care au avut cel mai mare număr de răniți sau bolnavi au fost: Săcel, 32;⁵⁸ Doboșeni și Reaua, câte 7;⁵⁹ Archiva, Feleag, Filea și Vidacutul Român, câte 5.⁶⁰ Cei mai mulți participanți la război, care s-au întors cu diverse invalidități, au fost mobilizați din

⁴⁶ *Ibidem*, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁴⁷ SJANSB, FA, 8c, f. 2r, nr. crt. 47.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 57.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 23, 25.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 42, 56.

⁵¹ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 23; 2r, nr. crt. 47.

⁵² *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 31; 2r, nr. crt. 57.

⁵³ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 25.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 31.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 22.

⁵⁶ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 23; 2r, nr. crt. 57.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁵⁸ SJANSB, FA, 8c, f. 2r, nr. crt. 47.

⁵⁹ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 22; 2r, nr. crt. 46.

⁶⁰ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 3, 25, 26; 2r, nr. crt. 57.

următoarele localități rurale: Săcel și Vârghiș, câte 6;⁶¹ Beia, 4;⁶² Drăușeni, Feleag, Jimbor, Merești și Vidacutul Unguresc, câte 3.⁶³

Actele de curaj și vitejie au fost recompensate prin acordarea de decorații ale statului austro-ungar. Din totalul celor participanți la război, un număr de 56 au fost decorați, reprezentând 9,98% din participanții odorheieni și 0,13% din totalul românilor ardeleni decorați.⁶⁴ Toți au provenit din localitățile rurale. Cei care s-au remarcat prin cele mai multe fapte de vitejie și au fost decorați au provenit din următoarele localități: Vidacutul Român, 9;⁶⁵ Săcel, 8;⁶⁶ Cristur, Porumbenii Mari și Secueni, câte 4.⁶⁷

Grav afectate au fost familiile celor morți sau dispăruți. În urma acestora au rămas 41 (40+1) de văduve, reprezentând 0,11% din totalul văduvelor transilvănene și 89 (89+0) de orfani, reprezentând 0,11% din totalul general al orfanilor transilvăneni.⁶⁸ Localitățile rurale care au înregistrat cel mai mare număr de văduve și orfani au fost următoarele: Drăușeni, cu 9 văduve și 14 orfani;⁶⁹ Feleag, cu 7 văduve și 13 orfani;⁷⁰ Jimbor, cu 5 văduve și 13 orfani.⁷¹

Informațiile cuprinse în document evidențiază, de asemenea, efortul de război al comunităților rurale. Potrivit actului analizat, donațiile și contribuțiile benevole ale locuitorilor din respectivele localități s-au ridicat, pe parcursul războiului, la valoarea de 15.810 (15.810+0) lei, reprezentând 0,13% din contribuția Transilvaniei.⁷² De câteva ori mai mari au fost însă pagubele suferite. Acestea s-au ridicat la valoare totală de 208.000 (208.000+0) lei.⁷³ reprezentând 0,07% din valoarea pagubelor înregistrate în Transilvania. Cele mai importante contribuții benevole au provenit din localitățile: Drăușeni, 10.000 lei;⁷⁴ Archida, 5.000 lei;⁷⁵ Vidacutul Unguresc,

⁶¹ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 47, 56.

⁶² *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 6.

⁶³ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 23, 25, 31; 2r, nr. crt. 36, 58.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁶⁵ SJANSB, FA, 8c, f. 2r, nr. crt. 57.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 47.

⁶⁷ *Ibidem*, f.: 1v, nr. crt. 18; 2r, nr. crt. 42, 49.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁶⁹ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, nr. crt. 23.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 25.

⁷¹ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 31.

⁷² *Ibidem*, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁷³ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, 2r, 4r; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁷⁴ SJANSB, FA, 8c, f. 1v, nr. crt. 23.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 3.

560 lei;⁷⁶ Filea, 250 lei.⁷⁷ Au suferit cele mai mari pagube, următoarele localități: Filea, 150.000 lei;⁷⁸ Drăușeni, 30.000 lei;⁷⁹ Porumbenii Mari, 18.000 lei;⁸⁰ Săcel, 10.000 lei.⁸¹

Considerații finale. Desfășurarea Primului Război Mondial și-a pus amprenta și asupra locuitorilor români și a comunităților rurale locuite de aceștia, din fostul județ Odorheiu. În acțiunile impuse de război a fost implicat un număr de 697 de persoane, din cele 59 de localități recensate. Dintre aceștia, 16 au fost intelectuali, 40 comercianți și meseriași, iar 641 agricultori.

Între 1914 și 1918 din rândul locuitorilor români ai respectivelor localități au fost concentrați sub diferite forme, pentru a lua parte la prima mare conflagrație mondială, un număr de 691 de persoane. Din rândul celor chemați sub arme, un număr de 561 au fost încadrați la partea activă, ca soldați pe front, iar 130 la partea sedentară, pentru activități auxiliare sau mobilizați pe loc. Alți 3 locuitori români au fost reținuți pentru a fi înțemnițați sau internați în lagăre, cel mai probabil datorită implicării lor în lupta națională, iar 3 au ales calea refugiului.

În timpul războiului, din rândul celor mobilizați, 59 de locuitori au căzut pe front, alți 29 au murit în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, iar 53 au fost dați dispăruți. La sfârșitul războiului, numărul supraviețuitorilor a fost de 556 persoane. Dintre acestea, 420 s-au întors acasă deplin sănătoase, 97 rănite sau bolnave, care ulterior aveau să se însănătoșească complet, și 39 invalide.

Actele de curaj și vitejie au fost recompensate cu un număr de 56 de decorații. În urma morților și dispăruților au rămas 41 văduve și 89 orfani. Comunitățile județului și-au adus propria contribuție la susținerea efortului de război. Donațiile și contribuțiile benevole ale locuitorilor din respectivele localități s-au ridicat pe parcursul conflagrației la valoarea de aproximativ 15.810 lei. Totodată, acestea au suferit pagube care s-au ridicat la valoarea totală de aproximativ 208.000 de lei.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 58.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 26.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 26.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 23.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 42.

⁸¹ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 47.

**ROMANIANS FROM THE FORMER COUNTY OF ODORHEI PARTICIPATED
IN THE FIRST WORLD WAR (1914-1918)
(Abstract)**

The First World War also marked the lives of the Romanian inhabitants and the communities in which they lived that were part of the former-county Odorhei. In the actions imposed by the war were involved 697 persons from the 59 localities reviewed.

Between 1914 and 1918 from the localities of the county were concentrated 691 Romanian inhabitants. Among those called to arms, 561 were employed in the active part, as soldiers on the frontline, and 130 in the sedentary part for auxiliary activities or mobilized on the spot. 3 other Romanian inhabitants were detained to be incarcerated or imprisoned in camp most likely because of their involvement in the national fight and 3 of them chose the path of refuge.

During the war, among the Romanians mobilized, 59 died on the front, 29 died in detention, in exile, due to the diseases they caught or from the injuries and 53 went missing. At the end of the war the number of survivors was 556. 420 of them returned home fully healthy, 97 ill or injured which afterwards would make a full recovery and 39 of them disabled. 56 medals were received. Those that were dead or had disappeared left behind 41 widows and 89 orphans.

The communities of the county had their own contribution in sustaining the war. The donation and voluntary contributions made by the inhabitants of those communities reached a total value of 15,810 lei during the entire war. At the same time, they suffered damages that reached a total value of 208,000 lei.

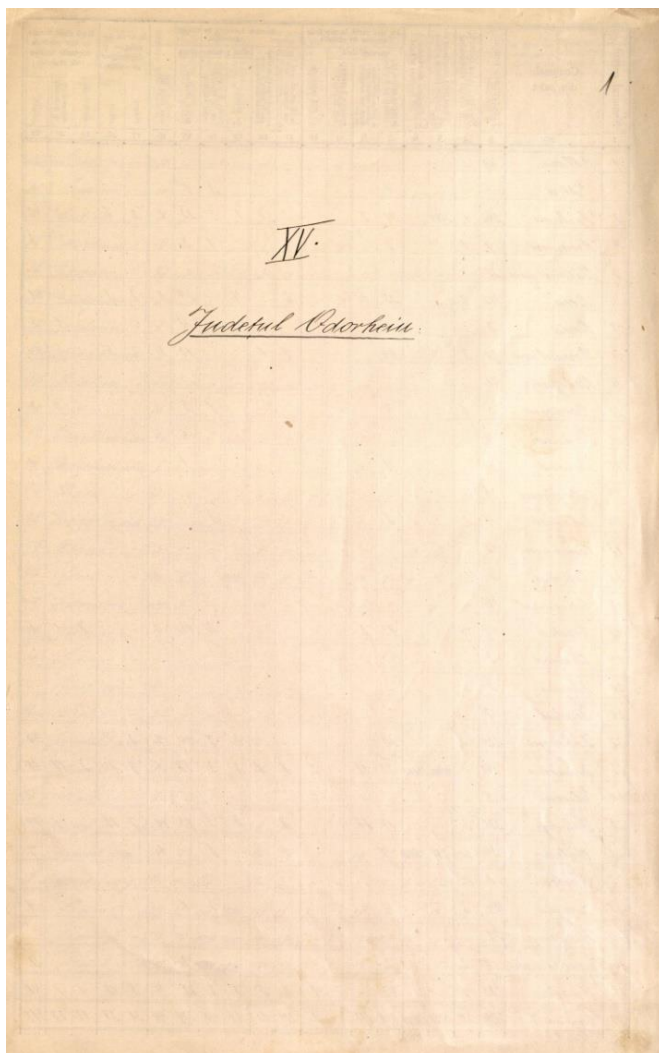
Cuvinte cheie: Odorhei, români, ofițeri, soldați, subofițeri, plugari, comr, intelectuali.

Keywords: Odorhei, Romanians, officers, soldiers, NCOs (noncommissioned officers), farmers, officials, craftsmen, intellectuals.

ANEXA

FACSIMILE

1. Centralizator al localităților rurale din fostul județ Odorheiu, f. 1r-2r, 3r (integral)

F. 1r

Numarul curent	Comunele din județ	Poporului român a comunei	Numărul celor decorați în cursul războiului		Populația de război în Lei	Pagube de război ale comunei în total	Au luat parte la mișcările impuse de război			Soartea îndurată în timpul războiului						În urma de colapților și disrupțiilor an rămas		După clase sociale au luat parte la mișcările impuse de război			
			în partea din față	în partea din spate			în partea din față	în partea din spate	în partea din față	în partea din spate	în partea din față	în partea din spate	în partea din față	în partea din spate	în partea din față	în partea din spate	în partea din față	în partea din spate	în partea din față	în partea din spate	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
1	Alsea	69	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
2	Alid	6	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	-	4	
3	Arhida	342	1	500	-	41	3	-	-	2	1	1	5	33	2	2	6	-	2	42	
4	Aranyos	9	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	3	
5	Bălenii noi	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
6	Băia	315	1	-	-	33	10	-	-	2	-	4	-	34	3	2	3	-	2	41	
7	Băia	7	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	1	3	
8	Băia nouă	90	2	-	-	14	-	-	-	1	1	-	-	10	2	2	5	-	-	14	
9	Bălașa	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
10	Bălașa	5	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	1	3	
11	Bălașa	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
12	Bălașa	10	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
13	Bălașa	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
14	Bălașa	4	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	1	2	
15	Bălașa	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
16	Bălașa	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
17	Bălașa	151	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
18	Bălașa	45	4	-	-	12	3	-	-	-	-	-	2	13	-	-	-	8	1	6	
19	Bălașa	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
20	Bălașa	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
21	Bălașa	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
22	Bălașa	224	-	-	-	30	-	-	-	-	-	2	7	14	7	3	4	-	-	38	
23	Bălașa	340	1	1000	1000	72	11	-	2	8	8	3	3	58	5	9	14	3	17	65	
24	Bălașa	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
25	Bălașa	531	3	-	-	14	86	-	-	8	-	3	5	73	11	7	13	-	1	99	
26	Bălașa	34	-	250	1200	7	-	-	-	1	-	-	5	-	1	-	-	-	-	7	
27	Bălașa	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
28	Bălașa	104	3	-	-	4	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	-	4	
29	Bălașa	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
30	Bălașa	5	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	
31	Bălașa	223	1	-	-	42	-	-	1	2	5	3	2	22	9	5	13	1	1	41	
	Pageina I	1741	24	1220	1000	290	113	-	3	24	15	16	40	271	40	34	58	12	27	367	

F. 1v

Numărul curent	Comunele din județ	Populația română a comunei	Nu s-au dat decorații în cursul războiului	S-au dat decorații în cursul războiului	Pagubele de război ale comunei în total	Au luat parte la mișcările impuse de război				Scătesc îndurați în timpul războiului						În urma deceselor și disparițiilor		După darea socotelor mișcările impuse de război		
						în partea activă, ca soldați pe front	în partea activă, ca voluntari	în partea activă, ca răniți, bolnavi, în urma războiului	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți	au fost răniți
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
32	Lăcota	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
33	Lăpșeni	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
34	Lăuța	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	Marținești	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Morade	97	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
37	Mugeni	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
38	Nelani	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Ona de sus	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Păulești	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Păuca	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Părmănești mare	98	4	-	100	20	-	-	-	5	-	-	11	4	3	5	-	3	17	-
43	Părmănești mic	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
44	Praid	22	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4
45	Răcoșul de sus	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
46	Răcoș	35	1	-	-	8	-	-	-	-	-	1	7	-	-	-	-	-	-	8
47	Săcel	409	8	-	1000	69	8	3	-	11	8	6	32	22	1	-	6	3	-	77
48	Sătmăre	109	3	-	-	14	-	-	-	1	-	2	1	10	-	-	3	-	-	14
49	Săveni	12	4	-	-	4	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
50	Săvârș	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
51	Săvârșeni	46	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3
52	Săvârș	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
53	Săvârșul mare	4	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	2	2	-
54	Săvârș	21	-	-	-	4	-	-	-	-	-	3	-	1	-	-	-	1	3	-
55	Ulceni	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
56	Vărgheș	268	1	-	-	39	3	-	-	5	-	6	2	28	1	3	8	-	4	38
57	Vidațul rom.	409	9	-	-	65	2	-	-	10	5	1	5	41	5	3	7	1	-	68
58	Vidațul ung.	150	1	34	-	31	2	-	-	3	1	3	2	24	-	1	2	-	-	33
	Popina II	1167	32	56	2100	268	15	3	-	35	14	22	56	197	12	10	34	4	10	272
	Popina I	379	24	1230	1000	290	113	-	3	24	15	16	40	274	40	30	57	12	27	367
	Total	9657	56	1531	2100	558	128	3	3	59	29	38	96	418	52	40	89	16	37	619

F. 2r

Județul: _____ Comuna: _____
Plasa: _____ Poporațiunea română suflete. _____

Tablou nominal
despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Numărul curent	Numele și pronumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la miliție	A fost decorat cu medalie	A luat parte la mișcările impuse de război				Soarta îndurată în timpul războiului				Observare			
						Chiamat fiind	În activitate	A fost refugiat	moart pe câmpul de luptă	S'a reîntors acasă	ca invalid	deplin sănătos	disparut				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
<i>Județul Odorheiu</i> <i>27 tabloani</i> <i>lipire 40.</i>																	

F. 3r

2. Tablou nominal al comunei urbane Odorheiu, f. 4r

Județul: Odorheiu Comuna: urbana: Odorheiu
Plasa: _____ Poporațiunea română 97% suflete.

Tablou nominal 4.

despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Numărul curent	Numele și pronumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gratul avut la miliție	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările impuse de război		S-a reîntors în timpul războiului		S-a reîntors acasă		Observare						
						Chiamat fiind	a fost refugiat	moartea în război, în prilejul la care, în urma boalei sau altor	ce a învins în război, în prilejul la care, în urma boalei sau altor	ce a învins în război, în prilejul la care, în urma boalei sau altor	ce a învins în război, în prilejul la care, în urma boalei sau altor							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1.	Ioan Potor	Odorheiu	profesor	frontier	-	/										/	/	-
2.	Ioan Radu	Șirad	comerț	soldat	-	/						/						
3.	Camil Nicuș	Blaj	farm.	-	-	/						/						
4.	Demetri Sima	Șirad	comerț	șirad	-	/												
5.	Ioan Dan	Șirad	șirad	șirad	-	/												
Total						3	2					/	/	/	/			
Odorheiu la 25 Februarie 1922																		
Stefan Timbăreț primar						[Stampa: ROMANIA, Ministerul de Război, 1917] Ștefan Timbăreț primar												
[Stampa: 1317]																		

CONSIDERAȚII PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI GRECO-CATOLIC ALEXANDRU NICOLESCU (1882-1941)

Răzvan Mihai Neagu

Una dintre cele mai importante personalități ale Bisericii Greco-Catolice a fost mitropolitul Alexandru Nicolescu (1882-1941). El s-a născut în 6 iulie 1882, la Tulgheș (comitatul Ciuc, azi jud. Harghita). Provenea dintr-o familie de origine bănațeană, tatăl său Ioan Nicolescu era comerciant, iar mama sa a fost Elena Dobrean.

¹ Alexandru Nicolescu a avut o formație intelectuală impresionantă, învățând la Gimnaziul Evanghelic din Reghin și la Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Blaj. Studiile începute în Transilvania au fost continuate la Roma în cadrul Colegiului Urban De Propaganda Fide (1898-1904), astfel că tânărul Alexandru a avut ocazia să se formeze intelectual în ambianța universitară a școlilor superioare papale din Cetatea Eternă, unde calitatea instruirii studenților era la cele mai înalte cote.² Alexandru Nicolescu nu a fost un simplu student. El și-a încununat pregătirea academică cu două doctorate obținute la Roma: în 1900 devine doctor în filosofie, iar în 1904 doctor în teologie.³ Strălucitele studii pe care le-a făcut la Roma l-au recomandat pentru o strălucită carieră în cadrul bisericii. În octombrie 1904 a fost hirotonit preot celib la Blaj de mitropolitul Victor Mihaly de Apșa.

Primii pași ai impresionantei sale cariere i-a făcut în administrația bisericească blăjeană. Ulterior, în anul 1905, Alexandru Nicolescu a optat pentru domeniul didactic, devenind în scurt timp unul dintre profesorii reprezentativi și exponențiali ai școlilor românești de la Blaj. Este numit prefect de studii și profesor de teologie morală și pastorală în cadrul Seminarului Teologic Arhidiecezan (1905)⁴. De asemenea, Nicolescu a mai

¹ Mirela Popa-Andrei (coord.), *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, p. 274.

² Ioan Mihaela Bonda, *De la périphérie de l'Empire vers la cite éternelle. La formation du clergé gréco-catholique roumain pendant la seconde moitié du XIXe siècle*, în *Transylvanian Review*, vol. XXII, Supplement No. 2, 2013, p. 160.

³ Cornel Sigmirean, *Intellectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2007, p. 211, nr. 1405; Szögi László, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2011, p. 182.

⁴ Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului*, Editura Demiurg, București, 1994, p. 134.

fost profesor interimar de istorie în cadrul Institutului Pedagogic Arhiepiscopesc.⁵

Între anii 1907-1908, Alexandru Nicolescu și-a desfășurat activitatea ca preot misionar în Statele Unite ale Americii pentru comunitatea de români greco-catolici din orașul Cleveland (statul Ohio), avându-i în grijă și pe românii din statele Pennsylvania, Illinois, Indiana și Virginia de Vest⁶. Aici a avut ocazia să cunoască la fața locului, lumea și societatea americană, precum și ideile și principiile pe care erau acestea construite. Revenit acasă din misiunea de peste Oceanul Atlantic, Alexandru Nicolescu își reia activitatea didactică la Blaj, în cadrul Seminarului, fiind totodată profesor de religie și limba germană la Institutul Pedagogic, dar și catihet (profesor de religie) la Școala pentru învățăceii de meserii și negustorii⁷. Pe plan bisericesc, el a fost asesor în cadrul Tribunalului matrimonial de a II-a instanță pentru diecezele sufragane.

Din această perioadă datează implicarea sa în viața politică din Austro-Ungaria, sprijinindu-i pe candidații români. Astfel, în contextul alegerilor pentru Parlamentul ungar de la Budapesta, el l-a însoțit și sprijinit în campania electorală pe avocatul Iuliu Maniu, care a candidat în cercul electoral parlamentar Vințu de Jos.⁸

Experiența acumulată pe plan didactic, în cadrul administrației bisericești, precum și în cadrul misiunii americane, l-au recomandat pe Alexandru Nicolescu pentru postul de secretar al mitropolitului Victor Mihály de Apșa, oficiu în care a fost numit în anul 1913.

Distinsul cleric, deși ocupa un oficiu cu o mare răspundere la Blaj, a fost un apropiat al credincioșilor și mai ales al comunității românești din Transilvania, fapt care este atestat în presa vremii. Argumentăm această aserțiune cu un exemplu ilustrativ: între 4-7 aprilie 1914, Alexandru Nicolescu a condus o misiune sfântă la Valea Jidanului (la granița dintre Transilvania și Moldova), unde a fost primit de administratorul protopopesec al tractului Giurgeu, Vasile Urzică (viitor protopop de Alba Iulia).⁹

Perioada Primului Război Mondial a însemnat pentru Alexandru Nicolescu ocazia ascensiunii în carieră. Astfel, la 15 februarie 1916 a

⁵ *Șematismul veneratului cler al Arhiepiscopiei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1906*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopesc, p. 24.

⁶ Mirela Popa-Andrei (coord.), *Canonici*, p. 275.

⁷ *Șematismul veneratului cler al Arhiepiscopiei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1911*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, p. 18.

⁸ Ioan Tomole, *Românii din Transilvania în luptele național-electorale de la începutul secolului al XX-lea*, Editura Gutinul S.R.L., Baia Mare, 2001, p. 35-36.

⁹ *Unirea*, anul XXIV, Blaj, 23 aprilie 1914, nr. 40, p. 4.

devenit canonic teolog în cadrul Capitlului Catedralei din Blaj.¹⁰ Sensibil la suferințele și dramele războiului, Alexandru Nicolescu a donat în 1916, suma de 1100 de coroane pentru Orfelinatul din Blaj.¹¹

Deoarece, între septembrie 1916-iulie 1917, mitropolitul Victor Mihály de Apșa, alături de o mare parte a administrației bisericești centrale de la Blaj, a fost nevoit de autorități să se mute la Oradea, Alexandru Nicolescu a fost numit la 4 septembrie 1916, vicar general substitute.¹² Acest oficiu presupunea intermedierea legăturii între administrația centrală bisericească transferată temporar la Oradea și teritoriul arhiepiscopiei de Alba Iulia și Făgăraș. În 1917, la revenirea de la Oradea, Nicolescu a fost reconfirmat în oficiul pe care-l deținea din septembrie 1916.

În plin război mondial, la 4 decembrie 1917, a avut loc sfințirea ca episcop de Gherla a lui Iuliu Hossu, eveniment mareț și solemn, la care a luat parte și Alexandru Nicolescu.¹³

La începutul anului 1918 situația Bisericii Greco-Catolice a devenit foarte dificilă în urma morții mitropolitului Victor Mihály de Apșa la Oradea (21 ianuarie 1918). În acest context, Alexandru Nicolescu este numit controlor al Administrației Centrale Capitulare, la 25 ianuarie 1918¹⁴. După moartea mitropolitului amintit, Alexandru Nicolescu, în calitate de vicar substitut, îl va ajuta la conducerea mitropoliei pe vicarul capitular, Vasile Suciu.¹⁵

La sinodul electoral din mai 1918, Alexandru Nicolescu a fost unul dintre candidații pentru demnitatea de mitropolit, însă cel care a strâns cel mai mare număr de voturi a fost Vasile Suciu.¹⁶

Canonicul Alexandru Nicolescu a avut o importantă contribuție la Marea Unire. În 4 noiembrie 1918, el s-a numărat printre cei care au pus bazele Consiliului Național Român din Blaj. În discursul pe care l-a susținut cu acea ocazie, Nicolescu sublinia: *A răsărit pentru toate neamurile soarele dreptății. Noi, românii, din Blaj, care am stat totdeauna în fruntea mișcărilor naționale, nu ne vom retrage nici acum de la postul de onoare. Doina tânguitoare a poetului Coșbuc, se schimbă acum în cântare de biruință. Poetul Mureșianu a avut dreptate când a spus să ne unim în cuget*

¹⁰ *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 17 februarie 1916, nr. 15, p. 2.

¹¹ *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 24 februarie 1916, nr. 18, p. 2.

¹² *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 7 septembrie 1916, nr. 89, p. 1; Mirela Popa-Andrei (coord.), *Canonici*, p. 275.

¹³ *Unirea*, anul XXVII, Blaj, 11 decembrie 1917, nr. 74-75, p. 5.

¹⁴ Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate. Arhiepiscopia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, p. 242.

¹⁵ *Unirea*, anul XVIII, Blaj, 2 februarie 1918, nr. 8, p. 4.

¹⁶ *Unirea*, anul XXVIII, Blaj, 14 mai 1918, nr. 30, *passim*.

și simțiri. Evenimentele de azi confirmă adevărul profetic al acestor versuri. Să nu mai ezităm, în clipa când fiecare popor dispune liber asupra sorții sale. Azi suntem uniți cu toții în cuget și simțiri”.¹⁷ Conform unui ordin primit de la Consiliul Național Român Central de la Arad, la 11 noiembrie 1918, Consiliul Național din Blaj se transformă în Consiliul Național Român din comitatul Alba de Jos, canonicul Alexandru Nicolescu figurând printre membrii, fiind ales în importanta demnitate de vicepreședinte.¹⁸ Lui i-a venit sarcina să-i organizeze și să-i îndrume pe românii din zona Munților Apuseni. Astfel, această misiune descrisă ca *drum apostolic* i-a fost încredințată de Consiliul Național de la Blaj, cu acordul autorităților centrale de la Arad.¹⁹ Alexandru Nicolescu a colindat Țara Moților. La Zlatna, canonicul a sfințit steagul Gărzii Naționale, iar ulterior a mers în numeroase localități, inclusiv în centrele mai mari, precum Abrud și Câmpeni.²⁰ La 24 noiembrie 1918, în cadrul adunării electorale a cercului electoral Aiud, desfășurată la Blaj, canonicul Alexandru Nicolescu a fost ales delegat titular pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.²¹ Astfel, distinsul cleric blăjean a avut marea ocazie să participe la cel mai important moment al istoriei românilor. În cadrul evenimentului a fost ales membru al Marelui Sfat Național Român, organ provizoriu al puterii de stat din Transilvania cu rol legislative.²²

Contribuția lui Alexandru Nicolescu la cauza națională nu s-a finalizat o dată cu Marea Unire, având și o latură diplomatică. Alături de alți prelați greco-catolici (Vasile Lucaciu și Ioan Coltor), Nicolescu a fost membru al delegației României la Conferința de pace de la Paris desfășurată între ianuarie-iunie 1919. În același an a fost trimis pe lângă Sfântul Scaun ca procurator al bisericii românești din Roma, îndeplinind și oficiul de jurisconsult în probleme eclesiastice al legației românești. La 4 februarie 1919 are loc la Blaj o conferință a episcopilor greco-catolici la care participă vicarul Vasile Suciu și ierarhii Iuliu Hossu, Valeriu Traian Frențiu și Demetriu Radu, alături de canonici reprezentând fiecare dieceză, unde se

¹⁷ 1918 la români, vol. VII, p. 104.

¹⁸ *Ibidem*, p. 254.

¹⁹ *Ibidem*, p. 486.

²⁰ *Ibidem*, p. 487.

²¹ *Gazeta Oficială*, publicată de Consiliul Dirigent la Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, Sibiu, 1/14 decembrie 1918, nr. 1, p. 4; 1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918, volumul VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 17-19.

²² Aurel Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918-10 aprilie 1920)*, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1996, p. 435.

decide, printre altele, trimiterea unui procurator la Roma, subiect deja dezbătut în cadrul Consiliului Dirigent, care hotărăște că cea mai potrivită persoană pentru acest oficiu este Alexandru Nicolescu.²³ Această instituție îi acordă lui Nicolescu 5.000 de coroane pentru misiunea la Roma, iar obligațiile clericului unit față de forul transilvan erau doar informative. Activitatea diplomatică a lui Nicolescu i-a fost înlesnită prin faptul că acesta era un poliglot, printre limbile pe care le cunoștea numărându-se engleza, franceza și italiana. Munca lui Alexandru Nicolescu la Roma a fost deosebit de benefică pentru poporul român. El a obținut din partea autorităților papale cinci locuri gratuite pentru tinerii români greco-catolici, care doreau să studieze la Colegiul Roman Luteran.²⁴ Misiunea sa în Cetatea Eternă a inclus și rezolvarea problemei parohiilor românești care au fost supuse în 1912 jurisdicției episcopiei de la Hajdúdorogh. Această chestiune spinoasă a fost rezolvată definitiv abia în 1934.²⁵

Între 14-16 mai 1919, la Cluj are loc Congresul preoțimii greco-catolice din provincia metropolitană de Alba Iulia și Făgăraș, la care participă peste 400 de preoți, iar președinți de onoare sunt aleși canonicii Alexandru Nicolescu și Octavian Domide.²⁶

Primul sinod al Bisericii Române Unită cu Romă de după Marea Unire a avut loc în iunie 1919, iar în cadrul acestuia, Alexandru Nicolescu este ales la conducerea comisiei administrative.²⁷

Alexandru Nicolescu a participat la primele alegeri organizate în România Mare (4-6 noiembrie 1919), candidând cu succes, din partea Partidului Național Român, în circumscripția electorală Blaj din județul Alba de Jos, pentru un post de deputat în primul parlament interbelic.²⁸

În luna aprilie a anului 1920, aflându-se încă la Roma, Alexandru Nicolescu a primit de ierarhia bisericească superioară, precum și din partea Consiliului Dirigent importanta misiune de a realiza un proiect de concordat cu Sfântul Scaun.²⁹

A revenit definitiv în țară în anul 1920, continuându-și munca și fiind activ pe diverse planuri. Alexandru Nicolescu nu a neglijat relația sa cu credincioșii, chiar dacă intensă sa activitate în țară și în străinătate îi

²³ Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate*, p. 46.

²⁴ *Unirea*, anul XXXI, Blaj, 6 august 1921, nr. 32, p. 3.

²⁵ Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate*, p. 372-373.

²⁶ *Ibidem*, p. 483.

²⁷ *Ibidem*, p. 487.

²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, anul 80, nr. 218, 18 octombrie 1919, p. 2; *Monitorul Oficial*, nr. 171, 18 noiembrie 1919, p. 9640; *Unirea*, anul XXIX, Blaj, 5 noiembrie 1919, nr. 237, p. 2; *Unirea Poporului*, anul I, nr. 220, Blaj, 16 octombrie 1919nr. poporal 18, p. 2.

²⁹ Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate*, p. 157.

consuma cea mai mare parte a timpului. Astfel, în zilele de 1 și 2 august 1921, el a condus o misiune poporală la Roșia Montană, alături de protopopul tractual local, Iacob Domșa.³⁰ În anul 1921, Alexandru Nicolescu a fost numit membru al Tribunalului disciplinar și spiritual interimar al Congregației religioase de femei de la Obreja.³¹ De asemenea, a condus și orfelinatul din această localitate.

În anul 1922 s-a produs marea schimbare în viața și activitatea lui Alexandru Nicolescu, când a fost numit episcop de Lugoj. Acest eveniment s-a produs într-un context destul de agitat pentru Biserica Greco-Catolică marcat de atentatul de la 8 decembrie 1920 din Senatul României, în urma căruia și-a pierdut viața episcopul greco-catolic de Oradea, Demetriu Radu. Episcopul de Lugoj, Valeriu Traian Frențiu a fost transferat în orașul de pe Crișul Repede, astfel că eparhia bănățeană a rămas pentru un timp vacantă. Nicolescu a fost numit episcop în ianuarie 1922. Noul ierarh a primit recunoașterea papei Pius al XI-lea în 25 februarie 1922. Pe plan intern, episcopul Alexandru Nicolescu a primit confirmarea regelui Ferdinand la 14 iunie 1922 în Sala Tronului din Palatul Regal de la București, în prezența prințului moștenitor Carol și a primului ministru al guvernului României, Ion I.C. Brătianu.³² Alexandru Nicolescu a fost hirotonit arhiepiscop la 18 iunie 1922 în Catedrala din Blaj de către mitropolitul Vasile Sucișu.³³ Instalarea la Lugoj a avut loc la 16 iulie 1922.³⁴

Una dintre cele mai realizări ale episcopului Alexandru Nicolescu la Lugoj a fost pictarea Catedralei Coborârea Sfântului Spirit între anii 1928-1934 de către pictorul bănățean, Virgil Simionescu.³⁵ Inaugurarea noii picturi a avut loc la 7 octombrie 1934 în contextul congresului general al AGRU de la Lugoj, eveniment la care a participat regele Carol al II-lea, alături de primul ministru al guvernului, Gheorghe Tătărescu și alți oameni politici naționali și locali, precum și numeroase și importante fețe bisericești.³⁶

Având calitatea de episcop, Alexandru Nicolescu devine senator de drept și participă la dezbaterile ocazionate de adoptarea Constituției din 1923. Aceste discuții au început la 9 martie 1923, iar Biserica Greco-

³⁰ *Unirea*, anul XXXI, Blaj, 6 august 1921, nr. 32, p. 3.

³¹ *Unirea*, anul XXXI, Blaj, 17 septembrie 1921, nr. 38, p. 4.

³² *Unirea*, anul XXXII, Blaj, 17 iunie 1922, nr. 24, p. 1.

³³ *Unirea*, anul XXXII, Blaj, 8 iulie 1922, nr. 27, p. 2.

³⁴ *Unirea*, anul XXXII, Blaj, 22 iulie 1922, nr. 29, p. 1.

³⁵ Sergiu Șoica, *Biserica Greco-Catolică din Banat în perioada anilor 1920-1948*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 46.

³⁶ *Ibidem*, p. 48.

Catolică prin vocea reprezentanților ei, episcopii Alexandru Nicolescu și Iuliu Hossu au pledat pentru egalitatea de tratament cu Biserica Ortodoxă.³⁷

La 14 martie 1923, episcopul Alexandru Nicolescu a ținut un discurs în Senat, în care s-a pronunțat pentru egalitatea de tratament a celor două biserici românești și a subliniat aportul Bisericii Greco-Catolice la cauza românească în Transilvania.³⁸ După cum se știe, demersul episcopului Nicolescu a rămas fără obiect.

În anul 1925, alături de mitropolitul Vasile Suciu, episcopul Alexandru Nicolescu a participat la jubileul Anul Sfânt, iar ambii ierarhi au celebrat Sf. Liturghie în Catedrala Sf. Petru din Roma.³⁹ În calitate de episcop de Lugoj, la 14 august 1927, Nicolescu a sfințit biserica din satul Cheia, jud. Turda (azi jud. Cluj).⁴⁰

În calitate de episcop, Alexandru Nicolescu a contribuit la crearea în dieceza Lugojului a filialei AGRU, în ianuarie 1930.⁴¹ Alături de ceilalți episcopi greco-catolici, la 11 mai 1930, Alexandru Nicolescu a luat parte a punerea pietrei fundamentale a Colegiului Pontifical Pio Romeno din Roma, instituție de învățământ destinată formării teologice a tinerilor români.⁴² Luminarul ierarh s-a preocupat de existența lăcașurilor de cult din dieceza sa. La 20 iulie 1931, el a sfințit biserica din Racovița (azi în jud. Timiș).⁴³ A revenit aici în 8 septembrie 1931, la Sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului. Alexandru Nicolescu a participat la numeroase pelerinaje, în timpul păstorii sale. El a manifestat o grijă deosebită pentru Mănăstirea Prislop,⁴⁴ unde se organiza un important pelerinaj, în unele ocazii fiind prezent și ierarhul locului, așa cum s-a întâmplat în 13 mai 1934.⁴⁵ La scurt timp, la 6 august 1934, Nicolescu a condus pelerinajul de la Mănăstirea Plosca (jud. Hunedoara).⁴⁶

Dieceza de Lugoj a fost vizitată în 14 martie 1933 de către nunțiul papal în România, Angelo Maria Dolci, fiind foarte bine primit de episcopul Alexandru Nicolescu.⁴⁷

³⁷ Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate*, p. 73.

³⁸ *Ibidem*, p. 76.

³⁹ *Ibidem*, p. 328.

⁴⁰ *Arieșul*, anul II, nr. 34, Turda, 21 august 1927, p. 2-3.

⁴¹ Sergiu Șoica, *Biserica Greco-Catolică*, p. 83.

⁴² *Ibidem*, p. 108.

⁴³ *Ibidem*, p. 98.

⁴⁴ Facem precizarea că ante 1948, Mănăstirea Prislop, devenită celebră pentru pelerinajele la mormântul părintelui Arsenie Boca, a fost un centrul monahal greco-catolic.

⁴⁵ Sergiu Șoica, *Biserica Greco-Catolică*, p. 96.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 99.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 121.

Potrivit legislației din perioada interbelică, toți ierarhii ambelor biserici românești erau senatori de drept. Unul dintre cele mai importante discursuri parlamentare ale episcopului de Lugoj, Alexandru Nicolescu a fost rostit la 1 decembrie 1934, în cadrul aniversării a 16 ani de la Marea Unire. În finalul alocuțiunii sale, ierarhul greco-catolic spunea: *Zi de 1 decembrie! Zi glorioasă a libertății noastre naționale. De atunci strălucește pentru noi, fiii neamului de dincolo de Carpați, până la plaiurile Tisei bălaie, sus pe zenitul cerului soarele fericirii ce nu se va șterge niciodată. [...] Amintindu-ne această zi neuitată, simțim că puterile noastre sufletești, renasc ca dintr-o sursă inepuizabilă de vigoare și sănătate, spre a putea înfrunta orice adversitate, și ne vin pe buze, la adresa celor ce ar voi să desfacă ceea ce Dumnezeu a împreunat, cuvintele: Murim mai bine în luptă cu glorie deplină, decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost pământ.*⁴⁸

Impresionanta carieră a lui Alexandru Nicolescu a atins apogeul o dată cu alegerea sa în cea mai importantă demnitate a Bisericii Greco-Catolice. La sinodul electoral din 7 mai 1935, episcopul de Lugoj, Alexandru Nicolescu a fost ales mitropolit al Bisericii Greco-Catolice, obținând un număr de 42 de voturi, față de contracandidații săi episcopul de Cluj-Gherla, Iuliu Hossu, 27 de voturi, episcopul de Oradea, Valeriu Traian Frentiu, 12 voturi și episcopul de Maramureș, Alexandru Rusu, 11 voturi.⁴⁹ Nicolescu a devenit conducătorul Bisericii Greco-Catolice într-o perioadă extrem de nefastă. Anii 1930 au marcat ascensiunea vertiginoasă și consolidarea totalitarismului nazist în Germania, precum și intensificarea presiunilor revizioniste asupra României. Pe de altă parte, în cadrul Bisericii Greco-Catolice situația era una dificilă, mai ales dacă luăm în calcul faptul că fostul mitropolit Vasile Suciu nu mai făcuse vizitații canonice din anul 1926, din cauza stării precare a sănătății. Alegerea și confirmarea lui Nicolescu a ridicat unele probleme, pe care considerăm că este foarte util a le prezenta. Astfel, în confirmarea noului mitropolit a intervenit factorul politic, monarhul și guvernul, care s-au opus. Acest fapt reiese chiar din paginile ziarului oficial *Unirea*, nr. 31 din 1 august 1936, care acuza guvernul că întârzie deliberat numirea deoarece dorește să instaleze pe lângă noul mitropolit un episcop coadjutor. Acesta era perceput că fiind omul de încredere al executivului, dar și o gravă imixtiune în treburile interne ale bisericii.⁵⁰ Întârzierea numirii și confirmării lui Nicolescu s-a datorat și

⁴⁸ Gheorghe Sbârnă, *Marea Unire în Parlamentul României*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, p. 176.

⁴⁹ *Unirea*, anul XLV, Blaj, 11 mai 1935, nr. 19, p. 3; *Unirea Poporului*, anul XVII, Blaj, 12 mai 1935, nr. 19, p. 3.

⁵⁰ *Unirea*, anul XLVI, Blaj, 1 august 1936, nr. 31, p. 1-2.

opoziției regelui Carol al II-lea, care-l prefera pentru oficiul de mitropolit pe episcopul de Gherla, Iuliu Hossu.⁵¹ Pe de altă parte, Alexandru Nicolescu avea dușmani chiar în interiorul bisericii, în persoana episcopului de Oradea, Valeriu Traian Frențiu. La 8 mai 1935, acesta i-a trimis o scrisoare nunțului Valerio Valeri, în care-l informa pe acesta de rezultatul sinodului electoral din mai 1935, Nicolescu fiind descris ca un om cu o viață morală exemplară, dar nu este potrivit pentru a administra corespunzător mitropolia, pentru că nu s-a descurcat nici când a fost episcop de Lugoj. Frențiu face un inventar al greșelilor lui Nicolescu, despre care spune că nu a fost iubit de preoții din dieceza Lugoj și îi reproșează că nu a participat la deschiderea lucrărilor Parlamentului, iar în Senat vorbea rar, numai când îi venea rândul, fiind mai mult preocupat de cărți, citit și scris.⁵² Concluzionând, Frențiu afirma că alegerea lui Nicolescu este un dezastru pentru biserică, iar Iuliu Hossu ar fi fost mult mai potrivit pentru demnitatea mitropolitană.⁵³ Un alt dușman al lui Alexandru Nicolescu era vicarul Victor Macaveiu, care avea o părere identică cu cea a episcopului de Oradea.⁵⁴

La nivel guvernamental, exista percepția că Alexandru Nicolescu era omul Partidului Național Țărănesc, în contextul în care guvernul era format de Partidul Național Liberal. În anul 1936, viziunea regelui și a guvernului față de Nicolescu s-au modificat, iar acesta a putut să își ia în primire demnitatea în care a fost ales.

Recunoașterea din partea papei Pius al XI-lea a venit în 29 august 1936, când a fost emisă bula de confirmare. Ulterior, la 15 septembrie 1936, alături de noul episcop de Lugoj, Ioan Bălan, Alexandru Nicolescu a depus jurământul de credință față de regele Carol al II-lea, într-o ceremonie desfășurată la Sinaia.⁵⁵ Întronizarea lui Alexandru Nicolescu la Blaj a avut loc la 20 septembrie 1936,⁵⁶ în contextul serbărilor jubiliare ale asociațiunii ASTRA, care marcau 75 de la crearea acesteia, ceremonii onorate cu prezența de regele Carol al II-lea și Marele Voievod de Alba Iulia, Mihai.

Una dintre cele mai importante biserici construite în perioada cât Alexandru Nicolescu a fost mitropolit de Blaj, este Biserica Buna Vestire

⁵¹ Andreea Rotche, *Sinoade electorale în arhiepiscopatul greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș: alegerea și numirea mitropolitului Alexandru Nicolescu*, în *Din modernitate spre contemporaneitate. Studii istorice dedicate lui George Cipăianu la împlinirea vârstei de 75 de ani*, editori Virgiliu Țărău, Liviu Țărău, Ottmar Trașcă, Valentin Orga, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2017, p. 414.

⁵² *Ibidem*, p. 415.

⁵³ *Ibidem*, p. 416.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Unirea*, anul XLVI, Blaj, 19 septembrie 1936, nr. 38, p. 2.

⁵⁶ *Unirea*, anul XLVI, Blaj, 26 septembrie 1936, nr. 39, passim.

din Târgu-Mureș (cunoscută și sub numele de Catedrala Mică). Impozantul edificiu, construit între 1926-1936 după planul Bisericii Sf. Petru din Roma, a fost sfințit de Alexandru Nicolescu la 8 septembrie 1936 asistat de vicarul Victor Macaveiu, canonicii blăjeni Iacob Popa, Augustin Tătar, Ioan Moldovan, precum și de un sobor alcătuit din 80 preoți.⁵⁷ La impresionantul eveniment, la care Alexandru Nicolescu s-a aflat în prim-plan au mai participat protopopul greco-catolic de Târgu-Mureș, Elie Câmpean, protopopul ortodox Ștefan Rusu, ministrul industriei și comerțului și președintele AGRU (Asociația Generală a Românilor Uniți), Valer Pop, directorul despărțământului Târgu-Mureș al ASTRA, profesorul Ioan Bozdog, prefectul județului Mureș, Francisc Porubschi și primarul orașului, Emil Dandea.⁵⁸

În timpul păstoririi lui Alexandru Nicolescu, din cauza volumului mare de muncă au fost numiți doi vicari generali: Iacob Popa (fostul vicar foraneu de Făgăraș) și Victor Macaveiu (fost vicar capitular).

Un moment cu o deosebită importanță în timpul păstoririi mitropolitului Alexandru Nicolescu a avut loc la 9 mai 1937, când sub conducerea sa episcopii greco-catolici români Valeriu Traian Frențiu (Oradea), Iuliu Hossu (Gherla), Alexandru Rusu (Maramureș) și Ioan Bălan (Lugoj) au concelebrat Sfânta Liturghie Arhierească de inaugurare a Colegiului Pontifical Pio Romeno de la Roma.⁵⁹

În toată perioada pontificatului său, mitropolitul Nicolescu a sfințit un mare număr de biserici. Nu este locul aici a le pomeni pe toate, însă exemplificăm aserțiunea noastră cu câteva momente alese de noi, din vara anului 1937. Astfel, la 20 iunie a sfințit biserica din Răzoare (sat în com. Miheșu de Câmpie, jud. Mureș), în 27 iunie a sfințit biserica din Vaidacuta (sat în com. Suplac, jud. Mureș), iar 29 iunie a consacrat biserica din Aiton (jud. Cluj).⁶⁰ În luna iulie a anului 1937, Alexandru Nicolescu a sfințit bisericile din Voșlobeni (jud. Harghita) la 11 iulie,⁶¹ Bicazu Ardelean (jud. Neamț) la 18 iulie, Dămuc (jud. Neamț) la 20 iulie și Sărmaș (jud. Mureș) la 25 iulie.⁶² Într-un cadru festiv, la 22 august 1937, Nicolescu a sfințit biserica din Cipăieni (jud. Turda, azi jud. Mureș).⁶³

⁵⁷ *Glasul Mureșului*, anul III, nr. 75, Târgu-Mureș, 13 septembrie 1936, p. 3; *Mureșul*, anul VII, nr. 11-12, Târgu-Mureș, 10 septembrie 1936, p. 4.

⁵⁸ Traian Bosoancă, *Din viața și activitatea avocatului dr. Aurel Baci, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 551.

⁵⁹ *Unirea*, anul XLVII, Blaj, 15 mai 1937, nr. 20, p. 1.

⁶⁰ *Unirea*, anul XLVII, Blaj, 3 iulie 1937, nr. 27, p. 6.

⁶¹ *Unirea*, anul XLVII, Blaj, 17 iulie 1937, nr. 29, p. 3.

⁶² *Unirea*, anul XLVII, Blaj, 31 iulie 1937, nr. 31, p. 5.

⁶³ *Turda*, anul I, nr. 21, 26 august 1937, p. 1.

Evenimentele tragice ale anului 1940 (pierderea Basarabiei, a Bucovinei de Nord a Ținutului Herța, a Transilvaniei de Nord și a Cadrilaterului) l-au afectat profund pe mitropolitul Alexandru Nicolescu. La 20 august 1940, mitropolitul Nicolescu a fost numit consilier regal de regele Carol al II-lea,⁶⁴ Cu puțin timp înainte de intrarea oficială a României în cel de-Al Doilea Război Mondial, la 5 iunie 1941, Alexandru Nicolescu a încetat din viață la Blaj.⁶⁵

Marele ierarh Alexandru Nicolescu a avut o intensă activitate publicistică, sesizabilă, mai ales în perioada de dinainte să ajungă ierarh. A colaborat cu cele mai importante ziare românești din Transilvania, precum *Unirea* (Blaj), *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), *Românul* (Arad), *Sionul Românesc* (Lugoj), iar în anul 1911 s-a numărat printre fondatorii ziarului *Cultura Creștină* (Blaj), unde a publicat o serie de articole. Dintre lucrările sale de autor amintim *Teologia Morală*, vol. I *Principii*, apărută în 1918 la Blaj. Meritele deosebite ale înaltului ierarh au fost recunoscute de statul român, iar Alexandru Nicolescu a fost decorat cu Ordinul „Coroana României”, în grad de Mare Cruce (1929), precum și cu Ordinul „Ferdinand”, în grad de ofițer, Ordinul „Steaua României”, în grad de Mare Cruce, Medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică”, clasa I, Ordinul „Meritul Cultural”, clasa I.⁶⁶

⁶⁴ Ion Mamina, *Consilii de coroană*, Editura Enciclopedică, București, 2015, p. 166.

⁶⁵ *Unirea*, anul LI, Blaj, 7 iunie 1941, nr. 23, p. 1; *Unirea*, anul LI, Blaj, 14 iunie 1941, nr. 24, p. 1.

⁶⁶ Sergiu Șoica, *Biserica Greco-Catolică*, p. 46, 52-53.

CONSIDERATIONS REGARDING THE LIFE AND ACTIVITY OF THE GREEK-CATHOLIC METROPOLITAN ALEXANDRU NICOLESCU (1882-1941)
(Abstract)

Alexandru Nicolescu was a Romanian bishop of the Greek-Catholic Church. Born in Tulgheș, now Harghita County, he studied in Rome from 1898 to 1904, earning a doctorate in Philosophy and Theology. Returning to Blaj, he was sent as a missionary priest to North America. Once back in Transylvania, he taught of moral theology at the Blaj Theological Seminary. He was named Bishop of Lugoj in 1922. In 1935, he was elected Metropolitan of Alba Iulia and Făgăraș. Nicolescu served until his death, which was hastened by the beginning of World War II and Romania's loss of Northern Transylvania, events that strained his weak health.

Cuvinte cheie: Alexandru Nicolescu, Transilvania, Blaj, Biserica Greco-Catolică, Metropolitan.

Keywords: Alexandru Nicolescu, Transylvania, Blaj, Greek-Catholic Church, Mitropolit.

CULTELE NEOPROTESTANTE DIN JUDEȚUL ALBA (1918-1948) (III)

Gheorghe Drăgan

1. Penticostalii

Alături de nazarineni și Martorii lui Iehova fac parte din cultele neoprotestante („asociații religioase”) interzise la noi în țară, între 1918 – 1948. În județul Alba (interbelic) numărul lor este foarte mic. Din actele oficialităților nu se știe cine a propagat dogmele cultului.

Penticostalii au apărut în județul Alba în 1932, când a avut loc o sciziune în comunitățile baptiste din Daia Română și Bărbant.¹ Se cereau măsuri de interzicere din partea Oficiului parohial ortodox din Daia Română. Cei din Bărbant (10 persoane) se întruneau în locuințele lui Dan Iosif și I. Vasile.² Notariatul din localitate cerea măsuri de interzicere.

În perioada 1918 – 1948 penticostalii au fost supravegheați de către autorități. Numărul lor este foarte mic (sub 50 de credincioși). S-au răspândit prin județ, începând cu anul 1932, prin satele, Daia Română cu 27 de credincioși și Bărbant cu 10 credincioși, în 1940 la Ampoița 1, în 1934 la Meteș 1, în 1936 la Găureni 12 și la Sebeșel 2 și la Vințu de Jos 5 credincioși (vezi anexele V și VI).

2. Nazarinenii

Ca și penticostalii au existat în județul Alba în număr foarte mic (22 de credincioși) fiind cultul neoprotestant cu cei mai puțini credincioși din județ. Ei fac parte din „asociațiile religioase” interzise la noi în țară în perioada interbelică. Prima persoană care predica dogmele cultului a fost Nicolae Merțius. El predica împreună cu trei femei în orașul Abrud și aveau asupra lor câte o insignă și o carte de rugăciuni.³

Toți au fost arestați. Nicolae Merțius a mai fost condamnat la trei luni de închisoare. Din cauza supravegherii de către poliție și-au format două centre în afara orașului, unul la „individul Pepteanu” din Corna, al doilea în Buninginea.

La Aiud exista o singură femeie adeptă a acestui cult, Elisabeta Kiss din str. Avram Iancu, nr. 67, care nu avea legături cu alți credincioși (anexa IV).

În 1929 sunt prezenți și la Mirăslău 12 credincioși (anexa II). Nazarinenii de aici erau de etnie maghiară, care au fost reformați. Se pare

¹ Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Alba, fond *Prefectura Județului Alba – Cabinetul Prefectului*, dos. 20/1932, f. 27.

² *Ibidem*, dos. 4/1928, f. 1.

³ *Ibidem*, dos. 30/1929, f. 13.

că au trecut la acest cult „în urmă cu treizeci de ani”⁴. Activitatea cultului de aici era în regres. Mai erau răspândiți la Pianul de Sus 8 credincioși (anexa VI) și la Fărău (anexa VII).

3. Martorii lui Iehova

Martorii lui Iehova au mai fost cunoscuți, până în 1932, și sub denumire de „Studentii Bibliei”. Ca număr de credincioși și arie de răspândire, în județul Alba, ocupă locul doi după bapțiști, și primul loc între cultele neoprotestante interzise. În actele autorităților mai sunt numiți mileniști, milenariști din cauza credinței lor în Împărăția lui Hristos de o mie de ani.

La 17 ianuarie 1927 prefectul județului Alba înainta un raport către Ministerul Cultelor și Artelor în care preciza un aspect, al activității Studenților în Biblie și anume tipărirea și răspândirea de broșuri prin care își susțineau dogmele.⁵ Aceste cărți au fost tipărite de către editura lui Onisim Filipoiu din Cluj în ediție de lux și le vom enumera mai jos:

1. „Taina împlinită” (2 volume, vol. I, 401 p., vol. II, 320 p.).
2. „Fotodrama creațiunii” (96 p.).
3. „Harfa lui Dumnezeu” (344 p.) – cântece religioase „legate în pânză și imprimate cu litere de aur pe copertă”.
4. Broșura „Un guvern dorit” (56 p.).
5. – II – „De vorbă cu martorii” (122 p.), autorul este J.F. Rutherford.
6. – II – „Dezastrul lumii. De ce? Remediul” (58 p.).
7. „Crearea lumii, o perioadă de 42 000 de ani” (50 p.), Ch. T. Russell.
8. „O colecție de învățături alese: astronomie, biologie, învățături morale” (234 p.).
9. Broșura „Socialismul și Biblia” (30 p.) de John Edgar.
10. „Calendarul familiei pe anul 1927”.

Prefectul solicita dispoziții pentru oprirea difuzării acestor cărți, pe care le primește prin circulara Ministerului Cultelor și Artelor cu nr. 3992 din 1 februarie 1927. Din rapoartele preturilor din județ, cărțile enumerate mai sus nu au fost găsite în județ cu excepția satului Mogoș unde au fost confiscate de autorități. Notariatul cercual Roșia Montană informa Prefectura (care în 1927 se afla în Aiud) de faptul că au fost trimise „4 broșuri de propagandă a sectărilor <<mileniști>>, trimise din Vulcan, de către Bator Ecaterina la adresa notarului cercual Alexandru Bugnariu din Roșia Montană”.⁶ Titlurile și conținutul revistelor erau în limba maghiară:

1. „Isten harfaja” (Harfa lui Dumnezeu).

⁴ *Ibidem*, dos. 17/1927, f. 1.

⁵ *Ibidem*, f. 11.

⁶ *Ibidem*, f. 44.

2. „A kivanatos kormany” (Un guvern de dorit).
3. „A teremites tortenete” (Istoria creațiunii).
4. „Arany korszak” (Epoca de aur).

Dintr-un raport al Poliției Aiud, aflăm că la 27 aprilie 1927 au fost confiscate broșuri, în limbile română și maghiară, de la Susana Kadar din Uioara (Ocna Mureș, județul Târnava Mică), care a fost în Aiud distribuind broșuri populației. Ca atare ea a fost arestată. Au fost confiscate de poliție broșurile:

1. „Studentii Bibliei”, 2 exemplare.
2. „Zorile unei zile noi”, 4 exemplare.
3. „A teremites tortenete”, 2 exemplare.
4. „Bibliatonnlok”, 14 exemplare.

De asemenea și Pretura Plasei Abrud a confiscat numeroase broșuri.

În 1927 Studentii Bibliei au răspândit un manifest prin județ în care își explică poziția lor față de populație. Ei acuză combaterea cultului de către autorități și dau o explicație numelui de „Student în Biblie” care însemna „unul care învață, citește și studiază Biblia cu scopul de-a o înțelege și de-a-i urma învățăturile”.⁷ Manifestul este prezentat drept un cadou care „este trimis spre al ceti, fie la sărbători sau cu o altă ocazie potrivită”. Acest manifest a fost o încercare de infiltrare a cultului în rândul populației.

La Ocna Mureș existau 33 de credincioși, muncitori de la fabrica „Solvay”, veniți din toate părțile țării (anexa IV). În 1929 la Abrud existau 20 de credincioși (anexa IV). Unii dintre aceștia au fost prizonieri în Italia de unde au adus dogmele cultului. Postul Jandarmi Almașul Mare informa Prefectura că în noaptea de 24/25 ianuarie 1929 la ora 24 a avut loc „o adunare milinistă” a „studentilor în Biblie”: Moise Gârdiță, Petru Trif și Filimon Rof din Nădăști, în casa lui Boca Paștiu din Glod. Pe lângă aceștia au mai participat zece oameni „în scop de-a face propagandă religioasă și subversivă și de-a câștiga adepți, expediind broșuri cu conținut subversiv”.⁸ În 1932 jandarmii au confiscat la Roșia Montană șapte biblii de la Ioan Ciorei din Corna care făcea „propagandă milinistă”, la care au aderat mulți locuitori.

Semnificativ este memoriul înaintat Prefecturii Județului Alba de către membrii „Societății de Biblie și Tractate Martorii lui Iehova” în 1932.⁹ În memoriu ei cer să nu mai fie „persecutați de jandarmerie” pentru că actul

⁷ *Ibidem*, f. 175.

⁸ *Ibidem*, dos. 20/1932, f. 2.

⁹ *Ibidem*, f. 32-37.

constitutiv al Societății a fost înregistrat la Tribunalul Ilfov cu nr. 7509/1932 și își expun principiile:

- mărturia credinței în Dumnezeu și Isus Hristos;
- loialitatea față de statul român;
- recunoașterea armatei și serviciului militar;
- netulburarea liniștii publice;
- susțin căsătoria;
- condamnă comunismul;
- cer interzicerea persecuțiilor Jandarmeriei.

În acest memoriu este prezentată și o situație statistică cu numărul de credincioși din județul Alba pe anul 1932: la Săsciori 8, Sebeșel 2, Corna 7, Zlatna 7, Abrud-sat 6, Pătrânjeni 1, Valea Dosului 1, Cărpiniș 14, Bucium 22, Abrud 17, Uioara 27 (anexele III, IV și VIII).

În 1934, la Ocna-Mureș, conducătorul iehoviștilor era Iosif Marga, numărul lor aici era 19 persoane. El făcea „propagandă” prin satele din jur vânzând broșuri.¹⁰

Printr-un ordin de serviciu Poliția ordona, la 9 iulie 1932, confiscarea broșurilor iehoviste. Acestea erau scrise de J. F. Rutherford președintele organizației. Ele sunt: „Domnitorul drept”, „O veste bună”, „Despărțire oamenilor”, „Criza” și „Împărăția un loc de adăpost”. La 27 octombrie același an au fost confiscate 13 broșuri de la Ana Drăgan din Sărăcsău. Probabil au fost și titlurile enumerate mai sus.

În ianuarie 1938 printr-un ordin al guvernului este suprimată publicația „Vestitorul numelui lui Iehova”, ce apărea lunar și era editată de către „Societatea de Biblie și Tractate Martorii lui Iehova” din București. Publicația era organul de „propagandă” al cultului, a cărei funcționare a fost interzisă prin Decizia nr. 4781/1937 a Ministerului Cultelor. Poliția ia măsuri de supraveghere și control. Prin Decizia nr. 31999/1939 a Ministerului Cultelor „s-a interzis cu totul funcționarea sectei <<Martorii lui Dumnezeu Iehova>> sub orice formă religioasă, civilă sau comercială”, se cereau măsuri de confiscare, colportorii să fie deferiți justiției.

Ca urmare a acestor măsuri, la Abrud, „iehoviștii” nu desfășurau nici o activitate și nu țineau adunări. Erau 14 adepți „oameni bătrâni, majoritatea inculți, fără conducători și material de propagandă”.¹¹

În timpul războiului de rapoartele poliției reiese că Martorii lui Iehova nu au manifestat împotrivire, pe motive religioase. După 23 august

¹⁰ Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Alba, fond *Chestura de Poliție a Municipiului Alba Iulia*, dos. 5/1935, f. 82.

¹¹ *Ibidem*, dos. 23/1941, f. 11.

1944 ei și-au rulat activitatea dar odată cu instaurarea regimului comunist ei au fost interziși.

ANEXE

Datele statistice despre numărul credincioșilor neoprotestanți au fost prelucrate după:

a) „Tablourile statistice cu sectanții din județul Alba”, întocmite de către Compania de Jandarmi și preturile din județul Alba, Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, *Fond Prefectura Județului Alba. Cabinetul Prefectului*, dos. 30/1929, f. 1-49, după cum urmează:

- **anexa I:** „Situția sectanților din județul Alba” – Compania de Jandarmi Alba, 12.08.1928, f. 41.

- **anexa II:** „Tablou despre sectanții din plasa Abrud”, 20.02.1929, f. 11, „Tablou statistic despre sectanții din plasa Aiud”, 22.02.1929, f. 12 și „Statistica sectelor din plasa Vințu de Jos”, 27.02.1929, f. 15.

- **anexa III:** „Tablou despre numărul sectanților din plasa Teiuș”, 25.02.1929, f. 18, „Tablou despre sectanții din plasa Ighiu”, 05.03.1929, f. 21.

- **anexa IV:** „Tablou despre sectanții din plasa Sebeș”, 16.03.1929, f. 39, „Date statistice despre numărul sectanților din orașele județului Alba”, f. 1-3, 6, 8.

b) „Tabloul sectarilor din județul Alba în ultimii 10 ani, de la protopopii ortodocși”, întocmit de către Episcopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Vicariatul Alba Iulia, 02.05.1941, *Fond Chestura de Poliție a Municipiului Alba Iulia*, dos. 23/1941, f. 22-40, după cum urmează:

- **anexele V:** „Tablou despre situația numerică a sectelor din Protopopiatul Alba Iulia între 1930-1940”, 26.03.1941.

- **anexa VI:** „Tablou despre situația sectelor în parohiile Protopopiatului Sebeș aparținătoare județului Alba între 1930-1940”, 05.05.1941, f.35.

- **anexa VII:** „Protopopiatul Ortodox Român Luduș. Tabloul sectanților din parohiile de pe teritoriul județului Alba”, 14.04.1941, f. 48, „Protopopiatul Ortodox Român Lupșa. Tabloul sectanților din parohiile de pe teritoriul județului Alba”, 29.04.1941, f. 39.

- **anexa VIII:** „Tabloul sectanților din parohiile Protopopiatului Abrud în anii 1930-1940”, 01.05.1941, f. 40.

ANEXA I

Nr. crt.	Comuna	Numărul neoprotestanților	Nr. crt.	Comuna	Numărul neoprotestanților
		Studenti în Biblie			Studenti în Biblie
1.	Stremț	9	4.	Făraș	6
2.	Ocna Mureș	33	5.	Turdaș	1
3.	Valea Dosului	4	6.	Zlatna	2
7.	Total	55			

ANEXA II

Nr. crt.	Comuna	Numărul neoprotestanților	Nr. crt.	Comuna	Numărul neoprotestanților
		Studenti în Biblie			Nazarineni
1.	Corna	5	1.	Mirăslău	12
2.	Bucium	21			
3.	Abrud-sat	7			
4.	Mogoș	2			
5.	Hopârta	1			
6.	Mirăslău	2			
7.	Total	38	2.	Total	12

ANEXA III

Nr. crt.	Comuna	Numărul neoprotestanților	Nr. crt.	Comuna	Numărul neoprotestanților
		Studenti în Biblie			Studenti în Biblie
1.	Stremț	2	4.	Ampoia	2
2.	Ighiu	5	5.	Zlatna	6
3.	Bucerdea Vinoasă	1	6.	Valea Dosului	1
7.	Total	17			

ANEXA IV

Nr. crt.	Orașul	Numărul neoprotestanților	
		Studenți în Biblie	Nazarineni
1.	Sebeș	-	-
2.	Alba Iulia	-	-
3.	Ocna Mureș	33	-
4.	Aiud	-	1
5.	Abrud	20	1
6.	Total	53	2

ANEXA V

Numărul penticostalilor în perioada 1930-1940												
Nr. crt.	Parohia	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
1.	Ampoița	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
2.	Meteș	-	-	-	-	1	1	1	1	1	-	1
3.	Găureni	-	-	-	-	-	-	4	2	12	10	10
4.	Total	-	-	-	-	1	1	5	3	13	10	12

Numărul Martorilor lui Iehova în perioada 1930-1940												
Nr. crt.	Parohia	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
1.	Acmariu	-	-	1	2	-	2	2	2	2	-	-
2.	Bucerdea Vinoasă	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
3.	Găureni	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
4.	Sărăcsău	6	6	7	9	16	8	8	8	8	16	7
5.	Total	6	6	8	11	16	10	11	12	10	16	7

ANEXA VI

Numărul Martorilor lui Iehova, penticostalilor și nazarinenilor în perioada 1931-1940												
Nr. crt.	Parohia	Cultul	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
1.	Daia Română	Studenți în Biblie	1	2	-	-	-	-	-	5	3	4
2.	Pianul de Sus	nazarineni	8	3	3	3	2	3	2	2	3	3
3.	Sebeșel	Studenți în Biblie	2	7	7	7	9	9	11	11	9	10
4.	Daia Română	penticostali	-	26	27	27	27	27	18	11	19	20
5.	Sebeșel	penticostali	-	2	2	2	2	2	-	-	-	-
6.	Vințu de Jos	penticostali	-	-	-	-	-	-	5	5	3	3
7.	Total	nazarineni	8	3	3	3	2	3	2	2	3	3
		Studenți în Biblie	3	9	7	7	9	9	11	16	12	14
		penticostali	-	28	29	29	29	29	23	16	22	23

ANEXA VII

Numărul nazarinenilor în perioada 1931-1940													
Nr. crt.	Parohia	Cultul	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
1.	Făraș	nazarineni	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

ANEXA VIII

Numărul Martorilor lui Iehova în perioada 1931-1940													
Nr. crt.	Parohia	Cultul	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
1.	Abrud	Studenti în Biblie	12	12	11	11	11	11	13	15	15	15	15
2.	Abrud-sat	-II-	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3.	Valea Dosului	mileniști	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4.	Pătrânjani	Studenti în Biblie	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5.	Zlatna	mileniști	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2
6.	Vâltori	Studenti în Biblie	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
7.	Corna	-II-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	Vârtop	-II-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
9.	Sohodol	-II-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
10.	Bucium	-II-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		mileniști	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-
28.	Total	Studenti în Biblie/mileniști	26	24	23	21	21	21	23	27	25	24	24

THE NEOPROTESTANT CULTE OF THE ALBA COUNTY (1918-1948) (III)
(Abstract)

In the present study we presented the historical evolution of neoprotestant cults in Alba County between 1918 and 1948, the causes of the spread, the methods of combating proposed by the traditional churches, and religious aspects of the neoprotestant cults unrecognized in the interwar period, Nazarenes, Pentecostals and Jehowa`s Witnesses which we added appendices with their statistical situation on Alba County.

Unlike traditional churches, the neoprotestant cults in Alba County have been characterized between 1918-1948 through greater social cohesion and strong group solidarity. They imposed on their members, more than other denominations, a pattern of behavior and a system of debts, linked to religious sanctions, rewards and punishments.

Cuvinte cheie: cult, neoprotestantism, sectă, pastor, asociație religioasă

Key words: cult, neoprotestantism, sect, pastor, denomination

PATRIMONIU

ANALIZA CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI STRUCTURALE A PRIMEI MITROPOLII DE LA CURTEA DE ARGEȘ*

Sorin Minghiat

PREAMBUL

Un monument emblematic pentru evoluția arhitecturii medievale din Țara Românească este biserica episcopală de la Curtea de Argeș - ctitoria lui Neagoe Basarab de la 1517, edificată pe cât se pare pe locul Primei Mitropolii a Țării Românești. Aceasta fusese ridicată posibil de Vlad Dracul (1436-1442 și 1443-1447) dacă nu cumva este chiar mai veche din vremea bunicului său Radu I „Negru” (1337-1338), tatăl lui Mircea cel Bătrân.

Mitropolia, ca instituție la Argeș, datează din vremea domniei lui Nicolae Alexandru când, în mai 1359, are loc strămutarea reședinței mitropolitului IACHINT de la Vicina la Argeș¹ și odată cu el a Mitropoliei numită de atunci a „Ungrovlahiei”.

Până la ridicarea unui edificiu dedicat funcției de Biserică Mitropolitană nu se știe cu exactitate unde a funcționat această mitropolie la Argeș. În schimb pisania ctitoriei lui Neagoe, confirmată de precizarea lui Gavril Protul, certifică faptul că actuala Biserică Episcopală a înlocuit-o pe cea a vechii Mitropolii.

Este posibil ca vechea mitropolie să fi fost afectată de o puternică inundație sau poate un cutremur să-i fi produs grave avarii ce au condus la

* Această lucrare face parte din teza de doctorat cu titlul:

„TEHNICI DE CONSTRUCȚIE ÎN EVUL MEDIU PE TERITORIUL ȚĂRILOR ROMÂNE în contextul conformării spațial structurale a edificiilor religioase din aria creștinismului răsăritean” susținută la **Universitatea de Arhitectură și Urbanism „ION MINCU” București în anul 2001**. Autor: **Arhitect SORIN MINGHIAT**. Coordonator științific **Prof. Dr. Arhitect EUGENIU APOSTOL**. Prezentul studiu cu titlul **ANALIZA CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI STRUCTURALE A PRIMEI MITROPOLII DE LA CURTEA DE ARGEȘ** face parte integrantă din teza de doctorat ca studiu de caz.

¹ Vezi Cristian Moisesescu în articolul „Noi considerații asupra vechimii arhitecturii Bisericii Sf Atanasie din Niculiței „în Istro-Pontica, Tulcea 2000.

părăsirea ei, stare în care o găsește Neagoe care mărturisește: „am găsit-o domnia mea dărâmată și neîntărită” și adaugă mai departe „ochii inimii mele s-au deschis și am hotărât această mai sus pomenită biserică den temelii a o zidi și a o înălța și întări”.²

Asupra raportului ctitoricesc al Basarabului, al modului în care Neagoe o zidește, înalță și întărește, s-a iscat, în deceniul VI al sec XX, o virulentă controversă științifică între doi iluștri oameni de știință: istoricul de artă VIRGIL VĂTĂȘIANU și arhitectul GRIGORE IONESCU care au păreri diferite privind modul în care s-a ajuns la rezolvarea morfologico-structurală în raport cu vechea clădire a fostei Mitropolii.

Fig.1: Biserica Episcopală de la Argeș înainte și după intervenția lui Lecomte du Nouy (1)

Din păcate restaurarea brutală realizată la sfârșitul sec. XIX de către arhitectul francez André Lecomte du Nouy a înlăturat o serie întreagă de indicii prețioase pentru reconstituirea monumentului dispărut.

Urmele vechiului edificiu sunt ascunse sub actuala pardoseală și vor sta acolo până la următoarea restaurare și cercetare arheologică. Îmbrăcarea cu piatră în exterior, a actualii biserici, împiedică observarea paramentului original care ar putea pune în evidență diverse etape de construcție.

² Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, Editura Academiei RPR, 1963, p.285.

Totuși o analiză atentă a unor elemente de construcție și observarea minuțioasă a elementelor morfologice pot aduce noi argumente în favoarea uneia sau alteia dintre ipoteze sau chiar la conturarea unei ipoteze noi.

Există fără îndoială o serie de curiozități sau nepotriviri în ceea ce privește logica compozițional planimetrică, constructiv-structurală, volumetrică și decorativă pe care o vom analiza pe parcursul studiului.

După părerea lui VIRGIL VĂTĂȘIANU, Biserica Episcopală de la Argeș este o refacere radicală a uneia foarte asemănătoare, precum Vodița II sau Cozia,³ care păstrează din prima construcție absida altarului până în dreptul celor două ante care preced absidele laterale.

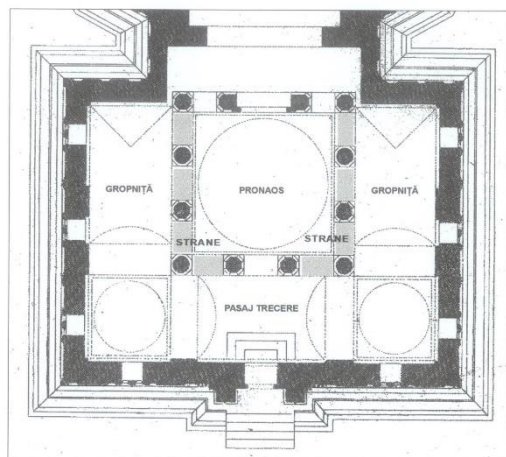
Aceste ante sunt identificate cu pilaștrii susținători ai turlei naosului la bisericile sus amintite.

INTERPRETĂRI ASUPRA APARIȚIEI PRONAOSULUI DEZVOLTAT

LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGEȘ

Istoricul de artă VIRGIL VĂTĂȘIANU presupune că meșterul lui Neagoe îmbracă în exterior vechile abside și continuă pronaosul pătrat amplificându-l cu un ambulatoriu pe trei laturi, renunțând în același timp la peretele despărțitor dintre naos și pronaos așa cum se vede în Fig.2.

Fig. 2: Pronaosul cu cele două gropnițe și pasajul de trecere (1)

În schimb arhitectul GRIGORE IONESCU se declară un adversar al refacerii fostei mitropolii argumentând că meșterul lui Neagoe, Manolli din Năieșia, adus probabil de către domn de la Constantinopol, a avut suficiente resurse materiale pentru construirea unei noi ctitorii care avea și rol de necropolă domnească. Autorul „Istoriei Arhitecturii în România” se declară de acord cu teza păstrării locului altarului vechii biserici dar respinge cel

³ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, Editura Academiei RPR, 195, pp. 489-491.

de-al doilea motiv al economiei de material ce s-ar fi realizat prin înglobarea unei singure abside, cea a altarului vechii Mitropolii, în noua ctitorie a lui Neagoe.

Istoricul PAVEL CHIHAIA⁴ interpretează pronaosul dezvoltat ca fiind de fapt contopirea a două încăperi; un pronaos pătrat înconjurat de un exonartex care cuprindea de o parte și de alta a pasajului intrării două gropnițe (Fig. 2).

Este foarte interesant că, până la restaurarea lui Lecomte du Nouy, nucleul central al pronaosului mic delimitat de cei 12 stâlpi era separat de gropnițe prin opt strane și opt icoane cu față dublă dispuse între coloane.

EMIL LĂZĂRESCU a descoperit trei dintre cele opt icoane dispuse între pronaos și camera mormintelor, reconstituind întregul ansamblu și constată că aceste icoane aveau zugrăviți pe fața dinspre pronaos sfinți eremiți iar pe cea dinspre camera mormintelor sfinți militari așezați față în față cu chipurile voievodale pictate pe perete.

O observație de natură tehnică demnă de a fi luată în considerație aparține profesorului arhitect GRIGORE IONESCU care atrage atenția că prin alipirea unei porțiuni de construcție la cea veche s-ar fi produs, datorită tasărilor inegale, fisuri în zona de îmbinare.

Pe de altă parte, placajul de piatră pe care biserica l-a primit în vremea lui Neagoe după amplificarea ei, poate ascunde îmbinarea celor două faze de construcție, evidențiate prin diferențe de material și tehnica zidirii și posibile fisuri datorate tasărilor inegale produse între partea mai veche și intervenția din sec. XVI.⁵

1. ANALIZĂ CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI SPAȚIAL VOLUMETRICE LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGEȘ

În fond problema care se pune se rezumă la a accepta că biserica lui Neagoe este sau nu rodul unei modificări mai mult sau mai puțin radicale a fostei Mitropolii a Țării Românești de la Argeș. De aici apare a doua problemă: care era conformarea planimetrică a acestei prime biserici?

În lipsa unor săpături arheologice și a posibilității studierii paramentului original al monumentului singura modalitate de analiza de bază pe interpretări de ordin constructiv și tehnic.

⁴ Despre pronaosul bisericii voievodului Neagoe Basarab din Curtea de Argeș: Pavel Chihai, *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, pp. 106-120.

⁵ Pentru această fază a studiului am pornit de la revelul publicat de către N. GHIKA-BUDEȘTI în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice – Evoluția arhitecturii în Muntenia, Fascicola nr. 53-54 / 1927, Tip. „Datina Românească” - Vălenii de Munte, relevu întocmit de REISSENBERGER

În mod curios nu s-a luat în considerare posibilitatea ca meșterul Manole (**MANOLLI**)⁶ să fi păstrat mai mult din vechea Mitropolie, adică toate cele trei abside, inclusiv pilaștrii vestici ai naosului. Astfel aportul ctitoriei lui Neagoe ar putea să se reducă doar la construirea pronaosului și a articulațiilor naosului până la antecele flanchează absidele laterale

Tot intervenției lui Neagoe i se poate atribui ridicarea turlei sprijinită pe cele 12 coloane așezată deasupra fostului pronaos realizarea unui placaj de piatră la exterior și decorarea fațadelor cu elemente din piatră sculptată.

Așa cum arătam anterior, Neagoe spune despre ctitoria sa că a hotărât:

„den temelii” – formulă uzuală în vocabularul vremii pentru ctitori, dar și pentru refaceri și reparații;

„a o zidi” – probabil se referă numai la zidirea pronaosului dezvoltat;

„a o înălța” – probabil se referă la mărimea înălțimii bisericii marcată prin cele două cornișe suprapuse;

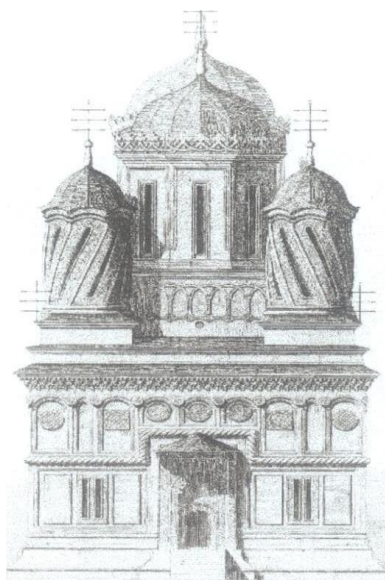
„și întării”- de ce la întărirea unei construcții noi? - nu cumva a uneia existente?

Confirmarea pare să vină din partea arheologului GH. I. CANTACUZINO care, în timpul unei reparații a trotuarului și banchetei de piatră care înconjoară biserica, că a efectuat sondaje în dreptul absidei de sud și est și a constatat existența a două fundații și a unor urme de cărbune care nu par să provină dintr-un incendiu, ceea ce întărește ipoteza păstrării absidelor și nu îmbrăcarea celor laterale cu unele mai largi sau mai restrânse.

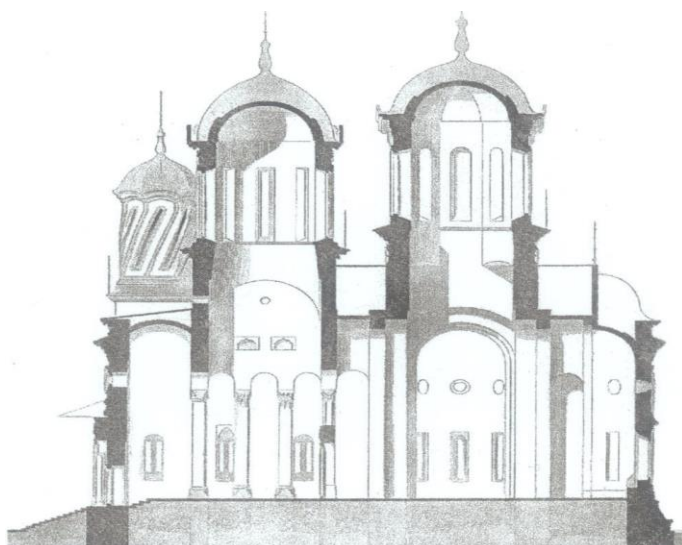
Cea mai frapantă dintre „anomaliile” care apar în conformarea planimetrică constă în nealinieră zidurilor laterale, articulațiile, din partea vestică a naosului cu cele estice de dincolo de absidele laterale și faptul că grosimea acestora este considerabil mai mică decât grosimile celorlalte ziduri.

Trebuie să observăm că grosimea pereților din relieful lui LUDWIG REISSENBERGER conține inclusiv placajul de piatră apreciat la circa 20 cm - incluzând mortarul de poză și profilatura sculptată; așa că peretele de cărămidă ar fi și mai subțire decât este figurat în desen (Fig.3).

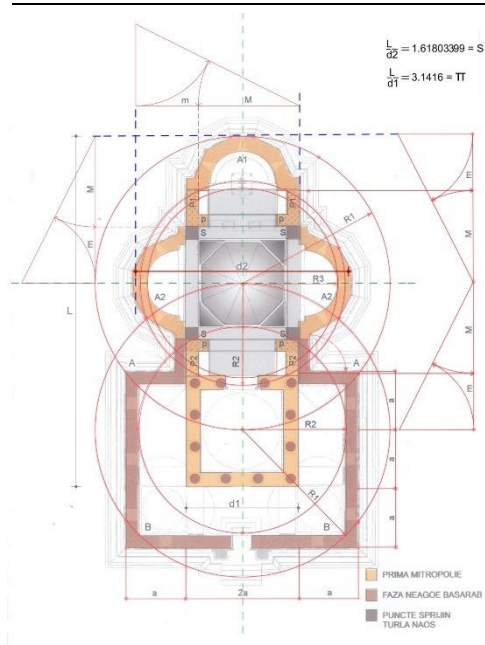
⁶ Manolli din Nisaea este posibil să fie aceeași persoană cu Meșterul Manole din balada populară care circulă cu privire la această zidire și al cărui loc de baștină G. Balș îl identifică cu una dintre două localități: Nisia de lângă Tralles (Aidin) din Asia Mică sau Nyssa din Capadocia provincie vecină cu Armenia.

Fațada Vest

Secțiune

CURTEA DE ARGEȘ- BISERICA EPISCOPALĂ STUDIU DE MORFOLOGIE COMPOZITIONALĂ

Fig. 5: Analiză morfologică și traseele ordonatoare pun în evidență regulile diferite de conformare planimetrică ale vechii mitropolii În raport cu pronaosul lui Neagoe Basarab (3)

Frapează alinierea șirurilor laterale de coloane din pronaos cu pereții de nord și sud - **P1** aflați în prelungirea absidei

altarului Aceasta conduce la ipoteza că în prelungirea șirurilor de stâlpi ar fi existat o pereche de pereți **P2** aliniați cu perechea **P1** din altar; aceștia au fost înlăturați când s-a ridicat noul pronaos păstrându-se numai ante **p**.

Cei 12 stâlpi din pronaos care susțin turla sunt dispuși după un pătrat care poate fi identificat cu fostul pronaos al construcției anterioare (Fig. 5)

Mai poate fi remarcată și egalitatea ansamblurilor **P1-p** și **P2-p** formate din fragmentele de zid nordice și sudice situate de o parte și de alta a absidelor laterale împreună cu pilăștii adosaților.

Ar trebui să mai evidențiem și identitatea ca formă și dimensiuni a celor trei abside -

A1, A2, care par să aparțină aceleiași etape de construcție.

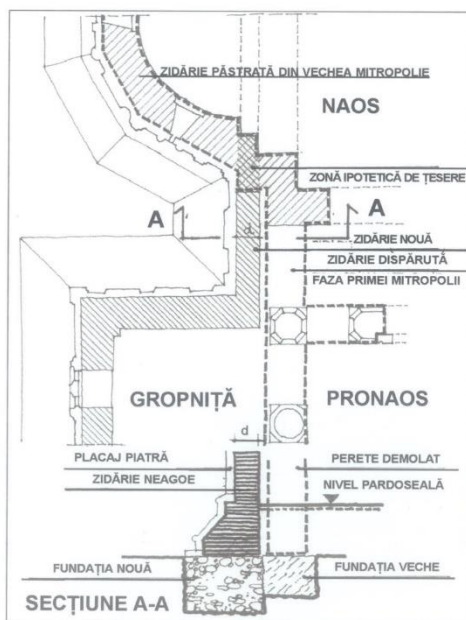
Dacă ansamblurile **P1** și **P2** făceau parte din naosul construit inițial, atunci când s-a procedat la adăugarea pronaosului supralărgit articulația dintre naos și pronaos nu s-ar fi putut realiza pe o fundație deteriorată sau nesigură.

Este de presupus că atunci întreg pronaosul împreună cu perechea **P2** erau ori prăbușiți ori puternic deteriorați.

Este logic faptul că legătura cu pronaosul ar fi trebuit să se realizeze pe noi fundații mai sigure care nu se puteau suprapune peste cele existente ci executate lateral față de acestea, întrerupând continuitatea axială **P2- P1**.

Subțierea lor în comparație cu ceilalți pereți pare să fie justificată de forma absidelor pe care nu le puteau depăși spre exterior fără ca pe fațadă să apară un decroș care să creeze o imagine dezagreabilă pe fațadele laterale (Fig. 6).

Fig. 6: Analiza posibilităților tehnice de Îmbinare a pronaosului lui Neagoe cu partea de naos păstrată din vechea mitropolie - ipoteză (3).

Pentru că poziția peretelui articulației era condiționată de îmbinarea cu absida, constructorul îl plasează dezaxat pe noua fundație și îl racordează printr-un soclu evazat către exterior pentru a cât mai corectă repartizare a sarcinilor pe fundație. Trebuie remarcat că în ceea ce privește planul, trasarea celor două părți distincte compozițional, naosul cu cele trei abside și pronaosul supralărgit, se supun unor trasee ordonatoare diferite; naosul și altarul sunt trasate după raportul de aur iar pronaosul după rapoarte simple (Fig. 5).

Procedeele de stabilire a unor puncte compoziționale și linii ordonatoare determinante la trasarea edificiilor religioase vizau mijloace deosebit de simple - cu ajutorul sforii și țărșurilor; ele țineau de meșteșug și de utilizarea unor anumite „rețete” din arsenalul geometric al meșterilor timpului. Decodificarea acestor reguli și metodele de trasare țin de o geometrie simplă și agreată de tot mai mulți cercetători.

Decodificarea traseelor duce la o concluzie deosebit de spectaculoasă. Dacă în trasarea naosului se utilizează distanța **R1** dintre centrele celor două turle divizată în raportul de aur ⁷ pentru a obține extremitățile de la care începeau absida altarului și pronaosul, în schimb pronaosul supralărgit este trasat după rapoarte simple. Există totuși la trasarea pronaosului puncte care țin seama și de traseele construcției anterioare; este vorba în plan orizontal despre punctele **A** aflate pe cercul de rază **R1** descris cu centrul în dreptul axei turlei naosului din care rezultă

⁷ Raportul de aur: $\varphi = M/m = (\sqrt{5}+1)/2 = 1,61803399$ cu proprietățile $\varphi^2 = 2,61803399$ și $1/\varphi = 0,61803399$.

colțurile exterioare de N-E și S-E ale pronosului. Punctele **B** situate în colțurile interioare N-V și S-V sunt dispuse în plan orizontal pe un cerc egal cu primul și situat cu centrul în dreptul axei turlei vestice (Fig. 5).

Este o dovadă că Meșterul Manole venea cu propriile lui principii de trasare dar cunoștea și chiar a ținut cont de metodele folosite de meșterii anteriori. Probabil că acesta este motivul pentru care peretele estic decroșat al pronaosului dinspre articulație nu este dispus în continuarea șirului de patru coloane care separă vizual naosul de pronaos pentru că pe acestea le așază pe fosta fundație, unde exista anterior peretele despărțitor. În schimb noul zid este trasat după propriile sale reguli de compoziție pentru care știa să rezolve sistemul de bolți fără să producă perturbații de ordin constructiv geometric și de rezolvare a sistemelor de boltire deja experimentate.

Astfel, identificându-l pe Meșterul Manole ca pe un reprezentant al unei școli de arhitectură din Asia Mică sau Capadocia școlit la Constantinopol, putem explica atât influențele maura-otomane ale decorației dar mai ales compoziția structurală a gropniței care își are fără îndoială originea într-un spațiu de tip gavit armenesc.

Gavitul provenit din arhitectura armenescă era prin excelență folosit ca loc de îngropăciune și așezat pe fațada vestică în fața intrării. În Armenia, biserici mai vechi, de sec. V-VI, au primit gavitudini în secolele XI-XIII când acest compartiment devine o modă dacă nu cumva o necesitate funcțională (Fig. 7).

Faptul că Manoli nu edifică întreaga structură a unui gavit, foarte asemănătoare cu structura edificiilor stavrocentrice și apelează la un ambulacru în jurul fostului pronaos aparținând vechii mitropolii a creat confuzii în interpretarea pronaosului de la Argeș. Formula constructivă adoptată reflectă în mod particular respectul pentru construcția inițială ctitorită de înaintașii lui Neagoe Basarab cât și față de meșterii care o realizaseră.

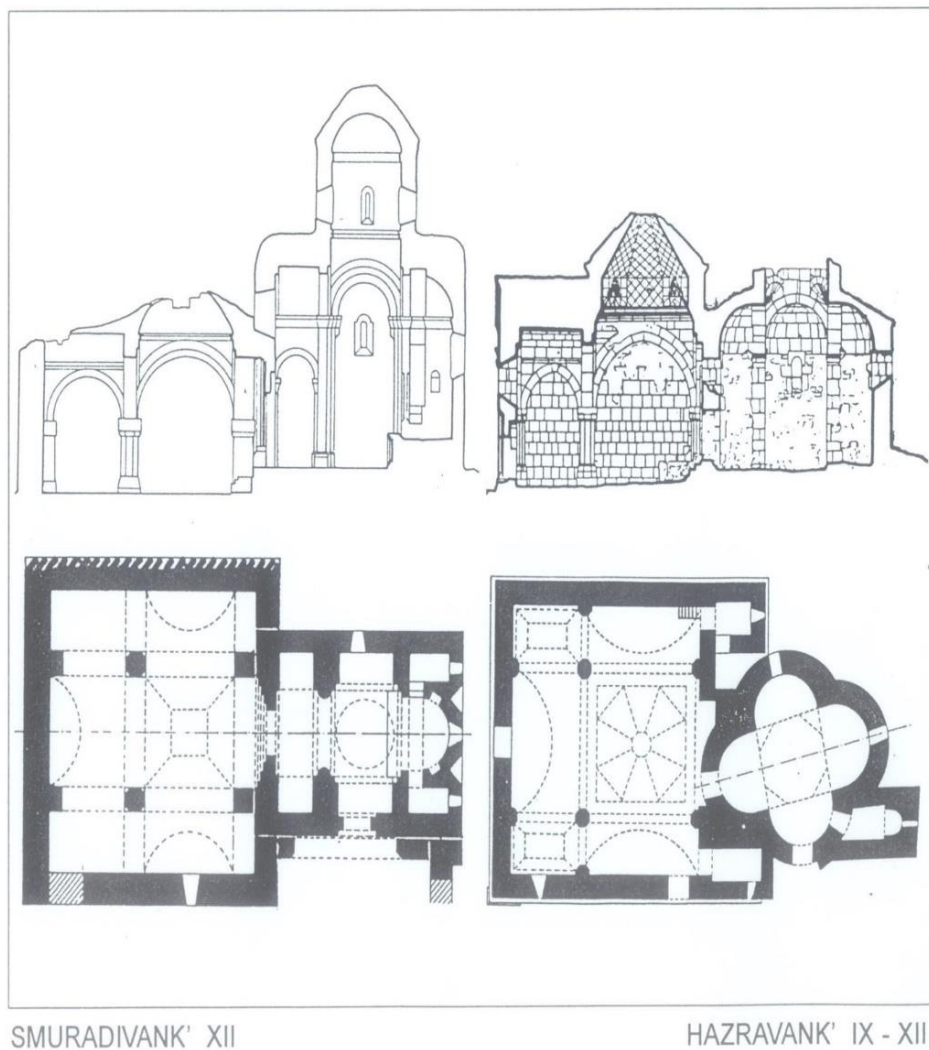
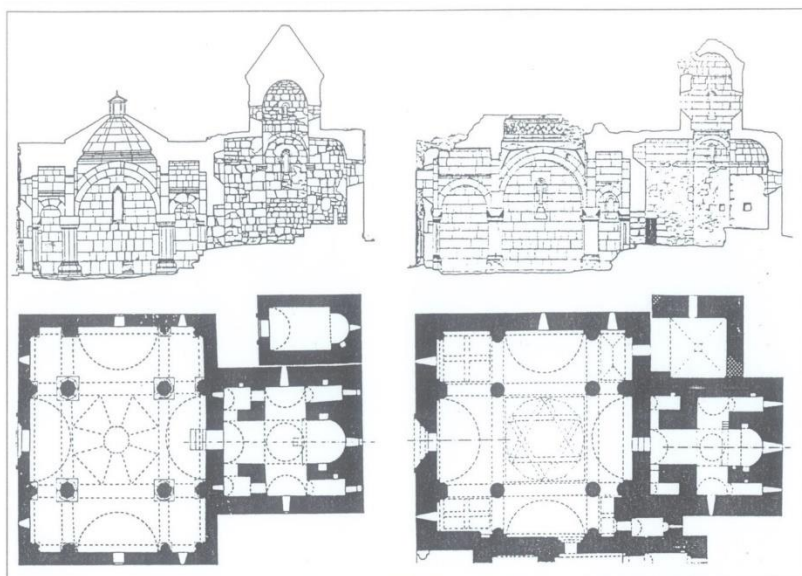
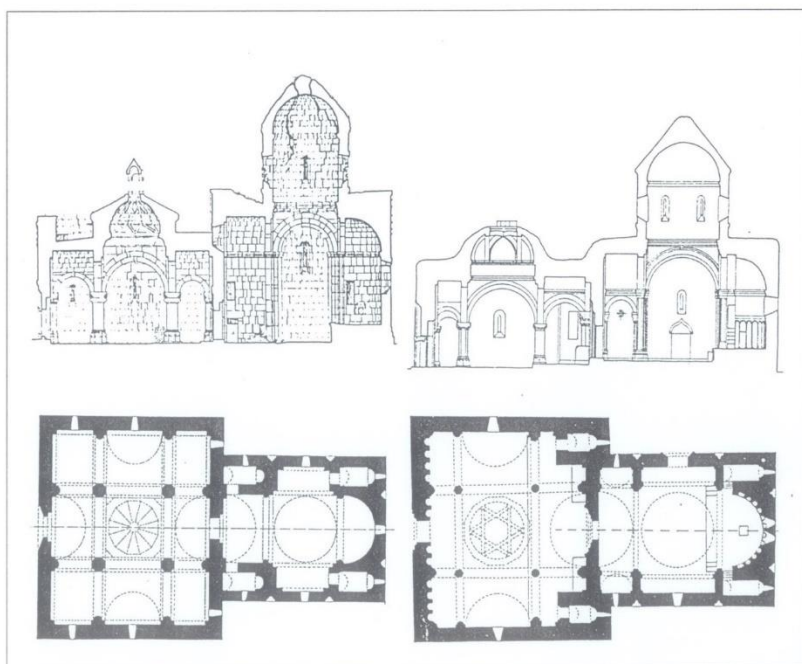

Fig. 7: Biserici armenesti cu gavit(4)

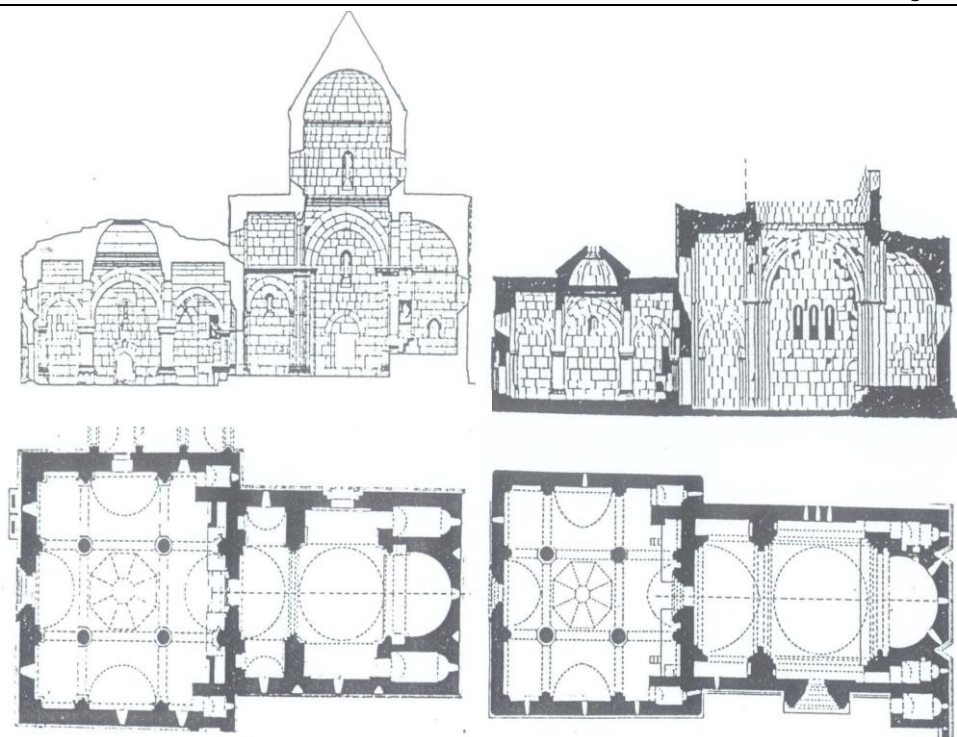
HALARCIN XI - XIII

MAKARAVANK' IX - XIII

TEHLERAVANK' XIII

HONARAȘAT XIII

GOȘAVANK' XII – XIII

KECIARIS

2. OBSERVAȚII PRIVIND DECORAȚIA ȘI COMPOZIȚIA DE ANSAMBLU LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGHEȘ

Inconsecvențele de aliniere de ordin compozițional-structural, dimensiunile unor elemente constructive studiate anterior și diferențele de trasare geometrică trebuie completate cu alte observații.

Una dintre ele este legată de numărul de 12 coloane care susțin turla principală din pronaos, pe colțurile estice fiind amplasate alte două turle mici.

Întrebarea este: De ce a trebuit ca turla să se descarce pe un număr de 12 coloane și nu pe 4 - procedeu stăpânit încă din sec. X în arhitectura bizantină ? Se pare că au existat două motive:

1. Marcarea vechiului pronaos al fostei mitropolii

Disponerea a 4 puncte de sprijin pe fosta fundație în colțurile vechiului pronaos ar fi putut induce sarcini concentrate importante pe o fundație de care constructorul nu era sigur, cum nu era sigur nici de fundația de sub masivele P2; așa încât el distribuie descărcările pe mai multe puncte

de sprijin rezolvând astfel și integrarea vechiului ancadrament al ușii dintre naos și pronaos provenit de la vechiul edificiu.

Ar mai trebui luată în discuție și diferența dintre cele două turlle ale actualei biserici; cea din naos octogonală atât pe interior cât și pe exterior, racordată la baza pătrată

prin foste trompe conice - transformate la ultima restaurare în triunghiuri plane, și cea din pronaos cilindrică la interior și octogonală la exterior.

Ferestrele celei dintâi se termină la partea superioară cu arce iar la cea de-a doua terminațiile sunt dreptunghiulare; chiar și decorația bazelor pătrate ale turllelor este diferită. Diferența de manieră constructivă și decorativă dintre ele confirmă ipoteza că au fost realizate în epoci diferite și pe alte principii.

Din punct de vedere structural punctele de sprijin pe care descarcă arcele turlei din naos sunt plasate în grosimea zidurilor de contur - **S**, distanțate de terminația absidelor laterale și nu dispuse în prelungirea lor ca la Cozia sau Vodița, cu care a fost comparat naosul bisericii de la Argeș.

Cele două perechi de ante (pilaștri) din naos susțin de fapt arce dublouri menite să întărească bolta cilindrică și nu sunt suporti pentru arcele structurale ale cupolei ca la Cozia. Astfel la nivelul sistemului de boltire din naos este vădită intenția de a se marca

o cruce cu brațele longitudinale mai dezvoltate și cu cele transversale mai scurte dispuse în grosimea arcelor laterale.

Se vede că în naosul de la Argeș stâlpii care susțin cupola fac corp comun cu pereții laterali spre deosebire de Cozia unde aceștia sunt dispuși spre interior și plasați structural în dreptul absidelor laterale.

Se mai cuvine să remarcăm coerența și ordinea care există în decorația fațadei – cele două registre față de brâului median. Dacă pe toate fațadele există o coerență a modulării pe verticală a celor două registre, un singur loc face excepție. Este vorba despre unghiul intrând al articulației dintre naos și pronaos unde unui panou dreptunghiular din registrul inferior îi corespunde o arcadă și jumătate în cel superior atât pe peretele exterior al naosului cât și pe cel al pronaosului.

Considerăm că aceasta era unica soluție de disimulare a unei racordări între partea veche și cea nouă în punctul cel mai puțin vizibil. Modularea este perturbată prin decalarea articulației amintite, de pe locul în care fusese inițial fragmentul **P2** către partea exterioară, atât cât permitea grosimea anteii absidei laterale.

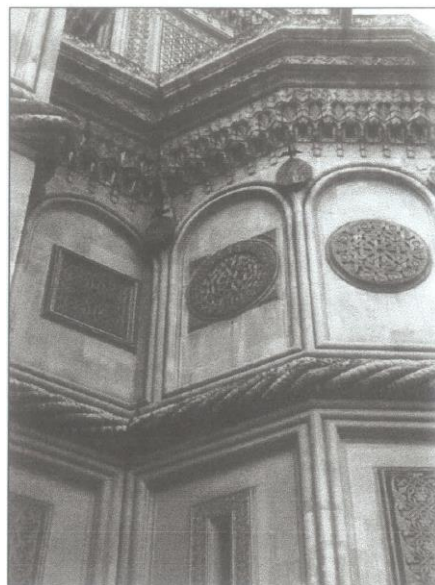
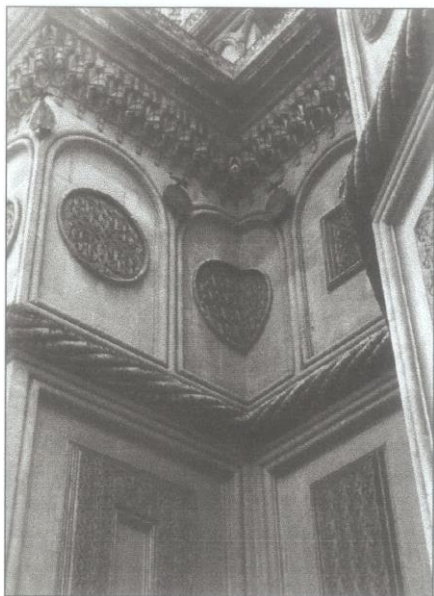

Fig. 8: Întoarcerea decorației în dreptul articulației spre pronaos și absida laterală (3)

3. CONCLUZII

Analiza morfologică și compozițională planimetrică și structurală relevă din ce în ce mai clar că pronaosul supralărgit avea parțial funcție de cameră a mormintelor și parțial de pronaos fiind rezultatul unei modificări radicale a părții de vest a fostului edificiu.

Meșterul era unul oriental cu cunoștințe de arhitectură mauro-tomană și armenească. El își propune să amplifice planul inițial al fostei Mitropolii dărâmate parțial și părăsite, cu un spațiu de tip gavit adaptat compoziției bisericii anterioare, de la care păstrează fundațiile vechiului pronaos pe care îl integrează în compoziția sa. Din precauție racordarea cu naosul nu o face pe fundațiile vestice de dincolo de absidele laterale ale naosului - zonă pe care putea să o fi găsit dărâmată sau puternic deteriorată, ci pe fundații noi și sigure care să conducă la refacerea continuității cu restul edificiului.

Din fericire plasarea zidurilor de legătură aici, lângă fostele ziduri din naos, îi permite să se lege cu absida fără să afecteze structura turlei. Am putea bănuî că legarea nu s-a făcut în ștrepți ci prin desfacerea parțială a zidăriei absidei, în trepte și rezidire ulterioară. Astfel prin tasarea fundației noi preluarea sarcinilor se face și de zidăria și fundația veche deja stabilizate.

Ar putea fi și o altă explicație a faptului că peretele articulației este mai subțire, anume pentru a fi mai ușor și a se tasa mai puțin.

Neîncrederea meșterului lui Neagoe în fundația veche, cea a bisericii anterioare, se poate explica și prin sprijinirea turlei din pronaos pe 12 coloane în loc de 4 dispuse în colțuri; soluția este reluată mai târziu la alte biserici cu pronaos supralărgit: Biserica Mănăstirii Hurezi și Biserica Sf. Gheorghe și Biserica Mănăstirii Văcărești din București, pentru care Argeșul a constituit un prototip.

Biserica anterioară - Mitropolia Argeșului⁸, era probabil o biserică cu 3 compartimente:

- un pronaos pătrat acoperit cu o cupolă, un naos cu două abside laterale și un altar terminat cu o absidă de aceeași factură cu cele laterale (Fig. 9).

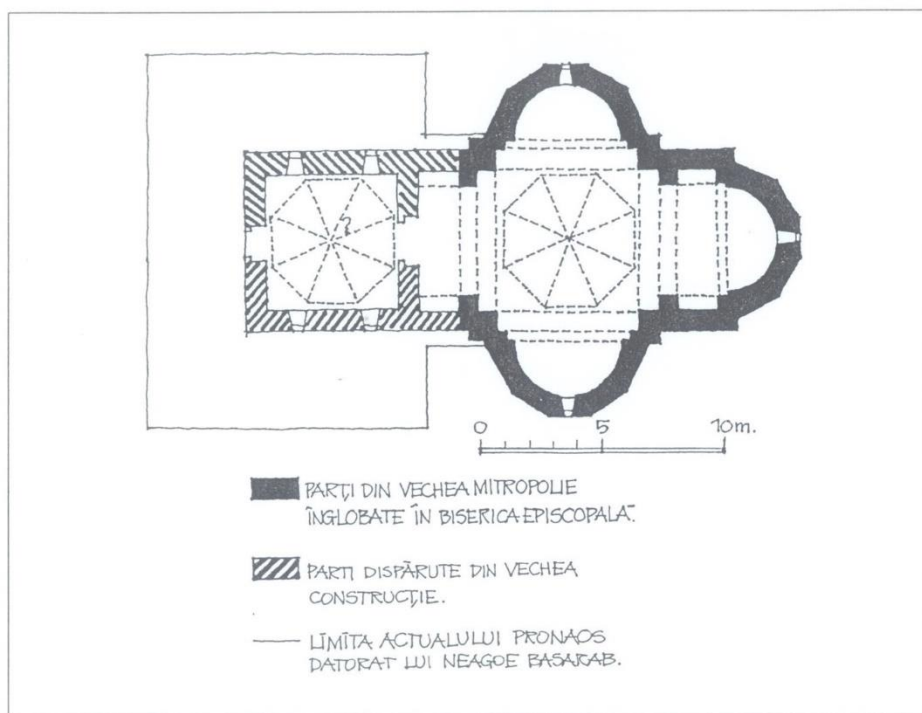

Fig. 9: Planul vechii Mitropolii ca rezultat al studiului morfologico-structural Reconstituire planimetrică arh. Sorin Minghiat (3)

Probabil că actuala turlă de pe naos este chiar cea de la origine, cu modificările aduse de intervențiile ulterioare.

⁸ Se știe că LCOMTE DU NOUY a modificat trompele conice originare cu unele triunghiulare plate.

Absidele laterale sunt dispuse în axul de simetrie al compartimentului central - naosul, cuprins între absida altarului și peretele despărțitor de pronaos.

Bolta cilindrică longitudinală era străpunsă de o turlă hexagonală atât pe interior cât și pe exterior; ea era întărită prin arce dubleuri care descărcau pe pilaștrii care mărgineau firidele ce flancau absidele laterale.

Descărcarea arcelor care susțin turla se face pe puncte imaginare de sprijin cuprinse în zidul exterior al naosului. Acestea împreună cu pilaștrii și arcele dubluri ale bolții constituie un sistem structural mai evoluat decât cel Sârbesc utilizat la Cozia sau Dealu în acest context se poate interpreta construcția bisericii de la Argeș nu ca fiind rodul unei colaborări dintre un zidar autohton și un pietrar constantinopolitan⁹ ci ca rodul integrării cu mult respect din partea unui meșter armean, sau a unui bun cunoscător al arhitecturii armenesti, a unui spațiu de tip gavit. Acesta era destinat să fie necropolă domnească, înglobând o construcție mai veche care probabil nu era deloc lipsită de valoare artistică și în orice caz bine proporționată așa cum demonstrează traseele ordonatoare.

Compozițional, meșterul lui Neagoe preia pentru pronaos planimetria unui gavit redus ca lungime pe care îl interpretează în spiritul tradiției constructive balcanice; el încununează noua construcție cu o turlă de factură sârbo-bizantină pe care o integrează părții vechi printr-o decorație de factură orientală. Un argument în favoarea acestei fuziuni este și asemănarea de siluetă, în secțiune, între Biserica de la Argeș și cea de la Lazarița-Krușevaț (Fig. 10).

Fig. 10: Asemănări de siluetă ARGEȘ - LAZARIȚA

De altfel, în arhitectura balcanică era o tradiție marcarea spațiului destinat gropniței, printr-o turlă.

⁹ Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 284.

Pronaosul supralărgit este fără îndoială o inovație nemaiîntâlnită până la edificarea Bisericii de la Argeș, ceea ce îl determină pe autorul popular al baladei *Meșterul Manole* să remarce că era o „*Mănăstire - naltă cum n-a mai fost altă*” - probabil cum nu se mai văzuse până atunci, adică o inovație stilistică.

Pe de altă parte, așa cum observă pe bună dreptate PAVEL CHIHAI, în cazul Episcopalei de la Argeș, încăperea mormintelor nu este doar o necropolă domnească ci o cameră a mormintelor care să aparțină „*domniei ca instituție*”, fie ei urmași din propria familie sau străini. Necropola trebuia să adăpostească resturile pământești ale succesorilor săi, de la care Neagoe aștepta pomenirea: continuarea daniilor, a funcționării lăcașului și deci a rugăciunilor și slujbelor pentru iertare.

Merită a fi luată în considerare că grija pentru rugăciunile și slujbele care urmau să fie rostite după moarte a fost o constantă a ortodoxiei românești. Oricum tabloul votiv înlăturat de restaurarea lui LECOMTE DU NOUY și păstrat în Muzeul Național de Artă îl înfățișează pe Neagoe Basarab împreună cu doamna Milița Despina ținând în mâini macheta bisericii văzută dinspre vest - așa cum nu se obișnuia (Fig.11).

Fig. 11: Tabloul votiv cu Neagoe Basarab și doamna Milița Despina înfățișând ctitoria lor de la Argeș (5)

Este probabil că ginerele său Radu de la Afumați și fiica sa Ruxandra au cerut lui DOBROMIR să zugrăvească tocmai ceea ce Neagoe a ctitorit, adică partea vestică a bisericii.

O reprezentare din lateral ar fi întinat probabil memoria marelui domn și cărturar, reprezentând și ceea ce el nu ctitorise. Numai pictarea părții vestice în tabloul amintit respecta realitatea și înlătura orice fel de ambiguitate referitoare la ctitoria Bisericii de la Argeș.

Fig. 12: Imaginea actuală a bisericii dinspre sud-vest (3)

SURSE

- 1. N. GHIKA-BUDEȘTI**, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice - Evoluția arhitecturii în Muntenia, Fascicola nr. 53-54/1927, Tip. „Datina Românească” - Vălenii de Munte;
- 2. VIRGIL VĂTĂȘIANU** - Istoria artei feudale în Țările Române, vol. I, Editura Academiei RPR, 1959, p. 491;
- 3. SORIN MINGHIAT** - Desene și fotografii personale.
- 4. PAOLO CUNEO** - Architettura Armena, Editura De Luca, 1988.
- 5. Biserici și mănăstiri ortodoxe din România** – Editura Alcor Edimpex, București, 1998;
- 6. VLADISLAV RISTIC** - L'Eglise Lazarica et la place forte de Krușevaț, colecți *Monographies scientifiques et populaires* nr. 28/1989, Belgrade;

**THE PLANIMETRIC AND STRUCTURAL CONFORMITY ANALYSIS OF THE
FIRST CATHEDRAL IN CURTEA DE ARGEȘ
(Abstract)**

One of the most beautiful orthodox churches from the southern part of Romania is the one built at Curtea de Argeș in 1517 at the order of Voievod Neagoe Basarab. His architect, Manolli from Niasia, originally from somewhere in Asia Minor, he erects a magnificent building where, other voivodes – still left unmentioned by the historians, had built the old mitropolity (cathedral) of Valachia (the southern part of Romania), which apparently had never been finished.

Just how much of the old mitropolity is left under Neagoe's ruling is an issue which had caused a strong controversy, in the 1960's, between historian Arch. Grigore Ionescu and art historian Virgil Vătășianu. The first was convinced that the old building was completely demolished and rebuilt completely, while the art historian identifies decorative and technical elements which were believed to be part of the old edifice of the church, part of what we can see today.

A thorough analysis which I conducted in a study case, part of my bachelor thesis, presented in 2001 at Arch. „Ion Mincu” University in Bucharest (see note 7 in the article), led to the conclusion that indeed in the naos area there are elements which can be identified and considered as part of the first building, and also that mastercraftsman Manole's contribution is mainly focused in the pronaos area and which is shown to us through the eyes of XVIth century painter Dobromir in the church creators' portrait.

The elements that help support this hypothesis are: the existence of 2 overpassed pedestals; 2 cornices and eaves in the upper part; 2 vaulting systems at the main domes (including their decorative treatment); 2 pronaoses, the little one being marked by 12 pillars and the big one playing the part of the voivode's mausoleum, which is surrounded by 3 sides (North, South and West). But the most interesting part is the manner of putting it in proportion at the moment of establishing the planimetrics of the building. Thus 2 procedures can be distinguished, which bring to light the coexistence of the two buildings: using the „golden report” in the initial edifice and also using the simple reports when building the complex pronaos (naos = nartex and pronaos = exonartex).

In conclusion, the first mitropolity had a simple three-cusped plan similar to the „Cozia” type (the „vâlceano-morav, from Vâlcea to Moravia) to which was associated a „gavit” type complex pronaos of Armenian origin, having the role of tomb for the voievod's family.

This symbiosis practically closes the evolution of the religious edifices typologies from the Byzantium culture area.

Cuvinte cheie: Manolli din Niasia, Grigore Ionescu, Virgil Vătășianu, Curtea de Argeș.

Key words: Manolli from Niasia, Grigore Ionescu, Virgil Vătășianu, Curtea de Argeș.

ARTA ILUMINATULUI ARTIFICIAL ÎN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA

Lavinia Carmen Avram

Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii au sesizat importanta luminii produse cu ajutorul focului. Necesitatea și dorința omului de a-și continua activitatea într-un loc lipsit de lumina produsă de soare sau de lună, l-a stimulat pe acesta să găsească singur o posibilitate de a produce lumină și de a-și perfecționa mijloacele și metodele de iluminat ca urmare a descoperirii focului.

După descoperirea focului, omul l-a luat și l-a dus în locuința sa – peștera, unde l-a întrebuințat și păstrat ca pe o comoară divină.

Omul a folosit focul atât ca mijloc de încălzit și iluminat, cât și ca mijloc de semnalizare de la mare distanță.

Primul instrument folosit de om pentru iluminat a fost „*aprinderea unei crengi*”. Așa a luat naștere torța, care avea să servească drept mijloc de luminat secole de-a rândul.¹ După ce a constatat proprietățile capilare ale fibrelor vegetale sau animale, omul a creat și apoi utilizat opaițul cu combustibil lichid și fitil.

La început primele forme de lămpi erau simple obiecte luate din natură și adaptate scopului dorit, cum ar fi: scoici, carapace, fragmente de calotă craniană, etc.; orice putea păstra grăsimea animală sau uleiurile minerale în care ardea o meșă din fibre vegetale.²

Cel mai utilizat material în realizarea pieselor de iluminat, a lămpilor în mod special, a fost lutul, un material cu o plasticitate ridicată și posibilități de prelucrare multiple.

Folosirea grăsimii de animale ca și combustibil, și a fibrelor vegetale sau animale pentru a forma fitilul, a constituit premisa apariției primelor lumânări.³ Astfel putem spune că lumânarea a fost întrebuințată încă de pe vremea romanilor.

Datorită faptului că lumânarea ardea mai încet, aproape fără fum și miros, comparativ cu lampa cu grăsime, oferind o lumină mult mai frumoasă și mai deschisă la culoare, aceasta a început a fi folosită din ce în ce mai mult.

¹ Alexandru, Cebuc, „Contribuții la istoricul iluminatului din capitală până în anul 1900”, în *București. Materiale de istorie și Muzeografie*, II/1965, p.92.

² Cristian-Aurel, Roman, *Piese de iluminat în epoca romană. Dacia Porolissensis*, Cluj, 2005, p.26.

³ *Ibidem*.

Nevoile de iluminat, alimentarea altarelor cu lumânări, ca și numeroasele sigilii pentru diferite oficialități sau societăți, a dat naștere unui meșteșug important pentru acele timpuri, un meșteșug numit *lumânăritul*.⁴

O dată cu apariția de noi tehnici de prelucrare a unei materii prime (roci, metale, lemn), totalitatea instrumentelor destinate iluminatului se va diversifica și el, iar formele vor exploda într-o varietate nemaiîntâlnită.

Scurt istoric

Anticii împărțeau aceste ustensile în două mari categorii: *lampas* și *lychmus*.

În categoria *lampas* sursele includ piesele care produc lumină prin combustia materiilor solide (lemn, ceară, sulf). Dintre acestea cel mai vechi și cel mai utilizat a fost *torța*.

Din secolul al IV-lea a. Chr. și de-a lungul epocii elenistice se adoptă soluții pentru îmbunătățirea iluminatului, astfel apare torța cu flăcări multiple.⁵

Folosită și de etrusci și de romani, torța va fi înlocuită de imitații realizate în metal, datorită preferințelor acestora de arderea materialelor grase (ulei, seu, smoală). Utilizarea preponderentă a materialelor grase va duce la folosirea unui alt tip de ustensilă pentru iluminat – *lumânarea*.

Ulterior, folosirea pe scară largă a lumânărilor, va fi înlocuită de un nou instrument de iluminat – *opaițul*. Acesta folosește ca și combustibil materii grase lichide. Opaițul este un obiect portabil, dotat cu un rezervor concav pentru adăpostirea combustibilului și a fitilului.⁶ În Antichitate este probabil cel mai important obiect de iluminat, atât din punct de vedere al răspândirii spațio-temporale, cât și din punct de vedere al repertoriului morfologic și imagistic oferit.⁷

Lychmus este o categorie care cuprinde toate instrumentele care produc lumină prin arderea unui fitil înmuiat în ulei sau grăsime.⁸

De la apariția lor, *opaițele* au suferit variate schimbări morfologice, care au impus trei procedee de realizare: cu mâna, la roata olarului și cu ajutorul tiparului. Materialele folosite la realizarea lor au fost, deasemenea, variate: piatra, lutul ars, faianța, sticla, marmura, aurul, argintul, bronzul,

⁴ Ștefan, Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954, p.221.

⁵ Cristian-Aurel, Roman, *op.cit.*, pp.26 –28.

⁶ Laurent, Chrzandovaski, *Lumen est omen. Arta, istoria și spiritualitatea iluminatului artificial*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, p.56.

⁷ *Ibidem*, p. 28 – 29.

⁸ *Ibidem*.

fierul, etc. Acest fapt a permis artiștilor să-și manifeste spiritul creator și simțul estetic.⁹

Create pentru a permite torțelor sau lumânărilor să fie deplasate sau poziționate în locurile dorite, sfeșnicele sunt cele mai simple forme de „portflacăra”.

Formele evoluează, astfel că, în perioada elenistică, apar candelabrele înalte pentru lumânări.¹⁰

Lanternă este un instrument complex care are scopul de a proteja „lumina pe care o transportă”. Realizată sub formă paralelipipedică în care era introdusă flacăra sau lumânarea, aceasta putea fi descoperită sau acoperită cu un capac perforat ce permitea ventilația necesară flăcării.¹¹ Aceasta era utilizată mai ales în spațiul deschis, cum ar fi iluminatul străzilor, despre care până la sfârșitul secolului al XVIII-lea nici nu putem vorbi. Străzile o dată cu căderea serii erau cuprinse de o beznă completă, chiar și marile orașe fiind lipsite, până în jurul anului 1700, de lumină. Populația se închidea seara în locuințe și numai nobilii puteau ieși, datorită faptului că erau însoțiți de ostași înarmați și de purtători de făclii.¹²

Putem spune că lumea romană este cea care produce, comercializează și utilizează un instrument de iluminat – lampa – la nivel extins. În sensul convențional al cuvântului, lampa, pe lângă rezervorul care adăpostește combustibilul, acesteia i se adaugă un cioc, în calitate de suport al fitilului. Pentru ca acesta din urmă să fie eficient, trebuie să aibă în același timp o bună capilaritate, care să permită conducerea progresivă a combustibilului către flacăra, dar și o slabă combustie proprie, care să îi asigure o durată ideală de funcționare.¹³ Acest instrument devenit un „bun al tuturor”, poate sta pe scara istoriei alături de becul cunoscut astăzi.

Piese de iluminat au fost folosite nu doar pentru iluminatul propriu-zis (în spații unde lumina naturală nu pătrundea - subterane), ci și ca instrumentar religios folosit cu ocazia celebrării unei căsătorii, a unui botez, sau în cazul comemorării unui răposat (în trecut s-a folosit torța, astăzi locul acesteia a fost luat de lumânare).

Concluzionând putem spune că de la apariție și până în perioada modernă, obiectele de iluminat europene manifestă o varietate cvasi-infinită de forme și materii. Ele merg în pas cu moda și se adaptează mijloacelor pe care consumatorii le au la îndemână.

⁹ *Ibidem*, p.29 – 30.

¹⁰ *Ibidem*, p.57.

¹¹ *Ibidem*, p.60.

¹² Alexandru, Cebuc, *op. cit.*, p.98.

¹³ Laurent, Chrzandovaski, *op. cit.*, p. 57.

În colecția Muzeului de istorie din Sighișoara există un număr de aproximativ 56 de obiecte de iluminat, fiecare cu specificul său. Cele 10 piese de iluminat prezintă varietatea colecției, dar și frumusețea ei. Ele ne dovedesc eforturile pe care omul le-a depus pentru dezvoltarea iluminatului artificial.

**The art of artificial lighting
through the collection of the History Museum in Sighisoara
(Abstract)**

From the appearance to the modern period, European lighting objects manifest a quasi-infinite variety of shapes and materials. They keep up with fashion and adapt to the means available to consumers.

In the collection of the History Museum in Sighisoara there are approximately 56 lighting objects, each with its own specificity. The 10 pieces of lighting present the variety of the collection, but also its beauty. They prove to us efforts that man has made for the development of artificial lighting.

Cuvinte cheie: lumină, torță, lumânare, sfeșnic, lanternă, felinar.

Key words: the light, torch, candle, candlestick, street lamp.

1. SFEȘNIC

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XIX-lea;

Material: tinichea;

Dimensiuni: lățime: 10cm;
înălțime: 13cm;

Descriere: sfeșnic de masă, cu spațiu pentru lumânări, din tinichea. Dispozitivul este prevăzut cu sistem pentru reglarea înălțimii lumânării, soclu și toartă în formă de coadă șobolan.

NI 506

2. SFEȘNIC

Zona: Transilvania;

Datare: a două jumătate a secolul al XIX-lea;

Material: lemn, fier;

Dimensiuni: lățime: 9cm; înălțime: 20cm;

Descriere: sfeșnic de masă cu suportul din lemn și gratie din sârmă. Dispozitivul este prevăzut cu sistem pentru reglarea înălțimii lumânării, soclu și toartă în formă de coadă șobolan.

NI 581

3. SFEȘNIC

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XIX-lea;

Material: fier;

Dimensiuni: înălțime: 13,5 cm;

Descriere: sfeșnic cu oglindă (lipsește oglinda) din fier făurit și tablă din fier; baza are trei piciorușe.

NI. 595

4. SFEȘNIC

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XVII-lea;

Material: alamă;

Dimensiuni: lățime: 22cm;
înălțime: 30cm;

Descriere: sfeșnic cu clopoțel, din alamă, cu două brațe; pe suport apare inscripția: *STEPAN SCHIFTER 1651*.

NI. 1276

5. SFEȘNIC

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XVII-lea – al XVIII-lea;

Material: bronz;

Dimensiuni: lățime: 13cm;
înălțime: 19,5cm;

Descriere: sfeșnic de masă; din bronz; sub formă de statueta, care a purtat în prealabil o pălărie din tablă (astăzi este lipsă) și în mâna dreaptă un obiect necunoscut (probabil o baghetă). În mâna stângă este suportul pentru lumânare.

NI. 1497

NI. 3081

6. FELINAR

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XVIII-lea;

Material: tablă, sticlă;

Dimensiuni: înălțime: 13,5cm;

Descriere: felinar de mână din tablă, cu corpul circular prevăzut cu sticlă pe ambele părți. În interior se găsește un singur suport pentru lumânare. Felinarul este decorat prin decupare și prevăzut cu dispozitiv pentru prindere.

7. LANTERNĂ DE CĂLĂTORIE

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XX-lea;

Material: tablă;

Dimensiuni: înălțime: 15cm;

Descriere: lanternă mică, din tablă, prevăzută cu dispozitiv de prindere. În interior se găsește un singur suport pentru lumânare. În partea de sus este decorată prin decupare.

NI. 3091

8. LANTERNĂ

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XX-lea;

Material: fier forjat;

Dimensiuni: lățime: 11cm, înălțime: 26cm;

Descriere: lanternă din tablă, cu suport de prindere în partea de sus și cu o ușă prin care se așază lumânarea. În interior se găsește un singur suport pentru lumânare. Lanterna este decorată în întregime prin decupare.

NI. 3093

9. SFEȘNIC

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XIX-lea;

Material: lemn;

Dimensiuni: înălțime: 85cm;

Descriere: sfeșnic din lemn de tei pe care se punea lumânarea la efectuarea ritualului religios. Stâlpul are o bază rotundă cu patru piciorușe și este ornamentat cu flori roșii și albe pe fond roșu și albastru. Sfeșnicul simbolizează pe Iisus, dătătorul și purtătorul de lumină.

NI 3217

FNI

10. SFEȘNIC

Zona: Transilvania;

Datare: secolul al XX-lea;

Material: fier;

Dimensiuni: înălțime: 7cm;

Descriere: sfeșnic din fier pentru lumânare de ceară încolăcită sub forma unei spirale. Baza este rotundă și prevăzută cu trei piciorușe și o coadă cu rol de toartă. În partea de sus este o foarfecă care prinde capul lumânării.

TREI MEDALII DE LA EXPOZIȚIA UNIVERSALĂ DIN PARIS (1855) PĂSTRATE ÎN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA

Mircea-Radu Iacob

Medaliile despre care vom vorbi în articolul nostru, au fost bătute pentru a celebra Expoziția Universală din Paris a anului 1855. Primele expoziții naționale dar nu internaționale cunoscute, ar fi cele din Roma antică de la sfârșitul Republicii Romane și începutul Imperiului Roman. Dar din cauza invaziilor barbare fatale oricărui triumf al păcii, nu au mai fost expoziții din timpul lui Nero și până în Evul Mediu, când ele au devenit foarte avansate. În Veneția anului 1268, pe timpul dogelui Lorenzo Tiepolo a fost o expoziție bună de produse industriale, însoțită de o procesiune a meseriilor și o festivitate acvatică.

Târgurile ținute la Leipzig și Nijni Novgorod în Europa, ca și cea de la Tant la jumătatea drumului între Cairo și Alexandria, pe parcursul Evului Mediu au avut multe din caracteristicile unei expoziții; în timp ce la Leiden, în 1689, olandezii au ținut un singur târg, la care au expus cele mai curioase produse din Est.

Prima expoziție modernă din serie a avut loc în 1756 în Londra, când Societatea de Arte oferă premii pentru îmbunătățirea manufacturilor de țesături, covoare și porțelan; în timp ce cinci ani mai târziu o expoziție similară a fost ținută de aceeași Societate, obiectele arătate au fost utilaje agricole și alte utilaje, iar un domn a fost angajat să explice meritele lor. În 1797 are loc o expunere colectivă a fabricilor de artă din Sèvres, Gobelins și Savonnerie, între zidurile pustii ale bisericii Saint Cloud. O a doua expoziție oficială a avut loc, în 1801 la Luvru, unde un juriu format din specialiști examina obiectele arătate, acordând medalii de aur.¹

După alte variate expoziții ținute în Paris, în anii următori această serie va fi întreruptă de războaiele Imperiului până în 1819, când cea de a cincea se va ține în curtea castelului Luvru, sub președinția lui Ludovic al XVIII – lea. Ea numărând 1.622 de expozanți, iar cea din 1849 la final se laudau cu nu mai puțin de 4.500 de concurenți.

Între timp, aceeași idee prinde rădăcini în Dublin, unde se spune că o serie de expoziții trienale ar fi avut rezultate foarte satisfăcătoare asupra comerțului irlandez. Ideea a fost începută în 1827 de Societatea Roială Dublin.

¹ Charles Lowe, *Four national exhibitions in London and their organise. With portraits and illustrations*, London, T.Fisher Unwin, Paternoster Square, 1892. pp. 25-27.

Pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX – lea un număr de expoziții naționale au fost ținute în diferite părți ale Germaniei. Se remarcă cea de la Berlin în 1844 care va aduna 3.040 expozanți. Expoziții limitate la produsele și manufacturile din țara în care au fost ținute, au avut loc în aproape toate țările Europei cu mult înainte de 1851, anul în care Prințul Consort al Angliei a conturat un nou început, cu uriașul și memorabilul Târg Mondial, și care marchează începutul acea ce va fi numită Era Expozițiilor.²

Marea expoziție din Londra a fost urmată de cele din New York și Dublin, în anul 1853, Melbourne și München în 1854. Oportunitatea lui Napoléon al III – lea pentru gloria militară, s-a ivit atunci când francezii sau unit cu britanicii pentru a se opune intereselor Rusiei în Crimeea. A fost o șansă perfectă pentru Franța, de a-și restabili reputația de putere militară de prim rang - o reputație care fusese mânjită după înfrângerea de la Waterloo. Succesele armatei și marinei franceze în Crimeea, pe înălțimile Fedukin, la Mamelon și Malkof, au coincis cu Expoziția universală și au acordat o aură de triumf spiritului întregului eveniment.

Napoléon al III – lea încredințase reprojecarea Parisului unui aristocrat talentat, și soarta trupelor sale experimentatului general Pélessier. Dar pentru succesul primei Expoziții internaționale din Paris, s-a apelat la un membru apropiat al familiei, vărul său, Prințul Napoléon. Împăratul a înlocuit planurile inițiale pentru o expoziție industrială și salonul anual de arte plastice, ambele pentru a fi ținute în anul 1854, cu un proiect ambițios pentru o Expoziție internațională în 1855. A fost extrem de important ca această expoziție, să fie comparată favorabil cu expoziția engleză din 1851; încă britanicii, aliații francezilor pentru prima dată în istorie a oricărei națiuni, nu trebuiau să fi antagonizați de spectacole gratuite de patriotism sau rivalitate. Prințul Napoléon a fost numit președinte al acestei expoziții, cu aceste două obiective clare înaintea lui.³

Un loc de-a lungul bulevardului Champs-Élysées, a fost ales pentru sala principală de expoziții Palatul Industriei, proiectat și construit prin colaborarea arhitectului Jean-Marie Viel și a inginerului Alexandre Barrault. Pe bulevardul Montaigne, Hector Fuel's Palatul de Arte Frumoase va adăposti pictura, sculptura, gravura și litografia. Deoarece principalul Palat al Industriei era, în ciuda proporțiilor imense, prea mic pentru a găzdui toate exponatele de mașini, o a treia galerie a fost construită de-a lungul

² Charles Lowe, *ibidem*, p. 28

³ <http://www.arthurchandler.com/paris-1855-exposition>. Accesat în data de 20.09.2019

malurilor Senei. Până în 1855 Parisul, era pregătit să joace rolul de gazdă al lumii – și în special noilor aliați și vechilor rivali ai francezilor, englezii.

Nu sunt informații ample despre medaliile comemorative ale Expoziției Universale din Paris a anului 1855, care fac obiectul acestei prezentări, dar iată ce spunea presa vremii. Într-un articol din 5 iunie 1855, al ziarului „*Journal des débats politiques et littéraires*” secretarul redacției Frédéric Camus relata următoarele: „- *Comisia Imperială tocmai a autorizat vânzarea medaliilor comemorative ale Expoziției Universale, în interiorul Palatului Industriei și de Arte Frumoase, bătute de Compania Palatului Industriei. În Londra, în 1851 a fost de asemenea bătută o medalie a expoziției și au fost puțini dintre vizitatorii Palatului de Cristal care, nu și-au oferit acest suvenir. În păstrarea memoriei unui fapt de asemenea remarcabil, medaliile Expoziției universale din 1855 au în plus meritul de a fi adevărate opere de artă; execuția lor a fost încredințată celor mai pricepuți artiști, care par să fi dorit, cu această ocazie să se depășească pe ei înșiși: este suficient pentru toată lumea să pronunțăm numele doamnelor și domnilor Caqué, Barre și Oudiné, pentru a-și face o idee despre perfecțiunea acestor patru medalii pe care și-au propus să le realizeze comisia imperială. Ar fi injust de a nu pune lângă gravorii francezi numele unui artist belgian, domnul Jacques Wiener: vederea interioară a galeriilor reprodușă de acest gravor priceput este de o finețe a execuției care ni se pare că atinge limitele artei.*”⁴

În același număr se prezenta grija organizatorilor pentru expozanții din diverse țări: „- *Compania Palatului Industriei, dorind să evite orice deranjamente inutile expozanților, a amenajat un birou în interiorul Palatului, pentru domnul Plan, tipograful Împăratului, unde se primeau toate comenzile de tipărire din partea participanților la expoziție. Doamnele și domnii expozanți trebuiau să se adreseze domnului Lagrange, la secretariatul administrației expoziției.*”⁵

În patrimoniul muzeului deținem trei medalii ale Expoziției Universale din Paris, din anul 1855 dintre care una bătută pentru Expoziția Universală, cea de-a doua pentru a comemora Expoziția universală din Paris, iar cea de-a treia medalie pentru a comemora vizita Împăratului Napoléon al III – lea și a împărătesei Eugénie la expoziție, pe care vi le prezentăm în continuare:

Fig. 1 Această medalie a fost realizată, pentru a fi medalia oficială a Expoziției Universale din Paris 1855

⁴ *Journal des débats politiques et littéraires*, Mardi, 5 juin 1855.

⁵ *Ibidem*.

Medalie Nr. INV. 4711 Material: cositor; Greutate: 49,5 g.; Diametru: 50,20 mm.; Muchie: netedă.

Descriere Avers: Efigia împăratului Napoleon al III – lea, orientat spre stânga, scris semicircular inscripția „NAPOLEON III EMPEREUR”, sub gât „Caqué. F.”.

Descriere Revers: deasupra scris semicircular inscripția „PALAIS DE L'INDUSTRIE”, dedesubt imaginea Palatului de Industrie, iar sub el inscripția: „MÉDAILLES DE L'EXPOSITION UNIVERSELLE | FRAPPÉES DANS LE PALAIS DE L'INDUSTRIE | AU MOYEN D'UNE PRESSE MONÉTAIRE | DE LA MAISON CAIL & C-^{IE} | PARIS 1855. | (ÉTAİN) MASSONET EDITEUR”.

Fig. 2 Această medalie a fost realizată, pentru a comemora Expoziția Universală din Paris 1855

Medalie Nr. INV. 4725 Material: bronz; Greutate: 21,3 g.; Diametru: 36,72 mm.; Muchie: netedă.

Descriere Avers: Efigia împăratului Napoleon al III – lea, orientat spre stânga încoronat cu frunze de laur, scris semicircular inscripția „NAPOLEON III EMPEREUR”, sub gât „E·A·OUDINÉ”

Descriere Revers: deasupra scris semicircular inscripția „EXPOSITION UNIVERSELLE”, dedesubt pe un soclu imaginea Franței care încoronează Industria și Artele cu frunze de laur, iar dedesubt anul 1855, acvila imperială înconjurată de coroana de laur în exergă inscripția: „LA FRANCE COURONNE | L'ART ET L'INDUSTRIE”, dedesubt „Caqué. F.”.

Fig. 3 Această medalie a fost realizată, pentru a comemora vizita împăratului Napoléon al III – lea și a împărătesei Eugénie la Expoziția Universală din Paris 1855

Medalie Nr. INV. 4726 Material: zinc; Greutate: 16,7 g.; Diametru: 36,72 mm.; Muchie: netedă.

Descriere Avers: Efigia împărătesei Eugénie, și a împăratului Napoleon al III – lea, orientate spre stânga, scris semicircular inscripția „EUGÉNIE IMPERATRICE NAPOLEON III EMPEREUR”, sub gât „Caqué. F.”.

Descriere Revers: deasupra scris semicircular inscripția „PALAIS DE L'INDUSTRIE”, dedesubt imaginea Palatului de Industrie, în exergă „J. WIENER F.” și inscripția „PAVILLON DU NORD”.

Drei Medaillen zur Pariser Weltausstellung (1855) im Bestand des Schäßburger Geschichtsmuseums

(Zusammenfassung)

Die Medaillen, die wir in unserem Artikel besprechen werden, sind zur Feier der Pariser Weltausstellung von 1855 angefertigt worden.

Nachfolger der Londoner Industrieausstellung waren jene von New York und Dublin im Jahr 1853, sowie von Melbourne und München im Jahr 1854.

Der Kaiser ersetzte die ursprünglichen Pläne für eine Industrieausstellung und die jährliche Kunstausstellung, die im Jahr 1854 stattfinden sollten, mit dem ambitionierten Projekt einer Weltausstellung im Jahr 1855.

Im Museumsbestand befinden sich drei Medaillen aus der Pariser Weltausstellung von 1855, davon wurde eine zur Würdigung der Pariser Weltausstellung geprägt, die zweite zur Würdigung des Besuchs der Ausstellung von Kaiser Napoleon III. und Kaiserin Eugenie und die dritte als Weltausstellungsmedaille, die wir anschließend vorstellen.

Cuvinte cheie: Expoziția universală, Paris, medalie, Napoleon al III – lea, expoziții.

Schlüsselwörter: Weltausstellung, Paris, Medaille, Napoleon III., Ausstellungen.

Ilustrații

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

DIN TRECUTUL MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA. INVENTARUL COLECȚIEI ANTERIOR NAȚIONALIZĂRII DIN 1951

Nicolae Teșculă

Colecțiile muzeale din România au fost create de-a lungul timpului grație unor colecționari inimoși, realizându-se colecții tematice deosebite ca valoare și relevanță pentru un anumit domeniu de activitate sau perioadă istorică. Acesta a fost și cazul Muzeului de Istorie din Sighișoara, o instituție care și-a deschis porțile în anul 1899, cu colecții valoroase de arheologie, meșteșuguri și bresle, orologerie, mobilier, artă și etnografie, precum și arme medievale și moderne, care au avut misiunea conform dorinței fondatorului, dr. Josef Bacon de a reflecta istoria seculară a urbei de pe Târnava Mare.¹

Începuturile muzeologiei sighișorene este mult mai veche și este legată de Gimnaziul Evanghelic din Sighișoara. Datele existente în fișele de inventar arată faptul că, o parte din actuala colecție a Muzeului de Istorie au provenit din colecția de antichități a Gimnaziului Evanghelic din Sighișoara.

Această instituție atestată documentar în anul 1522 devine în cu timpul, una dintre cele mai prestigioase instituții de acest fel din Transilvania, cu un corp profesoral de excepție, care în secolul al XIX-lea ajunge să aibă aproape în totalitate studii doctorale, la universități protestante din spațiul vorbitor de limbă germană.²

În cadrul unei astfel de instituții nu putea să nu existe preocupări în domeniul muzeologic. De altfel, literatura de specialitate apreciază faptul că muzeele școlare sunt precursori ai muzeelor de azi. La sfârșitul secolului al XIX-lea, după model european și în Transilvania crește interesul pentru istorie și științele naturii, ceea ce generează crearea unor colecții particulare de științele naturii, numismatică, mineralogie, istorie și arheologie, care vor fi donate școlilor. După 1830 în sistemul de învățământ din Transilvania încep să apară modificări la nivelul curriculei școlare prin apariția unor noi specializări cum ar fi fizica, matematica și științele naturii, discipline care vor să corespundă noilor cerințe din sectorul economic. În acest context, crearea de colecții muzeale școlare a fost impulsionată de

¹ Pentru o istorie a începuturilor Muzeului de Istorie Sighișoara vezi: Adriana Antihi, „Despre activitatea muzeelor din Sighișoara” în *Vatra*, 6, 2006, pp. 20-23; Nicolae Teșculă, „The History Museum of Sighisoara-110 years of history” în *Revista muzeelor*, nr. 2/2009, p. 5-6;

² Emil Giurgiu, *Sighișoara*, ed. Sport-Turism, București, 1982, p. 93.

dezvoltarea științelor naturii și a istoriei, prin interesul tot mai mare acordat acestor discipline. De altfel, legislația în domeniu prin *Ratio educationis* din 1777 a Mariei Terezia și *Organisationsentwurf* a contelui Thun din 1849 încuraja profesorii în realizarea de colecții muzeale cu scop didactic.³

Spre deosebire de muzeele clasice, deschise publicului larg, colecțiile și mai apoi muzeele școlare aveau un caracter relativ închis, fiind accesibile doar unui public specializat format de profesori, elevi și uneori părinții acestora. De altfel, rolul colecțiilor de arheologie, istorie, de științele naturii, etnografice, numismatice și mineralogice aveau rolul de a oferi informații suplimentare față de manualele școlare, contribuind astfel la formarea cultural-științifică a elevului și chiar la educația sa patriotică. Prin intermediul colecțiilor, elevul învăța intuitiv și astfel se puteau forma anumite priceperi, deprinderi și aptitudini, care să dezvolte spiritul de observație, să întărească patriotismul și a sentimentului de mândrie națională.⁴

Complet angrenați la paradigma occidentală, profesorii Gimnaziului Evanghelic sighișorean au purces la crearea unei colecții muzeale, care după înființarea muzeului local au fost donate acestuia. Se remarcă aici, în special, colecția de antichități adunată grație muncii depuse de profesorul Karl Gooß, care în calitate sa de profesor de istorie a avut o importantă activitate în cercetarea epocii romane din vechea Dacie, studiile sale fiind citate în monumentală lucrare a lui Thomas Mommsen, *Istoria românilor*.⁵

Revenind la începuturile muzeului sighișorean, după cum relatează presa vremii acesta și-a deschis porțile în data de 25 iunie 1899 în vechiul turn medieval, simbol al orașului de pe Târnava Mare și anume Turnul cu Ceas.

Inaugurarea muzeului este prezentată în săptămânalul sighișorean *Groß-Kokler Bote*. Cu această ocazie aflăm și date interesante legate de prima organizare muzeală: „*De la solstițiu atârnă deasupra intrării în Turnul cu Ceas firma <Alt Schässburg>. Intrăm în prietenoasa casă a scărilor, de peretele căreia atârnă un tablou cu orașul medieval și un tablou al unei camere de locuit din secolul al XVI-lea. Spațiul muzeului este deschis gratuit joia și duminica de la 11.30 la 12.*

³ Gherghina Boda, *Muzeele din Transilvania între 1817 și 1905*, ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, p. 213.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Nicolae Teșculă, „Dinastii culturale la Sighișoara în secolul al XIX-lea. Familia Gooß” în *Țara Bârsei*, serie nouă, nr. 14, 2015, pp.110-114.

Primul spațiu conține antichități bisericești, care după un lung somn, în camere prăfuite, sunt reînviolate. De-a lungul peretelui se găsește un altar poliptic din Biserica din Deal, vis a vis atârână un fragment al unei imagini de altar (Hristos pe Muntele Măslinilor, un înger ridicând cupa) distrus în anul 49 (anul 1849 n.n.) și înlocuit în anii 70 de tabloul lui Ludwig Schuller: < Lăsați copiii să vină la mine>. ⁶ Alături o placă comemorativă (epitaf) al potentăților sighișoreni și un steag vechi de biserică cu reprezentări colorate din Șaroș. Examinăm și admirăm statuile lui Paul și a Mariei. Ușa intrării în arhivă este flancată de două postamente, care acum câteva decenii stăteau în corul Bisericii Mănăstirii. Un interes special îl trezește frumoasele decorații ale celor două costume de preot din Cloașterf și Șaroș, un registru obișnuit al morților de la începutul secolului nostru și un clește mare din fier, cu care au fost ridicate pietrele de colț ale Bisericii și deal și ale Bisericii Mănăstirii. Prin mărturii onorabile de-a lungul timpurilor trecute deschidem ușa scării în spirală. Această ușă cu anul 1536, cu o inscripție în latină și cu o decorație, un cadou de la preotul din Șaroș, apăra până acum câteva zile intrarea într-o - pivniță. Noi urcăm treptele scării în spirală și găsim (...) o străveche cameră de arme. De perete atârână armuri și coifuri, cămăși de zale și arcure, scuturi, steme și steaguri (...); pe pedestale, pe perete și pe podea archebuze, ghiulele din fier și piatră. Toate supravegheate de un cavaler în armură și Sf. Gheorghe, a cărui fapte eroice sunt reprezentate pe o placă de sobă din fontă din anul 1727 prin cuvintele: <Georgius cu eroism l-a omorât pe dragonul otrăvitor>. Cine nu rememorează în acest spațiu eroismul strămoșilor noștri și obligația de a le apăra moștenirea! Deasupra intrării în cel de-al treilea spațiu muzeal se găsește piatra cu stema orașului și titlul: <Nomen Domini turris fortissima>, această piatră a stat pe zidurile cetății în Schänzchen.⁷ Noi intrăm în cabinetul de rarități, care este frumos aranjat; pentru istoria culturală a poporului nostru vin obiecte importante din care enumerăm: puști, pistoale, cutii de pulbere scărițe de șa (...) stindarde, vechi tablouri, chei, semne de vecinătăți, alte antichități diverse din diferite perioade de timp care așteaptă cu nerăbdare descrierea și explicația specialiștilor; și aici atârână o placă de marmură ovală cu inscripția: <Trăiește creștinește și ferește-te de cele rele și atunci piatra nu-ți va atârna de gât>(...).

Noi deschidem o ușă cu o frumoasă decorație din anul 1563 și intrăm în fosta încăpăre a sfatului, cămăruța ceasornicarului Georgius Kraus (...). Ce am povestit noi la crearea acestei expoziții de antichități a

⁶ Tablou aflat azi la Biserica Leproșilor.

⁷ Bastionul Turnului Cositorarilor.

fost menționat în 25 iunie, la sărbătoarea predării lui < Alt Schässburg > stimaților reprezentanți ai orașului de dr. Josef Bacon și primarul Walbaum. Nu ne dorim a stabili după un punct de vedere științific și de a face un muzeu pentru cercetare științifică, aceasta să o facă orașele mari și bogate: Noi vrem să scoatem (obiectele vechi n.n.) din fața mâinii lacome a comercianților și vrem să le apărăm pentru noi și pentru copiii noștri. (...).

Turnul cu Ceas a devenit mândria fiecărui sighișorean, este un început modest și el a fost posibil prin oameni ca Teutsch, Müller, Gooß etc. care cu mult timp înainte de noi (...) au adunat multe în cabinetul de antichități a Gimnaziului evanghelic(...).

Muzeul va fi deschis gratuit în ziua de Petru și Pavel de la 8 la 9.30, de la 12 la 2 și de la 4 la 6. Pentru copiii de școală accesul este posibil doar însoțiți de adulți. ”⁸

Colecțiile se vor dezvolta an de an grație muncii neobosite a medicului sighișorean Josef Bacon, dar și a Asociației Sebastian Hann, filiala Sighișoara din care făceau parte inimoși oameni iubitori de cultură din urbe. Dintre aceștia aminti pe: Karl Seraphin, Ludwig Schuller, Betty Schuller, Julius Misselbacher. ”⁹

Patrimoniul muzeal va deveni unul foarte bogat cuprinzând cu colecții valoroase de arheologie, meșteșuguri și bresle, orologerie, mobilier, artă și etnografie, precum și arme medievale și moderne, documente medievale și moderne cu rolul de a reflecta istoria seculară a vechiului burg medieval Sighișoara.

Până în perioada postbelică, muzeul se găsea în proprietatea Bisericii Evanghelice, curator al instituției rămânând, pe o perioadă de 42 de ani, până în 1941, la decesul său, medicul Josef Bacon. După moartea acestuia rolul de curator va fi preluat de profesorul Julius Holitzer. La naționalizarea din anul 1951 muzeul sighișorean deținea un număr de 10.506 obiecte muzeale. ”¹⁰

La Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale ale României în cadrul fondului Parohiei Evanghelice C. A Sighișoara se găsește *Inventarul Muzeului Sighișoara Veche*. Un act redactat, cel mai probabil, în perioada postbelică, imediat, înaintea naționalizării.

⁸ Groß-Kokler Bote, nr. 1070, Schässburg, den 29. Juni 1899, p.4437.

⁹ Schäßburg. Bild ein siebenbürgischen Stadt, herausgegeben Herausgegeben, Heinz Brandisch, Heinz Heltmann und Walter Lingner Rautenburg Verlag, 1998, p. 237.

¹⁰ Nicolae Teșculă, „Aspecte privind activitatea muzeului din Sighișoara în perioada 1951-1977” în *Actele Unirii*, volum îngrijit de Cornel Sigmirean, Cristina Preutu, Silviu B. Moldovan, ed. Hamangiu, București, 2018, p.266.

Cu această ocazie, pe parcursul a 101 file, aflăm că Muzeul Sighișoara Veche este organizat în 21 săli în interiorul Turnului cu Ceas la care se adaugă și o serie de obiecte existente pe balconul sau galeria turnului, aflată la ultimul nivel precum și alte obiecte nepuse.

Spunem că acest inventar este unul din perioada postbelică, deoarece față de vechea organizare din perioada interbelică, când la etajul întâi al clădirii adiacente Turnului cu Ceas exista organizată muzeal o veche capelă cu două altare poliptice, *Altarul Sfântului Martin*, existent azi în cadrul Bisericii din Deal din Sighișoara și *Altarul Bisericii Evanghelice din Șmig*, existent azi la Muzeul Național de Artă al României.¹¹ Această expoziție nu mai apare menționată în acest inventar, fiind înlocuită, după cum vom vedea, cu o expoziție dedicată breslelor meșteșugărești sighișorene. La acestea, se adaugă faptul că, în inventar apare o listă de 24 de cărți provenită de la casa *evacuată* Maetz din Piața Cetății, ceea ce atestă că ar fi vorba de o naționalizare.¹²

Revenind la inventar, în prima sală, la intrare, la parterul clădirii adiacente Turnului cu Ceas numită *Sala I-a Antreu*, erau expuse un număr de 50 de obiecte cu caracter arheologic.¹³

Urma apoi a doua sala numită *Sala I b Arheologie* și cuprindea un număr de 144 de obiecte în vitrine dintre care 31 de obiecte erau descoperite de profesorul Carl Seraphin cu ocazia campaniei de săpături arheologice de la dealul Wittenberg între anii 1900-1902. Unele dintre obiecte au niște descrieri destul de interesante cum ar fi: „*Vase și hârburi din felurite obiecte de lut, total 90 pe dulapuri (...) O etajeră cu diferite obiecte de lut și piatră, coarne de animale (...) Două bănci simple cu hârburi de lut și fragmente din râșnițe de piatră (...) Vitrină cu obiecte găsite în Sighișoara la săparea conductei de apă (...) Sertare în partea inferioară a dulapurilor cu vitrine cu felurite rămășițe de vase de lut și de oase (...) Dulap sub vitrină cu variate obiecte mai puțin valoroase (...) Ornamet de lut sub sticlă.*”¹⁴

La etajul I al clădirii adiacente se găsea *Sala II Școala Veche*, care conținea un număr de 286 de obiecte¹⁵, majoritatea cărți și manuscrise, broșuri, certificare școlare, dar și alte obiecte ca: „*Catedra din sala festivă a liceului săsesc, lemn sculptat, 1804 (...) Două bețișoare pentru joc al copiilor de pe la 1860 (...) Două monede pentru joc al copiilor numit*

¹¹ Adriana Antihi, op. cit., p. 21.

¹² *Inventarul Muzeului Sighișoara Veche*, în SJMANR, Fond Parohia Evanghelică Sighișoara C. A. (1369-1968), nr. inv. 538, Dosar 213, f. 99.

¹³ Ibidem, f. 1-2.

¹⁴ Ibidem, f. 3.

¹⁵ Ibidem, f. 4.

<gombas>/De-a nasturele (...) O cutie cu nasturi a jocului de mai sus (...) Patina I din os (...) Patina II din lemn.”¹⁶

Sala III –Bresle I conținea un număr de 84 de obiecte dedicate breslelor sighișorene conținând statute, steaguri, brevete de ucenic, de calfă și alte obiecte dedicate vieții economice din vechiul burg medieval.¹⁷

De aici se intra în Turnul cu Ceas în *Sala IV Bucătărie* ce conținea obiecte de uz casnic cum ar fi: farfurii, cuiere, frigărui, greutăți, râșnițe, stampe, mobilier de bucătărie. În total erau 139 de obiecte. Se remarcă aici prezența a două cărți de bucate: „*Carte de bucate <Bewahrtes Kochbuch in 6 Abteilungen> Wien bei Leopold Kaliwoda 1784 (...) Carte de bucate <Kochbuch von Ignatz Salter > Wien bei Karl Gerold 1787*”.¹⁸ La aceasta se mai adaugă „*Sclimpușe de albituri/4-patru/Wäscheklammern*” deci a cârligelor folosite pentru uscarea rufelor.¹⁹

A doua sală, a primului nivel al Turnului cu Ceas, era denumită *Sala V Salon de pe la 1800-1850*, unde găsim un număr de 335 de obiecte. Sala cuprinde cărți, manuscrise, mobilier, tablouri, medalii, registre de vecinătate, obiecte personale: „*Batistă cu monstre (Sic!) de broderie 1831 Farnzeska Scherer (...) Clavicord făcut la Biertan de Samuel Metz pe la 1825 (...) Pian în formă de spienet de pe la 1820, defect*.”²⁰ Tot aici se remarcă o serie de litografii, fotografii, albume, ziare și alte documente dedicate celor două personalități din familia sighișoreană Teutsch, Georg Daniel și fiul său Friedrich. Dintre aceste obiecte ne-a atras atenția „*Pașaport pentru străinătate eliberat studentului G.D. Teutsch*.”²¹

De aici, se urca prin scara în spirală la etajul doi în *Sala VI Bresle II* unde se găseau aranjate o serie de obiecte cum ar fi lacăte, chei, unelte meșteșugărești, câni, lăzi de breaslă, acte și documente precum și: „*model de pod acoperit (...) narghilea de ceasornicar (...) pendulul ceasului din turn 1821*” Toate acestea însumau 158 de obiecte.²²

A doua încăpere a etajului era numită *Sala VII- Societăți*, conținând un număr de 110 obiecte. Aici avem expuse acte și documente, fotografii, cataloage, registre, lăzi de vecinătate cu documente ale asociațiilor și societăților existente în Sighișoara. Dintre obiecte avem și arme: „*Carabina*

¹⁶ *Ibidem*, f. 8.

¹⁷ *Ibidem*, f. 13-15.

¹⁸ *Ibidem*, f. 18.

¹⁹ *Ibidem*, f. 19.

²⁰ *Ibidem*, f. 20-25.

²¹ *Ibidem*, f. 26.

²² *Ibidem*, f. 30-33.

societății de tir”, dar și acte ale Ordinului Bunilor Templieri,²³ din care fondatorul muzeului dr. Josef Bacon făcea parte: „*Articol de ziar despre serata teatrală a lojei antialcoolistilor din Sighișoara (...) Înființarea și evoluția lojei antialcoolistilor din Sighișoara (...) Recomandare de intrare în lojă.*”²⁴

De aici se intra în altă încăpere numită *Sala VIII- Secolul XVII*. Ea cuprindea un număr de 188 de obiecte diverse aranjate fără a se ține cont de contextul cronologic sau tematic. O însăilare de cărți, cuiere, insigne, mobilier, tablouri, țesături. Se remarcă aici: „*Sfântul Ieronim, pictură în ulei pictor necunoscut (...) Dulăpior de perete cu sculpturi, din secolul XVI, din sacristia Bis. Din Deal (...) Bucată de covor persan, covor persan de rugăciune (...) Pahar de sticlă, mare, al breslei cismarilor cu ornamente colorate, din anul 1762 (...) Trei ferestre cu geamuri mici rotunde prinse în plumb (...) Tablou cu unelte de tortură, cizma cu șuruburi (...) Approbatæ Constitutiones Regni Transsylvaniae Prima Pars, text unguresc.*” Tot aici, curios, apar și obiecte, care au de a face cu secolul al XIX-lea: „*Perna roșie de catifea întrebuințată la punerea pietrei fundamentale a monumentului generalului rus Skariatîn de împăratul Francisc Iosif în 1852 (...) Schița programului pentru solemnitățile cu ocazia punerii pietrei fundamentale a monumentului în amintirea generalului rus Skariatîn, căzut în lupta de la Sighișoara în 29 iulie 1849, la 29 iulie 1852.*”²⁵

Aceeași formă de prezentare o avem și în holul de la etajul III al turnului în *Sala IX –Bresle III*. Un număr de 107 piese de forme, tipuri și dimensiuni diferite cum ar fi: „*Cuțit tocător, pentru tăiat carnea de cârnaț de la 1860, de la primul cârnațar din Sighișoara Jos. Fried. Winter (...) Manuscris a lui Andreas Blasius din 1777 în latină și germană, Manuscris despre Andreas Blasius și opera sa: < Andreas Blasius und sein Lebenswerk gesammelt von E. Schwarz 1922 >.*”²⁶

Camera mare a etajului III numită *Sala X –Sala de arme* avea un total de 315 piese dintre care se remarcă archebuze, puști și pistoale cu cremene, capsă, arme de vânătoare, ghiulele cartușiere, cornuri pentru păstrarea prafului de pușcă, săbii, pintenii, lăncii, baionete, „*scut turcesc,*

²³ Ordinul Bunilor Templieri era o asociație organizată după principiul francmasoneriei, care milita pentru eradicarea consumului de alcool din societate, considerat a fi un flagel care contribuie la degenerarea omului, dar și a națiunii. Pentru detalii vezi.: Nicolae Teșculă, „Ordinul Bunilor Templieri și prezența lor la Sighișoara la începutul secolului XX” în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu*, Vol. XXV, 2018, pp. 129-137.

²⁴ *Inventarul Muzeului Sighișoara Veche*, în SJMANR, Fond Parohia Evanghelică Sighișoara C. A. (1369-1968), nr. inv. 538, Dosar 213.f. 34-36.

²⁵ *Ibidem*, f. 37-42.

²⁶ *Ibidem*, f. 43-45.

pavăză; scut turcesc, pavăză cu semilună și stea (...) scut turcesc, pavăză, cu pasăre, ” coifuri, părți de armură, platoșe, cărți cu subiecte de război etc.
27

Tot aici, într-o mică încăpere Cabinetul X –Colecția de numismatică însuma un număr de 1151 de obiecte: „Monede romane 73, medievale din diferite state europene 196, din diferite state europene și exotice 179, polone 52, germane 177, austro-ungare 227, monede diverse 123, medalii comemorative, expoziții 124.” La acestea se mai adăugau albume cu bancnote și bilete de bancă din Primul Război Mondial și 10 piese reprezentând rarități etnografice: „Păpușă de la indienii din Arizona din America de Nord femeiască, idem, bărbătească (...) Două figuri omenеști de lut egiptene vechi.” În același cabinet mai existau și patru cărți cu profil numismatic.²⁸

La același nivel exista și Sala XI-Medicina și farmacie veche ce avea un număr de 248 de obiecte: recipiente, cărți, ustensile, cutii, truse medicale și farmaceutice, balanțe și „Un dulăpior pictat cu inscripție”²⁹

Între etajul al treilea și al patrulea pe casa scărilor exista Sala XII-Biblioteca, ce cuprindea un număr de 314 cărți și manuscrise: cărți ale autorilor sași, români și maghiari din Sighișoara, manuscrise ale profesorilor de la Școala din Deal, colecția de ziare locale. Toate acestea aveau *ex libris*-ul Muzeului Sighișoara Veche și constituie azi patrimoniul bibliotecii Muzeului de Istorie.³⁰

La etajul al patrulea exista Sala XIII –Agricultură veche cu obiecte de uz gospodăresc, potcoave, seceri, unelte vechi și un obiect atipic pentru acest tip de expoziție: „Lespede de piatră cu inscripția <Regnante D.S.D.D. Georgio Rákóczy II> ce s-a găsit în colțul sud-estic al cimitirului catolic vechiu.” Toate însumau un număr de 170 de obiecte.³¹

Tot aici, mai avem și Sala XIV –expoziția de vederi vechi din Sighișoara cu 51 de obiecte, ce conțineau fotografii cu Sighișoara, picturi, cele opt acuarele semnate Betty Schuller, trei gravuri ale lui Hans Hermann cu Strada Școlii, Ulița Cetății, Casa Parohială și „Cartea de schițe a pictorului Karl Zigler din timpul studiilor sale liceale.”³²

²⁷ Ibidem, f. 46-53.

²⁸ Ibidem, f. 54.

²⁹ Ibidem, f. 55-61

³⁰ Ibidem, f. 62-70.

³¹ Ibidem, f. 71-75.

³² Ibidem, f. 76-77.

Mai găsim aici și *Sala XV –Magazie* socotită a fi improprie pentru vizitare ce cuprinde vreo 600 de obiecte de la expozițiile pentru igienă din anii 1900-1925, care trebuie inventariate.³³

În *Sala XVI- Salon de pe la 1850-1900* avem acte, obiecte, fotografii, manuscrise, ziare, reviste, tablouri dedicate poetului Michael Albert, în total 246 de obiecte.³⁴ La toate acestea se mai adăugau o colecție de bancnote.³⁵

La ultimul nivel *Sala XVII –Obiecte din timpul războiului mondial 1914-1918* cu un număr de 194 de obiecte cuprinzând părți de uniformă militară, căști, cartușiere, ziare din epocă bilete de bancă, „*potir pentru cuminecătură, (...) farfurioară pentru ostie, (...) cartelă de pâine și făină.*”³⁶ Mai găsim aici: „*Două colecții de bancnote*”³⁷ și „*un număr de 13 arme și obiecte de armament.*”³⁸

Sala XVIII - epoca romană avea un total de 21 de obiecte din epoca romană: opaițe, arme, cărămizi cu inscripții, paviment roman și „*Fotografia lui Karl Goos, profesor, arheolog.*”³⁹

De aici se ajunge în *Sala XIX- 1848* cuprindea un număr de 91 de obiecte: ziare, toasturi, cuvântări, manuscrise, broșuri, publicațiuni dedicate evenimentului.⁴⁰ Tot aici mai exista: „*o sabie de funcționar tip austriac.*”⁴¹

„*Tinda de sus a scării –Sala XX*” avea 42 de obiecte variate dintre care se remarcă o serie de tablouri și: „*Velociped/Bicicletă primitivă (...) Capră sau țurcă pe suport.*”⁴²

Nici galeria sau balconul Turnului cu Ceas nu era lipsită de prezența unor obiecte. Numărate acestea totalizau 26 de obiecte: gravuri, fotografii, grafice al ploilor, „*părți ale avionului lui A. Zigler, care a căzut, fotografia acestuia,*”⁴³ „*fotografie <Țăitulul porcului>, <Pârlitul>.*”⁴⁴

La toate acestea se mai adăugă un număr de 25 de obiecte de cositor păstrate într-o ladă ferecată, 24 de cărți din casa evacuată Maetz din cetate

³³ *Ibidem*, f. 78

³⁴ *Ibidem*, f. 79-85.

³⁵ *Ibidem*, f. 54.

³⁶ *Ibidem*, f. 86-90.

³⁷ *Ibidem* f. 54.

³⁸ *Ibidem*, f. 53 b.

³⁹ *Ibidem*, f. 91.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 92-94.

⁴¹ *Ibidem*, f. 53 b.

⁴² *Ibidem*, f. 95-96.

⁴³ Aviatorul Albert Ziegler originar din Codlea a făcut o demonstrație aviatică cu avionul său la Sighișoara în anul 1913. În urma acestei demonstrații s-a prăbușit cu aparatul său, însă a scăpat cu viață. Vezi: Nicolae Teșculă, „Albert Ziegler la Sighișoara. Impactul primelor demonstrații aviatică la nivelul conștiinței colective” în *Marisia*, XXVIII, Tg. Mures, 2006, pp. 269-276;

⁴⁴ *Inventarul Muzeului Sighișoara Veche*, în SJMANR, Fond Parohia Evanghelică Sighișoara C. A. (1369-1968), nr. inv. 538, Dosar 213.f.

și: „120 de medalii, 848 de monede +73 de monede romane, nenumărate bancnote. În total 1547 de monede și 120 de medalii.”⁴⁵

La o scurtă analiză asupra colecției muzeale observăm că avem următorul număr de obiecte:

Sala	Număr obiecte inventariate	Număr obiecte neinventariate
Sala I Antreu	50	
Sala I b –Arheologie	144	
Sala II –Școala Veche	286	
Sala III-Bresle I	84	
Sala IV –Bucătărie	139	
Sala V –Salon de pe la 1800-1850	335	
Sala VI-Bresle II	158	
Sala VII –Societăți	110	
Sala VIII- Secolul al XVII-lea	188	
Sala IX -Bresle III	107	
Sala X -Sala de arme	315 +13+1 =329	
Sala XI-Cabinet Numismatică	1151	Album cu bancnote și bilete de bancă, patru cărți cu profil numismatic, zece rarități exotice
Sala XII-Biblioteca	314	
Sala XIII- Agricultură veche	170	
Sala XIV –Expoziție de vederi vechi din Sighișoara	51	
Sala XV-Magazie	-	Aproximativ 600
Sala XVI –Salon de pe la 1850 -1900	246	
Sala XVII-Obiecte din timpul războiului mondial	194	Două colecții de bancnote
Sala XVIII- Epoca romană	21	
Sala XIX-1848	91	
Sala XX- Tinda de sus a scării	42	
Galeria	26	
Obiecte păstrate în lada ferecată	25	

⁴⁵ *Ibidem*, f. 98-101.

Cărți din Casa Maetz	24	
Numismatică	1547+120=1667	Nenumărate bancnote
Total	5657	

Avem deci un număr total de 5.657 de obiecte înregistrate, la care se adaugă alte aproximativ 600 de obiecte din magazie și colecții de bancnote, care nu sunt înregistrate. Dacă am aduna această sumă, tot nu s-ar ridica la numărul de 10.506, cât se menționează în documente, că ar fi existat la naționalizarea din 1951, ceea ce demonstrează că avem de a face cu o inventariere făcută în grabă și deci inexactă.

Din analiza inventarului vedem că nu s-a ținut cont de anumite norme cronologice sau de colecție, găsim aproape în fiecare sală obiecte care nu aveau legătură cu tematica sau cu cronologia istorică. Cele mai frapante au fost expunerea unor obiecte de secol al XIX-lea, legate de revoluția de la 1848, la expoziția dedicată secolului al XVII-lea, deși exista în cadrul organizării muzeale o expoziție dedicată revoluției de la 1848 sau existența unei inscripții de secol al XVII-lea, la expoziția dedicată agriculturii.

Tot inventarul atestă faptul că dorința fondatorului instituției muzeale, dr. Josef Bacon și grupului său din jurul *Asociației Sebastian Hann* a fost acela de a reflecta trecutul urbei de pe Târnava Mare, punându-se accent pe istoria breslelor sighișorene, cărora li se acordă trei săli în cadrul expoziției permanente. Alături de acestea nu au fost uitate și alte perioade istorice: prin trei expoziții, cele două dedicate arheologiei și una epocii romane –antichitatea; perioada premodernă și modernă prin sălile *Arme și Societatea în secolul al XVII*, apoi secolul al XIX-lea foarte bine reprezentat de sala *Societăți*, de *Salonul de pe la 1850 -1900*, sala *1848* sau de *Expoziția de vederi vechi din Sighișoara*, iar secolul XX, prin expoziția dedicată primului război mondial. La acestea se mai adaugă evocarea unei ocupații secundare a sighișorenilor și anume *agricultura* și foarte bogata colecție *numismatică*.

Dincolo de aceste aspecte, importanța inventarului este una deosebită. Vechea colecție, din perioada interbelică stă la baza actualei colecții muzeale. Majoritatea obiectelor păstrându-se până în zilele noastre în inventarul actualei colecții muzeale, cu toate că o parte din obiecte au fost înstrăinate în perioada comunistă, prin transferuri la alte muzee cum ar fi: Muzeul Sportului din Brașov sau Muzeul Național de Istorie a României, iar colecția de documente și manuscrise la Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale a României.

O colecție, care arată dragostea pentru trecut și pentru valorizarea acestuia, conform viziunii fondatorului Josef Bacon și a apropiaților săi, la condițiile din epoca sa, lăsând posterității un matrimoniu material impresionant, care este cercetat și admirat în ziua de azi.

**AUS DER VERGANGENHEIT DES SCHÄßBURGER GESCHICHTSMUSEUMS.
DER BESTAND DER SAMMLUNG VOR DER VERSTAATLICHUNG VON 1951
(Zusammenfassung)**

Das Schäßburger Geschichtsmuseum wurde am 25. Juni 1899 in einem mittelalterlichen Turm, dem Stundturm - einem Symbol der Stadt an der großen Kokel - eröffnet. Die Sammlungen des Museums wurden Jahr für Jahr durch die unermüdliche Arbeit des Schäßburger Arztes Josef Bacon und auch derjenigen der Schäßburger Filiale des Sebastian Hann-Vereins, welchem beherzte Kulturliebhaber der Stadt angehörten, stetig bereichert. Von diesen sind Karl Seraphin, Ludwig Schuller, Betty Schuller, Julius Misselbacher zu erwähnen.

Das Museumspatrimonium wurde somit sehr reichhaltig und beinhaltete wertvolle Sammlungen von Archäologischen Funden, Handwerk und Zunftgegenständen, Uhrwerk, Möbeln, Kunst und Ethnographie sowie mittelalterlichen und modernen Waffen, mittelalterlichen und modernen Dokumenten, welche die Jahrhundertealte Geschichte der mittelalterlichen Schäßburger Burg widerspiegeln.

Bis zu der Nachkriegszeit befand sich das Museum im Besitz der Evangelischen Kirche. Kurator der Anstalt blieb bis 1941 der Stadtarzt Dr. Josef Bacon. Nach dessen Ableben übernahm Professor Julius Holitzer die Kuratorrolle.

Zu dem Zeitpunkt der Verstaatlichung, im Jahr 1951, besaß das Schäßburger Museum 10.506 Museumsobjekte. Vorliegender Artikel zeigt das Inventar der Museumsobjekte vor der Umgestaltung und wie die Museumsausstellung in den 21 bestehenden Sälen im Stundturm organisiert wurde. Obwohl es sich um ein nur oberflächliches Inventar handelt, zeigt es die Vielfalt des von dem ersten Direktor, Dr. Josef Bacon, gewissenhaft zusammengetragenen Museumserbes.

Cuvinte cheie: muzeu, istorie, patrimoniu, Sighișoara, Josef Bacon.

Schlüsselwörter: Museum, Geschichte, Erbe, Schäßburg, Josef Bacon.

MISCELLANEA

MUZEUL DE ISTORIE SIGHIȘOARA LA 120 DE ANI

În anul 1879 la inițiativa istoricului și deputatului Karl Fabritius, în orașul de pe Târnava Mare se organizează o expoziție cu tematică istorică, care va însufleți pe tânărul student Josef Bacon și pe doi frați Friedrich și Heinrich Kraus să pună bazele unui muzeu de istorie și artă. Gândul înființării unui muzeu în va frământa pe parcursul tinereții pe Josef Bacon. Acesta, după terminarea studiilor de medicină, se va întoarce în urbea natală, în calitate de medic al orașului. În 1896 va înainta o propunere magistratului orașului, în care își va exprima dorința de a întemeia un muzeu în Turnul cu Ceas. Referatul lui Josef Bacon a fost aprobat de consiliul orășenesc, socotindu-se că alegerea înființării unui muzeu în Turnul cu Ceas este una foarte bună și în același timp, ieftină pentru bugetul orașului.

La 25 iunie 1899 se deschideau porțile Turnului cu Ceas, unde era organizat cu sprijinul Asociației Sebastian Hann muzeul *Alt Schaessburg*. Alături de Josef Bacon, sighișoreni inimoși, dintre care amintim pe Ludwig Schuller, Betty Schuller, Karl Seraphin, Friedrich Melzer, Julius Misselbacher, Julius Holizer, dar și pe colecționarul Karl Haldenwang vor contribui la îmbogățirea colecției muzeale.

Alături de acest muzeu, din inițiativa aceluiași custode inimos, dr. Josef Bacon va lua ființă într-o anexa a Turnului cu Ceas, în anul 1912, *Muzeul de Igienă*. La acesta se va mai adăuga *Muzeul de etnografie săsească*, organizat în *Casa cu Șindrila* din anul 1908 și *Muzeul Școlar* în sacristia *Bisericii Mănăstirii* în 1932.

Nici românii nu se vor lăsa mai prejos și în anul 1937, într-o casă închiriată în orașul de jos, etnograful și folcloristul Gheorghe Cernea, învățător din Paloș-Ardeal va pune bazele unui muzeu etnografic românesc – *Muzeul Etnografic Târnăvean*.

Perioada comunistă aduce modificări de substanță în evoluția muzeelor sighișorene. Colecțiile din perioada interbelică vor fi comasate

sub o singură administrație. Numele instituției a variat în această perioadă. De la *Muzeul Raionului Sighișoara* în 1952, va primi în 1968, după reorganizarea administrativă, denumirea de *Muzeul Municipal Sighișoara*, și mai apoi de *Muzeul de Istorie Sighișoara*, nume care îl are și azi.

Acum, la ceas aniversar, aducem un pios omagiu fondatorilor instituției, muzeografilor, restauratorilor, conservatorilor, personalului de specialitate și auxiliar, care a activat de-a lungul a 120 de ani, iar Muzeului de Istorie nu-i putem spune, decât: VIVAT, CRESCAT, FLOREAT!

(Nicolae Teșculă)

LISTA AUTORILOR

1. AVRAM LAVINIA-CARMEN, muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail: avraml2004@yahoo.com;
2. BANDI ANDRÁS, dr. istorie, preot, Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C.A. Sibiu, e-mail: abandister@gmail.com;
3. BOBEI RODICA MARIA, director adjunct, Școala Gimnazială „Radu Popa” Sighișoara, e-mail: rodicabobei@yahoo.com;
4. BUCUR ALEXANDRU, dr. istorie, Sibiu;
5. CÎMPEANU LIVIU, dr. istorie, cercetător, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu. e-mail: liviucimpeanu@yahoo.com;
6. DRĂGAN GHEORGHE, profesor de istorie, Școala Gimnazială „Victor Jinga” Sighișoara, e-mail: ghe_dragan@yahoo.com;
7. GAVRILĂ TUDOR, profesor de geografie, Școala Gimnazială „Radu Popa” Sighișoara, e-mail: tudorgavrila@yahoo.com;
8. IACOB MIRCEA-RADU, muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail: radu4korn@yahoo.com;
9. JITARIUC C. VIRGIL, colaborator Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail: akebase@gmail.com;
10. MĂRCULEȚ VASILE, dr. istorie, profesor, Colegiul Tehnic „Mediensis” Mediaș, e-mail: vasmarculet@yahoo.com;
11. MIHAI P. ADONIS, dr. istorie, muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail: adonispmihai@gmail.com;
12. MINGHIAT SORIN, prof. univ. dr. arh., Universitatea „Spiru Haret” București, e-mail: sorin.minghiat@gmail.com;
13. NEAGU MIHAI RĂZVAN, dr. istorie, profesor, Colegiul Tehnic Turda, e-mail: neagumihai20@yahoo.com;
14. PASCU IOAN FEDOR, drd. istorie, consilier principal Compartiment Patrimoniu UNESCO, Municipiul Sighișoara, e-mail: ioanf.pascu@gmail.com;
15. SÂRBU EUGEN ION, profesor de istorie, Liceul Tehnologic nr. 1, Sighișoara, e-mail: ioan.sarbu@yahoo.com;
16. ȘOVREA N. ADRIAN, drd. istorie, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, e-mail: sovrea_adrian@yahoo.com;
17. TEȘCULĂ NICOLAE, dr. istorie, director, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail: nicolaetescula@yahoo.com;

PENTRU CONȚINUTUL LUCRĂRILOR ȘI FORMULAREA REZUMATELOR ÎN LIMBI STRĂINE RĂSPUND AUTORII